Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 82

bron
Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 82. 1968

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bij005196701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap

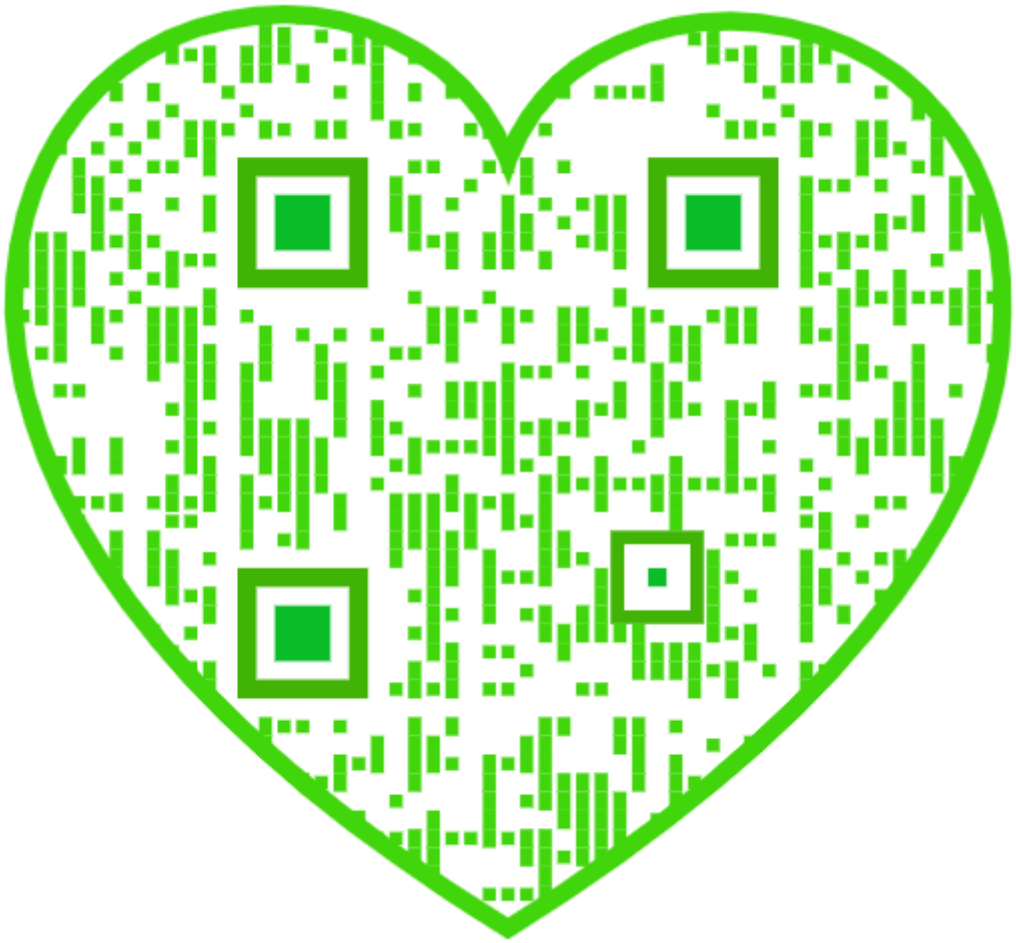

[Verslag]

Verslag van de Algemene Vergadering van de Leden van het Historisch Genootschap gehouden op maandag 30 oktober 1967 in Esplanade te Utrecht

Volgens de presentielijst zijn aanwezig de leden en introducé's:

W. Jappe Alberts
A.J.M. Alkemade
J.C. Andries
J.A. van Arkel
G. Bakker
M.M. de Bakker
R.F.P. de Beaufort
P.J.W. Beltjes
A.J. Bemolt van Loghum Slaterus
E. van Beusekom
H. Binnendijk
W.J. de Boone
J.A. Bornewasser
J. Brandt-van der Veen
E.A.B.J. ten Brink
J.M.G.M. Brinkhoff
W. van den Broeke
J.G. Bruggeman
I.J. Brugmans
L. Brummel
J.R. Bruijn
L. Buning
M. van der Bijl
H.P.H. Camps
J.A. ten Cate
W.Ph. Coolhaas
M.E. Deelen
C. Dekker
A.Th. van Deursen
Z.R. Dittrich
B.B. von Dongen
B. Dorsman
J.A. van Dorsten
H.W. von der Dunk
F.J. Duparc
H. Dijkstra
B. Ebels-Hoving
B.G.J. Elias
C. Fasseur

E. Fraenkel-Verkade
F.L. Ganshof
H. Enno van Gelder
G.J. Gerbscheid
C.E. Gerretson-Harmsen
C. Giebel
J.L. van der Gouw
H.J. de Graaf
A. Graafhuis
Ed. G. Groeneveld
D. Grosheide
C.F. Gülcher
E. van Gulik
J. Haak
C. van de Haar
P.D. 't Hart
S. Hart
H.W. Harten
J.G. Hegeman
J.L. Heldring
P. Henderikx
G. van Herwijnen
J.F. Heijbroek
J. van Heijst
W.J. van Hoboken
J.H. van den Hoek Ostende
Jan Hof O.S.B.
B. van 't Hoff
J. Holleman

F.L. van Holthoon
G.J. Hooykaas
F.W.N. Hugenholtz
A.H. Huussen jr.
W. Inden
T.S. Jansma
L. Jansen
G.J.W. de Jongh
J.A.F. de Jongste
J.H. Kernkamp
F. Ketner
C. van de Kieft
Marijke Kok
E.H. Korvezee
J.G. Kruisheer
P.H.J. van der Laan
L.S. Meihuizen
J.C.A. de Meij
A. de Meijer
J.M. Meijer
F.E.J. Milo-van Everdingen
M.A.P. Meilink-Roelofsz
H.J. Mijjer
G. de Nie
H.R. van Ommeren
M. van Os
J.K. Oudendijk
E. Pelser
J. Platteel
E.P. Polak-de Booy
F.G. van der Poll
J.W. Postma
W.A. van Rappard
A.E.M. Ribberink
J.C.M. Ridderikhoff (intr.)
H. Riemens
E.J.M.G. Roebroeck
C.G. Roelofsen
G. van Roon
M. Roos
H. van Rij
G.F. Sandberg
C.W. van Santen
G. van Schravendijk-Berlage
H.G. Schulte Nordholt
G.J. Schutte
J. Sibinga Mulder

F.S. Sixma van Heemstra
C. Smit
J.Th. de Smidt
A. Smits O.S.B.
M.P.G. Spiertz
J. Steur
C. Stouthamer (intr.)
A. Telders
J.J. Temminck
H.B. Teunis
Jan den Tex
L. van Tongerloo
Th. van Tijn
A.J. Veenendaal
A.J. Veenendaal jr.
G.H. Verbist C.J.
J.H. de Vey Mestdagh
W. Vinkhuyzen van Maarssen
M.M. Visser-Elias
J. Voerman
G.J. de Voogd
Joh. de Vries
M. de Vroede
E. Vroom
S.L. van der Wal
A.G. Weiler
C.B. Wels
J.M. van Winter
P.J. van Winter
C.H.E. de Wit
B. Woelderink
J.J. Woltjer
S.H.A.M. Zoetmulder
A. Zijp

Drie handtekeningen waren onleesbaar.

De voorzitter, prof. dr. J.H. Kernkamp, opent te half elf de vergadering met de volgende rede.

Dames en Heren,

Namens ons bestuur heet ik u hartelijk welkom. Het verheugt ons telkens weer bij de jaarvergadering nauwer contact met u te hebben en het geeft ons voldoening wanneer u in groten getale blijk geeft van uw belangstelling. Ik bied u tevens mijn verontschuldiging aan voor de late toezending van de convocatie voor deze vergadering. Onze drukker heeft hier een steek laten vallen, hetgeen ik zeer betreur.

Helaas heeft ook dit jaar uw bestuur een zwaar verlies geleden. Op 31 december 1966 is het erelid van het bestuur prof. dr. P. Geyl overleden. Hoewel zijn wankele gezondheid het hem reeds geruime tijd onmogelijk maakte aan de bestuursvergaderingen deel te nemen, bleef hij toch de gang van zaken in ons genootschap nauwlettend volgen. Geyl was een geziene figuur in ons midden en we vergaven het gaarne als hij in de tijd vóór zijn ziekte een enkele keer de datum van een bestuursvergadering was vergeten. Indien het niet te ver uit de buurt was, verscheen hij dan nog, met een beminnelijke glimlach, een verontschuldiging mompelend en een zucht van verlichting slakend, als hij hoorde, dat we eerst de materiële zaken maar hadden afgedaan en dat we juist aan een bespreking van de publikaties toe waren. Voor de laatste had hij steeds de grootste aandacht en we danken menig waardevol advies aan deze eminente historicus. Vaak heeft hij ook met succes bemiddeld in netelige kwesties. Bovendien heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt door voor ons op een jaarvergadering te spreken over *Toynbee's systeem der beschavingen* en bij te dragen in de B. en M. inzake kleinere bronnenuitgaven, meest over de betrekkingen van Engeland met de Republiek en in de Werken door de publikatie, samen met Gerretson, van het eerste deel der *Briefwisseling en aanteekeningen van Willem Bentinck*. Niet voor niets is Geyl dan ook tot erelid van ons bestuur benoemd. We waren er trots op the grand old man in die hoedanigheid tot de onzen te mogen rekenen. Thans is ook aan zijn rijke en werkzame leven een einde gekomen en het Historisch Genootschap moet hem missen. We bewaren evenwel een buitengewone herinnering aan deze geleerde van internationaal formaat, die ik thans met u in een ogenblik van stilte met eerbied voor zijn grote gaven wil herdenken.

Gelukkig, waarde toehoorders, zijn de mutaties in ons bestuur in het afgelopen jaar verder van minder ingrijpende aard geweest. U weet uit mijn vorige verslag dat dr. Van Buijtenen als tweede secretaris is afgetreden. Indien hij nu gedacht had als gewoon bestuurslid rustig in ons midden te kunnen vertoeven, had hij buiten de waard gerekend, in dit geval de waarnemend voorzitter, die zo ongemerkt toch in de boot van het gewone voorzitterschap was komen te zitten. Een eerste officier naast de kapitein was nodig. Daarom verheugt het mij, dat de heer Van Buijtenen, met de goedkeuring van de medebestuursleden, het onder-voorzitterschap op zich heeft willen nemen. Hem en onze nieuwe bestuursleden dr. J.L. van der Gouw en prof. dr. C. van de Kieft, als opvolgers van mr. Hardenberg en wijlen prof. Niermeijer, ben ik erkentelijk dat zij naast hun vele werkzaamheden, aan de leiding van het Genootschap willen deelnemen. Als u begrijpt, wat ik bedoel is het verder maar beter over de functie van de voorzitter het stilzwijgen te bewaren. Ik heb mijzelf een behouden vaart toegewenst.

Onze sprekers van vandaag roep ik een hartelijk welkom toe. Prof. Ganshof, erelid van het Historisch Genootschap, kent u allemaal, ik behoef hem eigenlijk nauwelijks te introduceren. Als aanvulling op de convocatie vermeld ik hier nog even dat prof. Ganshof, woonachtig te Brussel, emeritus hoogleraar is van de Rijksuniversiteit te Gent. Ongeveer twintig jaar geleden sprak prof. Ganshof voor ons over *Het falen van Karel de Grote*. Thans zal hij het woord voeren over gebeurtenissen die hebben plaats gevonden onder Karels opvolger in de jaren 828 en 829. Zijn voordracht is getiteld: *Op de vooravond van de eerste crisis in het regeringsbeleid van het Frankische Rijk onder Lodewijk de Vrome*. De verwachtingen zijn hooggespannen. Prof. Van der Wal, ook u bent een welkome gast. Het is mij een voorrecht u vanaf deze plaats met uw recente hoogleraarsbenoeming te feliciteren. Dat u dan toch in de aanvang van uw nieuwe carrière uw toezegging voor ons te willen spreken gestand doet, appreciëren wij ten zeerste. U kunt er van verzekerd zijn dat uw onderwerp *De nationaal socialistische beweging in Nederlandsch-Indië* met grote aandacht zal beluisterd worden.

Het is spijtig dat ons erelid prof. Van Werveke wegens gezondheidsredenen nog steeds niet in staat is onze vergadering bij te wonen. We wensen hem het beste toe. Hij zal stellig vandaag ook aan zijn vele Nederlandse vrienden denken. Een ander Belgisch erelid prof. Van Houtte, een trouwe bezoeker van onze

vergaderingen, heeft bericht van verhindering gestuurd, omdat hij als voorzitter van de subfaculteit van geschiedenis te Leuven op ditzelfde ogenblik moet presideren. Hij had gehoopt dat onze bijeenkomst direct na Allerheiligen zou vallen. Prof. van Houtte vindt het ontzettend jammer vandaag verstek te moeten laten gaan en heeft mij verzocht dit vooral aan de vergadering te willen meedelen.

Het ledenaantal beweegt zich nog steeds in stijgende lijn. Het tableau ziet er als volgt uit: 15 bestuursleden, 9 buitenlandse ereleden, 810 binnenlandse leden, 96 buitenlandse leden, 45 leden-instellingen binnenland en 12 leden-instellingen buitenland, een totaal dus van 987 leden. De vooruitgang betekent een winst van 32 leden, waarmee we heel tevreden kunnen zijn na een contributieverhoging.

Deel 81 van de Bijdragen en Mededelingen heeft u in de loop van september bereikt. Ons streven is te proberen een volgend deel vóór de zomervakantie eruit te krijgen. Aan onze ijverige 2e secretaris is deze taak wel toevertrouwd. De kwaliteit dit jaar is goed, maar de kwantiteit matig. Als u zich bekocht mocht voelen na de contributieverhoging, mag ik u wijzen op de spoedige verschijning van het derde Thorbecke-deel, dat u eigenlijk vóór deze vergadering in uw bezit had moeten hebben. Ik kom daar nog op terug. Bovendien wijst de kopij van het volgende deel der B. en M. nu reeds uit, dat de boreling in 1968, weliswaar ook geen dikkertje belooft te worden, maar toch een schepping zal zijn die er wezen mag. Bijdragen van geheel verschillende aard zult u vermoedelijk hierin aantreffen.

Wat de Werken betreft, ik tipte het reeds aan, het derde deel van het Thorbecke-archief is gereed en staat op het punt om verzonden te worden, een belangrijk boekwerk, met de voltooiing waarvan ik mevrouw Brandt-Van der Veen van harte gelukwens. Dat u de kracht en de moed hebt gehad uw taak, ondanks het door u geleden zware verlies, op voorbeeldige wijze voort te zetten, is bewonderingswaardig. Ik verklap geen geheim, mevrouw Brandt, als ik meedeel, dat ge met het vervolg al weer druk doende bent.

Het valt moeilijk de volgorde van de eerstkomende publikaties te voorspellen, omdat soms nog op het laatst een kink in de kabel komt. Toch wil ik een schuchtere poging doen. Twee van onze Werken die op stapel staan, zijn n.l. in een vergevorderd stadium van voltooiing gekomen. Prof. dr. S.L. van der Wal heeft de uit-

gave *Herinneringen van jhr. mr. B.C. de Jonge* persklaar gemaakt, zodat we de verschijning in druk in de loop van 1968 tegemoet kunnen zien. Prof. dr. Johan de Vries, de bewerker van het *Dagboek van dr. E. Heldring* zou eveneens de kopij voor de zetterij gereed hebben, als niet op het laatst besloten was het boek met een waardevol toevoegsel te verrijken. Ik maak van de gelegenheid gebruik ook prof. De Vries te feliciteren met zijn hoogleraarsbenoeming. Wij zijn dankbaar voor beider toezegging, dat de afwerking van de H.G.-opdracht niet in de verdrukking zal komen, al zullen stellig vele andere werkzaamheden juist nu hun aandacht vragen. Ons publikatieschema loopt bovendien geenszins in de war, want we hebben de uitgave Heldring thans voor 1969 bestemd. Verder wil ik voorlopig in mijn profetie niet gaan.

Mevrouw drs. G.M.A. Jongbloet-van Houtte werkt hard aan het *Archief - Daniël van der Meulen*. Uitgaande van het standpunt dat het overweldigende materiaal van het Van der Meulen-archief, in een eerste stadium, bestudeerd zou kunnen worden tot 1591 (Daniëls terugkeer naar Holland) werd een begin gemaakt met het systematisch opstellen van een zakenregister, dat bij het annoteren - ook voor wat de rekeningen aangaat - een onmisbare hulp zal zijn. Dit verzamelen van de stof gebeurde voor een groot deel tot en met 1585. Terzelfder tijd werd ook het personenregister voor deze periode, waar dit nodig was, aangevuld. Daar bleek dat sommige inventaris-nummers, die in enkele gevallen naar inhoud niet helemaal beantwoordden aan de aanduiding in de lijst van voorhanden stukken, eveneens betrekking hadden op genoemde periode, werd voortgang gemaakt met het kopiëren van deze nummers. Verder werd uit de Bibliotheca Thysiana te Leiden het grootboek A en het journaal betreffende de handel van François Pierens en Anthoine Lempereur, zwagers van Daniël, gefotokopieerd. Het staat nog niet vast hoe deze gegevens verder zullen worden uitgewerkt, daar de U.B. in Leiden nog een gedeelte van deze boekhouding moet reproduceren. Het is een kostbare zaak en vergt veel tijd. Hulde aan mevrouw Jongbloet, dat zij zich door de rijstebrijberg heenwerkt.

De *Gouverneursrapporten* rusten weer, daar drs. C. Offringa eerst wil promoveren, welk besluit we natuurlijk billijken. Door bijzondere omstandigheden is het contact tussen de huidige bewerker van de *Bentinck-papieren* drs. W.J.F. Meiners en het toezichthoudend lid prof. dr. J.C. Boogman nog slechts van

informatieve aard geweest. Hopelijk zal het komende jaar de gelegenheid bieden deze uitgave samen nader te bezien. Als de leden van het Historisch Genootschap zich wellicht afvragen, hoe het staat met *Melis Stoke*, dan kan ik antwoorden dat de bewerker prof. dr. F. Hugenholtz wegens drukke ambtsbezigheden het oeuvre van zijn middeleeuwse vriend zeer zeker niet in de diepvries heeft gestopt, maar laat ik de stoute beeldspraak nog even mogen vervolgen, hoogstens zeer tijdelijk in de koelkast heeft weggelegd.

De Commissie voor *Bronnenpublikaties betreffende de Geschiedenis van Nederlands-Indië 1900-1942* deed kortgeleden haar vierde uitgave het licht zien. De thans uitgegeven stukken betreffen, gelijk ik verleden jaar reeds aankondigde, *De opkomst van de nationalistische beweging in Ned.-Indië*. De bewerker was wederom prof. Van der Wal.

De financiële toestand van ons Genootschap is minder ongunstig dan ten tijde van de vorige jaarvergadering. Dank zij de contributieverhoging, maar vooral dank zij het verheugende feit, dat vrijwel alle leden het Genootschap trouw zijn gebleven, hebben wij de financiële moeilijkheid in zoverre overwonnen, dat - onvoorziene omstandigheden voorbehouden - de jaarlijkse publikatie van een deel Bijdragen en Mededelingen en één deel van de Werken voor de eerstvolgende jaren wel verzekerd mag heten. Tot dit resultaat hebben - behalve de reeds vermelde contributieverhoging en de blijvende steun van onze leden - ook bijgedragen de opbrengsten van een actieve verkoop van voorraden van vroegere publikaties en enkele extrainkomsten uit ons belegde kapitaal. Niettemin blijft waakzaamheid en voorzichtigheid geboden.

In verband met de financiële situatie zij het mij vergund ditmaal iets te vertellen over onze bibliotheek, de leesportefeuille, het boekenfonds en het ruilverkeer.

De *bibliotheek* van het H.G. (ongeveer 15000 delen bevattend) was ondergebracht in de Universiteitsbibliotheek. Boeken van het H.G. werden op dezelfde wijze uitgeleend als de boeken van de U.B. zelf. Het H.G. kocht nog voor ongeveer *f* 1000, - per jaar aan boeken en tijdschriften. Met ongeveer 200 instellingen in binnen- en buitenland stonden wij in ruilverkeer. De meeste tijdschriften verkreeg het H.G. door ruil. De kosten voor het ruilverkeer bedroegen doorgaans *f* 2500, - per jaar. Het H.G. besteedde derhalve jaarlijks ongeveer *f* 3500, - aan de bibliotheek, die dus in feite in stand werd gehouden door de leden van

het H.G., terwijl iedereen van deze bibliotheek gebruik kon maken. In het voorjaar is de bibliotheek aan Curatoren der Rijksuniversiteit te Utrecht te koop aangeboden. Besluiten Curatoren tot aankoop, dan *blijft* de bibliotheek van het H.G. deel uitmaken van de U.B..

Een twintigtal Utrechtse leden van het H.G. ontving tegen vergoeding van *f* 5, - de *leesportefeuille* van het H.G.. In deze portefeuille waren voornamelijk tijdschriften opgenomen. Een deel werd verkregen door ruil, voor een deel had het H.G. abonnementen. Het rondbrengen van de portefeuille kostte alleen al *f* 360, - per jaar. De kosten voor abonnementen beliepen *f* 1000, -. De tijdschriften uit de portefeuille werden later uiteraard opgenomen in de bibliotheek. Op de portefeuille, waarvan maar een aantal leden profijt kon hebben, leed het H.G. een aanzienlijk verlies. De leesportefeuille is derhalve opgeheven.

Het *Boekenfonds* van het H.G. was vanouds een zelfstandige administratie. In het Boekenfonds werden de uitgaven van het H.G. opgenomen die waren overgebleven nadat distributie onder de leden had plaatsgevonden. Bovendien hield het Boekenfonds een kleine voorraad van alle uitgaven van het H.G. aan, die bedoeld was als ijzeren stock en niet mocht worden verkocht. Uit het Boekenfonds werden de uitgaven aan leden (tegen een speciale prijs) en andere belangstellenden verkocht. De kosten van het beheer waren echter hoger dan de inkomsten uit de verkoop van oudere uitgaven. Als administratie is daarom het Boekenfonds opgeheven. De uitgaven waarvoor belangstelling bestond (ook die uit de ijzeren stock) zijn verkocht, waarbij aan bibliotheken de voorrang is gegeven. Van de uitgaven van voor 1940 zijn thans nagenoeg alle exemplaren die nog in het Boekenfonds aanwezig waren, verkocht. Een kleine rest, meestal beschadigde en vuile exemplaren, zal nog via de handel worden verkocht. Het ligt in de bedoeling, dat in 1968 het H.G. alleen nog maar de recente uitgaven in voorraad zal hebben.

Het H.G. onderhield, u hoorde het zo pas, *ruilverkeer* met meer dan 200 instellingen. Bovendien ontving de U.B. gratis 50 exemplaren van alle uitgaven van het H.G. ten behoeve van eigen ruilverkeer. Het ruilverkeer is opnieuw opgezet. Daarbij is het uitgangspunt geweest, dat in de belangrijkste bibliotheken in het buitenland complete series van de uitgaven van het H.G. aanwezig dienen te zijn. Aan 10 bibliotheken worden de uitgaven geschonken (de U.B. ruilt met deze bibliotheken reeds

andere publikaties); 40 bibliotheken en instellingen ruilen verder met de U.B..

De geschetste veranderingen brachten natuurlijk veel werk aan de winkel. Dit werk werd verricht door de 2e secretaris drs. C. Wels en drs. J. van Heijst. Voor hun bijzondere activiteit in deze betoond, past hier zeer zeker een woord van oprechte dank.

Na deze zakelijke uiteenzettingen geloof ik dat het hoog tijd wordt, dat u gebruik maakt van het aangeboden kopje koffie en verklaar ik met deze hamerslag de Algemene Vergadering voor geopend.

Na een korte koffiepauze krijgt prof. dr. F.L. Ganshof het woord voor zijn voordracht over: Op de vooravond van de eerste crisis in het regeringsbeleid van het Frankische Rijk onder Lodewijk de Vrome. De jaren 828 en 829.

Op de vooravond van de eerste crisis in het regeringsbeleid van het Frankisch Rijk onder Lodewijk de Vrome. De jaren 828 en 829

Lodewijk de Vrome wordt in het algemeen en niet ten onrechte voor een onbekwame heerser gehouden. Over zijn regeringsbeleid spreekt men doorgaans niet gunstig. En nochtans dient, meen ik, dit regeringsbeleid niet uitsluitend negatief beoordeeld. In de laatste jaren zijn verschillende studiën verschenen, waaruit blijkt dat tijdens het eerste deel van Lodewijks regering - tussen 814 en 829 - een reeks belangrijke hervormingen werden verwezenlijkt. Hun onmiddellijk doel was het *Regnum Francorum* steviger te maken en aan de werking van de rijksinstellingen meer efficiency te verlenen[1]. De belangrijkste dezer hervormingen was de *Ordinatio Imperii* van juli 817, waarbij onder religieuze inspiratie het rijk onverdeelbaar werd verklaard, ook na de dood van de keizer, en 's keizers oudste zoon Lotharius tot enige troonsopvolger werd uitgeroepen; tegelijkertijd is hij toegevoegde keizer geworden. De twee andere zonen stonden als ondergeschikte koningen aan het hoofd van gebieden die traditioneel een zekere autonomie genoten: Aquitanië onder Pipijn, Beieren onder Lodewijk, later 'de Duitser' bijgenaamd. Na hun vaders dood zouden zij in dezelfde toestand blijven verkeren, maar volstrekt aan het gezag van de nieuwe keizer Lotharius, onderworpen zoals zij het tot dan toe aan het keizerlijk gezag van hun vader waren[2].

Het staat niettemin vast dat het verval van het Karolingisch Rijk, onder Lodewijk de Vrome begon. In 830 deed zich de eerste grote crisis voor. Ten gevolge van een opstand, verloor

1 Zie hoofdzakelijk mijn bijdrage Louis the Pious reconsidered, in: *History*, XLII (1957); T. SCHIEFFER, Die Krise des karolingischen Imperiums, in: *Aus Mittelalter und Neuzeit. Festschrift zum 70. Geburtstag von Gerhard Kallen*, Bonn 1957; J. SEMMLER, Reichsidee und kirchliche Gesetzgebung bei Ludwig dem Frommen, in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, LXXI (1960).

2 Uitgave van de *Ordinatio*, A. BORETIUS, *Capitularia Regum Francorum* (MG., in-4°), I, nr. 136; *Annales Regni Francorum*, uitg. F. KURZE, Hannover 1895, a° 817, blz. 146. Zie ook mijn studiën *Over het idee van het keizerschap bij Lodewijk de Vrome tijdens het eerste deel van zijn regering*, Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren XV (1953), nr. 9 en Observations sur l' 'Ordinatio Imperii' de 817, in: *Festschrift Guido Kisch*, Stuttgart 1955.

gedurende verschillende maanden, Lodewijk het effectief gezag, dat Lotharius zich toeëigende. De oude keizer hervatte echter de macht. In 833 deed zich een tweede crisis voor: zij werd dramatischer dan de eerste, want Lodewijk werd gevangen gezet en tot afdanking gedwongen. Lotharius werd opnieuw het hoofd van het rijk; hij en zijn cliënteel maakten het echter al te bont: na ietwat minder dan een jaar, is Lodewijk weer op de troon geraakt. Voortaan werd nochtans op goed geluk gestuurd, tot het rijk in duigen viel[3].

Hoe is het zover gekomen dat in 830 de pas vermelde eerste grote crisis in het regeringsbeleid van Lodewijk de Vrome zich heeft voorgedaan? Om zulks te begrijpen geloof ik dat de beste methode erin bestaat zorgvuldig en kritisch de feiten na te gaan die zich tussen het midden van het jaar 828 en de opstand van 830 hebben voorgedaan. Onder deze feiten dient de aandacht vooral naar het optreden van de keizer zelf te gaan.

Er waren in 828 voor de keizer en voor zijn raadgevers, redenen genoeg tot verontrusting en zelfs tot beangstheid[4].

In de veroverde gebieden van noordoostelijk Spanje, de zgn. *marca hispanica*[5] woedde sedert 826 een opstand van bepaalde elementen onder de lokale bevolking. De emir van Cordoba stuurde in 827 troepen om de opstandelingen te steunen. Bernhard, de graaf van Barcelona, die wellicht ook een hoger gezag over de naburige graafschappen en over Septimanië bezat, had met sukses zijn residentiestad verdedigd. Maar het grote leger door de keizer gestuurd om de Sarrazijnen te bestrijden was ten gevolge van de onbekwaamheid en van de slechte wil van zijn bevelhebbers, te laat ter plaatse aangekomen; zodat de Sarrazijnen, na de ganse streek, buiten Barcelona en een paar andere

3 Over deze crisissen en over de gebeurtenissen die haar voorafgegaan of gevolgd zijn, raadplege men een werk van algemene geschiedenis der vroege middeleeuwen, bijv. F. LOT, C. PFISTER, F.L. GANSHOF, *Les destinées de l'empire en Occident de 395 à 887*, 2e uitg., Parijs 1940-'41, blz. 493-526, mijn hoofdstuk XIX. *L'empire en Occident de la mort de Charlemagne au traité de Verdun*, *814-843*.

4 Ik beperk me hier tot het allervoornaamste en tot wat in 828 actueel was. Er hadden zich reeds in de voorafgaande jaren zeer bedenkelijke feiten voorgedaan. Ik hou het niet voor noodzakelijk hen in mijn exposé te betrekken.

5 R. D' ABADAL Y DE VINIALS, *Nota sobre la locucion 'Marca Hispanica'*, Boletin de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XXVII (1957-'58), is van oordeel dat deze uitdrukking ten tijde van Karel de Grote en van Lodewijk de Vrome nog géén technische betekenis bezat.

steden, grondig verwoest te hebben, zich op Saragossa konden terugtrekken zonder de Frankische troepen zelfs gezien te hebben. Al werd de opstand gedempt, de gebeurtenissen in de 'Spaanse mark' en in het bijzonder het niet optreden van het ontzettingsleger, werden door velen als een vernederende nederlaag die aan de eer van het rijk, aan de *honor regni*[6] afbreuk deed, ondervonden. In februari 828 op de rijksdag te Aken, zijn de bevelhebbers van het leger, Hugo, graaf van Tours en Matfrid, graaf van Orléans, ter dood veroordeeld geworden: de straf werd door de koning in het verlies van hun *honores*, d.z. hun functies en dezer dotatie, omgezet. Het waren twee zeer invloedrijke leden van de aristocratie en Hugo was de schoonvader van de toegevoegde keizer Lotharius. Men bleef trouwens een nieuwe Sarrazijnse inval vrezen en in de zomer van 828 werd weer een leger bijeengebracht om hem te stuiten. Al is dit een loos alarm geweest en al kon het leger ontbonden worden, het feit was kenschetsend voor de heersende zenuwachtige stemming[7].

In het Zuidoosten van het rijk hadden zich insgelijks onrustbarende verwikkelingen voorgedaan. De Boelgaren vielen in 827 het deel van Neder Pannonië dat langs de Drina toegankelijk was binnen, zij verwoestten het grondig en plaatsten het onder hun gezag. Baldericus, de markgraaf van Friaul, wiens taak het was de streek te verdedigen, is voor deze zware nederlaag verantwoordelijk verklaard geworden; ook hem ontnam men op de rijksdag te Aken zijn *honores*, in de eerste plaats, de mark[8].

Denemarken, de gevaarlijke gebuur in het noorden, liet weer van zich horen. In 827 was Heriold, een van de koningen die aldaar om de macht streden en die voor frankischgezind doorging, door zijn tegenstrevers, de zonen van koning God-

6 De zgn. ASTRONOOM, d.i. de anonieme auteur van de *Vita Hludowici*, c. 42, uitg. G.H. PERTZ, MG., SS., II, blz. 631, gebruikt de termen *timorose iniominioseque peracta* om het gedrag van de bevelhebbers van het frankisch ontzettingsleger te laken. Wij ontlenen de term *honor regni* aan de *Epistola generalis*, tekst A (zie beneden, n. 25), BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 185, blz. 4.

7 Over de gebeurtenissen in de zgn. 'Spaanse mark' en hun gevolgen: *Annales Regni Francorum*, a^{is} 826, 827, 828, blz. 170-171, 172-173, 174-175; Astronoom, c. 39, 40, 41, 42, blz. 630, 631.

8 *Annales Regni Francorum*, a^{is} 826, 827, 828, blz. 170, 173, 174; ASTRONOOM, c. 42, blz. 631.

fried[9], uit het land verjaagd geworden. Toen in 828 aan de grens onderhandelingen tussen frankische gezanten en de zonen van Godfried plaats grepen, ging Heriold over tot baldadigheden tegen zijn deense vijanden; deze baldadigheden hadden gewelddaden van de Denen tegen het frankisch gebied voor gevolg. Al boden de zonen van Godfried vervolgens schadeloosstelling aan, er heerste weer een klimaat van wantrouwen[10].

De toestand in de Middellandse Zee bleef zorgwekkend. Men vreesde steeds nieuwe aanvallen van Sarrazijnse vloten tegen Korsika en Sardinië; en was het een longobardische vloot gelukt een raid tegen de noordkust van Afrika te ondernemen, deze overwinning schijnt zeer duur gekost te hebben[11].

Er waren trouwens andere redenen tot onrust dan de toestand aan de grenzen. In 819 was de keizer na de dood van keizerin Ermengardis, in het huwelijk getreden met de mooie, verstandige, geletterde en eerzuchtige Judith, dochter van de Alamaanse graaf Welf; hij had haar in een schoonheidswedstrijd gekozen. Op 13 juni 823, te Frankfurt, baarde zij hem een zoon, Karel, later bijgenaamd 'de Kale'. Lodewijk heeft, blijkbaar door haar ertoe aangezet, gepoogd de *Ordinatio Imperii* bij de nieuw ontstane toestand aan te passen om aan zijn zoon uit het tweede huwelijk een *portio* van het rijk als erfdeel te verzekeren. Het kan zijn dat hij het akkoord van Lotharius zou verkregen hebben; doch werd in dat geval, na korte tijd bedoeld akkoord door Lotharius weer ingetrokken[12]. In elk geval had de keizer op

9 De deense koning Godfried was de vijand geweest van Karel de Grote. In een vlaag van grootheidswaanzin, had hij zelfs eens verklaard dat hij binnen kort Aken zou bezetten; EINHARD, *Vita Karoli*, c. 14, uit. O. HOLDEREGGER, Hannover 1911, blz. 17. Godfried werd in 810 door een lid van zijn gevolg vermoord.

10 *Annales Regni Francorum*, a^{is} 827, 828, blz. 173, 175; ASTRONOOM, c. 42, blz. 631-32.

11 *Annales Regni Francorum*, a^{o} 828, blz. 176; Astronoom, c. 42, blz. 632.

12 Huwelijk met Judith: *Annales Regni Francorum*, a^{o} 819, blz. 150; THEGAN, *Vita Hludowici imperatoris*, c. 26, uitg. G.H. PERTZ, MG., SS. II, blz. 596; ASTRONOOM, c. 32, blz. 624. - Geboorte van Karel: ASTRONOOM, c. 37, blz. 628; *Annales Sancti Benigni Divionensis*, a^{o} 824, uitg. G. WAITZ, MG., SS. V, blz. 39; *Annales Besuenses*, a^{o} 823, uitg. G.H. PERTZ, MG., SS. II, blz. 248. - Vergeefse pogingen tot herziening van de *Ordinatio*: NITHARD, *Historiae*, I, c. 3, uitg. E. MÜLLER, Hannover 1907, blz. 3. Wanneer J. CALMETTE, in zijn merkwaardig boek *L'effondrement d'un empire et la naissance d'une Europe*, Parijs 1941, blz. 33, over de pogingen van Judith schreef 'Les efforts en ce sens remplissent les années 823 à 829', dan overdreef hij lichtjes.

dat gebied in 828 nog niets positiefs bereikt: de *Ordinatio* bleef ongewijzigd van kracht.

Onbekend zijn de demarches van Lodewijk en Judith zeker niet gebleven. Bij degenen die aan het eenheidsprincipe zoals in de *Ordinatio* toegepast, gehecht waren, hebben zij beroering veroorzaakt; het waren hoofdzakelijk *clerici*, die men de groep van de 'imperialistische' *clerici* genoemd heeft wegens het feit dat het onverdeelbare *imperium*, beschermer van de éne Kerk, in het centrum van hun politieke opvattingen stond[13]. Talrijke geestelijken, waaronder vooraanstaande 'imperialistische' *clerici*, waren anderzijds verbolgen omdat zij, ondanks hun pogingen, van de keizer géén voldoening hadden verkregen wat 'het kerkelijk patrimonium' aanging. Zij wensten inderdaad dat op zijn minst de meeste abdijen, kerken en kerkelijke goederen die aan graven en vazallen door de Karolingische heersers, doorgaans in *beneficium*, waren uitgedeeld, vrij aan de Kerk zouden terug bezorgd worden. Ondanks zijn vroomheid en zijn verregaande onderworpenheid aan de clerus kon de keizer niet toegeven zonder het rijk in gevaar te brengen[14]. Het climaat van mistevredenheid werd natuurlijk ook onderhouden door de afgezette graven, door hun familie en hun cliënteel. Voeg daarbij dat men, naar het schijnt, een reeks slechte oogsten gekend had, met alle erbarmelijke gevolgen van soortgelijke verschijnselen[15].

Reeds in het begin van 828 had Lodewijk de Vrome in gans zijn rijk een algemene vasten voorgeschreven om van God te verkrijgen én rust voor het rijk én de mogelijkheid om wat sanering nodig had, te saneren; hij was voornemens geweest tijdens de zomer een zittijd van de rijksdag te beleggen om over de saneringsmaatregelen te handelen. Doch de buitenlandse gevaren

13 Zie onze hierboven n. 2 vermelde studiën en A. KLEINCLAUSZ, *L'empire carolingien*, Parijs 1902, blz. 263 en v., nog steeds het basiswerk op dat gebied. CALMETTE, *op. cit.*, blz. 33 schijnt ons hier in zijn interpretatie minder 'ad rem' te zijn.

14 E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, II, 1, Rijsel en Parijs 1922, blz. 150-169.

15 Actie van de afgezette graven: NITHARD, *loc. cit.* (zie boven, n. 12). - Slechte oogsten: *Epistola generalis*, tekst B, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 185, blz. 4, r. 30-37 (onder voorbehoud; zie beneden n. 28); Synode van Parijs, a° 829 (zie beneden blz. 25 en n. 56), inleiding, uitg. A. WERMINGHOFF, MG. in-4°, *Concilia Aevi Carolini*, I, 2, blz. 607, r. 18 en v.; *Relatio episcoporum* (zie beneden, blz. 26 en n. 57), inleiding, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 196, blz. 27, r. 31-39; EINHARD, *Translatio Sanctorum Marcellini et Petri*, III, c. 14, uitg. G. WAITZ, MG., SS. XV, 1, blz. 253, r. 36-39.

- al bleken zij naderhand niet aktueel geweest te zijn - hebben zulks belet[16].

Nu besloot de keizer in te grijpen. Van 11 november 828 af tot 1 juli 829 bleef hij te Aken en hield hij zich onledig met de problemen die de toestanden in en om het rijk stelden. Hij liet zich niet slechts door zijn gewone raadgevers, maar ook door andere kerkelijke en wereldlijke *proceres* bijstaan. Het waren vergaderingen met een beperkt aantal personen van wie hij raad verwachtte, *conventus* of *placitum cum aliquibus ex fidelibus nostris* in de bronnen genoemd[17]. Onder deze *fideles* bevond zich Einhard, die de biograaf van Karel de Grote zou worden, en met wie de keizer van ouds her bevriend was. Einhard kloeg de talrijke misbruiken die in Kerk en rijk woekerden aan[18]. Een grotere rol speelde in de beraadslagingen Wala, kozijn van Lodewijk de Vrome, graaf ten tijde van Karel de Grote, vervolgens bij Lodewijk de Vrome in ongenade gevallen en gedwongen monnik geworden, echter sedert 822 alweer een van 's Keizers raadgevers[19]. Hij legde in de *conventus* een geschrift (*scedula*)

16 *Epistola generalis*, inleidende tekst, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 185, blz. 4, r. 8-14; Synode van Parijs (zie boven n. 15 en beneden blz. 26 en n. 57), inl. tot deel III, blz. 667, r. 27-34; *Relatio episcoporum* (zie boven n. 15 en beneden blz. 26 en n. 57), inleiding, blz. 27, r. 39-43 en blz. 28, r. 1-3.

17 *Annales Regni Francorum*, a^{is} 828, 829, blz. 176, 177; ASTRONOOM, c. 43, blz. 632; *Epistola generalis*, inleidende tekst, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 185, blz. 4, r. 14-18.

18 Hij deed het op onrechtstreekse wijze: aan de keizer deelde hij een boodschap mede die de aartsengel Gabriel in een visioen aan een blinde zou bekend gemaakt hebben; vervolgens maakte hij insgelijks aan de keizer de verklaringen over afgelegd door het duiveltje Wiggo, nadat een exorcisme het gedwongen had het lichaam van een bezeten meisje te verlaten; in beide gevallen ging het over de in het rijk heersende misbruiken, en over de rampen die voor een goddelijke bestraffing dienden gehouden. *Translatio* (zie boven, n. 15) III, c. 12, 13, 14, blz. 252-254. Zie ook M. BONDOIS, *La translation des saints Marcellin et Pierre*, Parijs 1907, blz. 86-94.

19 Het beste wat over Wala werd geschreven, blijft m.i. de inleiding van E. DÜMMLER tot zijn uitgave van de levensbeschrijving die Paschasius Radbertus opstelde: *Epitaphium Arsenii*, Abhandlungen der Kgl. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1900, II (Philos. - Histor. Kl.), blz. 3-18. Een oudere, onvolledige uitgave van de tekst, onder de titel *Ex Vita Walae*, werd bezorgd door G.H. PERTZ, MG., SS. II, blz. 533-569. Dat Wala sedert 822 een invloedrijke en vertrouwde raadgever van de keizer was, wordt m.i. bewezen door het feit dat Lodewijk de Vrome hem tot 'mentor' van zijn zoon Lotharius I aanstelde wanneer hij deze in 822-23 en in 824-25 naar Italië stuurde; *Annales Regni Francorum*, a^{o} 822, blz. 159 en *Epitaphium Arsenii*, I, 28, blz. 58. Zulks blijkt ook uit de brieven die door Agobard, aartsbisschop van Lyon tot hem gericht werden: *Agobardi epistolae*, uitg. E. DÜMMLER, nrs 4, a^{o} 822 en 6, a^{o} 826, MG (in-4°), Epistolae V, blz. 164 en 179. CALMETTE, *op. cit.*, blz. 28-36, ging echter veel te ver wanneer hij in Wala een haast almachtige minister zag.

aan de keizer en aan diens raadgevers voor en commentarieerde het[20]. Hij hield geen blad voor zijn mond en hij kloeg de algemene corruptie aan, die volgens hem in het beleid van de Kerk en van het rijk heerste. Hij stelde er in ruime mate de keizer zelf verantwoordelijk voor, omdat deze buitenmatig, beweerde hij, in de kerkelijke aangelegenheden tussenkwam, in feite de bisschoppen aanstelde naar goeddunken, abdijen, kerken en kerkelijke goederen aan leken schonk of in hun handen liet. Als gevolg hiervan hielden de *clerici* zich te weinig met het religieuze, te veel met het wereldlijke bezig en lieten zich te vaak door de *cupiditas*, de hebzucht, leiden[21]. De tussenkomsten van Wala ontmoetten heftige tegenstand bij talrijke *clerici*, o.m. bij leden van de keizerlijke *capella* voor wie hij zeer streng geweest was, en bij talrijke graven die hem niet ten onrechte zijn gebrek aan werkelijkheidszin en aan begrip voor de noden van het rijk verweten[22].

Al waren de meeste rampen die het Karolingisch rijk getroffen hadden, hoofdzakelijk van materiële, van politieke en van militaire aard, men schijnt zich te Aken heel veel en zelfs in de eerste plaats, met religieuze, kerkelijke en morele problemen onledig gehouden te hebben. Zulks is te begrijpen wanneer men de toen heersende mentaliteit kent. De rampen, geloofde men, hebben Kerk, rijk en volk steeds vaker en harder getroffen en treffen hen steeds vaker en harder, omdat er zó algemeen, vooral doch niet uitsluitend, door de hoogstgeplaatsten, tegen Gods wil gehandeld wordt: de rampen zijn straffen die van uit de gewettigde toorn des Heren uitgaan[23].

20 Het tweede boek van het *Epitaphium Arsenii* is hier haast de enige bron. De auteur, Paschasius Radbertus, is een gepassionneerde, zodat vaak met overdrijvingen te rekenen valt. Het tweede boek schreef hij pas in 852, dus nogal laat na de gebeurtenissen; men mag echter aanvaarden dat hij notas van Wala, en misschien het aan het *conventus* voorgelegd geschrift, de zgn. *scedula*, te zijner beschikking had; DÜMMLER, inleiding, blz. 11 en 12.

21 *Epitaphium Arsenii*, II, c. 1, 2, 4, 5, blz. 61-65, 66. Wala verklaarde onomwonden dat *cuncta esse corrupta vel depravata* (c. 1, blz. 61).

22 *Epitaphium Arsenii*, II, c. 3, 5 en 6, blz. 64-65, 65-66, 66-67. Zie over het optreden van Wala en de gevolgen ervan LESNE, *op. cit.*, II, 1, blz. 138-141, 151, 163 en W. MOHR, *Die karolingische Reichsidee*, Münster 1962.

23 C. 1 van boek II van het *Epitaphium*, spreekt boekdelen.

Bijgevolg heeft Lodewijk de Vrome op raad van de leden van het *conventus* besloten dat zou worden onderzocht welke de feiten en toestanden waren die de toorn Gods konden veroorzaken en vervolgens welke maatregelen zouden getroffen worden om zich met God te bevredigen[24]. Deze beslissing werd bekend gemaakt in een soort programmatisch manifest, dat in de jongste uitgaven de naam *Epistola Generalis* draagt[25]: het ging uit van Lodewijk en Lotharius en is ongedateerd; men mag aanvaarden dat het tussen 11 november en 25 december 828 ontstond[26]. Blijkbaar was het bestemd om ruim verspreid te worden, althans naar de maatstaven van de tijd[27].

Deze *Epistola Generalis*[28] bevat een inleiding, waarin her-

24 Ibidem. - Van hier af bestaat mijn studie voor een groot deel uit een commentaar op documenten die in de laatste maanden van 828 en in de loop van het jaar 829 ontstonden. Deze documenten werden door mij onderworpen aan een kritisch onderzoek dat het voorwerp van een afzonderlijke publicatie moet worden. Hier kunnen slechts de resultaten van bedoeld onderzoek medegedeeld worden.

25 Volledige titel bij BORETIUS-KRAUSE, II, nr. 185: *Hludowici et Hlotharii epistola generalis*; bij WERMINGHOFF, *Concilia aevi carolini*, I, 2, nr. 50 B.

26 (1) Het beperkte *conventus* waarin over de inhoud van het stuk beraadslaagd werd, kwam in de late herfst 828 (na 11 november) of in de winter 828-29 (n. st.) bijeen: *Ann. R. Franc.*, a° 828, blz. 176. (2) *Hoc anno* (*Epist. gen.*): een vasten werd voorgeschreven; de bedreigingen door vreemde volkeren hebben het houden van een bijzondere zittijd van de Rijksdag onmogelijk gemaakt: zulks kan het geval in 828 geweest zijn, echter ook in 829, bijgevolg dient verder gezocht. (3) De *Constitutio de synodis* (BORETIUS-KRAUSE II, nr. 184; zie beneden n. 38 en 39) bepaalt dat de concilies waarvan de bijeenroeping in de *Epist. gen.* voorgeschreven werd, zullen gehouden worden in het 16de jaar van het keizerschap van Lodewijk de Vrome, d.i. 28/29 januari 829 27/28 januari 830; zij zullen beginnen te zetelen op het octaaf van Pinksteren, dus op 23 mei 829. (4) De *Relatio episcoporum*, d.i. de officiële samenvatting van de beslissingen der concilies (BORETIUS-KRAUSE II, nr. 196; zie beneden, n. 57) moet bijgevolg in 829, na 23 mei ontstaan zijn. Men verklaart er (blz. 27, r. 30) dat de keizer *anno praeterito* een vasten had voorgeschreven en een bijzondere zittijd van de rijksdag had willen houden maar dat hem zulks niet mogelijk geweest is. Bijgevolg is het *anno praeterito* van de *Relatio* hetzelfde jaar (o. st.) als het *Hoc anno* van de *Epistola*: het jaar (o. st.) eindigend met 24 december 828. (5) De *Epistola* mag dus gedateerd worden 828, 11 november-24 december.

27 De *inscriptio* luidt: *omnibus fidelibus Sanctae Dei ecclesiae et nostris*; de bestemmelingen zijn echter in de eerste plaats de aartsbisschoppen, bisschoppen, abten en abdissen, de graven en de hooggeplaatsten onder de keizerlijke vazallen: zij zijn het inderdaad die voor de uitvoering van de getroffen maatregelen hoofdzakelijk moeten instaan.

28 De elementen van de teksttraditie worden in twee families gerangschikt: A en B. De teksten van beide families bevatten een gemeenschappelijk deel, waarvan de eerste volzinnen een inleiding vormen. In de teksten van de familie A volgt op dit gemeenschappelijk deel, een betrekkelijk kort compendium van bekendmakingen en instructies die een volkomen *ad rem* karakter vertonen. Integendeel volgen in de teksten van de familie B een uitvoerig ensemble van religieuze en morele beschouwingen en daarbij aansluitend, instructies over het houden van concilies, instructies die ook in de *Constitutio de synodis* voorkomen (BORETIUS-KRAUSE, II, nr. 184; zie beneden n. 38 en 39). De tekst A is m.i. de echte; integendeel bestaat de tekst B uit een kunstmatige mozaiek van verschillende elementen, die wel gelijktijdig zijn en met het Akense *conventus* verband houden maar waaronder slechts het aan beide families gemeenschappelijk gedeelte, tot de *Epistola* behoort. Mijn conclusie komt bijgevolg overeen met deze van Boretius en Krause (niet echter met alle elementen van hun betoog), blz. 3-4; bij de zienswijze van C. DE CLERCQ, in zijn merkwaardig werk over *La législation religieuse franque*, II, Antwerpen, 1958, blz. 60-62, kan ik mij niet aansluiten.

innerd wordt aan wat de keizer het vorig jaar beoogde te doen en waarin verklaard wordt dat in het *placitum cum aliquibus fidelibus* werd besloten nu te doen wat het jaar te voren niet had kunnen gedaan worden[29]. Dan komen de getroffen maatregelen aan de beurt. Eerst en vooral: concilies zullen gehouden worden door de aartsbisschoppen en de bisschoppen van het rijk; zij zullen aan de keizer bekend maken hoe hij tot *correctio* en *emendatio*, d.i. tot verbetering van de toestanden kan en moet geraken[30]. Vervolgens zullen *missi* door het ganse rijk gestuurd worden met opdracht na te gaan wat er moet verbeterd worden, zelf tot deze *correctio*, tot deze verbetering over te gaan wanneer het kan of anders verslag bij de keizer in te dienen[31]; aangezien het hier gaat over het zieleheil van allen, over de eer van het rijk en het welzijn van het volk zal iedereen aan de *missi* moeten gehoorzamen en hen helpen[32]. Een keer in de week zal de keizer zelf in zijn Palts ten gerechte zetelen, vooral over zaken die verband houden met de opdracht van de *missi*[33]. Opdat deze maat-

29 Gemeenschappelijk gedeelte, blz. 4, r. 8-18.

30 Gemeenschappelijk gedeelte, blz. 4, r. 18-23.

31 Tekst A, blz. 4, r. 25-33. Het gold een buitengewone zending, die onder bepaalde opzichten vergelijkbaar is met deze van 802, na de keizerskroning van Karel de Grote; zie het programmatisch capitulare, BORETIUS, *Capitularia*, I, nr. 33, c. 1.

32 Tekst A, blz. 4, r. 34-38. Men lette op de termen die de bezorgdheden en de bedoelingen van de keizer weergeven: *communem salutem et regni honorem et populi utilitatem*.

33 Tekst A, blz. 4, r. 38-44. Het geldt een nieuwe en uitzonderlijke regeling voor de rechtbank van de Palts. In de zaken waarover het ging, zouden de gerechtszittingen periodisch worden gehouden en wel onder het persoonlijk voorzitterschap van de keizer, wat wellicht voor de gewone zaken niet steeds het geval was. De zaken die hier bedoeld werden, waren deze die verband hielden met de drie in n. 32 vermelde thema's en die de *missi* niet hadden kunnen beslechten: de keizer zou gewaarschuwd worden *per hunc aut illum comitem*, dit is ofwel een graaf-*missus*, of een andere graaf die het in gebreke blijven of de onmacht van *missi* zou vastgesteld hebben. Over de uitvoering van deze maatregel, zie het *capitulare missorum* van Worms, augustus 829, BORETIUS-KRAUSE, Capitularia, II, nr. 185, c. 14 (zie beneden blz. 28 en n. 73).

regelen hun doel zouden bereiken zal in gans het rijk, van de maandag na het octaaf van Pinksteren - d.i. in 829, 24 mei - af iedereen drie dagen vasten[34].

Deze vijf voorschriften staan alle in het teken van de begane zonden en van de door *correctio* en *emendatio* te herstellen verzoening met God, bezorgdheid die de beraadslagingen van het *conventus* had beheerst[35]. Enkele dezer voorschriften - de opdracht van de *missi*, het bevel aan de bevolking gegeven, de keizerlijke gerechtszittingen - konden ook een betere werking van de rijksinstellingen bevorderen: deze doelstelling was echter secundair.

Slechts een zesde voorschrift van onmiddellijk, niet kerkelijk belang werd in de *Epistola Generalis* in een gebiedende vorm ingelast. Gezien het feit dat de keizer ervan overtuigd is dat heidense vijanden - Denen, Sarrazijnen, Boelgaren - zich ertoe voorbereiden het rijk binnen te vallen, zullen de *missi* voor alle dienstplichtigen de alarmtoestand uitroepen[36]. Zelfs deze zuivere militaire maatregel werd trouwens in een religieus omhulsel gestoken[37].

Al deze maatregelen moesten in 829 uitgevoerd worden en zij werden inderdaad toen uitgevoerd. Wij kennen trouwens enkele uitvoeringsmaatregelen. De documenten die deze maatregelen voor ons bewaard hebben, werden te Aken opgesteld, waar de keizer, wij weten het, tot in juli 829 verbleef.

Laat ons eerst de concilies onder ogen nemen.

34 Tekst A, blz. 5, r. 1-6.

35 In het gemeenschappelijk gedeelte wordt dit uitdrukkelijk verklaard voor de maatregelen die enkele maanden vroeger werden voorgeschreven (vasten) of overwogen (buitengewone vergadering van de Rijksdag); vervolgens wordt verklaard dat de te treffen maatregelen met het oog op dezelfde doeleinden en in dezelfde geest worden getroffen. Ik meen het essentiële van de bewoordingen te moeten aanhalen: ... *Deumque tota devotione deposcere ut nobis propitiari et in quibus illum maxime offensum haberemus*, *nobis manifestare et ut ad correctionem nostram necessariam tranquillum tempus nobis tribuere dignaretur*.

36 Tekst A, blz. 5, r. 7-19.

37 Motivering: *Et quia undique inimicos sanctae Dei ecclesiae commoveri et regnum a Deo a nobis commissum infestare velle cognoscimus ...*

Een tekst, waarin slechts keizer Lodewijk vermeld wordt, schrijft aan de bij name vermelde aartsbisschoppen van het rijk voor, samen met hun suffraganen te Mainz, Parijs, Lyon en Toulouse, in vier synoden of concilies bijeen te komen[38]. Het stuk dat doorgaans *Constitutio de synodis* wordt genoemd, is niet gedateerd; het moet wellicht kort na het uitsturen van de *Epistola Generalis*[39], aan de aartsbisschoppen gezonden geworden zijn; deze lieten waarschijnlijk kopijen voor de bisschoppen van hun provincie vervaardigen. Italië werd in het stuk volkomen buiten gelaten en zelfs de bisschop van Chur in Retië, die toen suffragaan van Milano was, heeft men niet uitgenodigd. De beierse kerkprovincie Salzburg wordt in de *Constitutio* ook niet vermeld; maar wij weten dat de aartsbisschop met zijn suffraganen op het concilie te Mainz aanwezig was[40].

De opdracht van de vier concilies werd op meer nauwkeurige wijze dan in de *Epistola Generalis* bepaald: zij moesten over de eigenlijke problemen van de godsdienst en de cultus, over de gedragingen van de overheidspersonen en van de bevolking en over de levenswandel en de bedrijvigheden van de clerus een onderzoek instellen. Een geheim verslag over de tekortkomingen en hun oorzaken diende ten behoeve van de keizer voorbereid[41]. Op het einde van de in de 3e persoon opgestelde *Constitutio*, voegde Lodewijk de Vrome bij de andere beschikkingen, een bevel in de eerste persoon: de concilies zullen op het octaaf van Pinksteren, d.i. op 23 mei 829 beginnen en de *missi* (waaronder natuurlijk *clerici*, wellicht bisschoppen) zullen uitgestuurd worden op het octaaf van Pasen, d.i. 4 april 829[42].

In februari of maart 829 heeft men aan de aartsbisschoppen

38 BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 184 en A. WERMINGHOFF, *Concilia Aevi Carolini*, MG., in-4°, I, 2, nr. 50 A, blz. 596-97.

39 Aangezien de in het Akense *conventus* door de keizer getroffen beslissing in de *Epistola* bekendgemaakt werd.

40 Zie beneden, n. 55.

41 BORETIUS-KRAUSE, blz. 2, r. 25-32 en blz. 3, r. 1-3; WERMINGHOFF, blz. 597, r. 5-15.

42 Instructies in de le persoon ingelast in een tekst, waarin de 3e persoon voor de meeste beschikkingen gebruikt werd, komen in Karolingische *capitularia* bij gelegenheid voor; men treft er o.m. aan in het programmatisch capitulare van 802, BORETIUS, *Capitularia*, I, nr. 33, c. 13, 14, 15, 16, 17, 24, 27, 28, 32, 33, 34, 36, 38; zie mijn studie over Le programme de gouvernement impérial de Charlemagne, in *Renovatio Imperii*. (Atti della Giornata internazionale di studio per il millenario. Ravenna, 45 novembre 1961), Faënza 1963, blz. 67. Er bestaat geen reden om op basis van bedoelde verandering van persoon het stuk voor verdacht te houden, zoals DE CLERCQ het doet, *op. cit.*, blz. 61-62.

en bisschoppen die in de concilies moesten bijeenkomen, een lijst van zes punten ter hand gesteld waarover de keizer uitdrukkelijk de wens te kennen gaf dat beraadslaagd zou worden[43] de zgn. *Capitula cum episcopis tractanda*[44]: tienden die niet aan de wettige tiendeheffer worden betaald; vrouwen die de kloosterlijke sluier ontvangen zonder bewijs dat er een echte roeping is; wanordelijkheden in twee kleine abdijen; het probleem van de waterordalie; de praktijk van de *usura*, m.a.w. de lening tegen interest. Het gold misbruiken die een *offensa* waren tegen God en waarover wellicht klachten bij de keizer terecht waren gekomen. Men weet dat de meeste dezer punten in de concilies wel behandeld geworden zijn[45]. Ook hier is bij de reeks te onderzoeken problemen van religieuze aard, als zevende artikel, een bevel van niet religieuze aard gevoegd geworden; het betrof het leger. Lodewijk de Vrome bleef inderdaad invallen vrezen. Hij schreef aan de *missi* voor in elk graafschap een numerieke matrikel van de dienstplichtigen en van hun 'helpers' te laten opstellen; zulks zou de keizer in staat stellen te weten over welke effectieven hij kon beschikken[46]. Dit artikel was van belang voor degenen onder de bisschoppen die tot *missi* waren aange-

43 In 10 handschriften op de 11, worden deze artikels voorafgegaan door de volgende *inscriptio: Haec capitula ab episcopis tractanda sunt*; aangezien bedoelde *capitula* in deze handschriften onmiddellijk op de *Constitutio de synodis* volgen, mag men aanvaarden dat zij in het raam van de vier tegen 23 mei 829 bijeengeroepen concilies moesten behandeld worden. In het *Edictum Pistense* van 25 juni 864 (BORETIUS-KRAUSE, II, nr. 273) verwees Karel de Kale naar het 7e artikel (zie tekst hierboven en n. 46) van ons document, dat hij *capitulare* noemde, citeerde dit artikel quasi-letterlijk en dateerde het van het 16e jaar van de regering van zijn vader, dus (zie boven, n. 26) van 28/29 januari 829 tot 27/28 januari 830; daar de beschikkingen van bedoeld 7e artikel aan de *missi* een essentiële rol toekennen en daar deze *missi* met 4 april 829 moesten uittrekken, zal ons document wel of van februari of van begin maart 829 mogen gedateerd worden.

44 BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia* II, nr. 186.

45 C. 2: Concilie van Parijs (zie beneden, n. 56), c. 40 en 44, WERMINGHOFF, nr. 50 D, blz. 637, 638-39 en *Relatio episcoporum* (zie boven, n. 26 en beneden, n. 57), c. 47 en 51, BORETIUS-KRAUSE, II, nr. 196, c. 47 en 51, blz. 42. - C. 5: *Capitulare missorum Wormatiense*, aug. 829 (zie beneden n. 71), c. 12, BORETIUS-KRAUSE, II, nr. 192, blz. 16. - C. 6: Concilie van Parijs, c. 53, blz. 645-648 en *Relatio episcoporum*, c. 54, blz. 43-44. Het is best mogelijk dat de C. 1, 3 en 4 in een van de drie andere concilies besproken werden en dat de besluiten indien er getroffen werden, niet in de *Relatio* werden opgenomen.

46 Dit 7e artikel (blz. 7, r. 8-14) begint met de kenschetsende termen: *Volumus atque iubemus* ...

steld; aldus begrijpt men zijn aanwezigheid onder de *Capitula cum episcopis tractanda*.

Het uitsturen van de *missi* heeft insgelijks het voorwerp van uitvoeringsmaatregelen uitgemaakt.

Deze buitengewone *legatio* - om de technische term te gebruiken - schijnt, gezien de ernst van de toestand[47], met een bijzondere zorg voorbereid geworden te zijn. De aangestelde *missi*, die niet noodzakelijkerwijze, de gewone *missi* waren, zijn te Aken vóór 4 april 829 bijeengeroepen geworden. Wij bezitten een memorandum dat de keizer te zijnen gebruike liet opstellen met het oog op een vergadering die hij met de *missi* moest hebben; men heeft het stuk *Capitula de missis instruendis* genoemd[48]. Het bevat twee delen. In het eerste vindt men wat door de keizer aan de *missi* zal dienen gezegd, hoofdzakelijk over de wijze waarop zij zullen moeten optreden: de gevaren die iedereen bedreigen en de noodzakelijkheid de nalatigheid (*neglegentia*, *incuria*) en het eruit ontstaande onrecht uit te roeien; de samenstelling van de ploegen; de *missi* mogen de bevolking niet te laste zijn; aan de bevolking moet de bezorgdheid van de keizer bekend gemaakt worden; er moet onderzocht worden hoe elke machthebber in zijn ambtsgebied zich gedragen heeft en zijn gezag heeft uitgeoefend; vervolgens komen de technische regels die bij het onderzoek dienen toegepast[49]. Het tweede deel ontwikkelt de voorlaatste instructie: de punten waarover bij het onderzoek vragen dienen gesteld. Vijf artikels betreffen de kerkelijke overheden: levenswandel (*conversatio*) van de bisschoppen en het zich toewijden aan het geestelijke (*in spiritalibus*) of aan het wereldlijke (*in saecularibus*); gedrag en bedrijvigheid van hun helpers (*corepiscopi*, *archidiaconi*, *vicedomini*) en van de parochiepastoors; de toestanden in verband met het spirituele leven in de abdijen; de toestand van de kerken die als keizerlijk *beneficium* zijn verleend geworden; zijn de bisschoppen en hun helpers bij hun verplaatsingen, aan de bevolking niet te laste?

47 Een aardbeving, die zich te Aken en o.m. in de Paltskapel een paar dagen voor Pasen liet voelen, zal wel bij velen doorgegaan zijn voor een nieuwe waarschuwing die van de Heer uitging; *Annales Regni Francorum*, a^{o} 829, blz. 176-177.

48 BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 187. Iets ontbreekt in het begin.

49 Blz. 7-8. Over het onderzoek, zie mijn studies La preuve dans le droit franc, in: *La Preuve*, (Recueils de la Société Jean Bodin, XVII), Brussel, 1965, blz. 92-98 en Les réformes judiciaires de Louis le Pieux, in *Académie des Inscriptions & Belles-Lettres*. Comptes Rendus des séances de l'année 1965, (1966), blz. 423-426.

De twee laatste artikels betreffen de wereldlijke overheden: wie onder de graven door nalatigheid en wie wetens en willens, belet heeft dat de bevolking van recht en vrede zou kunnen genieten; aan een soortgelijk onderzoek zullen ook de ondergeschikte machthebbers onderworpen worden[50].

Buiten hun bijzondere opdracht waaraan zoveel belang werd gehecht, zouden de *missi* zich ook nog met andere aangelegenheden moeten onledig houden. Zij ontvingen een kort *capitulare missorum* met instructies betreffende uiteenlopende onderwerpen, waarvan het gemeenschappelijk karakter erin bestond dat zij van actueel, onmiddellijk belang waren[51]. Een er van wordt hier aangehaald als voorbeeld: sedert Matfrid, de invloedrijke graaf van Orléans, afgezet was geworden, werd er over geklaagd dat hij zich vroeger goederen van anderen op frauduleuze wijze aangematigd had; de *missi* zullen de klachten ontvangen en op de e.k. zittijd van de rijksdag zal Matfrid zich moeten verantwoorden[52]. Men ziet dat de strijd tussen personen en cliëntelen verder aan het woeden was. De beschikking over de numerieke matrikel van de dienstplichtigen werd ook in dit *capitulare missorum* opgenomen. Zij was er op haar plaats[53]. Wellicht behoorden tot hetzelfde *capitulare* een artikel over het bedrag van het *coniectus*, d.z. de eetwaren die de bevolking aan de *missi* moest leveren[54] en een artikel waarbij eraan herinnerd werd dat de *legatio* van de *missi* met 4 april begon.

De vier concilies zijn gehouden geworden. Enkele fragmenten van teksten die met het concilie te Mainz verband houden, zijn bewaard gebleven[55]. Wij bezitten ook de akten van het concilie dat te Parijs, trouwens pas van 6 juni 829 af, dus met vertraging, doorging[56]. Een *Relatio episcoporum*, d.i. een uitgebreide sa-

50 Blz. 8-9, onder de gezamenlijke titel: *Haec sunt capitula quae volumus ut diligenter inquirant*.
51 BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 188.
52 C. 3, blz. 10. Zie boven, blz. 14 en n. 7.
53 C. 5, ibid. Zie boven, blz. 23 en n. 46.
54 BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 189. De uitgevers hebben zich blijkbaar vergist wanneer zij deze tekst als een afzonderlijk document uitgegeven hebben en er de benaming *tractoria* aan gegeven hebben. Een *tractoria* is inderdaad een oorkonde en wel een 'species' van het 'genus' *mandamentum*: met een oorkonde van dat type heeft het stuk niets gemeens.
55 WERMINGHOFF, *Concilia*, nr. 50 C, blz. 603-605. Uit deze fragmenten blijkt dat de aartsbisschop van Salzburg en de tot zijn beierse kerkprovincie behorende bisschoppen, op het concilie te Mainz aanwezig waren.
56 WERMINGHOFF, *Concilia*, nr. 50 D, blz. 606-680. Datum, blz. 608.

menvatting van de beslissingen van de vier concilies heeft ons ook bereikt: wij mogen aanvaarden dat zij voor de keizer bestemd was. Wanneer het document tot stand kwam is ons onbekend: wellicht pas in juli[57]. Na herhaald te hebben wat de keizer in de *Epistola generalis* verklaard had, herinneren de opstellers van de *Relatio* eraan dat het 'corpus' van de Kerk waartoe alle Kristenen behoren onder het oppergezag van de *pontifices* en van de koningen staat, maar dat overeenkomstig de verklaring van paus Gelasius, het gezag van de *pontifices* het hoogste is[58]. Dan volgt de afdeling *De persona sacerdotali:* de artikels, een *petitio* aan de keizer en een bekendmaking aan het volk. Men heeft het aldaar over de plichten, de fouten, de goede en de verkeerde gebruiken van de clerus, over de te bestrijden *avaritia*, over de noodzakelijkheid de door de Schrift, de Concilies, de Kerkvaders voorgeschreven orde te herstellen[59]. Wat de abdijen betreft, wordt de keizer verzocht de abten (leken, seculieren, regulieren) en abdissen eraan te herinneren dat het hun plicht is het nodige te doen opdat hun kloostergemeenschap niet in ellende zou moeten leven, zoals het blijkbaar te vaak het geval was[60]. De tweede afdeling *De persona regali* werd besteed aan de plichten van de koning (lees: keizer) en o.m. aan de zorg die hij moet dragen voor het aanstellen van bisschoppen, abten en abdissen die waardig zijn hun ambt uit te oefenen; hetzelfde geldt voor de raadgevers van de keizer en voor de machthebbers die in zijn naam het gezag uitoefenen[61]. De netelige problemen *de episcopali libertate* werden voor een later onderhoud met de keizer voorbehouden[62].

In de grond, afgezien van de herhaling van de principiële verklaring uit de beroemde brief van paus Gelasius, was er weinig zeer belangrijks in de beslissingen en verklaringen van de bisschoppen. Wat zij in de *Relatio* lieten opnemen was niet zeer

57 BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 196, blz. 26-51; zie ook de aantekening (zonder nieuwe tekstuitgave) bij WERMINGHOFF, *Concilia*, nr. 50 E, blz. 680. Boretius en Krause plaatsen de redactie van het stuk in juli of zelfs begin augustus; het midden van laatstvermelde maand is inderdaad een *terminus ad quem*, aangezien op de rijksdag te Worms, van de *Relatio* gebruik moest gemaakt worden: C. 30 (= *Petitio*, x) blz. 38 (overgenomen uit c. 85, blz. 676 van het concilie van Parijs).

58 Inleiding, blz. 27-29. - De hoogste machten (brief van Gelasius aan keizer Anastasius), c. 3 (= inleiding, c. 3), blz. 29.

59 C. 4 tot 54, blz. 29-46.

60 C. 30, blz. 38-39. Zie ook LESNE, *op. cit.*, II, 1, blz. 147.

61 C. 55 tot 62, blz. 46-51.

62 C. 62, blz. 51.

nieuw. Dat was reeds onder andere vormen meer dan eens door hun voorgangers ten tijde van Karel de Grote en Lodewijk de Vrome gezegd geworden. Praktisch gesproken kon nochtans misschien van belang zijn het dringend verzoek tot de keizer gericht te zorgen voor de aanstelling van plichtsbewuste geestelijke en wereldlijke overheden[63].

In augustus, tegen het midden van de maand, kwam te Worms de rijksdag bijeen. Wellicht hadden de keizer en zijn raadgevers reeds te Aken kennis genomen van de in hoofdzaak mondelinge verslagen van de *missi* en er zekere conclusies uit gehaald. Of de conciliaire teksten ook reeds grondig onderzocht geworden waren is twijfelachtiger, gezien de tijd die nodig moet geweest zijn om de *canones* en vooral om de voor de keizer bestemde *Relatio* op te stellen. In juli had men trouwens een Deense inval gevreesd; het leger werd opgeroepen en de keizer zou zich aan het hoofd ervan plaatsen; al bleek na een tijd zulks weer een loos alarm te zijn[64], te Aken moet men toen moeilijk de gewenste ernstige aandacht aan de in de concilies behandelde problemen geschonken hebben.

Te Worms zat de keizer voor. Lotharius, de toegevoegde keizer, en Lodewijk, de koning van Beieren, waren aanwezig. De Rijksannalen, d.i. de officieuse geschiedschrijving, vermelden én het ontvangen van de *annua dona* én de audienties verleend aan gezanten uit Rome, Benevento en andere streken. Er wordt ook zonder meer gezinspeeld op diverse aangelegenheden die hun beslag kregen[65]. Hiermede werd zeker o.m. bedoeld het voorleggen aan de Rijksdag van drie *capitularia*, wellicht de gedachtenwisseling hierover, de verlening van het *consensus* door de rijksdag en de plechtige mondelinge afkondiging door de keizer[66].

Een eerste *capitulare*[67], dat waarschijnlijk op verslagen en voorstellen van enkele *missi*[68], misschien zelfs op *canones* van

63 C. 57, 58, 59, blz. 48-49.

64 *Annales Regni Francorum*, a^{o} 829, blz. 177; ASTRONOOM, c. 43, blz. 632.

65 *Annales Regni Francorum* en ASTRONOOM, locc. citt.; THEGAN, c. 35, blz. 597.

66 Over deze verschillende handelingen, zie mijn werk *Wat waren de Capitularia?*, Brussel 1955, blz. 16-25, 26-30 (= *Recherches sur les capitulaires*, Parijs 1958, blz. 18-29, 30-34 = *Was waren die Kapitularien?*, Darmstadt en Weimar 1961, blz. 35-51, 52-59).

67 *Capitulare Wormatiense*, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 191.

68 Aldus moet, menen wij, de inscriptio die in vier handschriften de tekst voorafgaat begrepen worden: *Haec sunt capitula*, *quae aliqui ex missis nostris ad nostram notitiam detulerunt anno XVI imperii nostri*. Wij vertalen *capitula* met ‘punten’.

een concilie of op de *Relatio* steunde, regelde een reeks problemen van kerkelijke aard; zij betroffen vraagstukken zoals de 'eigenkerken', de dotatie van de kerken, het onderhoud van de kerkgebouwen, de tienden, de gevallen waar inzake kerkelijke grondeigendom, het onderzoek mag toegepast worden[69]. De bedoeling lag in de lijn van de *emendatio* en de *correctio* van tekortkomingen, zoals voorzien in de *Epistola Generalis*. Men had echter reeds vroeger, b.v. in 818-19, *capitularia* gekend waarop dit nieuw *capitulare* geleek[70].

Een *capitulare missorum* werd insgelijks afgekondigd[71]: instructies voor de *missi* die na de zittijd van de Rijksdag zouden uitgestuurd worden en die niet noodzakelijkerwijze de zelfden zouden zijn als deze die zich in april van hun *legatio* gekweten hadden; trouwens toen had de opdracht hoofdzakelijk bestaan in het onderzoeken, nu bestond zij in het optreden. De beschikkingen die getroffen of herhaald werden - want alles was niet nieuw - hielden verband met de uitbating van de *beneficia*, met het rechtswezen, met de kerkelijke goederen, met de geldomloop, met de openbare vrede, met de belastingen[72]. Het gold wel ook de *correctio* van wantoestanden, meer dan eens op basis van de verslagen en voorstellen van de enkele maanden te voren uitgezonden *missi*. De beschikking uit de *Epistola Generalis* over de door de keizer gehouden gerechtszittingen werd herhaald[73]; trouwens telden de drie hier vermelde te Worms bekendgemaakte *capitularia*, artikels die voorzagen dat bepaalde gevallen aan de keizer zouden worden voorgelegd.

Eindelijk zag een *capitulare pro lege habendum*[74] het licht: zeven artikels van normatieve aard, nieuwe rechtsregels of be-

69 10 artikels. Onder hen zijn er twee, nl. 5 en 9, die naar de verzameling van Ansegisus verwijzen, te weten respectievelijk naar I, 157 en II, 21 en naar IV, 38.

70 Vergelijk b.v. het *capitulum* 2 van ons *capitulare* met c. 29 van het *capitulare ecclesiasticum* en *capitulum* 5 met c. 5 van het *capitulare per se scribendum*, van 818-19. BORETIUS, *Capitularia*, I, nrs. 138 en 140.

71 *Capitulare missorum Wormatiense*, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 192.

72 15 artikels. Verwijzingen naar ANSEGISUS: C. 1 naar IV, 36 en c. 8 naar IV, 30.

73 C. 14.

74 *Capitulare pro lege habendum Wormatiense*, BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, nr. 193. De *inscriptio* luidt als volgt in 6 handschriften: *Haec sunt capitula quae pro lege habenda sunt*.

vestigingen mits aanpassing, van oudere rechtsregels[75]. Het ging over bepaalde moordzaken, problemen van huwelijksrecht, van koop en verkoop, van rechtspleging en gerechtelijke organisatie, van *faïda*. Daarenboven werd aan de ons reeds bekende tot dan toe zuiver bestuurlijke maatregel over de matrikel van de dienstplichtigen, karakter van wetsbeschikking geschonken[76]. Verschillende artikels waren gericht tegen door de *cupiditas* ingegeven bedriegelijke handelingen; zij stonden dus in dezelfde lijn als de twee andere *capitularia*. Wegens zijn zorgvuldige redactie schijnt dit laatst vermeld *capitulare* wellicht nagenoeg in zijn geheel te Aken vóór de zittijd van de Rijksdag opgesteld geworden te zijn.

De hoofdbeslissingen die te Worms getroffen werden, waren echter van een heel andere aard dan wat in de *capitularia* bekend gemaakt werd. Lodewijk de Vrome, die zó zeer onder de indruk van catastrofale gebeurtenissen was geweest, die alles in beweging had gebracht om de redenen van Gods toorn te kennen en om deze toorn te paaien, schijnt nu vooral omtrent de toekenning van een erfdeel aan zijn zoon Karel, bezorgd geweest te zijn. Wij staan hier wellicht voor een uiting van Lodewijks bekende onstandvastigheid[77]; of was de mooie, betoverende Judith er misschien in geslaagd hem wijs te maken dat de toekenning van een dotatie aan Karel, een noodzakelijke voorwaarde was om de bevrediging van de Heer te bereiken?

In elk geval werd, waarschijnlijk op het einde van de zittijd, door de keizer aan de Rijksdag bekend gemaakt dat hij besloten had aan Karel als erfdeel, Alamannië, wellicht de Elzas, Retië en een deel van Bourgondië toe te kennen[78]. De jonge vorst -

75 Verwijzingen naar ANSEGISIUS: C. 1 naar IV, 13, c. 5 naar III, 40 en IV, 55, c. 8 naar IV, 25; twee dezer artikels uit ANSEGISUS (IV, 13 en IV, 25) werden overgenomen van het *capitulare legibus addendum* uit de groep van 818-19 (zie boven n. 70) meer bepaald van de *capitula* 1 en 13.

76 Zie boven, n. 46 en 53.

77 Zeer terecht schreef CALMETTE (*op. cit.*, blz. 25) van Lodewijk de Vrome; 'C'est l'homme des efforts violents suivis d'abattements profonds. C'est l'homme des accès en tout, accès de passion, accès de colère, accès de piété et d'humilité... On le verra mené par ses conseillers dans les premières années, plus tard inspiré le plus souvent par sa seconde femme, Judith, choisie d'ailleurs, d'une façon qui en dit long, dans un concours de beauté'.

78 Niets wordt hierover in de *Annales Regni Francorum* gezegd. Andere bronnen bevatten de volgende gegevens. THEGAN, c. 35, blz. 597: Alamannië, Retië, een deel van Bourgondië. *Annales Xantenses*, a^{o} 829, uitg. B. VON SIMSON, Hannover 1909, blz. 7: Elzas, Retië, een deel van Bourgondië. NITHARD, *Historiae*, I, c. 3, blz. 3: Alamannië. *De Annales Weissenburgenses*, a^{o} 829, uitg. G.H. PERTZ, MG. SS. I, blz. 111: Elzas, Alamannië, Retië. Zie hierover het commentaar van E. DÜMMLER, *Geschichte des ostfränkischen Reiches*, I, 2e uitg., 1887, blz. 50-52.

een zesjarig kind! - werd reeds tijdens het leven van zijn vader, althans theoretisch, aan het hoofd van deze gebieden geplaatst[79]. Een weinig later vernam men dat Lotharius naar Italië gestuurd werd, wat voor diverse interpretaties vatbaar was[80]. Vóór het einde van het jaar verdween de naam van Lotharius uit de *intitulatio* van de oorkonden van zijn vader, zonder echter dat hij als toegevoegd keizer werd afgezet.

De toekenning aan Karel van de pas vermelde dotatie vond bij velen afkeuring. Zij kon geïnterpreteerd worden als een schending van de *Ordinatio Imperii* en bijgevolg van 's Rijks eenheid: God zelf, had in 817, meende men, de principes van de regeling geïnspireerd; er iets aan wijzigen, was zoveel als in opstand tegen Hem treden. Aquitanië en Beieren waren gebieden die een traditie van autonomie bezaten, hetgeen aldaar het bestaan van een ondergeschikt koninkrijk wettigde. Niets dergelijks bestond voor de willekeurig bij mekaar samengeraapte grondgebieden die men aan Karel toekende. Lotharius was verontwaardigd[81]: de gebieden die eens onder hem zouden staan werden aanzienlijk verminderd; de betrekkingen tussen de landen ten noorden van de Alpen en Italië zouden grotendeels door Karel beheerst worden. De cliënteel van Lotharius geraakte niet minder in woede dan hij zelf, want de omvang van de kerkelijke en wereldlijke *beneficia* waarop zij mocht rekenen werden aldus aanzienlijk verminderd ten voordele van de cliënteel van Judith. Daarenboven leek de zending van Lotharius naar Italië, sterk op ongenade. De jonge Lodewijk was ook mistevreden, want een uitbreiding van zijn gebied althans naar het westen toe, werd onmogelijk en Pipijn vreesde voor de toekomst het ergste[82].

De keizer werd gewaar dat bij velen zeer ongunstige en soms gevaarlijke reacties tegen zijn beslissing ontstonden[83] en hij be-

79 Te Sankt Gallen werden oorkonden naar de regeringsjaren van Karel gedateerd; H. WARTMANN, *Urkundenbuch der Abtei Sankt Gallen*, I, Zürich 1863, nrs. 330, 337, 343 (a^{is} 830, 831, 833). Naar een gedicht van WALAHFRID STRABO, *De adventu Karoli*, *filii augustorum*, strofen 1, 4 en 10, uitg. E. DÜMMLER, MG., in-4°, Poetae, II, blz. 406, werd in de Reichenau het bezoek van Karel reeds in 829 verwacht.

80 *Annales Regni Francorum*, a^{o} 829, blz. 177; ASTRONOOM, c. 43, blz. 632.

81 THEGAN, c. 35, blz. 597; NITHARD, I, c. 3, blz. 3.

82 THEGAN, *loc. cit.*

83 ASTRONOOM, c. 43, blz. 632; NITHARD, I, c. 3, blz. 3.

sloot zich door een ‘sterke man’ te laten bijstaan: Bernhard, die in 827 Barcelona met zó groot sukses had verdedigd. Hij werd naar het hof geroepen en tot *camerarius* aangesteld; men hield hem terecht voor ‘de tweede in het rijk’[84]. Een moedig en ervaren krijgsman was hij zeker, echter noch een beheerder, noch een staatsman. Hij ging zeer ruw te werk, elimineerde velen uit de omgeving van de keizer, zelfs enkelen onder diens hoogstgeplaatste raadgevers en medewerkers, zoals naar het schijnt de aartskapelaan Hilduinus en de oud-kanselier Helisachar[85]; in hun plaats, stelde hij lieden aan uit de cliënteel van Judith en uit zijn eigen aanhang. Demarches bij hem of bij de keizer, zoals deze die Wala waagde, konden tot niets leiden[86]. Weldra ging het zover dat men, wellicht ten onrechte, begon te vertellen dat de keizerin Bernhards maitresse geworden was en dat ze beiden met gebruik van tovermiddelen zich ertoe voorbereidden de keizer en zijn drie oudere zonen uit de weg te ruimen[87].

Het schijnt wel dat de reactie tegen het brutale optreden van Bernhard, de factor geweest is die verschillende oppositionele elementen met mekaar verbonden heeft: Wala en degenen onder de ‘imperialisten’ - vooral bij de clerus - die zoals hij aan de eenheid en aan de volstrekte onverdeelbaarheid van het rijk diep gehecht waren[88]; de afgezette graven Hugo en Matfrid met hun aanhang; de uitgezette raadgevers van de keizer; degenen die van Lotharius en van zijn broers uit het eerste huwelijk van Lodewijk de Vrome, *beneficia* hielden of verwachtten; de oudere zonen van de keizer zelf; en dan de velen die tot tweemaal toe, in 828 en 829, zonder redenen, onder de wapens waren geroepen geworden. Voeg hierbij de zenuwachtigheid ontstaan uit de ‘Katastrofenstimmung’ die sedert maanden door de keizerlijke maatregelen werd onderhouden. Het geringste incident kon nu de crisis laten losbreken. Zulks gebeurde in de lente van 830.

84 *Annales Regni Francorum*, ASTRONOOM, NITHARD: *locc. citt.*

85 Zulks blijkt o.m. uit het feit dat zij zich in 830 aansloten bij Lotharius en bij de andere leiders van de eerste opstand tegen Lodewijk de Vrome.

86 PASCHASIUS RADBERTUS, *Epitaphium Arsenii*, II, 6, 7, 8, 9, blz. 67, 67-68, 68-71, 71. Zie het commentaar van Dümmler in de inleiding tot zijn uitgave, in het bijzonder, blz. 11-15.

87 *Epitaphium Arsenii*, II, 8 en 9, blz. 69-71.

88 Dümmler schrijft zeer juist in zijn inleiding, blz. 15: ‘Wala war nie ein persönlicher Anhänger Lothars sondern ein Vorkämpfer der Reichseinheit gewesen’.

De *voorzitter* zegt de spreker voorlopig dank voor zijn voordracht en verzoekt de vergadering de discussie te openen.

Na de spreker te hebben gecomplimenteerd met de helderheid van diens betoog stelt prof. *Hugenholtz* drie vragen. In de eerste plaats zou hij van spreker willen vernemen of er vóór de tocht naar Spanje van Hugo en Matfrid in 827 al een relatie bestond tussen deze beiden en Wala en of zich in deze periode rond Lotharius al een clientèle had gevormd. Vervolgens vraagt prof. *Hugenholtz* of men Wala, toen hij voor Lotharius koos, een imperialist kan noemen. Tenslotte zou prof. *Hugenholtz* van de spreker graag vernemen of bij de afkeer die tegen Lodewijk werd gekoesterd misschien de pogingen van bepaalde zijde om iets te doen tegen de uitwassen van het personaliteitsbeginsel een rol hebben gespeeld.

Prof. *Ganshof* antwoordt op de eerste vraag, dat hem geen stukken bekend zijn die op dit punt uitsluitsel geven. Lotharius was de schoonzoon van graaf Hugo. Spreker gelooft dat de contacten tussen Lotharius en Hugo zijn blijven bestaan, ook na de veroordeling van laatstgenoemde. Nadat Wala weer in genade was aangenomen onderhield ook hij goede relaties met Lotharius. Bij zijn eerste zending naar Italië werd Lotharius bovendien door Wala vergezeld. Meer durft de spreker niet te zeggen. Prof. *Ganshof* zegt - de tweede vraag beantwoordend - dat het optreden van Lotharius in Rome geheel in de lijn van vele imperialisten lag. Doordat de paus bijna geen relaties meer met de hoofden van de Frankische partij onderhield, voelde men zich in Rome niet meer hecht met het Frankische Rijk verbonden, zodat de Kerkelijke Staat aan het imperialisme ging ontsnappen. Lotharius heeft de controle van de Karolingische monarchie over het Pausdom en over de pauselijke staat hersteld. Met betrekking tot de derde vraag zegt prof. *Ganshof* dat het personaliteitsprincipe geen rol heeft gespeeld. De enige persoon van formaat die het bestreed was Agobard, bisschop van Lyon. Maar deze kwam dan ook uit een streek waar het personaliteitsprincipe niet meer bestond, n.l. het Wisigotische Spanje.

Prof. *Van de Kieft* zegt dat de ernst van de crisis en de vèrstrekkende maatregelen die genomen werden om de crisis te boven te komen, hem bijzonder hebben gefrappeerd. Toch waren deze maatregelen niet toereikend. De onstandvastigheid van Lodewijk doorkruiste telkens de uitvoering van de maatregelen waartoe besloten was, zodat de crisis niet kon worden overwonnen. Een andere mogelijkheid is, dat het Rijk door geen

enkele maatregel meer was te redden, omdat er weinig viel te doen tegen de fundamentele tekortkomingen in de structuur van het Rijk. Spreker denkt daarbij aan het ontbreken van een centraal bestuur in een zo uitgestrekt Rijk. Was het falen van Karel de Grote misschien al een symptoom geweest?

Prof. *Ganshof* wil zich niet graag verdiepen in de vraag of het mogelijk zou zijn geweest het uiteenvallen van het Rijk te voorkomen. Structurele tekortkomingen en fouten zijn naar zijn mening de belangrijkste oorzaken geweest voor het uiteenvallen van het Rijk. Karel de Grote had op dit punt al gefaald (zoals spreker in zijn voordracht voor het Historisch Genootschap in 1948 heeft uiteengezet). Lodewijk de Vrome heeft terdege de fundamentele tekortkomingen gezien en ook getracht structurele verbeteringen aan te brengen. Zijn maatregelen hebben echter geen stand gehouden; ondanks de pogingen van Lodewijk om bedoelde structurele verbeteringen tot stand te brengen, heeft het Frankische Rijk noch een centrale administratie die naam waardig, noch een echte regionale administratie gekend. De contrasten in bestuurlijk opzicht tussen het Byzantijnse en het Frankische Rijk, die spreker sedert lang bekend waren, zijn hem enige jaren geleden nog sterker dan voorheen opgevallen toen hij met onderwijs over Byzantium belast werd.

De heer *Binnendijk* vraagt - met verwijzing naar de brief van paus Gelasius aan keizer Anastasius, waarin al sprake is van de theorie van de twee zwaarden - of in de behandelde periode het geestelijk gezag het primaat had boven het wereldlijke gezag.

Prof. *Ganshof* antwoordt dat in genoemde brief de twee hoogste machten vermeld werden, n.l. de ‘auctoritas’ van de paus en de ‘potestas’ van de keizer: eerstgenoemde ‘weegt zwaarder’. Van de twee zwaarden theorie is er in de brief geen spoor.

Prof. *Weiler* merkt op dat er op het gebied van het kerkelijk recht in deze periode toch veel gedaan is, zij 't met vervalsingen. Was er sprake van trahison des clercs? Het is spreker opgevallen dat de maatregelen op kerkelijk gebied wel, op wereldlijk gebied niet effectief waren.

Prof. *Ganshof* bevestigt, dat er zich onder de Karolingische clerus vervalsers van geweldig intellectueel formaat hebben bevonden. Personen, die opereerden onder de naam van Benedictus Levita, doorzochten alle bibliotheken, verzamelden er zeer rijk en gevarieerd materiaal en gingen over tot het opbouwen van een collectie waarvan ongeveer de drie vierden door hen

vervalst werden. Spreker heeft wel enig voorbehoud ten opzichte van trahison des clercs, want deze vervalsers beseften niet dat het vervalsen van teksten iets laakbaars was.

Prof. *Coolhaas* vraagt of er iets bekend is van de houding van de paus.

Prof. *Ganshof* antwoordt, dat paus Gregorius bij de tweede crisis een grote rol heeft gespeeld, maar dat er bij de eerste crisis niets te merken is van bemoeiingen van de paus.

De *voorzitter* zegt prof. Ganshof hartelijk dank voor zijn voordracht en de beantwoording van de vragen. Prof. Ganshof, aldus de voorzitter, heeft een boeiend beeld gegeven van een tijd die hij beter beheerst dan enig andere medievist. In 1959 kende de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden hem haar prijs voor meesterschap toe. De voorzitter meent dat prof. Ganshof ook nu weer bij zijn voordracht het bewijs van dit meesterschap heeft gegeven bij het hanteren van de stof.

Na de koffiepauze, te ruim twee uur, geeft de voorzitter het woord aan prof. dr. S.L. van der Wal voor zijn voordracht over: De Nationaal-Socialistische Beweging in Nederlands-Indië.

De nationaal-socialistische beweging in Nederlands-Indië

Over de N.S.B. in Nederlands-Indië is niet meer bekend dan hetgeen de pers en Kamer- en Indische Volksraadsverslagen over deze beweging hebben nagelaten en hetgeen door herinnering daaraan kan worden toegevoegd. Het beeld, dat deze bronnen oproepen is vaag en onvolledig en dreigt bovendien door het aandeel van de emotioneel geladen herinnering gekleurd en vertekend te worden. Afkeer van de beweging mag niet afhouden van het zoeken naar een objectieve evaluatie en interpretatie van het beschikbare materiaal en van het aanboren van nieuwe bronnen. Dit laatste zeker niet indien, zoals met mij het geval was, op een speurtocht naar andere historische gegevens, als toegift, belangrijk materiaal over de N.S.B. in Indië wordt aangetroffen. Het is aan deze coïncidentie toe te schrijven dat ik thans voor dit onaantrekkelijk onderwerp Uw aandacht vraag.

Binnen de grenzen van een voordracht is geen ruimte voor een uiteenzetting van het fascisme en het nationaal-socialisme in Nederlands-Indië, die enige aanspraak zou kunnen maken op volledigheid en zullen zelfs belangrijke facetten van deze beweging en voor de hand liggende vragen, die zij doet rijzen, slechts summiere beschouwing en beantwoording kunnen vinden, zo zij al ter sprake komen. Ik meen goed te doen de noodzakelijke beperking te zoeken in de keuze van één aspect dat, centraal gesteld, tevens uitzicht biedt op gebeurtenissen en ontwikkelingen, die hoe belangrijk ook, in dit uur in de periferie moeten blijven. Ik zal mij dan in hoofdzaak bepalen tot het standpunt en het beleid van de overheid t.a.v. het fascisme en nationaalsocialisme, in het bijzonder t.a.v. de activiteiten van de Nationaal Socialistische Beweging in Nederlands-Indië. Met name hierover werd belangrijk materiaal aangetroffen in het archief van het voormalige Ministerie van Koloniën. Daarnaast kon nog gebruik worden gemaakt van het N.S.B. archief, dat berust in het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, van materiaal uit de belangrijke Indische Collectie van dit instituut en van het archief-De Jonge, waaraan, zoals bekend, een uitgave onder auspiciën van dit Genootschap zal worden gewijd.

Het lijkt nuttig aan de behandeling van ons eigenlijke onderwerp enkele opmerkingen te doen voorafgaan over het politieke denken en de ontwikkeling van het georganiseerde politieke leven van de Nederlanders in Indië - een terrein dat voor onder-

zoek en beschrijving nog bijna braak ligt - omdat m.i. alleen tegen deze achtergrond het nationaal-socialisme in zijn typisch Indische verschijningsvorm herkenbaar en verstaanbaar wordt.

De politieke rol, die de Nederlandse bevolkingsgroep in Nederlands-Indië werd toebedeeld door de decentralisatiewet van 1903 was het resultaat van vijftig jaar overweging en aarzeling. Deze aarzeling vond voor een belangrijk deel haar oorzaak in het geconstateerde gebrek aan politieke belangstelling bij de Nederlandse ingezetenen.

Gouverneur-generaal Van Lansberge, in beginsel een voorstander van de invoering van medezeggenschap van de burgerij in het plaatselijk bestuur, achtte de Indische maatschappij hiervoor nog niet rijp. Hij schreef in 1876 dat 'de behoefte aan publiek leven zich nog niet deed gevoelen, bij de Inlanders niet, omdat zij nog niet ontwikkeld genoeg waren, bij de Europeanen niet, omdat zij' - aldus deze landvoogd - 'op weinige uitzonderingen na geen burgers zijn van het land hunner inwoning en, in Indië gekomen om hetzij in Staatsdienst, hetzij in handel en industrie een bestaan te vinden of fortuin te maken, geen tijd en lust hebben om aan iets anders dan hunne zaken zich te wijden en niet dan eene matige belangstelling gevoelen voor een land, dat zij denken te verlaten zoodra zij hun pensioen verdiend of fortuin gemaakt hebben.' Voor de in Indië geboren Nederlanders maakte hij geen uitzondering omdat 'ook bij hen het verlangen levendig werd geacht om, zoodra daartoe de mogelijkheid bestaat, naar Europa zich te begeven.'[1]

Deze politieke kenschets van de koloniale Nederlander uit het laatste kwart van de 19e eeuw moge voor zijn nazaat uit de dertiger jaren van de 20e eeuw iets te ruw zijn uitgevallen, ook hij is in hoofdtrekken uit dit beeld duidelijk te herkennen. Een fijnzinnig Indisch journalist schreef in 1937 dat op politiek gebied in de Europese samenleving steeds 'grote onverschilligheid en lauwheid' hadden geheerst en nog heersten.[2]

De grote veranderingen, die de Indische samenleving na 1900 had ondergaan door de groeiende instroom van Nederlanders als gevolg van de enorme uitbreiding van het westers bedrijf en de westerse handel en van de uitbreiding van de overheids-

1 *De Volksraad en de staatkundige ontwikkeling van Nederlands-Indië*, *Eerste stuk 1891-1926*, een bronnenpublikatie bewerkt door S.L. VAN DER WAL. Uitgaven C.B.N.I. no. 2, Groningen 1964, p. 6-7.

2 J.H.RITMAN, Enige aanteekeningen over politieke partijen in Indië, in: *Koloniale Studiën* 1937, p. 350.

bemoeienis, hadden de structuur van deze samenleving ongewijzigd gelaten. In deze gemoderniseerde koloniale samenleving namen de Nederlanders nog dezelfde plaats in.

Zij, die geëmigreerd waren om de perspectieven die de kolonie hun bood, hadden politieke scholing in het moederland gemist. In Indië gingen hun geest- en werkkracht op aan de taak, vaak met ruime armslag en meestal met grote verantwoordelijkheid, waarvoor zij waren gekomen of uitgezonden. Voor de moederlandse politiek, de politieke partijen en de parlementaire praktijk in Nederland hadden zij weinig begrip en weinig belangstelling. Wanneer Indische belangen in het geding waren ontmoette de Nederlandse inmenging bij hen veelal een afkerig wantrouwen. De 'blijvers', hoofdzakelijk Indo-Europeanen, stonden wat gebrek aan politieke vorming en belangstelling betreft de 'trekkers' zeer na. Voor beide groepen gold dat van de locale raden en ook van de Volksraad in politieke zin een slechts zeer beperkte opvoedende werking was uitgegaan en dat deze vormen van medezeggenschap in de mentaliteit van de Nederlandse ingezetenen weinig verandering hadden gebracht.

De zeer critisch ingestelde publieke opinie van deze politiek pueriele Europese bevolkingsgroep is voor de Indische regering altijd een gewichtige, meestal een hinderlijke factor geweest bij de bepaling en uitvoering van haar beleid. Ook toen van enige medezeggenschap van de bevolking nog geen sprake was. De behoefte aan soelaas voor de politieke overlast, die de regering van de Nederlanders ondervond, is zelfs een belangrijk motief geweest om tot die medezeggenschap in locale- en later in landszaken te komen. Gouverneur-generaal Pijnacker Hordijk constateerde in 1891 'dat door de Europeesche ingezetenen van Nederlandsch-Indië noch aan eenig Minister van Koloniën noch aan eenig Gouverneur-Generaal noch aan de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, hoe deze ook moge zijn samengesteld, groot vertrouwen wordt geschonken. Het publiek, dat hier van allen invloed op den gang van zaken verstoken is, gevoelt zich verongelijkt en geeft uitdrukking aan dit gevoel door de Regeering met volkomen ongemotiveerde verwijten te vervolgen en Haar voor alles, wat minder goed gaat - niet zelden voor zaken, waarbij Zij niet den minsten invloed uitoefent - verantwoordelijk te stellen.' Deze stemming uitte zich en werd gevoed door de 'schijnbaar gebonden, doch in werkelijkheid bijna van elken band ontslagen dagbladpers.'[3] Bijna alle land-

3 *De Volksraad*, *Eerste stuk 1891-1926*, p. 10-11.

voogden, die na hem kwamen, ook toen Indië al overdekt was met autonome gemeenschappen en de Volksraad was uitgegroeid tot een medewetgevend lichaam, hebben zich in overeenkomstige zin beklaagd over het gebrek aan vertrouwen en de emotionele en onredelijke critiek waarmede de Indische regering door de Nederlandse publieke opinie werd overladen. De democratische instellingen hebben in deze stemming weinig verbetering gebracht. Zij zijn bij de Nederlanders nooit populair geweest. Dit geldt vooral voor de Volksraad, die het aan negatief-critische belangstelling nooit heeft ontbroken[4] en daartegenover weinig waardering heeft ondervonden.

Het partijwezen in de Nederlandse sfeer, dat, met als voorlopers enige plaatselijke kiesverenigingen, opkwam met de instelling van de Volksraad, droeg van deze geestesgesteldheid de kenmerken. Zijn wortels in de Nederlandse samenleving gingen niet diep. Het was weinig stabiel en het reageerde snel en scherp zowel op de veranderingen in de dynamische koloniale samenleving als op de koerswijzigingen van het bewind. Aan de programma's der partijen, met uitzondering van de confessionele partijen en de socialistische partij, die georiënteerd waren op hun geestverwanten in Nederland, zijn politieke beginselen en ideologieën - voor de meeste koloniale Nederlanders onwezenlijke zaken - vreemd gebleven.

Er is nog een ander aspect van het politieke leven van de Nederlanders in Indië, zowel van de ‘trekkers’ als van de ‘blijvers’, dat, ter inleiding van ons onderwerp, de aandacht verdient. De journalist Ritman, die ik al eerder citeerde, noemt het ‘een zeer wezenlijke karaktertrek’ van de Europese pers in Indië dat zij deed alsof het slechts van belang was, dat in Indië Europeanen leefden.[5] Deze typering is ook van toepassing op het Europese politieke leven in de koloniale samenleving in deze zin, dat de Europeanen zich uit deze samenleving niet konden en wilden en naar hun overtuiging ook niet mochten wegdenken. Hun voortgezette aanwezigheid in de kolonie was bewust of onbewust het uitgangspunt van het politiek denken van de koloniale Nederlander. Hij was zich bewust van het leiderschap van zijn groep in deze gemengde samenleving en achtte haar bevoorrechte positie een natuurlijk gevolg van haar betekenis, haar onmisbaarheid, voor de ontwikkeling van land en volk in mo-

4 Zie *Tien jaar Volksraad arbeid 1928-1938*, Batavia 1938, p. 7-8.

5 J.H. RITMAN, Publiciteit in dezen tijd, in: *Koloniale Studiën* 1936, p. 18.

derne westerse zin. De wijze, waarop dit besef of dit gevoel en daarmede het recht en de plicht tot zelfhandhaving uitdrukking hebben gevonden en hun invloed hebben doen gelden, heeft zich telkens aan de tijdgeest en aan de richting van het in Indië gevoerde bewind aangepast. In haar uitingen, vaak duidelijk, soms ondoorzichtig, is de drang tot zelfhandhaving de sterkste drijfveer geweest van het politiek denken en handelen van de koloniale Nederlander.

Het schijnt dat hier een uitzondering dient te worden gemaakt voor hen, die, ook al voor dat het tijdperk der dekolonisatie was aangebroken, de koloniale verhouding principieel en voor alle tijden verwerpelijk achtten en enkel haar onvoorwaardelijke liquidatie begeerden. Maar dan een uitzondering met voorbehoud. Want ook deze Europeanen, die de Indonesische nationalisten aanspoorden tot verzet tegen de bestaande orde, hun politieke concepties aan de hand deden of op andere wijze een leidend aandeel namen in hun revolutionaire beweging, staan bloot aan de verdenking zich hiermede een blijvende plaats in het nieuwe onafhankelijke Indonesië te hebben willen verzekeren. Representatief voor deze weinige maar invloedrijke Europeanen is Douwes Dekker de achterneef van Multatuli, die door Van der Veur terecht 'evangelist for Indonesian nationalism' is genoemd,[6] maar die, langs de weg van assimilatie van Indo-Europeanen en Indo-Chinezen met Indonesiërs een onafhankelijk 'Indië voor de Indiërs' nastreefde, dat ook voor de eerstgenoemde bevolkingsgroep leefbaar zou moeten zijn. De weerklank, die zijn propaganda, vooral in het begin, onder Indo-Europeanen heeft gevonden, is in dit opzicht veelzeggend.

Bij de overgrote meerderheid der Nederlanders, die op de plaats, welke het land, waarin zij leefden, eens in de wereld zou innemen, eigenlijk geen visie had en over de nabije politieke ontwikkelingen weinig en dan nog in zeer eenvoudige categorieën dacht, deed de drang tot zelfbehoud en handhaving zich vooral gelden wanneer de positie der Europeanen reëel en acuut werd bedreigd. Onder zulke dreiging werd de politieke apathie overwonnen en ontstond de drang tot defensieve actie. De latent aanwezige behoefte aan leiding, waaraan de sterke invloed van de Europese pers in Indië voor een groot deel is toe te schrijven, deed zich dan plotseling sterk gevoelen en de onrust en het on-

6 PAUL W. VAN DER VEUR, E.F.E. Douwes Dekker, Evangelist for Indonesian Political Nationalism, in: *The Journal of Asian studies* 1958, p. 551 e.v.

behagen verhoogden de ontvankelijkheid voor op deze gevoelens afgestemde propaganda.

Vooropgesteld dat het georganiseerde politieke leven in de Nederlandse sfeer van oneindig veel beter gehalte was, lijkt het toch onmiskenbaar dat de karakteristiek van het partijwezen veel gemeen heeft met die van het politieke denken van de Indische Nederlander. Ook bij de politieke partijen en in het optreden van de politieke leiders deed het gebrek aan politieke scholing zich gelden. En ook daar was vaak weinig begrip van de taak, waarvoor de Nederlanders in Indië in politicis waren gesteld nl. om de ontwikkeling van de kolonie, voorzover de Europese leiding hierop invloed had, te doen beantwoorden aan het doel, dat hieraan sedert het begin van deze eeuw was gesteld. Toen immers werd, zoals dr. Idenburg de grondgedachte van de zgn. ethische politiek formuleerde, 'de figuur van de voogdij uitdrukkelijk als norm voor het Nederlandse koloniale beleid gesteld en is ook de hierin besloten tijdelijkheid van de koloniale verhouding als essentieel element aanvaard.'[7]

Met dit beginsel, dat door de jaren heen niet altijd consequente toepassing heeft gevonden, maar dat anderzijds nimmer werd herroepen, was de beëindiging van de koloniale verhouding als doel van de Nederlandse koloniale politiek gesteld, althans als haar uitkomst aanvaard. Het hierop gebaseerd beleid beantwoordde aanvankelijk aan de politieke idealen van het opkomende Indonesisch nationalisme en kon daarom, toen de instelling van de Volksraad in zicht kwam, als basis dienen, waarop Nederlanders en Indonesiërs zich politiek organiseerden. Maar de spontane, weinig doordachte eenstemmigheid over het gemeenschappelijk doel, zoals dat door de Ned. Indische Vrijzinnige Bond was geformuleerd, nl. de toekenning aan de bevolking van zelfbestuur op democratische grondslag binnen het Nederlands staatsverband, was van korte duur. Reeds zeer spoedig deed het verschijnsel zich voor dat het politieke leven in Indonesië tot aan de dekolonisatie heeft gekenmerkt nl. dat het Indonesische aandeel daarin dominant was en de Nederlandse bijdrage een secundair en afgeleid karakter droeg. Enige maanden Volksraad-ervaring hadden geleerd dat de Indonesische nationalistische verlangens aan Nederlandse zijde noopten tot een temporiserende en apaiserende politiek en bovendien dat juist

7 P.J.A. IDENBURG, Het Nederlandse antwoord op het Indonesisch nationalisme, in: *Balans van Beleid* (red. H. Baudet en I.J. Brugmans), Assen 1961, p. 135.

op dit punt in het Nederlandse kamp de meningen uiteenliepen.

De Vrijzinnige Bond, die in veler ogen niet krachtig genoeg stelling nam tegen de Indonesische nationalisten, werd spoedig terzijde gesteld door de in 1919 opgerichte Politieke Economische Bond, die het streven naar 'zelfbestuur met behoud van de band met het Moederland' nog wel in zijn beginselverklaring had opgenomen, maar zowel in dit stuk als in zijn propaganda de nadruk legde op de sociale en economische evolutie 'langs ordelijke weg' en op het aankweken en versterken van saamhorigheidsgevoel en van het gevoel van verantwoordelijkheid bij alle bevolkingsgroepen.[8] Deze gematigd behoudende Politieke Economische Bond, die de Volksraad in 1921 had veroverd en tot 1930 in dit college een sterke positie innam, had met de Vrijzinnige Bond het streven naar associatie van de drie bevolkingsgroepen Indonesiërs, Europeanen en Vreemde Oosterlingen gemeen. Het aantal Indonesiërs, waarmee de P.E.B. in de Volksraad was vertegenwoordigd, was zelfs groter dan dat van zijn Nederlandse vertegenwoordigers in dit college.

Is de oprichting van de P.E.B. te beschouwen als een reactie op het Indonesisch nationalisme, zoals dat in maar vooral buiten de Volksraad ageerde, de verdergaande radicalisering van deze beweging die, onder communistische invloed uitmondde in revolutionair extremisme, deed binnen de verontruste Europese bevolkingsgroep opnieuw de behoefte gevoelen aan een adequaat antwoord. Velen vluchtten uit zuiver defensieve reactie in het isolement van hun eigen groep, toen was gebleken dat de associatiegedachte onder de Indonesische nationalisten en ook bij Chinezen en Arabieren groeiende tegenstand ondervond en als basis voor partijvorming had afgedaan. Uit het beraad van enige Nederlandse zakenlieden in de Simpangse societeit te Soerabaja, dat ten doel had om 'op te komen voor de belangen die zij bedreigd achtten en hun zienswijze omtrent de in Ned.-Indië te voeren politiek, in ruimeren kring ingang te doen vinden',[9] werd in 1929 de Vaderlandsche Club geboren. Deze zuiver Nederlandse partij droeg zo zeer de kenmerken der reactie dat gouverneur-generaal De Graeff haar in een particuliere brief aan Van Limburg Stirum kenschetste als 'een Nederlandsch

8 Zie voor de beginselverklaring van de P.E.B., J.TH. PETRUS BLUMBERGER, *Politieke partijen en stroomingen in Nederlandsch-Indië*, Leiden 1934, p. 7.

9 Zie A.C. VAN DEN BIJLAARDT GZN., *Ontstaan en ontwikkeling der staatkundige partijen in Nederlandsch-Indië*, Batavia 1933, p. 35.

nationalistische beweging, welke in wezen al even extreem is als de P.N.I.!' Hij beschouwde de Vaderlandsche Club 'omdat zij alleen een negatief programma' had als een 'dood geboren kind.'[10] Maar dit bleek een vrome wens van deze landvoogd, die, in zijn ergernis over de Europese oppositie tegen zijn tegemoetkomend beleid t.a.v. de Indonesische nationalisten, de betekenis van deze reactionaire beweging in de Nederlandse samenleving had onderschat. De nieuwe organisatie groeide snel en handhaafde zich tot 1942 als een van de grootste politieke partijen.

Toch bleven er tegenwichten. In de eerste plaats was de Vaderlandsche Club er niet in geslaagd te fungeren als de grote Nederlandse 'overkappingspartij', omdat al dadelijk bleek dat de confessionele partijen en ook het Indo Europeesch Verbond en de P.E.B., waarop de Vaderlandsche Club zijn hoop had gevestigd, zich niet lieten verleiden onder dit dak schuil te gaan. Voorts was tegen de Vaderlandsche Club in 1930 de zgn. Stuwgroep tot stand gekomen. De Stuw riep de Nederlanders op tot medewerking aan de uitvoering van Nederlands koloniale taak, die, volgens haar, zou moeten uitlopen op een met Nederland verbonden onafhankelijk Indisch Gemenebest. Voor het publiek, waaruit de Vaderlandsche Club zijn leden betrok, misten de geleerde, critische beschouwingen van deze kleine vooruitstrevende groep, gevormd door docenten van de Rechtshogeschool en enkele hoge ambtenaren, evenwel practische betekenis. Zij werden door de meeste Nederlanders en ook door de Indische regering beschouwd als ongezonde lectuur voor een tijd, waarin zowel politiek als economisch de voorwaarden voor het voeren van een werkelijk progressief beleid ontbraken.

De Stuw verdween in 1934. Ook zij is een reactie geweest op het streven en de politieke activiteiten van de Indonesische nationalisten. Pluvier wijst er m.i. terecht op, dat 'in Stuwkringen overeenkomstige angstgevoelens t.a.v. de toekomst hadden postgevat als bij de promotors van de Vaderlandsche Club', gevoelens die zich bij de Stuw uitten in het pogen het nationale streven 'op te vangen en in voor de Nederlandsche samenleving aanvaardbare banen te leiden.'[11]

10 *De Volksraad en de staatkundige ontwikkeling van Nederlands-Indië*, *Tweede stuk 1927-1942*, een bronnenpublikatie bewerkt door S.L. VAN DER WAL. Uitgaven C.B.N.I. no. 3, Groningen 1966, p. 95.

11 Zie DR. J.M. PLUVIER, *Overzicht van de ontwikkeling der nationalistische beweging in Indonesië in de jaren 1930 tot 1942*, 's-Gravenhage, Bandung 1953, p. 39.

De sociaal-democraten, aanvankelijk georganiseerd in de Indische Sociaal Democratische Vereeniging en sedert 1917 in een Indische afdeling van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij in Nederland, hadden in hun programma het recht op nationale onafhankelijkheid opgenomen en golden in de Volksraad als 'versterking van de uiterst-linksche inheemsche groep'.[12] De kleine groep socialisten ontmoette daarom en omdat zij werd geïdentificeerd met haar partij in het moederland, bij de overgrote meerderheid der Nederlanders in Indië slechts wantrouwen en vijandschap.

'In een land met een onontwikkelde massa is voor de bevoorrechte groep het begrip democratie altijd moeilijk te hanteeren', schreef Meyer Ranneft in 1937. Het klinkt ietwat eufemistisch voor de sociaal-democratie in het Indië van de dertiger jaren. Vooral omdat de schrijver deze moeilijkheid vooropstelt in zijn verklaring van de aanhang die het nationaal-socialisme in Indië heeft gevonden en van het feit dat de publieke opinie tegen deze beweging minder bezwaar had dan tegen de sociaal-democratie.[13]

Toen Mussert in november 1933 opdracht gaf zijn beweging in Indië in te leiden en te organiseren, trof zijn afgezant daar reeds kleine fascistische organisaties aan, die zich later in de N.S.B. hebben opgelost.[14] De oprichting van deze fascistische verenigingen, waarvan de Nederlandsch-Indische Fascisten Organisatie de belangrijkste was, dateert uit het voorjaar van 1933.[15] Ze 'behoeven nog niet ernstig genomen te worden', meende de procureur-generaal Verheijen in april 1933 en hij betrok in deze zienswijze een jaar later ook de N.S.B., die toen op Java en ter Oostkust van Sumatra reeds in kringen en groepen was georganiseerd en opmerkelijk actief was.[16]

12 *De Volksraad*, *Tweede stuk 1927-1942*, p. 97.
13 J.W. MEYER RANNEFT, Hollands fout in Indië, in: *De Gids* 1937, p. 312.
14 Zie *Voor volk en vaderland*, *De strijd der Nationaal Socialistische Beweging 14 dec. 1931-mei 1941*, samengesteld onder leiding van C. van Geelkerken, 1941, p. 157.
15 In een brief van 21 april 1933 aan de gouverneur-generaal deed J.A.A. de Bree, ambtenaar van de Algemene Rekenkamer, mededeling van de oprichting van de Nederlandsch-Indische Fascisten Organisatie, waarvan hij als leider optrad. De N.I.F.O. diende zich aan als een 'royalistische en loyale vereeniging', die de regering zou steunen 'bij Hare bestrijding van staatsgevaarlijke invloeden'.
16 Procureur-generaal bij het Hooggerechtshof (R. Verheijen) aan gouverneur-generaal (De Jonge), 28 april 1934 no. 2154/A.P., geheim-eigenhandig. Koloniaal Archief. Vb. 29 mei 1934 no. 5.

Het werd spoedig duidelijk waar het fascisme en nationaal-socialisme zijn aanhangers en zijn bestrijders zouden vinden. De Vaderlandsche Club zag de fascistische organisaties en ook de N.S.B. als concurrerende partijen. Op de algemene vergadering van 1 juni 1933 nam de voorzitter R.A.A. Fruin tegenover de nieuwe beweging een afwachtende houding aan, waarbij hij zich afvroeg wat het fascisme, indien het althans niet de revolutionaire kant uit zou gaan, te bieden had wat ook niet reeds in de Vaderlandsche Club te vinden was.[17] En een jaar later constateerde het orgaan van de Vaderlandsche Club, dat, indien de organisaties van fascisten en de N.S.B. elk buitenlands karakter aan hun beweging zouden ontnemen, hun streven 'geheel met het onze parallel' zou lopen.[18] Het belangrijkste verschil lag in het dictatorschap, dat de Vaderlandsche Club niet wilde.[19] Meyer Ranneft moet vooral aan het milieu en de mentaliteit van de Vaderlandsche Club hebben gedacht, toen hij schreef dat de crisisomstandigheden een aantal Nederlanders, zelfs Indo's, 'automatisch' tot het nationaal-socialisme hebben gebracht.[20] Er was bij de Vaderlandsche Club weinig bezwaar en geen verweer tegen de nieuwe beweging, die, sterker dan welke partij ook, appelleerde aan het gevoel van activiteit, dat de Nederlandse groep eigen was en dat door de crisis, met haar algemene onzekerheid en achteruitgang, zo zeer was gefrustreerd.

Eveneens was van het begin af duidelijk waar het nationaal-socialisme bij uitstek afwijzing en bestrijding zou vinden. *De Stuw* in het laatste jaar van zijn bestaan, het katholieke dagblad *De Koerier* en het orgaan van de Christelijk Staatkundige Partij *De Banier* hebben, ieder uit eigen beginsel en in eigen trant, aanstonds tegen het fascisme en het nationaal-socialisme de strijd aangebonden. Het typeert de actie, die van confessionele zijde tegen de N.S.B. werd gevoerd, dat het eerste nummer van het twee wekelijks orgaan van deze beweging *Indië-Hou-Zee*[21] tegen priesters en predikanten en hun invloed in de Indische samenleving van leer trok op een wijze, die de Indische regering aanleiding gaf op dit blad de eerste phase van de persbreidel

17 *Nederlandsch-Indië*, orgaan van de Vaderlandsche Club, 1 juni 1933.
18 *Nederlandsch-Indië*, 15 april 1934.
19 *Nederlandsch-Indië*, 1 aug. 1934.
20 J.W. MEYER RANNEFT, *t.a.p.*, p. 312.
21 Het eerste nummer van *Indië-Hou-Zee* verscheen op 12 okt. 1934. De toepassing van de persbreidel op dit blad geschiedde bij G.B. van 15 dec. 1934 no. 1.

toe te passen. Aan een vraag van het Volksraadslid C.C. van Helsdingen of de regering bereid was van deze maatregel een bredere motivering te geven dan in het desbetreffende gouvernementsbesluit was opgenomen, danken we de eerste uiteenzetting in het openbaar van het standpunt, dat de Indische regering tegenover de N.S.B. innam. Bij monde van de advocaat-generaal Marcella verklaarde de regering in de Volksraad dat zij in haar reactie op de N.S.B. het Nederlandse voorbeeld niet zonder meer had gevolgd. Zij meende 'het verloop van zaken hier te lande rustig te moeten afwachten en gadeslaan en - overeenkomstig Haar beleid met betrekking tot alle politieke bewegingen - slechts dan te moeten ingrijpen, als dit door de omstandigheden vereist zou blijken en dan nog slechts voorzover zulks strikt noodzakelijk zou zijn'.[22] Overigens stelde deze uitvoerige verklaring buiten twijfel dat de regering de actie van de N.S.B. uiterst bedenkelijk achtte. Haar verklaring hield een ernstige waarschuwing in tegen deze beweging, die blijk had gegeven dat zij de in Nederland gevoerde actie tegen de gevestigde orde naar Indië wenste over te brengen. Met citaten uit *Volk en Vaderland* en *Indië-Hou-Zee* werd in de regeringsverklaring aangetoond dat ook 'in de N.S.B.-kringetjes' in Indië in toenemende mate verguizing te constateren viel van alles wat tot het staatsbestel behoorde.

De procureur-generaal G. Vonk verhoogde het gewicht van deze verklaring door haar met regeringsmachtiging, onder de aandacht van de gouverneurs en residenten te brengen. Maar deze maatregel voldeed hem niet, want in zijn uitvoerig rapport aan de landvoogd, dat in de regeringsverklaring voor een groot deel op de voet is gevolgd, had hij voorgesteld de N.S.B. voor ambtenaren te verbieden, op dezelfde wijze als dit reeds met enige Indonesische verenigingen was geschied en in navolging van de overeenkomstige maatregel in Nederland.[23] Gouverneur-

22 *Handel. Volksraad 1934-1935*, p. 1433-1436.

23 Procureur-generaal bij het Hooggerechtshof (G. Vonk) aan gouverneur-generaal (De Jonge), 31 okt. 1934 no. 4823/A.P., geheim-eigenhandig. Koloniaal Archief. Vb. 2 aug. 1935 Lt. E 16. De voor ambtenaren verboden verklaarde verenigingen waren: Persarikatan Kommunist Indonesia of Partij Kommunist Indonesia (P.K.I.) en Sarekat Rajat (S.R.) bij regeringsrondschrijven van 25 mei 1926 no. 193 x; Partai Indonesia of Partindo (P.I.) en Pendidikan Nasionalis Indonesia (P.N.I.) bij G.B. van 27 juni 1933 no. lz; Persatoean Moeslimin Indonesia (PERMI) en Partij Sarekat Islam Indonesia (P.S.I.I.) bij G.B. van 4 aug. 1933 no. lz en Persatoean Boeroeh Kreta Api Indonesia (P.B.K.I.) bij G.B. van 23 okt. 1933 no. lz.

generaal De Jonge had het voorstel van Vonk in handen gesteld van de Raad van Indië en in overeenstemming met het advies van dit college,[24] had hij de procureur-generaal laten weten, dat hij met hem van oordeel was dat aan de N.S.B. een illegaal karakter moest worden toegeschreven en dat deze vereniging ongetwijfeld aan het huidige gezag vijandige doelstellingen had, maar dat hij voor de voorgestelde maatregel voorlopig niet voldoende aanleiding aanwezig achtte. De landvoogd gaf er de voorkeur aan de uitwerking af te wachten van de toepassing van de persbreidel op het eerste nummer van *Indië-Hou-Zee*.[25]

Jhr. de Jonge nam deze beslissing in het meest critieke jaar van zijn bewind. Zijn uiterst zware taak om Indië door de crisis heen te helpen werd in zo sterke mate bemoeilijkt door gebrek aan medewerking van de Volksraad, dat, zoals de Raad van Indië in april 1933 opmerkte, bij Volksraad en Indische regering wederzijds een 'langzamerhand continueel gevoel van ergernis of wrevel heerschte'.[26] De Jonge zelf constateerde in een brief aan minister De Graaff dat 'in de Volksraad bijkans niet anders dan ongebreidelde critiek wordt gehoord, getrouwelijk overgenomen door de pers'. En hij ging daarbij in het bijzonder in op het aandeel van de Nederlandse leden in deze critiek, die hij toeschreef aan het oude euvel, 'het gebrek aan politiek inzicht en verantwoordelijkheidsgevoel bij hen, op wie de regeering van nature zou moeten kunnen steunen'. Hij dacht hierbij vooral aan de Vaderlandsche Club, die in het voorjaar van 1933 openlijk in oppositie ging. De Jonge's mening over de Vaderlandsche Club is, ook in verband met zijn beleid ten aanzien van de N.S.B., opmerkelijk. Hij achtte de oprichting van de Vaderlandsche Club 'als symptoom van reactie wellicht te begrijpen', maar haar 'instandhouding een onding, wijl geen regeering in dit land kan steunen op eene partij welke zoo stram haar streven op den voorgrond stelt naar herkrijging c.q. behoud van eene bevoorrechte positie voor de Europeesche gemeenschap'.[27]

Er was De Jonge veel aan gelegen bij de Nederlandse groep niet nog meer steun te verliezen. In zijn streven om die steun te vergroten en de tegenstellingen te verzachten, pasten geen straffe-

24 Advies van de Raad van Ned. Indië van 7 dec. 1934 no. XV. Koloniaal Archief. Vb. 2 aug. 1935 Lt. E 16.

25 Regeringsschrijven aan de procureur-generaal bij het Hooggerechtshof, 17 dec. 1934 no. 292/A. Geheim. Koloniaal Archief. Vb. 2 aug. 1935 Lt. E 16.

26 *De Volksraad*, *Tweede stuk 1927-1942*, p. 133.

27 *De Volksraad*, *Tweede stuk 1927-1942*, p. 145.

re maatregelen tegen de N.S.B. - die overigens door hem nauwelijks serieus werd genomen - dan bepaald noodzakelijk zou blijken. Hij wilde deze beweging de weg open laten om achter de regering te gaan staan.

Door deze overweging heeft De Jonge zich laten leiden toen hij Mussert tijdens zijn bezoek aan Indië in 1935 bij aankomst en vertrek in audiëntie ontving. Over zijn voornemen om de gevraagde audiëntie toe te staan schreef hij aan minister Colijn, dat hij Mussert persoonlijk wenste te zeggen, dat de N.S.B. achter de regering moest staan. Hij wilde hem bovendien duidelijk maken 'dat wij' - aldus De Jonge - 'hier in een raar land leven met rare menschen; een land, waar de Regeering bevoegdheden heeft, welke men in Holland niet kent, en menschen, die van die bevoegdheden gebruik maken ook..., waarvan het gevolg kan zijn, dat, als hij zich niet behoorlijk zou gedragen hij er spoediger uit kan liggen dan hij waarschijnlijk vermoedt'.[28]

Over de afscheidsaudiëntie rapporteerde de landvoogd aan de minister, dat hij tegenover Mussert zijn waardering had uitgesproken voor het 'volkomen correct en ordelijk verloop van zijn bezoek' en van die gelegenheid gebruik had gemaakt 'hem ernstig te wijzen op de groote verantwoordelijkheid, welke hij op zich laadde door in Nederland onder de gegeven omstandigheden een zoo gansch andere houding aan te nemen.'[29]

De Jonge had bereikt, dat Mussert op zijn propagandareis zijn overal talrijk gehoor had aangespoord de Indische regering te steunen. En dit woog voor de landvoogd zwaarder dan alle politieke moeilijkheden, die hij met deze audiënties in Nederland had veroorzaakt, waar het gerucht geloof vond dat hij zich bij de N.S.B. had aangesloten of op zijn minst met de beweging sympathiseerde. Ter geruststelling van Colijn, die hij met de audiëntie zoveel last had bezorgd en ter correctie van de overdreven voorstelling, die men zich in Nederland van Mussert's succes had gemaakt, schreef De Jonge in een particuliere brief aan zijn minister, dat Mussert in Indië eigenlijk was tegengevallen, dat het bepaald niet waar was dat hij daar als de 'coming man' werd gezien, dat de belangstelling in het begin spoedig was getaand en dat het zeer beslist niet waar was dat in Indië door pers en publiek ophef van zijn reis was gemaakt.

28 De Jonge aan Colijn, 15 juli 1935. Archief De Jonge.

29 Indische brief van 10 sept. 1935 no. 613/18. Koloniaal Archief. Vb 30 sept. 1935 Lt. C 20.

De eindconclusie voor de meesten was geweest: 'Is het anders niet'.[30]

Zijn voldoening over de gouvernementele houding, die de N.S.B. had aangenomen, heeft De Jonge hier kennelijk parten gespeeld. Uit de persverslagen en uit de officiële rapporten blijkt duidelijk, dat de publieke belangstelling zeer groot was geweest en dat de beweging in brede kring weerklank had gevonden. En al bleef de toeloop van leden ver beneden de verwachting, die de grote opkomst van de propagandabijeenkomsten had gewekt, het ledental was eind 1935 opgelopen tot ± 5000, een aantal, dat de aanhang van de andere sociaal-politieke groeperingen binnen de Nederlandse bevolkingsgroep, met uitzondering van het Indo-Europees Verbond en de Vaderlandsche Club, overtrof.

Dat het aanvankelijk succes van de N.S.B. verontrusting wekte bij haar politieke tegenstanders bleek o.m. bij de volksraadsbehandeling van de begroting voor 1937, toen om een onderzoek naar de aanhang van de N.S.B. onder de ambtenaren en officieren werd gevraagd.[31] De regering antwoordde, dat de houding der Indische overheid tegenover deze beweging, gelijk tegenover elke andere, werd bepaald door het criterium van rust en orde, uit welke hoofde - meende zij - de N.S.B. in Indië generlei aanleiding gaf tot ingrijpen. Voor de ambtenaren van bestuur en politie verwees zij naar de circulaire, die zij in 1934 had doen uitgaan, waarin duidelijk was gesteld dat het lidmaatschap van deze beweging voor de ambtenaren, die behoorden tot het gezagsapparaat, ongewenst werd geacht. Een overeenkomstige wenk was door de legercommandant aan de officieren gegeven. Voor het overige wenste de regering het eigen inzicht der ambtenaren niet te verdringen door een voorschrift, zolang daartoe geen aanleiding bestond.[32]

In september 1936 werd De Jonge opgevolgd door Jhr. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer. Colijn was de Indische regering blijven verdedigen tegenover de voortdurende en scherpe critiek, die in het parlement was uitgeoefend op het standpunt, dat in Indië t.a.v. de N.S.B. werd ingenomen, hoewel hij hiertegen toch duidelijke bezwaren had. Ook op ander gebied was de samenwerking met De Jonge niet gemakkelijk geweest. Colijn had meerdere malen ervaren dat de autoritaire, eigengereide

30 De Jonge aan Colijn, 12 aug. 1935. Archief De Jonge.
31 *Volksraad 1936-1937*, *bijl.*, ond. 1, stuk 3, p. 7.
32 *T.a.p.*, stuk 4, p. 5.

landvoogd bij meningsverschil weinig bereid was zich naar 's ministers inzichten te schikken en de discussie daarover spoedig liet uitmonden in een verwijzing naar 's landvoogds formele bevoegdheden. Maar de minister wist, dat het financieel-economisch beleid bij De Jonge in goede handen was en dit woog in de crisisjaren zo zwaar, dat Colijn, veeleisend en doortastend als hij op dit gebied was, wellicht dáárom geneigd was de landvoogd op andere geschilpunten o.m. wat het beleid t.a.v. de N.S.B. betrof, te ontzien.

Met zijn eerste brief aan Van Starkenborgh over de N.S.B. deed Colijn een duidelijke poging om in het Indische beleid verandering te brengen. Hij schreef, niet voorbij te zien 'dat door de Indische Regeering, en, ter verdediging van Haar beleid, ook door mij, meermalen het verschil in standpunt in Indië en in Nederland is verklaard met een beroep op de verschillende omstandigheden in beide gebiedsdeelen, inzonderheid op het feit, dat de N.S.B. zich niet keert tegen de Indische Regeering, doch zulks neemt niet weg, dat... de actie is gericht tegen de Regeering in Nederland.... Ik heb mij wel eens afgevraagd' - aldus de minister - 'welke indruk zoodanige vijandige, gezagsafbrekende critiek moet hebben uitgeoefend op de heterogene bevolking van Nederlandsch-Indië en op de leiders der breede massa van Nederlandsche onderdanen voor wie de Indische en de Nederlandsche Regeering één onverbrekelijk geheel vormen; voorts, welke averechtsche opvatting de Inheemsche ambtenaren en volkshoofden zullen verkrijgen van het nationaal en imperiaal saamhoorigheidsgevoel onder de Nederlanders in beide gebiedsdeelen.' De minister eindigde zijn brief met het verzoek aan de nieuwe gouverneur-generaal hem zijn standpunt mede te delen inzake de activiteiten van de N.S.B. en de houding, die door gezagsdragers tegenover deze beweging werd ingenomen.[33]

De aanleiding voor deze brief lag in de uitlatingen van de twee N.S.B. propagandisten, de gepensioneerde overste van het Indische leger J. Hogewind en Ds. G. van Duyl, die kort te voren van een bezoek aan Indië waren teruggekeerd en in Nederland hoog hadden opgegeven van hun ervaringen: het leger zou in zijn leiding in grote meerderheid aan de kant van de N.S.B. staan, Sumatra zou voor zeventig procent en Java voor ongeveer de helft de beweging steunen.[34]

33 Minister van koloniën (Colijn) aan gouverneur-generaal (Van Starkenborgh Stachouwer), 16 okt. 1936 Lt. F 25. Koloniaal Archief.

34 Zie *De Telegraaf*, 13 okt. 1936.

In zijn antwoord berichtte Van Starkenborgh, dat hij deze beweringen onder de aandacht van de legercommandant zou brengen. Hij zou bij de procureur-generaal informeren in hoeverre de reis van Van Duyl en Hogewind stimulerend op de N.S.B. had gewerkt en zich door deze autoriteit nauwkeurig van de bedrijvigheid van deze partij op de hoogte doen houden. In afwachting van diens rapporten, gaf de landvoogd echter al aanstonds te kennen, de zienswijze van zijn ambtsvoorganger te delen, dat tussen de uitingen van deze beweging in Indië en in het moederland onderscheid diende te worden gemaakt. Ook hij achtte het bedenkelijk, dat de N.S.B. in Indië was georganiseerd als een onderdeel van de beweging in Nederland, maar de eenheid der organisatie op zichzelf leverde niet voldoende reden op om in Indië de scherpe maatregelen te nemen die geboden zouden zijn, indien de in Nederland gevoerde actie integraal naar Indië werd overgeplant. De Indische regering kon daarom volstaan met waakzaamheid te betrachten. Ook Van Starkenborgh wenste wat het gezagsapparaat betreft niet verder te gaan dan de duidelijke wenk, die zijn voorganger had gegeven en die zijn effect niet had gemist. Het verbieden van het lidmaatschap der N.S.B. zou dwingen tot het in beschouwing nemen van de vraag of wellicht ook van andere partijen het lidmaatschap zou moeten worden verboden. Zolang de praktijk hem niet voor de volstrekte noodzaak zou plaatsen nadere verbodsbepalingen in het leven te roepen, zou de landvoogd die willen vermijden.[35]

Kort daarop volgden rapporten van de legercommandant generaal Boerstra, die tot de conclusie kwam dat er geen sprake van was dat de N.S.B. in het officierscorps vaste voet had gekregen en van de procureur-generaal Vonk, die meende dat de reis van Van Duyl en Hogewind wel een bijzondere levendigheid in N.S.B. kringen had teweeggebracht, maar dat hiervan toch geen sterk stimulerende invloed was uitgegaan.

Mr. Vonk constateerde in zijn uitvoerig overzicht van de activiteiten van de N.S.B.[36] dat haar actie een gematigder karakter had gekregen na de indirecte waarschuwing, die haar was toegediend in het regeringsantwoord van februari 1935 op de vragen van Van Helsdingen over de persbreidel op *Indië-Hou-Zee*. Hij

35 Gouverneur-generaal (Van Starkenborgh Stachouwer) aan minister van koloniën (Colijn), 3 nov. 1936 no. 1 Y. Koloniaal Archief. Vb 19 dec. 1936 Lt. R 31. Vgl. ook *Volksraad 1936-1937*, *bijl.*, ond. 1 stuk 4, p. 5.

36 Brief is van 4 febr. 1937 no. 416/A.P. Koloniaal Archief. Vb 25 febr. 1937 Lt. G 4.

vroeg zich zelfs af of deze waarschuwing Mussert niet had geinspireerd tot de richtlijnen, die hij in dat jaar voor de N.S.B. in Indië had vastgesteld. Volgens deze richtlijnen zou de strijd uitsluitend in Nederland worden gevoerd, zou Indië daarbuiten moeten blijven en zouden bij de verbreiding van de fascistische gedachte onder de zgn. Groot-Nederlanders in Indië tegenstellingen en verdeeldheid moeten worden vermeden. De enige taak, die voor de N.S.B.ers in Indië was weggelegd, bestond uit het verlenen van morele en materiële steun aan de N.S.B. in Nederland.[37]

Over de omvang van de financiële steun, die de N.S.B. in Nederland uit Indië heeft ontvangen werden geen exacte gegevens aangetroffen. Mussert verklaarde voor de rechter, dat de geldelijke bijdragen uit Indië de N.S.B. na 1937 op de been hebben gehouden.[38] Het N.S.B. gedenkboek van 1941 vermeldt, dat die steun terugliep van *f* 50.000, - in de eerste jaren tot *f* 40.000, - en *f* 25.000, - in de laatste jaren.[39] In de Indische correspondentie van de N.S.B. komen gegevens voor over bijdragen van bepaalde gewesten of kringen over kortere of langere perioden in een orde van grootte, die de globale bedragen die het gedenkboek vermeldt, niet onaannemelijk maken.

De opgang van de N.S.B. in Indië eindigde medio 1937. De beweging brokkelde daarna snel af; zij telde in 1939 nog slechts 1800 leden. Het bezoek van Graaf de Marchant et d'Ansembourg en van Van Geelkerken in 1938, waarvoor slechts geringe publieke belangstelling was geweest, had de neergang van de beweging niet kunnen stuiten. Tot grote voldoening van minister Welter had de gouverneur-generaal geweigerd beide propagandisten in audiëntie te ontvangen. ‘Gezien de wijze waarop de N.S.B. in Nederland de Regeering pleegt te bestrijden’, schreef Van Starkenborgh, ‘scheen het mij niet in den aard der verhoudingen te liggen als vertegenwoordiger dier Regeering in deze gewesten genoemde heeren te ontvangen. Redenen om aan te nemen, dat er onderwerpen van zakelijk belang zouden zijn, die voor bespreking in aanmerking zouden komen en eventueel niet door andere gezaghebbenden zouden kunnen worden afgedaan schenen mij niet aanwezig.’[40] Hoe onwelkom hun bezoek

37 Zie *Volk en Vaderland*, 3 aug. 1935 en 21 jan. 1938.

38 *Het proces Mussert*, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, serie bronnenpublikaties no. 4, processen no. 3, 's-Gravenhage 1948, p. 122.

39 *Voor volk en vaderland*, p. 159.

40 Indische brief van 7 nov. 1938 no. 251/2. Geheim. Koloniaal Archief. Vb 22 nov. 1938 Lt. F 38.

de landvoogd ook mocht zijn, hij was het met de procureurgeneraal Marcella eens, dat hen de toelating in Indië niet geweigerd diende te worden. Wel liet hij hen bij aankomst onder het oog brengen, dat zij zich aan de aanwijzingen van de politie hadden te houden.[41]

De grote aandacht, die dit bezoek in Nederland had getrokken en de algemene opinie dat de houding van de overheid in Indië t.a.v. de N.S.B. te lankmoedig was, ontlokten aan minister Welter in mei 1938 de vraag aan de landvoogd of de N.S.B. niet alsnog voor ambtenaren diende te worden verboden verklaard. De minister gaf toe dat van die organisatie niet kon worden gezegd dat zij in Indië rust en orde verstoorde, maar daartegenover stond 'dat de steun, moreel en financieel, die de beweging in Nederland uit Indië ontving, haar ten deele in staat stelde in het moederland strijd tegen de overheid te voeren.'[42] In zijn antwoord herinnerde Van Starkenborgh eraan dat sedert 1934 geen politieke verenigingen meer voor ambtenaren verboden waren verklaard en dat toen slechts een zestal inheemse verenigingen van uitgesproken revolutionair karakter als voor ambtenaren verboden waren aangewezen. Het kwam hem 'ongeraden voor om, zonder sterke motieven, deze sinds ruim vier jaren onderbroken lijn weer op te vatten.' Want waar zou dan het einde zijn? De leider van de Vaderlandsche Club had zich juist zo zeer misdragen in zijn critiek op de legerleiding, dat het in actief dienende officieren zou moeten worden afgekeurd zich voor deze vereniging candidaat te stellen voor vacatures in openbare colleges. Tegen de vereniging van inheemse bestuursambtenaren was door het optreden van haar voorzitter Soetardjo ernstig bezwaar gerezen en de uitlatingen van de voormannen van de Gerindo, de in mei 1937 opgerichte Indonesische volksbeweging, die zich, althans uiterlijk, op coöperatieve grondslag plaatste, waren zo bedenkelijk, dat het - meende de landvoogd - ongewenst zou zijn indien vele ambtenaren tot haar leden zouden behoren en haar invloed ondergaan. De wisselingen in het politiek gebeuren met zijn snel van aard veranderende groeperingen konden in Indië niet worden gevolgd door verboden en opheffingen van verboden, besluiten die telkens groot gerucht zouden veroorzaken. De regering behoefde hiertoe ook niet haar toevlucht te nemen, omdat het overgrote deel der ambtenaren, vooral die der

41 Indische brief van 1 juni 1938 no. 120/3. Geheim. Koloniaal Archief. Vb 16 juni 1938 Lt. Z 19.

42 Brief van 14 mei 1938 Lt. E 16. Koloniaal Archief.

gezagsorganen, de richtlijnen volgde, die uit de houding, die de regering tegenover bepaalde groepen aannam, konden worden afgeleid en de wenken, die zij zo nodig, met betrekking tot het politieke gedrag van de ambtenaren liet geven.[43]

Wat de N.S.B. betreft hadden, ook onder het bewind van Van Starkenborgh, de regeringsmaatregelen en het optreden van politie en justitie duidelijke taal gesproken. Toen de propagandist Van Duyl zich in het openbaar over de Indische immigratiepolitiek had uitgelaten in bewoordingen, waaraan de Chinezen aanstoot hadden genomen, had de regering duidelijk van haar afkeuring blijk gegeven.[44] De herhaalde toepassing van de persbreidel-ordonnantie op *Indië-Hou-Zee* of het *Nationale Weekblad*, zoals het orgaan van de N.S.B. sinds 1938 heette, hadden sterk de aandacht getrokken. Eveneens de strafvervolging tegen de algemene organisatieleider van de N.S.B. in Indië Ir. A.L. van der Laaken wegens zijn opruiende taal op de N.S.B.-landdag te Batavia in december 1937, waarover in de Eerste Kamer door Bruineman en in de Volksraad door Soeroso vragen waren gesteld[45]. Van der Laaken, die al met Mussert overhoop lag omdat hij tegen diens instructie de deelname van de N.S.B. aan de verkiezingen voor de vertegenwoordigende lichamen had bepleit, werd na dit incident door Mussert afgezet. In *Volk en Vaderland* verklaarde de N.S.B.leiding dat zijn uitlatingen in strijd waren met de richtlijnen, die Mussert in 1935 voor de N.S.B. in Indië had gegeven en die geen ruimte lieten voor politieke actie, met betrekking tot de interne Indische aangelegenheden.

Na het uitbreken van de oorlog in Europa was er van de N.S.B. in Indië slechts een kleine kern overgebleven, waarvan weinig of geen politieke invloed uitging en die welhaast de gehele Indische samenleving en ook de Europese pers tegenover zich vond. Er werden toen geen openbare vergaderingen en demonstraties meer gehouden, maar de geestesgesteldheid en pro-Duitse gezindheid van deze groep, althans van haar leiders, bleek duidelijk uit het weekblad *Het Licht*, dat door enige felle N.S.B.-

43 Indische brief van 28 juli 1938 no. 163/I geheim. Koloniaal Archief. Vb 23 aug. 1938 Lt. A 28.

44 Zie hierover de vraag van het volksraadslid Yo Heng Kam en het regeringsantwoord *Handel. Volksraad 1936-1937*, aanhangsel, p. 13.

45 Zie voor de vragen van J.A.M. Bruineman en het antwoord van de minister *Handel. E.K. 1937-1938*, aanhangsel, p. 11 en p. 19; voor de vragen van Soeroso en het regeringsantwoord *Handel. Volksraad 1937-1938*, aanhangsel, p. 35.

ers in Bandoeng was opgericht en dat, in de vorm van abonnementen, door in Indië woonachtige Duitsers werd gesteund.[46]

Van de activiteiten van deze resterende N.S.B.ers, het aandeel hierin van ambtenaren en hun relaties met Duitsers bleek weinig naar buiten. Het gerucht hierover en de twijfel aan de waakzaamheid van de regering en de betrouwbaarheid van haar ambtenaren wekten hevige onrust in Indië. Een deel van de pers beijverde zich N.S.B.ers en Duitsers en hun sympathisanten op kwetsbare posten in het ambtelijk apparaat te signaleren en was kwistig met het verspreiden van geruchten en het opperen van vermoedens over staatsgevaarlijke activiteiten en conspiratieve plannen. Bij het wantrouwen, dat in Nederland van het begin af tegen de Indische regering had bestaan wat haar beleid inzake de N.S.B. betrof, vonden deze persstemmen uit Indië in het moederland een gretig gehoor. Dikwijls keerden deze persberichten en commentaren naar Indië terug met vragen van de minister naar de juistheid van al deze verontrustende en opzienbarende onthullingen. We danken hieraan enkele samenvattende overzichten en vele gedetailleerde rapporten, die belangrijke informatie geven over de ontwikkeling van de N.S.B. en de houding en activiteiten van haar werkelijke of vermeende aanhangers en die bovendien getuigen van de grote waakzaamheid van de Indische overheid. Volgens deze bronnen zouden in het begin van 1940 ± 175 ambtenaren tot de N.S.B. hebben behoord; bij het leger en het bestuur zouden geen N.S.B.ers voorkomen, bij de politie een enkeling. Politiek contact tussen de N.S.B. en de Nazi's was niet aan het licht gekomen, evenmin dat de N.S.B. als organisatie contact onderhield met de N.S.D.A.P..

Minister Welter, die blijkens zijn kanttekeningen bij de Indische rapporten, zelf niet steeds gerust was over de diligentie van de regering in Batavia, verdedigde haar standpunt, zoals hij in maart 1940 aan de landvoogd schreef, ‘zoo goed mogelijk’, maar moest daaraan toevoegen, dat de Kamer zich bij die verdediging weliswaar had neergelegd, maar deze naar zijn stellige indruk, niet had aanvaard ‘en algemeen van meening (was) dat de Indische Regeering het gevaar van de N.S.B. onderschat(te).’[47] Dat dit niet het geval was en dat de voorzorgsmaatregelen, die de regering in Indië had genomen, doeltreffend waren, bleek op 10 mei 1940 toen, naast ± 2400 Duitsers, bijna

46 Het aantal abonné's van dit weekblad was in maart 1940 tot 1400 gestegen.

47 Brief van 4 maart 1940 Lt. G 14/91. Koloniaal Archief.

500 N.S.B.ers binnen één etmaal werden gevangen genomen. Van de geinterneerde N.S.B.ers werden in januari 1942 met het oog op de naderende Japanse bezetting 146 'onverzoenlijken en onverzettelijken' naar Suriname overgebracht.

De geschiedenis van de N.S.B. in Indië leidt m.i. tot de conclusie, dat de betekenis van deze beweging als politiek phenomeen voor Nederlands-Indië gering is geweest. Aan de geschiedschrijver van de N.S.B. in Nederland moet worden overgelaten om de plaats te bepalen, die de Indische afdeling daarin inneemt. Hij zal daarbij m.i. met name moeten nagaan wat de financiële steun uit Indië en de m.i. onmiskenbare propagandistische waarde van de Indische afdeling voor de N.S.B. als geheel hebben betekend.

Met de slotsom, dat de N.S.B. voor Indië van geringe politieke betekenis is geweest, is vooruit gelopen op een vraag, aan de beantwoording waarvan de juistheid van deze conclusie nog moet worden getoetst. Het is de vraag naar de invloed van het fascisme en het nationaal-socialisme in de Indonesische wereld. Ik moet t.a.v. dit, voor de Indonesische geschiedenis belangrijk aspect van mijn onderwerp, helaas met enkele opmerkingen volstaan.

De Indonesische pers heeft aanvankelijk voor het fascisme weinig aandacht gehad. De fascistische organisaties werden door de Indonesiërs nauwelijks ernstig genomen en zeker niet als een reëel gevaar gezien. In kleine kring was zelfs sympathie voor de nieuwe gedachte, getuige de oprichting in 1933 van de 'Fascist Indonesia', welke Indonesische vereniging echter slechts korte tijd heeft bestaan.

In de eerste jaren van de N.S.B. in Indië werd ook van deze beweging door de Indonesiërs niet veel kwaad geducht. Het bezoek van Mussert, een gebeurtenis voor Indië, waaraan ook de Indonesische pers niet kon voorbij gaan, heeft de Indonesiërs toch weinig beroerd. In een interview met het vooraanstaande dagblad *Pemandangan*[48] had Mussert Indië een gelijkwaardige plaats in het imperium en de Inheemsen, die 'Indische Nederlanders' moesten worden, een overeenkomstige positie naast de 'echte' Nederlanders beloofd. Hij had hiermede in sommige Indonesische kringen een goede indruk gemaakt. Het nationalistische dagblad *Soeara Oemoem* vond het dan ook nodig tegen dit 'zoet gefluit van de vogelaar' te

48 *Pemandangan*, 22 aug. 1937.

waarschuwen.[49] Overigens gaf het nationalistische volksraadslid Soeroso de stemming in de Indonesische wereld goed weer toen hij de verwachting uitsprak, dat de N.S.B., als elke nieuwe partij van importkrachten, als een nachtkaars zou uitgaan.[50] Ook een andere nationalistische woordvoerder in de Volksraad Iskandar Dinata, die in het fascisme prees dat het de vaderlandsliefde aanwakkerde en daarom ook voor de Indonesiërs van betekenis was, meende dat de N.S.B. op een fiasco zou uitlopen.[51]

Principiële afwijzing en bestrijding vonden het fascisme en nationaal-socialisme aan Indonesische zijde eerst in latere jaren bij de Gerindo, de Indonesische volksbeweging, die zich, zoals Pluvier terecht heeft opgemerkt, had ontwikkeld tot de *avantgarde* van de nationale beweging.[52] Zij heeft in haar propaganda krachtig stelling genomen tegen het fascisme en het nationaalsocialisme. De voormannen van de Gerindo hadden een open oog voor het wereldgebeuren en voor de internationale tegenstellingen, zodat moet worden betwijfeld of hun keuze voor de democratie contra het fascisme en nationaal-socialisme door de Indische manifestaties van deze bewegingen sterk is beïnvloed. De conclusie lijkt dan ook aannemelijk, dat de N.S.B. niet alleen voor Nederlands-Indië, maar ook voor Indonesië, in politiek opzicht van geringe betekenis is geweest.

Prof. *Brugmans* opent de discussie met de vraag wat de fascisten in Nederlands-Indië eigenlijk wilden. Wat had de NSB de Nederlanders in Indië te bieden? Had Mussert toen hij naar Indië kwam een boodschap of ging het hem uitsluitend om financiële steun?

Prof. *Van der Wal* antwoordt tevergeefs naar een programma van de NSB in Indië te hebben gezocht. Degenen die de NSB steunden werden vooral aangetrokken door de forse taal die in NSB-kringen werd gebezigd. Des te groter was dan echter hun teleurstelling wanneer bleek dat de NSB behalve forse taal wei-

49 *Soeara Oemoem*, 20 aug. 1935.

50 *Handel. Volksraad 1935-1936*, p. 67.

51 *Handel. Volksraad 1935-1936*, p. 204. Een tegenovergestelde mening werd in de Volksraad verdedigd door de Islamitische leider Wiwoho. Hij meende dat het nationaal-socialisme niet te stuiten zou zijn en dat voor Indonesië ‘een alleszins duidelijke voorlichting omtrent de nationaalsocialistische gedachte ter geleidelijke voorbereiding van hetgeen gewis komen moet’, nodig was. *Handel. Volksraad 1935-1936*, p. 173-174.

52 DR. J.M. PLUVIER, *t.a.p.*, p. 112.

nig te bieden had. Tijdens zijn tournee door Indië hield Mussert overal dezelfde redevoering, waarin hij opriep tot grotere saamhorigheid, tot steun aan het regeringsbeleid en waarin hij zijn hoorders opwekte sterk te staan in woelige tijden. Mussert omzeilde in zijn toespraken het rassenprobleem.

Mr. dr. *Smit* vraagt of Mussert uit Nederland vertrok met de bedoeling steun te vragen voor het gouvernement.

Prof. *Van der Wal* meent dat dit niet het geval was, maar dat Mussert naar Indië ging om morele en financiële steun en dat zijn oproep tot steun aan het gouvernement z.i. in verband moet worden gebracht met het onderhoud dat gouverneurgeneraal De Jonge met hem heeft gehad vóór hij zijn tournee begon. Mussert gaf blijk van een stijgende waardering voor het beleid van de landvoogd. Hij vond dat Indië goed geregeerd werd en stond wat dit betreft geen veranderingen voor.

De heer *Meijer* vraagt of er ledenlijsten van de NSB in Indië bewaard zijn gebleven. Hoeveel Indische Nederlanders waren er lid?

Prof. *Van der Wal* heeft geen ledenlijsten aangetroffen. Wel is er een lijst van alle gearresteerden in 1940 en een rapport van de procureur-generaal aan de gouverneur-generaal, waarin een overzicht wordt gegeven van het soort mensen dat sympathiseerde met de NSB. Uit deze stukken blijkt dat de NSB aanhang had op alle sociale niveaux. Onder de Indo-Europeanen waren het vooral de eenvoudigen, enigszins verpauperden, die zich tot de NSB voelden aangetrokken.

Dr. *Van Roon* zou graag weten of de steun van Duitse zijde aan de nationaal-socialistische organen in opdracht werd verleend dan wel geheel privé was.

Prof. *Van der Wal* heeft hierover in de archieven niets kunnen vinden. De Duitsers steunden door een aantal abonnementen te nemen; of dat in opdracht geschiedde weet spreker niet.

Dr. *Van Santen* merkt op, dat Indië een probleem vormde voor de nationaal-socialisten: ze wisten niet wat ze er mee aan moesten. Ondernam Mussert misschien zijn reis met het doel zich een oordeel te vormen?

Prof. *Van der Wal* gelooft dat Mussert inderdaad ook naar Indië ging om zich te oriënteren en niet uitsluitend om propaganda te maken of financiële steun te verwerven. In Indische zaken werd Mussert geadviseerd door Harloff.

Prof. *Coolhaas* meent dat er wel degelijk hogere ambtenaren waren die sympathiseerden met de NSB. Zij gaven hiervan

echter pas na hun pensionering blijk. Spreker noemt in dit verband Harloff en Schrieke.

Prof. *Van der Wal* acht het bijzonder moeilijk na te gaan of hogere ambtenaren in Indië met de NSB sympathiseerden zonder er voor uit te komen. Op de lijsten van sympathisanten, die de departementshoofden in opdracht van de gouverneur-generaal hebben samengesteld, komen in ieder geval geen hoge ambtenaren voor.

De heer *Roelofsen* vraagt wat het lot is geweest van de onverzoenlijke NSB-ers die naar Suriname zijn verscheept.

Prof. *Van der Wal* antwoordt dat deze mensen ten dele teruggekeerd en ten dele gebleven zijn. In ieder geval zijn ze niet voor de rechter geweest.

Dr. *Haak* heeft uit het betoog van de spreker opgemaakt dat men in de kringen van de Vaderlandsche Club teleurgesteld was omdat de NSB zo weinig te bieden had. Werd er in deze club over de NSB gediscussieerd? Zijn er ledenlijsten van de Vaderlandsche Club bewaard gebleven waaruit zou kunnen blijken welke leden van de Club tevens lid waren van de NSB?

Prof. *Van der Wal* zegt dat in het orgaan van de Vaderlandsche Club verslagen van de bijeenkomsten van de Club zijn opgenomen. De tendens van wat er op die bijeenkomsten werd gezegd was: blijf maar bij ons, want de NSB heeft niets te bieden. Er zijn wel leden van de Vaderlandsche Club overgestapt naar de NSB. Zij werden door het aanvankelijk succes van de Nationaal Socialistische Beweging aangetrokken.

Dr. *De Graaf* merkt op dat de NSB-ers bij het uitbreken van de oorlog in paniek werden geïnterneerd. Volgens spreker waren de NSB-ers echter meestal loyaal.

Prof. *Van der Wal* geeft toe dat de NSB-ers niet eo ipso staatsgevaarlijk waren. Bij het interneren is men daarom ook selectief te werk gegaan en alleen de werkelijk gevaarlijken werden later naar Suriname overgebracht. Dr. *De Graaf* zegt dit laatste te betwijfelen.

De *voorzitter* dankt de inleider voor zijn betoog en constateert, dat de aanwezigen op een goede en interessante vergadering mogen terugzien. Hij dankt allen die tot het slagen van deze Algemene Ledenvergadering hebben bijgedragen. Te 4 uur sluit de voorzitter de vergadering.

[Bijdragen en Mededelingen]

De stadsrekening van Maastricht over het jaar 1399/1400 medegedeeld door J. Koreman

Anders dan verscheidene andere Nederlandse steden beschikt de stad Maastricht niet over een serie stedelijke rekeningen uit de Middeleeuwen. Slechts één stadsrekening uit de M.E. heeft zij overgehouden: de paymeistersrekening over het jaar 1399/1400, waarvan de volledige tekst hier wordt uitgegeven. De rekening bevindt zich in het Stadsarchief van Maastricht, inventaris no. 428. Zij is op papier geschreven, in een nieuwe band gebonden en omvat 63 quarto-bladen, die aan beide zijden beschreven zijn. De afmetingen bedragen 29 × 21 cm. Folio 6v., 13v., 62r, en 62v. zijn blanco, terwijl de folio's 52 en 53 grote vlekken vertonen, die het papier en de inkt plaatselijk hebben aangetast.

De aanleiding om tot editie van deze rekening over te gaan was de omstandigheid, dat bij de voorbereiding van de uitgave van de collectie Maastrichtse Raadsverdragen uit de 14de eeuw door Prof. Dr. W. Jappe Alberts, met medewerking van het Stadsarchief te Maastricht, verschillende vragen rezen, die ten dele met behulp van de vele gegevens van de hier uitgegeven rekening konden worden beantwoord[1]. Dat leidde tot bestudering van de gehele rekening, waaruit bleek, dat zij om de vele gegevens en inlichtingen, die zij bevat, de moeite van een volledige editie ten volle waard is, te meer omdat er in Limburg maar één stad is, die over een serie stedelijke rekeningen uit de Middeleeuwen beschikt, namelijk Venlo, dat destijds tot het Gelderse Overkwartier behoorde.

Hoewel de hier uitgegeven tekst de enige middeleeuwse stedelijke rekening van Maastricht is, geldt voor haar toch hetgeen van vrijwel alle middeleeuwse stadsrekeningen gezegd kan worden, namelijk, dat zij een kostelijke bron is voor onze kennis van het stedelijk leven en bedrijf. ‘Die Bedeutung der Stadtrechnungen als Quellen für die Erkenntniss mittelalterlichen Städtewesens wird heute’ - zo schreef R. Knipping reeds in 1893 in zijn fundamentele studie over de Keulse stadsrekeningen

1 Zie W. JAPPE ALBERTS, De Maastrichtse ‘Raadsverdragen’ uit de Middeleeuwen, in: *Miscellanea Traiectensia*, Maastricht, 1962, blz. 169 e.v.

- ‘von niemandem mehr verkannt. Die urkundliche Präcision und chronikalische Ausführlichkeit in sich vereinigenden Dokumente der Finanzverwaltung bilden gewissenmassen den Niederschlag des politischen und wirtschaftlichen Lebens einer Stadt’[2].

Het grote belang van de stedelijke rekeningen voor het historisch onderzoek wordt niet alleen geaccentueerd door de mogelijkheid om de teksten van de rekeningen van verschillende steden onderling te vergelijken, maar ook om de teksten in verband te brengen met andere stedelijke archivalia, zoals bij voorbeeld in Maastricht met de Raadsverdragen. Daarnaast is nog de aandacht te vestigen op de gelegenheid om de aan de stedelijke rekeningen te ontlenen gegevens in samenhang te brengen met tolrekeningen en kerkfabriekrekeningen, wat vooral op het terrein van de economische en sociale geschiedenis tot nieuwe en belangrijke inzichten kan leiden[3]. Niet zelden kunnen daardoor tal van vragen worden opgelost of situaties verduidelijkt, en kan zelfs materiaal beschikbaar komen voor de quantitatieve geschiedschrijving. Bovendien kan een vergelijking als hiervoor bedoeld inzicht geven in de overeenkomstigheden die er met betrekking tot stedelijke instellingen en situaties in de onderscheiden steden en streken bestaan. Van een en ander geeft de hier uitgegeven rekening talrijke voorbeelden. Eveneens geeft zij verscheidene voorbeelden van gevallen waarin blijkt, dat de rekeningposten samenhangen met de regionale geschiedenis, zodat zij belang hebben voor het historisch onderzoek naar gebeurtenissen buiten de stad. Meestal zijn de daarop betrekking hebbende gegevens, evenals die welke verband houden met de economische en sociale geschiedenis van stad en land, in de rekeningposten op nog al onopvallende wijze en met simpele aanduidingen vermeld, vaak zelfs op zodanige wijze, dat zij slechts met behulp van de kontekst en van andere posten opgespoord kunnen worden. Deze omstandigheid maakt het, indien men althans aan het historisch onderzoek een bruikbaar hulp-

2 R. KNIPPING, Die mittelalterlichen Rechnungen der Stadt Köln, in: *Mitth. aus dem Historischen Archiv der Stadt Köln*, Bd. 2, 1893, S. 187, Vergelijk ook W. JAPPE ALBERTS, Mittelalterliche Stadtrechnungen als Geschichtsquellen, *Rhein. Viertelj. Blätter*, Bd. 23, 1958, S. 75 ff., en de aldaar aangehaalde literatuur.

3 Zie o.m. W. JAPPE ALBERTS, Het Financiële beheer van de stad Zutphen in 1445/1446, in: *Bijdr. en Med. Hist. Genootsch.*, Deel 78, 1964, blz. 172 e.v., en verder Deel 71, 1957, blz. 1-159 en Deel 77, 1963, blz. 51-189. (Overrentmeestersrek. over 1472/73 en 1457/58.)

middel ter beschikking wil stellen, noodzakelijk om de gehele, volledige tekst van het origineel uit te geven. Dit is hier dan ook geschied. Bloemlezingen uit een rekening als de hier uitgegeven rekening hebben geen waarde[4].

Met haar omvang van 63 folio's is het belang van deze rekening, die de drempel van de 14de naar de 15de eeuw overschrijdt, voor Maastricht en niet alléén voor deze stad, des te groter omdat zij zulk een uitvoerig beeld geeft van hetgeen er voor de kennis van het stedelijk leven uit te leren valt. Vergelijkt men deze rekening met die van andere steden uit deze jaren, dan blijkt inderdaad, dat haar omvang niet gering is. Dit duidt er ook op, dat zij een aanzienlijk getal voorgangers gehad heeft, maar helaas is geen enkel exemplaar hiervan tot ons gekomen. Haar belangrijkheid wordt des te groter, omdat zij zoals boven reeds gezegd ook het enige middeleeuwse document van dien aard is, dat te Maastricht bewaard is gebleven. De daarop volgende rekening dateert nl. pas na 1590.

De Franse veroveraars hebben in 1794 en volgende jaren, wel een aantal archieven en boeken uit het Departement van de Nedermaas naar Parijs getransporteerd, maar het is zeer wel mogelijk, dat gebrek aan toezicht van de voormalige Maastrichtse overheid op haar archieven debet is geweest aan het verdwijnen van een deel van de oude rekeningen. Zo bevindt zich in de nagelaten papieren van de Maastrichtse pensionaris van Heijlerhoff, een handgeschreven ‘Cataloque der boeken’ waarin onder het hoofd ‘eenige paquetten papieren’ te lezen staat: ‘dit zijn oude deezer stads Paymeesters rekeningen; de oudste van het jaar 1415, item van het jaar 1435, item van 1517, van 1578 en van 1581, deeze incompleet’. Deze catalogus van boeken moet zijn opgemaakt na 1811, zodat de genoemde rekeningen tussen dit jaar en 1826, het overlijdensjaar van Martinus van Heijlerhoff, nog aanwezig waren. In 1835 vervolgens schonk het toenmalige raadslid August Lekens een tweetal stadsrekeningen uit 1684/85 en 1690/91, opgemaakt door de paymeester de Grati, aan het stadsbestuur. Lekens had deze rekeningen uit de bibliotheek van zijn vader. Zij waren daarin terecht gekomen door de bloedverwantschap van zijn moeder met de Grati's[5].

Ook in het archief van de Nederlands Hervormde Kerkeraad

4 Zie W. JAPPE ALBERTS, *De Stadsrekeningen van Arnhem*, Teksten en Documenten, V, Deel I, (1353-1377), Groningen, 1967; Inleiding.

5 Zie J. KOREMAN, Paymeistersrekeningen van Maastricht, in: *De Maasgouw*, jrg. 80, 1961, kolom 179-180.

hier ter stede bevinden zich thans nog kopieën van stadsrekeningen uit het laatste kwartaal van de 18de eeuw. Er bestaat verder een uitvoerige inventaris van het stedelijk archief, opgemaakt omstreeks 1796. Hierin worden de stadsrekeningen echter niet vermeld.

Het lijkt ons daarom aannemelijk, dat een aantal paymeesters en andere leden van de Indiviese Raad rekeningen in privé bezit gehouden hebben en dat dit één van de redenen - misschien wel de voornaamste - is, waarom de thans in het stedelijk archief nog aanwezige serie zulke grote hiaten vertoont.

Een gelukkige omstandigheid voor een nadere bestudering van de hier gepubliceerde rekening is het feit, dat de raadsverdragen over de jaren 1399 en 1400 bewaard zijn gebleven. Hoewel zij een geringere omvang hebben dan de rekening, bevatten zij toch een aantal bruikbare gegevens, b.v. voor wat de strafbedevaarten en de geselbroeders aangaat. Zij vullen de rekening hier dan ook min of meer aan. Anderzijds vindt men in genoemde raadsverdragen uiteraard zaken vermeld, die in de rekening geen of ternauwernood enige neerslag gevonden hebben.

Dat de voorliggende rekening is opgemaakt door een tweetal paymeesters is niet aan toevalligheid of een overschot aan ‘ambtenaren’ te wijten. Het is veeleer een algemeen gebruikelijk verschijnsel, niet alleen in de Nederlanden, maar ook in Duitsland. De twee paymeesters vervulden dan ook naast elkaar staande funkties. Zo werd te Maastricht een paymeester de betalende genoemd, terwijl de andere de titel van lerende of vidimerende droeg. Het zou dan ook niet juist zijn het instituut van twee paymeesters terug te brengen op de tweeherigheid van de stad, ofschoon deze wèl invloed had op de keuze uit de kandidaten voor het ambt. Anderzijds is de kennis van deze bestuursvorm, die zich vanaf de Middeleeuwen tot aan de komst van de Fransen in 1794 gehandhaafd heeft, voor een goed begrip van de gepubliceerde tekst onmisbaar, zodat een kleine uitweiding hierover wel op haar plaats mag heten.

Het zou al te eenvoudig zijn de tweeherigheid terug te brengen tot enerzijds het charter van 908, waarbij Lodewijk het Kind de bisschop van Luik in het bezit stelde van de hoogheidsrechten van munt en tol te Maastricht en anderzijds tot de oorkonden van 1202 en 1204 waarbij de duitse koning Philips van Zwaben, de stad Maastricht zonder meer aan de hertog van Brabant in

leen afstond, daarbij met geen woord reppend over de bisschop van Luik.

Het ontstaan van de tweeherigheid is veeleer een complex en nog niet volledig opgehelderd verschijnsel, waarin het geestelijk gezag, dat de bisschoppen na de verplaatsing van hun zetel te Maastricht naar Luik, over hun familia te Maastricht wisten blijven te behouden een belangrijke rol speelde. Mogen wij afgaan op een oorkonde in 1132 door roomskoning Lotharius uitgevaardigd, dan zouden er vanaf de 9de eeuw twee categorieën inwoners te Maastricht zijn geweest. Volgens dit diploom was het namelijk meer dan drie eeuwen gebruikelijk, dat alle personen, die zich te Maastricht vestigden, onder de jurisdictie van de koning vielen en verplicht waren hun kinderen in de - koninklijke - kerk van St. Servaes te laten dopen.

Hiervan waren uitgezonderd diegenen die tot de familia van de bisschop van Luik behoorden. Deze bleven tot de jurisdictie van de kerkvorst behoren en werden gedoopt in de kerk van Onze Lieve Vrouw, de aan de bisschop onderhorige kapittelkerk, waar zij ook in de stad gevestigd waren. Niet de woonplaats, doch de juridische status bepaalde derhalve of de inwoners tot de ene of tot de andere parochie behoorden. De term ‘familia’ omvat de groepen van personen die door rechtsbetrekkingen van verschillende aard van de bisschop afhankelijk waren. Of deze familia zijn oorsprong had in bepaalde rechten van de bisschop op de grond zal vermoedelijk wel altijd een raadsel blijven.

Het staat wel vast, dat reeds lang voor de uitvaardiging van de zg. ‘Oude Caerte’ in 1284, die in wezen een compromis was tussen Brabant en Luik, ook de prinsbisschop rechten op de stad en haar bevolking deed gelden. Bij deze ‘Oude Caerte’ werden de rechten van de kerkvorst en de hertog in Maastricht en daarmede het instituut van de tweeherigheid voor vijf eeuwen vastgelegd. Voortaan zouden zij tesamen als gelijkberechtigde souvereinen het territoriaal onverdeelde Maastricht regeren krachtens het principe ‘Trajectum neutri domino sed paret utrique’.

Ieder van de beide heren behield de hoge en lage justitie over zijn eigen onderdanen. De belastingen werden in gemeen overleg vastgesteld, evenals het innen van de boeten en de muntslag. Openbare straten, muren, poorten, putten, overheidsgebouwen, maten en gewichten behoorden aan de Brabantse en Luikse ingezetenen gemeenschappelijk.

Een regeling werd getroffen betreffende de nationaliteit van de inkomende vreemdelingen en de overgang van burgers van de ene heer naar de andere. Het Maaswater werd in een Luiks en een Brabants gedeelte onderscheiden; zelfs de rechten van beide partijen bij een toekomstige instorting van de nieuwe brug in aanbouw werden nadrukkelijk vastgelegd.

Was dus in de 'Oude Caerte' het principe gegeven voor het bestuur van de stad, een uitgewerkte constitutie bleef ontbreken. De werkelijke ambtsdragers van de souvereinen waren schout en schepenen. Deze vertegenwoordigden aanvankelijk zowel de heer als de stad en regelden de gehele rechtspraak en de administratie. Zij wierpen zich ook op als representanten van de de heer en van de stad. In de 13e eeuw groeiden hier echter, zoals elders in de Nederlanden, speciale organen ter behartiging van de belangen der burgerij, die in het algemeen de administratie, waaronder de stedelijke financiën, gingen beheren. Dit was het college van gezworenen, die tesamen met hun voorzitters, de gemene raad zouden gaan vormen. Zoals Dr. G.W.A. Panhuysen in zijn proefschrift aanvoert, moet te Maastricht reeds vóór het midden van de 13de eeuw een college van gezworenen geweest zijn, die tezamen met hun voorzitters, de burgemeesters, de gemene raad zouden gaan vormen[6]. In 1249 worden immers in een oorkonde burgemeesters vermeld, waarmede ook de aanwezigheid van gezworenen is vastgesteld. De afbakening van de competenties tussen de schepenbanken en de gezworen raden zal zich in deze en volgende jaren geleidelijk hebben voltrokken.

Op 12 september 1372 tenslotte volgde een edict van de beide souvereinen, bisschop Jan van Arkel en hertog Wenceslaus, dat als een eerste constitutie voor de Maastrichtse regeringsvorm mag worden aangezien.

Voor de eerste maal krijgen de ambachten een zekere invloed op de samenstelling van het stadsbestuur doordat de helft van de gezworen raden uit door de burgers gekozen candidaten door de schouten wordt aangewezen. Voor het eerst ook wordt in dit edict over het instituut van de paymeester gesproken. De gemene raad, waarmee in dit geval waarschijnlijk nog schouten, schepenen, burgemeesters en gezworenen worden bedoeld, zal zowel van Luikse als van Brabantse zijde kiezen 'eynen payemeyster en dien sal die richter(schout) hulden in oerbaer der

6 G.W.A. PANHUYSEN, *Studiën over Maastricht in de dertiende eeuw*, Maastricht 1933, blz. 73.

heren ende der stat ende die twee payemeyster en zullen nyet langher dan een jaer payemeysters siin'.

Zij zullen alle jaren 'mit raede, goetduncken ende consent der beide heren renthemeysteren die assize ende firmiteyt doen roepen ende wtgheven'. Verder werd nog bepaald, dat zij zullen 'alle der ghemeyne stat guet, renthen ende vervallen iaerlix innemen en wtgheven ende daer af alle jaer goede rekeninge doen voer beide der heren richteren ende voer die scepenen ende den ghemeynen raet'.

Mede gezien de omvangrijkheid van de hier uitgegeven rekening, mogen wij waarschijnlijk in dit edict geen uitgangspunt van de paymeestersrekeningen in het algemeen zien. Het zal veel eerder het vastleggen zijn geweest van een reeds lang bestaande gewoonte, zoals ook het instituut van de paymeesters zelf ongetwijfeld van veel oudere datum is.

Het edict van 1372 werd spoedig vervangen door de reglementen van 1378 en 1379, waarbij over de beheerders van de stadsfinanciën verder geen uitspraak werd gedaan. Zij bevatten evenwel een nieuwe regeling van de samenstelling van het stadsbestuur, die in het Statutenboek van 1380 nader omschreven wordt. Dit Statutenboek, een uitvoerige en verdienstelijke codificatie van het te Maastricht geldende recht in 132 artikelen, werd vastgesteld door 'meysters, gezworen gemeente, (der ambachten) raet, alle die gemeinte ende die stat van Tricht gemeinlic', doch schouten en schepenen werden niet genoemd. Hieruit blijkt, evenals b.v. ook uit de aanhef van het eerste register van de z.g. raadsverdragen (1379-1390) dat de Luikse en Brabantse schepenbanken niet langer als behorende tot de gewone Raad werden beschouwd, ofschoon zij in aangelegenheden, die de souvereiniteit van de heren raakten aan de besluitvorming bleven medewerken.

De twee schouten en de tweemaal zeven schepenen werden als van ouds door de prinsbisschop en de hertog van Brabant voor het leven aangesteld, doch de twee burgemeesters en de acht gezworenen werden door de ambachten voor de helft uit de onderdanen van Luikse voor de andere helft uit die van Brabantse nationaliteit eenmaal per jaar rechtstreeks gekozen. Bij geschillen over roerend goed, schuldbekentenissen en borgstellingen hadden de burgers de keuze tussen de schepenbanken en de raad van burgemeesters en gezworenen. Eerst in het 'Oude Privilege' van 23 october 1413 werd de z.g. lage rechtspraak uitsluitend aan deze vertegenwoordigers van de burgerij toege-

wezen en de competentie van de schepenbanken tot de hoge jurisdictie beperkt. Het 'Nieuwe Privilege' van 1428 deed een stap achteruit op de weg naar de democratie door voor de 'gemeyne' raad een stelsel van getrapte verkiezingen in te voeren. Op grond van deze beide reglementen werd evenwel het stadsbestuur vernieuwd, dat daarop het uit 132 uitvoerige artikelen bestaande Statutenboek van 1380 uitgaf als een codificatie van het toen bestaande recht. Art. 107 hiervan legde de aanstelling van de paymeesters in afwijking van het edict van 1372 opnieuw vast. Werden zij eerst door burgemeesters en gezworenen gekozen, nu vond hun aanstelling plaats middels verkiezingen door 'die ghemeyne stat... mitten meisten gevolghe der gemeinten van den ambachten'. De personen, die gekozen werden, mochten niet in de raad zitten en zij mochten 'der stat raet niet gesworen en hebben'. Hun keuze werd bepaald op de zondag eerstvolgend op St. Remigiusdag (1 okt.).

De keuze van Henric van Riemst en Godart Gans als paymeesters van de rekening van 1399/1400 kwam onder dit statuut tot stand. De eerste was in 1397 reeds burgemeester geweest, terwijl hij in 1401 en 1403 wederom tot dit ambt geroepen werd. In 1406 werd hij nogmaals paymeester en tenslotte nog eenmaal gezworene in 1407. Over Godart Gans zijn tot op heden nog geen gegevens bekend.

Het Stadsarchief van Maastricht bezit een register van eedformules voor de overheidsdienaren van de stad, aangelegd in de eerste helft van de 15de eeuw[7]. Hierin komt op fol. 8r. - fol. 10v. een uitvoerig 'juramentum reddituarii dicti des paijmeesters oppidi' voor. Na de eedsformule, die o.a. de verklaring bevat, dat zij op legale wijze waren benoemd, dat zij van wettige geboorte waren en geen woekeraars, volgt een soort instructie voor hun werkzaamheden. De gehele tekst, die blijkt te zijn geformuleerd na het jaar 1520, is zeer interessant en bevat een aantal bijzonderheden over de taak en het werk van de paymeester. Als tegenprestatie voor hun verkiezing tenslotte waren zij verplicht twee ton salpeter en een kanon te leveren, dat na 1520 'een metaele serpentine busse wegende ten mijnsten vier hondert pont' moest zijn.

Zoals zij in de aanhef van hun rekening te kennen gaven, legden Henric van Riemst en Godart Gans verantwoording van hun inkomsten en uitgaven af over de termijn, die aanving met

7 G.A. Maastricht, Inventaris no. 225.

St. Remigiusavond (30 sept.) 1399 en eindigde op St. Remigiusdag (1 okt.) 1400. Ook de vernieuwing van de magistraat en de verkiezing van de gouverneurs der ambachten en de keurmeesters vonden omstreeks deze datum plaats.

Als getrouwe rekenplichtigen vermelden de paymeesters eerst hun inkomsten en daarna hun uitgaven.

a. *De inkomsten*

Zij bestaan uit: de firmiteit, de accijnzen op brood, bier en mede, een post allerhande, waaronder onder meer inkomsten uit de vet-, garen-, en lakenwaag en de waag voor kleine waren alsmede enkele andere opbrengsten. Verder uit inkomsten van de bijvallen, wegen- en poortgelden, accijns op het graan en de afkoopgelden van strafbedevaarten.

Onder al deze opbrengsten nemen de firmiteit, d.i. de belasting die oorspronkelijk was bestemd voor de versterking van de stad, en de accijns op het bier en de mede, een soort van zoete honingdrank, de voornaamste plaats in. Tesamen belopen deze accijnzen ongeveer twee en een half maal zo veel als de overige inkomsten. Een bewijs te meer, dat de bierproduktie in de Middeleeuwen te Maastricht niet te verwaarlozen valt.

Als daarop in orde van grootte volgende post trekken de bijvallen de aandacht. Tot nu toe is het niet gelukt met zekerheid te achterhalen, wat hier onder verstaan moet worden. Er zijn vrij grote bedragen mede gemoeid, die zonder verdere vermelding van het waarom van bepaalde personen ontvangen zijn. Men zou kunnen denken aan min of meer toevallige inkomsten, maar waarschijnlijker is het, dat het hier de verkoop van lijf- en erfrenten betreft. Omdat inkomsten vaak een vrij taai karakter vertonen, hebben wij de eerstvolgende paymeestersrekening, n.l. die uit 1590 er op na geslagen, maar hierin wordt de post bijvallen niet meer vermeld, zodat er voorlopig nog wel enige onzekerheid dienaangaande zal blijven bestaan.

Bij het weg- of poortgeld, dat geheven werd op de inkomende goederen, valt het aanstonds op, dat uit de totale ontvangsten over de periode van St. Remigiusdag tot Maria Lichtmis slechts een derde aan de stad verviel en over de resterende acht maanden twee derden. Waarschijnlijk kwamen de overige percentages toe aan de souvereinen of hun schouten in de stad of werden zij onder hen verdeeld. Ook b.v. de opbrengsten uit de boeten waren voor meerdere partijen bestemd.

De inkomsten uit de Hoogbruggepoort te Wijk en de Symon Mertenspoort, het huidige Waterpoortje, aan de Wijkerzijde, zijn bijzonder hoog te noemen. Zij omvatten zo goed als twee derden van de totale inkomsten aan poortgeld. Ontegenzeggelijk heeft hierbij de Symon Mertenspoort een grote rol gespeeld, zodat een aanlegkade ter plaatse niet ontbroken kan hebben. Op de oudst bekende plattegrond van Maastricht uit ca. 1560 ziet men dan ook nog schepen langs de Wijker oever getekend. Waarschijnlijk heeft de aanlegkade zelfs de betekenis gehad van een overslag, getuige b.v. de Keulse wolstapel te Maastricht. Wat men ook van dit ongetwijfeld zeer interessante probleem moge denken, de betekenis van het rivierverkeer en de handelsweg door de Hoogbruggepoort naar de Landen van Overmaas en de Rijn wordt met deze cijfers nog eens opnieuw benadrukt. Het handelsverkeer te Wijk is des te opvallender, omdat de Kolenpoort, de latere O.L. Vrouwepoort, of een andere Maaspoort op de westelijke oever, waar toch ook een aanlegplaats was, zelfs niet genoemd worden onder de poorten, waaruit men inkomsten verkreeg. De rol van de derde poort te Wijk, de St. Maartenspoort, blijkt tot slot van veel minder betekenis te zijn geweest.

Als poorten op de linker Maasoever worden genoemd: Aldenhof (verkeer naar St. Pieter en Luik), Lenculen (verkeer naar Tongeren), Tweebergen (verkeer naar Brussel), en Hocht en Lindekruis (verkeer naar Antwerpen, de Kempen en Holland). Hieronder nam het verkeer door de twee laatstgenoemde poorten, waarvan de opbrengst in één post wordt genoemd, de voornaamste plaats in. Het poortgeld dat aan de Hochterpoort en de Lindenkruispoort geïnd werd, is echter altijd nog de helft minder dan de totale ontvangst aan de Hoogbruggenpoort en de Symen Mertenspoort te Wijk, nl. 56 lb. tegen 101 lb. netto. Als derde in rangorde volgt de passage door de Tweebergenpoort met 46 lb. netto opbrengst, daarna kwamen de Lenculen- en de Aldenhofpoorten met een veel geringer saldo, n.l. respectievelijk 8 en 9½ lb. netto.

De funktie van Maastricht, kruispunt te zijn in het verkeer, wordt door deze gegevens nog eens nadrukkelijk bevestigd.

Van geheel ander karakter zijn de inkomsten, die de stad ontving uit de afkoopsommen van de strafbedevaarten. Deze mogen evenmin als quantité négligeable worden beschouwd. Zij bedroegen bijna 150 lb., ongeveer 3% van de totale inkomsten.

Belangrijker dan zijn opbrengst in geld, is het instituut der

strafbedevaarten, waarover men in de rekeningen van de Noord-Nederlandse steden slechts weinig gegevens vindt. Reeds in de 6de eeuw bestond in het kerkelijk recht de zg. peregrinatio, d.w.z. het als boeteling rondzwerven. Deze peregrinatio werd later in een bedevaart naar een bepaald heiligdom omgezet. Mettertijd nam de wereldlijke macht deze straf uit de kerkelijke praktijk over en zo kende men te Maastricht o.a. verplichte bedevaarten naar het eiland Cyprus, naar Rome, Roccamadour en naar St. Jacob te Santiago de Compostella[8]. Tot in de 16de eeuw werden vooral de beide laatste heiligdommen regelmatig in de Maastrichtse raadsverdragen genoemd. Reizen als deze waren voor de betrokkenen vaak een levensgevaarlijke onderneming en al gauw werd dan ook gelegenheid geboden de strafbedevaarten af te kopen, tenzij het vonnis uitdrukkelijk anders bepaalde.

In het meergenoemde Statutenboek van 1380 worden de bedevaarten, die op verschillende delicten stonden, nauwkeurig omschreven. Zowel aan de getroffen partij als aan de stad moest genoegdoening gegeven worden. Daarom werden er dan ook steeds twee boetewegen opgelegd, waarvan men de ene als een relict van de kerkelijke praktijk zou kunnen zien en de andere als de straf, die de wereldlijke rechter i.c. de stad oplegde. In de paymeestersrekening vindt men een weerspiegeling hiervan. Waar tenslotte het vergrijp als zodanig niet genoemd wordt is aan de hand van het Statutenboek na te gaan tot welke groep delicten het behoort.

In de rekening vindt men alleen de afgekochte strafbedevaarten vermeld. Uit de vermelde gevallen zou men afleiden, dat onder de delicten handgemeen zonder toebrenging van een fractuur, maar met een ‘quetsure bynnen vels’ te Maastricht verreweg het meeste voorkwam. Voor dit delict werden in 1399/1400 32 personen veroordeeld tot een boeteweg naar St. Joost ten Node (Saint-Josse-sur Mer) aan de Franse Kanaalkust. Wegens andere delicten werden 11 personen naar St. Rombout te Mechelen gezonden, 8 naar O.L. Vrouw van Roccamadour, 7 naar O.L. Vrouw van Aardenburg en 4 naar de kerk van de H. Drievuldigheid te Vendôme. Men mist hierbij de wegen, die

8 Zie W. JAPPE ALBERTS, *De Middeleeuwse stad*, Bussum, 1965; blz. 77 e.v.; vergelijk ook H. WOUTERS, Loze Cyprusgangers, in: *Album Dr. M. Bussels*, Hasselt, 1967, blz. 629 e.v.; en N. TEEUWEN, O.S.A., De ‘Charte’ van de handbooggilden te Tienen en Neerlanden in 1576, in: Med. Gesch. en Oudh. Kring voor Leuven en omgeving, 1966, blz. 106 e.v.

opgelegd werden naar Cyprus, St. Jacob en andere vergelegen heiligdommen. Waarschijnlijk waren deze bedevaarten, die alléén voor ernstige vergrijpen werden opgelegd, toen nog niet afkoopbaar en moesten zij als een echte straf ondergaan worden. Daarop wijst ook het vermelde in het bovenaangehaalde artikel van H. Wouters.

b. De uitgaven

De uitgaven, die 111 bladzijden beslaan, zijn - gelijk dit in vrijwel alle stedelijke en andere rekeningen het geval is - veel meer gedetailleerd weergegeven.

Zij zijn eveneens onder bepaalde hoofden ondergebracht, en betreffen - kort samengevat - benodigheden voor de Landscroon, de knapen op de Landscroon, rijdende en lopende boden, donaties, diversen, kleding, oploop op het Vrijthof, stadsverdediging, en verder personeel, achterstallen en veertiendaagse betalingen.

Voor de landscroon, de zetel van burgemeesters en gezworenen waren vuur en licht onontbeerlijk; perkament en papier in drie verschillende soorten kon men evenmin missen als de zegelwas, die bij de klokkeluider van St. Joris, schuin tegenover de Landscroon werd gekocht. Het verbondboek, vermeld op fol. 8v., bestaat helaas niet meer, tenzij hiermede het verdragboek, d.w.z. het register van de raadsresolutiën wordt bedoeld. Het gehele bedrag voor de dagelijkse gang van zaken beliep ruim 3% van de totale uitgaven; de benodigdheden voor de knapen op de Landscroon omvatten 2.7% van het eindbedrag en bestonden in hoofdzaak uit kleding, vuur en huishuur.

Veel belangrijker is de post ‘rijden’. Het gaat hier niet alleen om het uittrekken der stadsboden te paard met speciale opdrachten van allerlei aard naar practisch alle windstreken, doch daarnaast zien wij ook burgemeesters en gezworenen met ‘hon guede vrunden’ hun ros bestijgen om een diplomatieke zending te vervullen of vijanden achterna te rijden. De aantallen personen en paarden, die aan deze expedities deelnamen, worden meestal nauwkeurig vermeld. Zo trok men b.v. met 46 paarden naar een dagvaart te Aken, waarbij ook de verteringen, die te Gulpen en bij thuiskomst te Maastricht werden genoten, verantwoord zijn. Belangrijk zijn ook de posten die betrekking hebben op het uitrijden van boden om vrij geleide te verkrijgen voor

de Maastrichtse kooplieden, die de jaarmarkten te Frankfurt a. Main bezochten.

Ook voor het ‘rijden’ gaf het edict van 1372 enkele voorschriften nl. dat ‘richteren, scepene, borghemeysteren ende die ghemeyne raet’ gezamenlijk zullen kiezen ‘die ghene die oerbaerlicste siin te riden nae dien dat eysschende is’. Hun dagelijkse vergoeding moest bestaan uit 16 oude groten voor het gebruik van twee paarden en uit tien voor één paard. De gezamenlijke uitgaven voor het ‘rijden’ namen dan ook ruim 19% van het totaal der uitgaven in beslag.

Om het belang van de relaties, die Maastricht in deze jaren onderhield, enigszins te demonstreren volgt hier een opgave van de namen der personen en colleges, die van stadswege bezoek ontvingen:

de prinsbisschop van Luik, 10 maal
de hertogin van Brabant, 9 maal
de aartsbisschop van Keulen, 4 maal
de drossaard van Gulik, 4 maal
heer Scheyffart van Hemisbach, 3 maal
de rentmeester van Valkenburg, 2 maal
de ‘jonge here’ van Gulik, 2 maal
de raad van Luik, 2 maal
de burggraaf van Dahlem, 2 maal

de ambtmannen van de hertog van Gelder en Gulik, tweemaal.

Verder wordt éénmaal een bezoek vermeld aan: de officiaal van Luik, de rentmeester van de Landen van Overmaas, de hertog van Gelre, de kanselier te Luik, Herman Huen, Johan Kentswilre te Aken, de proost van Luik, de burgemeesters van Huy en Dinant, de heer van Berg, de drossaard van 's-Hertogenrade, de drossaard van Valkenburg, Wilhelm de schrijver te Luik, de heer van Heinsberg en de drossaard van Berchem. In hoeverre sommige van de hier genoemde personen identiek zijn, moet hier onbesproken blijven.

Bovendien werd nog gereden naar de volgende steden:

Luik, 22 maal; Diest, 7 maal; Leuven, 3 maal; Aken, 2 maal; Tongeren, 2 maal; Bilsen, 2 maal; Curingen, 2 maal en naar Elslo, Maaseik, Susteren, Haelen, St. Truiden, Hasselt, Borchwaremme, Huy, Herstal, Brussel, Thienen, Jemeppe, telkens één maal.

Ook de vermeldingen van de lopende boden, die met brieven ‘van der stat wege’ werden uitgezonden geven een inzicht in de stedelijke relaties. De tochten te voet, die vaak meerdere dagen

in beslag namen, alle te vermelden, zou in dit bestek te ver voeren. Volstaan wij met te zeggen, dat zij 93 maal op weg waren en onder meer Huy, Dinant, Hasselt en St. Truiden aandeden. Hun aandeel in de totale uitgaven was 1.3%.

Een volgende groep van uitgaven heeft betrekking op het 'schenken', d.w.z. het vereren van bepaalde personen of colleges met een hoeveelheid wijn. In het totaal werden 55 van dergelijke donaties gedaan, onder meer aan de raadsheren van de koning van Frankrijk en aan die van de hertog van Bourgondië, de 'patriarch' van Frankrijk, de hertogin van Brabant - maar ook aan haar opperkok - de burgemeesters en raden van Luik en Aken. Natuurlijk werden ook de proosten van St. Servaas en van St. Lambert te Luik niet vergeten en kregen de kooplieden uit Antwerpen en St. Geertruidenberg eveneens een gastvrij onthaal. Het kostte de stad 2.4% van haar uitgaven.

De groep van allerhande uitgaven, die ongeveer 4.3% der uitgaven omvatte, is een bron van velerlei gegevens. Bier voor de schutten, fooien voor boden van andere steden en gratificaties aan muzikanten zijn steeds terugkerende posten. Dat burgemeester Diric Thonijs tijdens een ruzie in de St. Servaaskerk tussen Luikenaren en Maastrichtse burgers zijn zwaard kwijtraakte is een pikant detail. De omgang met de Noodkist, het reliekschrijn van St. Servaas, wordt evengoed vermeld als de poging van de geselbroeders een andere processie in de war te sturen.

De uitgaven voor winter- en zomerkleding voor een aantal stedelijke functionarissen, waaronder de paymeesters, behoeven geen verdere toelichting.

Een bedrag van 72 lb. en 18 stuiver verantwoord in verband met een oploop op het Vrijthof op vrijdag na Sacramentsdag (19 juni) geeft ons een kijkje op het stedelijk leven uit die dagen. Ongeveer 10 personen liepen hierbij verwondingen op, maar de chirurgijn Tilman van Solt wist een aantal van hen 'mitter Gots helpen' te genezen. Wat de aanleiding tot deze botsing is geweest, is niet geheel duidelijk.

De uitgaven vervolgens, gedaan voor de 'soudennere', die in het vrije veld patrouilleerden, en voor de schutten en de wachters op de poorten bedragen 8,7% van het totaal. De speciaal bewaakte poorten worden opgesomd, evenals het aantal weken, dat de soldeniers 'in den velde' doorbrachten.

Zoals in iedere administratie nemen ook de personeelskosten, die onder het volgend hoofd worden vermeld, een vrij grote plaats in. Hier 9,8%. Zonder enige hiërarchie in acht te nemen

worden de poortwachters, de gewantmakersknecht in de hal of op ‘de halle’, de heelmeester, de beide burgemeesters, de stadsklerk, de boden, de klokkeluider van St. Servaas, de meesters van de ramen, die voor het rekken van het laken werden benut, en een aantal anderen opgesomd.

Tot slot volgen, na een aantal posten betreffende achterstallige betalingen, de zg. ‘verthennacht payen’. Zoals het woord zegt, betreft het hier betalingen, die om de veertien dagen werden gedaan en wel altijd op een zondag. De eerste uitbetaling viel ‘sondaigs na sent Dyonijs daigh’ (12 october 1399) en de laatste op ‘sondaigs na onser Vrouwen daigh nativitas (13 september 1400). Het gebruik om op zondagen af te rekenen is geen specifieke Maastrichtse aangelegenheid, maar een voor die tijd veelvoorkomend verschijnsel.

Het zou in deze inleiding te ver voeren om het geheel der ‘verthennacht payen’, die gedaan werden ten behoeve van openbare voorzieningen, te bespreken. De posten zijn over het algemeen duidelijk. Men vindt er veel van het stedelijk leven uit die jaren in weerspiegeld en een schat aan gegevens, die b.v. betrekking hebben op werkzaamheden aan wallen en poorten, grachten en bruggen; verder op onderhoud van stadsgebouwen en de levering van materialen. Topografische bijzonderheden, tot nu toe vrijwel onbekend, zoals de veeweiden bij de Muizenberg te Wijk, enkele ‘wingerts’ binnen de stad, een bron van O.L. Vrouw e.a. dragen hun steentje bij tot de kennis van de stadsgeschiedenis en stedelijke topografie. Aan het einde van de veertiendaagse betalingen volgen nog een aantal uitgaven voor reparaties aan de Markttoren en aan het daarin opgestelde uurwerk.

Hiermede is de rekening dan ten einde.

De inkomsten bedroegen in het totaal 4379 lb. 10 stuiver en 3 birman en de uitgaven 4377 lb. en 5½ stuiver, zodat er nog juist van een klein batig saldo sprake was.

Overigens dient te worden opgemerkt, dat een aantal inkomsten, die men redelijkerwijs zou verwachten, niet geboekt zijn, zoals b.v. de opbrengst uit de burgerschapsverleningen, de wolwaag en de boetegelden, waarvan zeker een gedeelte aan de stad toeviel. Ook dit is eigenlijk een algemeen probleem en het is heel goed mogelijk, dat dergelijke opbrengsten uit de rekening werden gehouden, omdat men er al aanstonds een vaste bestemming voor had. Zeker is dit echter niet.

Het zou een aparte en veelomvattende studie kosten om op de omrekenwaarde en de reëele waarde van de in de rekening voorkomende munten nader in te gaan. Het aantal muntsoorten is vrij omvangrijk, nl. meer dan 20 stuks. De rekeneenheid is het pond, onderverdeeld in 20 stuivers en iedere stuiver weer in 4 birman. Als men de munten probeert om te rekenen, dan blijkt dat aan een en dezelfde munt vaak een andere waarde wordt toegekend, zij het met een gering verschil. Of dit verband houdt met de metaalwaarde is moeilijk te zeggen.

Belangrijker dan de kennis van de omrekenwaarde van de munt, is de vraag wat men voor zijn geld kon kopen. Uit de rekening zijn dienaangaande wel enige gegevens af te leiden, al wordt over de dagelijkse behoeften bitter weinig gezegd. De daglonen schijnen te variëren van 2 s. tot 6½ s., waarbij rekening wordt gehouden met de aard van het werk en de bekwaamheid van de vakman. Daarentegen kostte b.v. een ijzeren schop 4 s., een kwart wijn 2 s., een plank van 24 voet 6 s., een el laken 14 s. en een mud kolen 16 s. Maar ook bij de prijzen van dezelfde goederen treft men verschillen aan, zodat een systematisch onderzoek van de rekening en vergelijkingsmateriaal onontbeerlijk blijft.

Tenslotte nog een woord over de politieke achtergrond, waartegen zich de geschiedenis van Maastricht omtrent de eeuwwisseling in een meer of minder verwijderd verband afspeelt. Temidden van de verwarring, teweeggebracht door het voortzieken van het Westers Schisma en de Honderdjarige Oorlog, vergroot door de toenemende verbittering, waarmee de huizen van Orleans en Bourgondië elkaar de leiding in Frankrijk betwistten, zijn deze jaren voor onze streken een fase in het opdringen van Gulik naar de Maas, de Bourgondische expansie ten oosten van de rivier en de krachtmeting tussen de elect van Luik en de corporatieve democratie, welke voor het prinsbisdom ‘le siècle des malheurs’ inluidt.

Gulik had vrij onverwacht een belangrijke plaats onder de leenstaten tussen Rijn en Maas veroverd, doordat de gelijknamige zoon van hertog Willem II van Gulik in 1372 zijn oom Reinald III, de laatste mannelijke telg uit het Wassenbergs-Gelderse huis, was opgevolgd en in 1393, bij de dood van zijn vader, een personele unie tussen Gelre en Gulik tot stand bracht. Na het kinderloos overlijden van de ridderlijke en krijgslustige hertog - Willem I van Gelre, Willem III van Gulik - in 1402, werd hij opgevolgd door zijn broer Reinald IV, die reeds

eerder als ‘jonge hertog van Gulik’ bestuursbevoegdheden in dit hertogdom had[9] gehad. Zijn dood in 1423 maakte een eind aan de Gelders-Gulikse unie.

Deze tijdelijke machtsconcentratie bleek een ernstige hinderpaal voor de Brabantse expansiedrang, te meer, daar hertog Wenzel (1356-1383) en hertogin Johanna (1356-1406) na de slag van Baesweiler (1371) met onoverkomelijke financiële moeilijkheden te kampen hadden. Desondanks wisten zij zich in 1378 door overname van de erop rustende pandrechten in het bezit te stellen van de burchten Millen, Gangelt en Waldfeucht, die de toegang tot de Maas tussen het Overkwartier en de Landen van Overmaas afgrendelden.[10] De Brabantse aanwezigheid op dit strategisch punt was een der voornaamste oorzaken van de oorlogen met Gelre en Gulik in de jaren 1386-1390 en 1397-1399. Johanna kon zich uitsluitend handhaven door de duur gekochte steun van Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en, op grond van zijn huwelijk met Johanna's nicht Margaretha, sinds 1384 graaf van Vlaanderen. Bij de vrede van Ravestein (1399) moest zij Grave aan Gelre afstaan, doch de kastelendriehoek bleef tot 1420 deel uitmaken van de Brabantse Landen van Overmaas. De spanning in dit gebied duurde echter voort en werd nog groter toen de ‘jonge graaf’ Salm op 8 december 1400 zijn rechten op Born, Sittard en Susteren voor de som van 70.000 rijnse guldens aan de hertog van Gulik overdroeg.[11] Millen, Gangelt en Waldfeucht, op dat moment in handen van Filips de Stoute, vormden thans een Bourgondisch-Brabantse wig tussen het Gulikse land en de zojuist verworven voorpost aan de Maas.

9 De uitdrukking ‘jonge hertog’ houdt geen verband met de leeftijd, doch met de positie van Reinald als toekomstige opvolger van zijn broer. Vgl. de termen ‘Jungherzog’ en ‘Junggraf’ in: TH.J. LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, Bd. III, unver. Neudruck, Aalen 1960, o.a. nrs. 1041, 1075, 1080, 1081.

10 H. LAURENT et FR. QUICKE, *L'accession de la Maison de Bourgogne au duché de Brabant et de Limbourg* (1383-1407), 1re partie, Bruxelles 1939, blz. 113, 119, 187. Vgl. o.a. L. VAN HOMMERICH, Van Heerlen naar Wassenberg door een historisch omstreden grensgebied, in: *Het land van Herle*, 1965, blz. 113-139; K.J. KUTSCH, Die Geschichte der Herrlichkeiten Gangelt, Millen und Waldfeucht im 14. Jahrh., in: *Heimatkalender des Selfkantkreises Geilenkirchen-Heinsberg*, 1951, blz. 17-18 en W. JAPPE ALBERTS, *Geschiedenis van Gelderland*; 's Gravenhage 1966; blz. 82-85.

11 LACOMBLET, o.c., nr. 1081 (8 dec. 1400); *Rapport over Born*, *Sittard*, *Susteren en andere plaatsen*, (1400), in: *Maasgouw*, 1940, blz. 56-58.

Aan de andere kant verloor de traditionele tegenstelling tussen Brabant en het prinsbisdom Luik veel aan politieke betekenis, daar de agressieve elect Jan van Beieren (1390-1417) in zijn strijd tegen de Luikse standenstaat op de steun van Filips van Bourgondië en hertogin Johanna was aangewezen en om deze reden b.v. gedwongen werd aan de oorlog tegen Gelre-Gulik (1397-1399) deel te nemen. Zijn streven de macht van de schepenbanken met behulp van de feodale rechtbank 'de Ring van het Paleis' en het gerecht van de officiaal te breken leidde tot opstanden van de volkspartij, de zg. Hédroits, (1393-1395; 1402-1403). In 1406 week Jan van Beieren uit naar Maastricht. De verplaatsing van het landsheerlijk bestuur naar de tweeherige stad werd beantwoord door de keuze van de seneschalk van Loon, Hendrik van Perwez, tot momber van het prinsbisdom en van zijn zoon Dirk tot kerkvorst. De tegenelect kreeg de steun van een aanzienlijk gedeelte van de Luikse adel, o.a. Boudewijn van Montjardin, heer van Diepenbeek.[12]

Hertogin Johanna was na het overlijden van Wenzel in december 1383 volledig van haar geldschieters afhankelijk geworden. De meeste ambten en domeingoederen in de Landen van Overmaas kwamen als pand in het bezit van inheemse of Rijnlandse edelen, zoals Scheiffart van Merode, heer van Hemmersbach, Reinier Thoreel van Berneau en Hendrik van Gronsveld, drossaards van Valkenburg (1365 - ca. 1388; ca. 1388 - 1395), Jan van Loon, heer van Heinsberg, en de edelmanspeculant Reinald van Schoonvorst, die in samenwerking met zijn broers Jan, heer van Monschau, en Koenraad, heer van Elsloo, en met de steun van machtige relaties in Aken, Luik en Maastricht een verreikende politieke invloed kon doen gelden.[13] Tot de schuldeisers van Johanna behoorde ook Herman Hoen, schout van Maastricht (1371-1404), die in 1388 voor zijn diensten met de heerlijkheid Hoensbroek werd beloond.

Nadat Filips de Stoute in de jaren 1387-1389 het grootste gedeelte van Limburg en Overmaas als waarborg voor de hem

12 Vgl. FR. SCHNEIDER, *Herzog Johann von Baiern*, Berlin 1913; J. VAN DE WERFF, *Maastricht en de Luikse onlusten*, 1402 tot 1408, z.pl., 1961.

13 G.D. FRANQUINET, Les Schoonvorst, in: *Publications Soc. hist. archéol. Limbourg* 11(1874), blz. 259. Vlg.; BARON DE RYCKMANN DE BETZ et F. DE JONGHE D'ARDOYE, Armorial et biographies des chancelliers et conseillers de Brabant, in: *Recueil des tablettes de Brabant*, 2(1956), blz. 266-267, 276; J. JONGEN, Reinoud van Schönforst-Heerlen, in: *Het land van Herle*, 1967, blz. 84-86.

door Johanna verschuldigde bedragen in pand ontvangen had, slaagde hij erin de op de burchten en heerlijkheden drukkende pandsommen op korte termijn af te lossen en de vroegere schuldeisers door de functie van raadsheer of ambten aan zich te binden. De krachtige invloed van de Overmaas-Rijnlandse adel op de Brabantse politiek in de eerste helft van de 15e eeuw dateert uit deze periode. In 1396 tenslotte stond de oude hertogin, onder voorbehoud van haar titel, de souvereiniteit over Limburg en de Landen van Overmaas - doch niet het Brabantse aandeel in het landsheerlijk gezag over Maastricht - aan Filips de Stoute af. Aldus werden deze landen in strijd met de Blijde Inkomst tijdelijk uit de personele unie met Brabant losgemaakt. Limburg en Overmaas zijn de eerste territoriën in de Nederlanden, waarover de hertog van Bourgondië krachtens eigen recht het bewind voerde. Filips stelde een Raad voor zijn zo juist verworven gebieden in en bediende zich van commissarissen om voorkomende moeilijkheden tot een oplossing te brengen. Jan van Immerseel werd gouverneur van Limburg en Overmaas (1394-1404), de Brabander Arnold van Crayenhem, heer van Grobbendonk, drosaard van het land van Valkenburg (1395-1405).[14]

De centrale positie, welke de hertog van Bourgondië op het einde van de 14e eeuw in de zuidelijke gewesten innam, hevelde zijn strijd met het geslacht van Orleans om de macht in Frankrijk naar onze streken over. Lodewijk van Orleans wist in 1401 hertog Willem van Gulik voor zijn zaak te winnen en trad in verbinding met de Luikse volkspartij en de rijksstad Aken, die de zijde koos van de in 1400 afgezette rooms-koning Wenzel en de poorten voor zijn opvolger, Ruprecht van de Palts, gesloten hield.[15]

Bleven de spanningen tussen de grote leenstaten na de vrede van Ravestein als een latente bedreiging van de vrede voortbestaan, in het prinsbisdom Luik kon de burgeroorlog ieder ogenblik opnieuw oplaaien, terwijl in de Landen van Overmaas en in de Rijnlandse vorstendommen gewapende botsingen als

14 Vgl. LAURENT et QUICKE, o.c.; A. VERKOOREN, *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse*, 1383-1396, 1396-1404, Bruxelles 1961, 1966, 3 dln., passim. Over Arnold van Crayenhem: J.M. VAN DE VENNE, *Geschiedenis van het kasteel van Valkenburg*, z.pl. 1951, blz. 119.

15 Vgl. G. BERS, *Die Allianz zwischen Ludwig von Orleans und den Herz*[b]*gen von Geldern-Jülich*, 1965; *B. Poll*, Geschichte Aachens in Daten, Aachen 1960, blz. 52.

gevolg van feodale ontrouw, financiële geschillen, veten tussen adellijke families en ordinaire vechtpartijen aan de orde van de dag waren. De moord op Jan van Gronsveld te Aken in 1386 leidde tot een vendetta tussen de geslachten van Schoonvorst en Gronsveld, waarbij tal van burgers uit Maastricht en Aken betrokken waren. Toen Reinald van Schoonvorst de Brabantse zijde koos, bezette de hertog van Gulik in 1396 de stamburcht Schoonvorst en het kasteel Wilhelmstein, dat de overgang over de Worm tussen 's-Hertogenrade en Aken beheerste.[16] Een verraderlijke overval nabij Dalem in 1400, waarbij de leden van het machtige Valkenburgse geslacht van Berg, nl. Reinier en Dirk, burchtcommandanten van Bolland en Limburg, en Adam van Berg, heer van Limbricht, met hun bondgenoten, onder wie Koenraad van Schoonvorst en Herman Hoen, betrokken waren, kostte het leven aan de gebroeders Flamand van Warsage en enkele Luikse edelen en gaf aanleiding tot een diplomatiek geschil tussen Filips de Stoute en Jan van Beieren.[17]

Door de tweeherigheid en de in 1284 voorgeschreven neutraliteit werd Maastricht een centrum van diplomatieke bedrijvigheid, waartoe het trouwens door het Luiks-Brabants traktaat van 1398 uitdrukkelijk was aangewezen.[18] Ook als uitvalsbasis tegen Gelre en Gulik en als knooppunt in de geldhandel heeft de stad omtrent de eeuwwisseling een rol gespeeld; de 'wissel van Tricht' wordt in de oorkonden uit deze jaren herhaaldelijk genoemd. Nadat de stad zich ten opzichte van de Luikse burgeroorlogen zo lang mogelijk neutraal had gehouden, koos zij eerst in 1406 openlijk de zijde van de elect. Verschil van mening over de te volgen politiek treedt als zodanig niet aan het licht, ofschoon de invloed van de ambachten op de samenstelling van het stadsbestuur, die nimmer zo groot was als in de periode van 1379 tot 1428, deze wel doet veronderstellen. Een indicatie in deze richting is wellicht de gunstige opname van de flagellanten door de Maastrichtse bevolking tegen de wil van de magistraat en ondanks het verbod van Jan van Beieren en de Luikse officiaal[19].

Ofschoon de burgeroorlog in het prinsbisdom eerst vanaf

16 *1100 Jahre Bardenberg*, *867-1967*, Bardenberg 1966, blz. 29 vlg.

17 J. CEYSSENS, *Renier de Berghe*, 1369-1451, Visé 1912, blz. 11; VERKOOREN, o.c. (1396-1404), blz. 112 vlg.

18 L.J. SURINGAR, *Bijdrage tot de kennis van den regeeringsvorm van Maastricht*, Leiden, 1873, blz. 63.

19 J. DARIS, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le 15e siècle*, Liège 1887, blz. 39.

1403 de overheersende factor wordt in de politiek en het stadsleven te Maastricht, zag de magistraat zich ook in de voorafgaande jaren voor allerlei conflicten en gevaren gesteld, die tot het bijwonen van dagvaarten, tot diplomatieke reizen en de achtervolging van vijanden buiten de muren noopten. De stad had geschillen met Luik, waarvan de aanleiding niet duidelijk is, en werd, waarschijnlijk wegens haar sympathie voor de geselbroeders, door een beperkt interdict getroffen. Het kapittel van Sint Servaas moest zich tegen zoveel inbreuken op zijn rechten verweren, dat de pauselijke bescherming, waarop de kanunniken zich steeds hadden laten voorstaan, ondeugdelijk bleek. In plaats van de curie in het verre Rome aanvaardden de kanunniken in 1386 het kathedraal kapittel van Luik als beroepsinstantie en kregen zij in 1401 de dekens van O.L. Vrouw ter Schreden te Keulen, St. Dionysius te Luik en St. Pieter te Utrecht als judices et conservatores van hun kerk en bezittingen toegewezen.[20]

De grootste zorg voor het stadsbestuur was de onveiligheid op het platteland, gevolg van de particuliere veten en de oorlog van 1397-1399.[21] Met deze situatie hield de veelvuldige toepassing van het overigens volkomen normaal geachte recht van kommer of arrest nauw verband. Dit rechtsmiddel gaf echte of vermeende crediteurs de bevoegdheid om als inleiding tot een civiele procedure conservatoir beslag te leggen op de goederen van de schuldenaar, doch wanneer deze een vreemdeling was, d.w.z. tot een andere rechtskring behoorde als de schuldeiser, stond het hun vrij bovendien tot aanhouding en gijzeling over te gaan. In het licht van het beginsel der corporatieve aansprakelijkheid betekende de vaak moeilijk van roof of chantage te onderscheiden toepassing van het kommerrecht[22] voor Maastricht een drukkende last, daar tal van burgers in de Landen van Overmaas gegoed waren, ridderlijke geslachten zoals de Hoens, de van Bergs en de Schoonvorsten door ambten en bezittingen binnen de muren de stad bij hun geschillen konden betrekken en de lakenhandel op Frankfurt een der voornaamste bronnen van inkomsten

20 P. DOPPLER, Verzameling van charters en bescheiden betrekkelijk het vrije rijkskapittel van St. Servaas te Maastricht, in: *Publications Soc. hist. arch. Limbourg* 68 (1932), blz. 272, 289 n.1, 293.

21 De onveiligheid in Limburg-Overmaas blijkt o.a. uit een bevelschrift van Filips van Bourgondië dd. 11 april 1399. -GAM. Charters, invnr. 32.

22 Over het recht van kommeren: K. JANSSEN DE LIMPENS, Het verbond van Aken van 1420, in: *Maasgouw*, 1967, kol. 169-176. - Het rechtsmiddel wordt o.a. genoemd in de Alde Caerte, art. 9 (L. CRAHAY, *Coutumes de Maastricht*, Bruxelles 1876, blz. 9.)

uitmaakte.[23] De veiligheid van de route naar Keulen was voor de Maastrichtse lakenindustrie een levensbelang. De magistraat mocht dan ook niets nalaten om het beschermende geleide van de hertog van Gulik door zijn land te behouden en rechtsverstoorders tot de orde te roepen. Een proces over het kommeren van kooplieden op weg naar de Frankforter jaarmarkt werd b.v. in 1401 door burgemeesters, schepenen en gezworenen tot voor het koninklijke hofgerecht te Neurenberg gebracht.[24]

De transcriptie van de oorspronkelijke tekst is in overeenstemming met de 'Regels voor het uitgeven van historische bescheiden', samengesteld in opdracht van het bestuur van het Hist. Genootschap, 4e druk, 1966. Hierbij moet worden aangetekend, dat bewust is afgeweken van hetgeen de Regels aanbevelen over het vetdrukken van in de tekst voorkomende hoofdletters. Alle namen van personen en van topografische benamingen zijn in de transcriptie met een hoofdletter geschreven, daar het in veel gevallen niet is uit te maken of er in het origineel al dan niet een dergelijke letter staat. De y en ij zijn letterlijk weergegeven, zoals zij in de tekst voorkomen, vooral ook omdat men niet weet welke rol het dialect hierbij heeft gespeeld. De passages, die men gespatiëerd gedrukt aantreft, zijn in het oorspronkelijke onderstreept.

De annotatie bestaat uit twee categorieën, die mededelingen bevat over de tekst en met opeenvolgende letters is aangeduid en een tweede, met cijfers aangeduid, die de tekst toelicht.

Deze laatste is met opzet zeer beperkt gehouden, aangezien het hier op de eerste plaats een bronnenuitgave betreft en niet een tekstverklaring. Toegevoegd is wel een glossarium van niet direkt begrijpelijke woorden, waarin helaas niet alle verklaard konden worden. Aan het slot is opgenomen een index van persoons- en plaatsnamen.

Gaarne betuig ik op deze plaats mijn oprechte dank aan mr. drs. H.H.E. Wouters, stadsarchivaris van Maastricht, voor zijn daadwerkelijke medewerking, die ik bij de uitgave van deze rekening en vooral bij het schrijven van de inleiding daarop mocht ondervinden. Prof. Dr. W. Jappe Alberts ben ik dank verschuldigd voor zijn belangstelling en onmisbare adviezen.

23 Vgl. J. KOREMAN, Aspecten van de Maastrichtse lakennijverheid en -handel, in: *Miscellanea Trajectensia*, Maastricht 1962, blz. 214-221.

24 GAM. Charters (11 november 1401), invnr. 32[b].

fol 1^{r}
de stadsrekening van Maastricht over het jaar 1399/1400

In nomine Domini Amen. In den joer onse Heren 1399 joer op sent Remijs avent is te weten dat meyster Henric van Riemst ende Godart Gans peymeystere sint der stat van Trijcht dit joer langc bis sinter Remys daigh du men scrijft 1400. Dit is hon opheven van den selven joer.

Item in den eirsten van den fermteyt die viele op onser Vrouwen daigh nativitas de quam ter weken op 45 lb. 6 s. Summa van 13 weken compt op vijf hondert 88 lb. 18 s. dar van hebben onse heren dat derde deijl dat compt op hondert 96 lb. 6 s. ende van sijtgelde 5 lb. so blijft der stat 387 lb.g. ende 12 s.g.

Item van den fermteyt die viele des sondaigs des 7 daigh van den meirt de quam ter weken op 41½ lb. 3 bir. Summa van 13 weken compt op vijf hondert 40 lb. dar van hebben ons heren dat dardedeyl compt op 180 lb. ende van sijtgelde 5 lb. so blijft der stat 355 lb.g.

Item van den fermteyt de viele des sondaigs des 6 daigh in junio de quam ter weken op 45 lb. 6 s. Summa van 13 weken compt op vijfhondert 88 lb. 18 s. dar van hebben ons heren dat derdedeyl dat compt op 196 lb. 6 s. ende van sijtgelde 5 lb. so blijft der stat 387 lb.g. 12 s.g.

Item van den fermteyt de viele des sondaighs voir onser Vrouwen daigh nativitas de quam ter weken op 42 lb. 3 s. 3 bir. Summa van 13 weken compt op vijfhondert 48 lb. 8 s. 3 bir. dar van hebben ons heren dat derdedeyl dat compt op 182 lb. 16 s. ende van sitgelde 5 lb. so blijft der stat 360 lb. 14 s. Summa summarum huius 1490 lb. g. 17½ s.

fol 1^{v}

Dat opheve van den broede gelde

Item van den broide gelde dat viele des sondaigs voir sent Mertijns daigh dat quam ter weken op 7 lb. 6 d. Summa van 13 weken compt op 91 lb. 6½ s. dar van hadden meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halfscheit dat compt op 45 lb. 13 s. ende van sitgelde 5 lb., so blijft der stat 40 lb. 13½ s.g.

Item van den broide gelde dat viele des sondaighs des 8 daighe februarii dat quam ter weken op 7½ lb. 4 alde placken 13 d. Summa van 13 weken compt op 102 lb. 8½ s. des geyt aff van sijtgelde 5 lb., so blijft der stat 97 lb. 8½ s.g.

Item van den broide gelde dat viele des sondaighs des 9 daigh in den mey dat quam ter weken op 7 lb. 1 alde plack. Summa van 13 weken compt op 92 lb. 4½ bir. des geyt aff van sijtgelde 5 lb. so blijft der stat 87 lb. 4½ bir.

Item van den broide gelde dat viele des sondaigs des 8 daigs in Augusto dat quam ter weken op 6½ lb. 1 alde plack. Summa van 13 weken compt op 85½ lb. 4½ bir. des geyt aff van sijtgelde 5 lb. so blijft der stat 80½ lb. ende 4½ bir.

Summa huius 305 lb. g. 14 s. 1 b.

fol 2^{r}

Dit is dat opheven van den swarten bier van den wijtten bier ende van den mede.

Item van den swarten bier gelde dat viele des sondaigs voir sent Mertijns daigh dat quam ter weken op 8½ lb. 3 s. 2 alde placken. Summa van 13 weken compt op 114 lb. 11 s. 1 bir. dar van hebben meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halscheit dat compt op 57 lb. 5½ s., so blijft der stat 57 lb. 5½ s.

Item op den selven daigh van den wijtten bier gelde dat quam ter weken op 10 gulden 6 alde placken den gulden voir 24 s. mackt 162 lb. 6 s. 3 bir. dar van hebben meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halscheit dat compt op 81 lb. 3 s., so blijft der stat 81 lb. 3 s.

Item op den selven daigh van den mede gelde dat compt op 5 s. 6 d. ende 8 copy. Summa van 13 weken compt op 3 lb. 13½ s. dar van hebben meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halscheit dat compt op 37 s., so blijft der stat 37 s.

Item van den swartenbier dat viele des sondaighs des 8 daighe van februarii, dat quam ter weken op 9 lb. 2 alde placken 6 d. 4 copy. Summa van 13 weken compt op 119 lb. 9 s. 3 bir.

Item op den selven daigh van den wijttebir gelde dat quam ter weken op 10 gulden 7 alde placken den gulden voir 24 s., mackt tsamen 163 lb. 8 st. g.

Item op den selven daigh van den mede gelde dat quam ter weken op 12 s. 4 d. Summa van 13 weken compt op 8 lb. 1 bir.

Item van den swarten bier gelde dat viele des sondaigs des 9 daigh in den mey dat quam ter weken op 8½ lb. 3 s. 2 alde placken. Summa van 13 weken compt op 114 lb. 11 s. 1 bir. dar van hebben meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halscheit dat compt op 57 lb. 5½ s., so blijft der stat 57 lb. 5½ s.

Item op den selven daigh van den wijtten bier gelde dat quam

ter weken op 10 gulden 6 alde placken den gulden voir 24 s. mackt 162 lb. 6 s. 3 bir. dar van hebben meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halscheit dat compt op 81 lb. 3 s., so blijft der stat 81 lb. 3 s.

Item op den selven daigh van den mede gelde dat compt op 5 s. 6 d. ende 8 copy. Summa van 13 weken compt op 3 lb. 13½ s. dar van hebben meyster Henric Bomer ende Godart Gans dat halscheit dat compt op 37 s., so blijft der stat 37 s.

Item van den swartenbier dat viele des sondaighs des 8 daighe van februarii, dat quam ter weken op 9 lb. 2 alde placken 6 d. 4 copy. Summa van 13 weken compt op 119 lb. 9 s. 3 bir.

Item op den selven daigh van den wijtten bir gelde dat quam ter weken op 10 gulden 7 alde placken den gulden voir 24 s., mackt tsamen 163 lb. 8 st. g.

Item op den selven daigh van den mede gelde dat quam ter weken op 12 s. 4 d. Summa van 13 weken compt op 8 lb. 1 bir.

Item van den swarten bier gelde dat viele des sondaigs des 9 daigh in den mey dat quam ter weken op 12½ lb. Summa van 13 weken compt op 162½ lb., des geyt aff overmits des gemeynen raide 19½ lb., so blijft der stat 143 lb. g.

Item op den selven daigh van den wijtten bier gelde dat quam ter weken op 14 gulden 6 d. 8 copy, den gulden voir 24 s., mackt tsamen twehondert ende 18 lb. 16½ s.g.

Item op den selven daigh van den mede gelde dat quam ter weken op 3 s. 2 d. Summa van 13 weken compt op 2 lb. 1 s.

Item van den swarten byer gelde dat viele des sondaigs voir sent Laurentius daigh dat quam ter weken op 8½ lb. 15 d. 3 cop. Summa van 13 weken compt op 111 lb. 7 s.g.

Item op den selven daigh van den wijtten bier gelde dat quam ter weken op 14½ gulden 3 alde placken 12 copy ende 12 d. den gulden voir 24 s., mackt tsamen 230 lb. 3 s. 2½ bir.

Item op den selven daigh van den medegelde dat quam ter weken op 2 s. Summa van 13 weken compt op 26 s.g.

fol 2^{v}

Item van den broede gelde van den swarten bier van den wijtten bier van den mede dat viel des sondaighs voir sint Mertijns daige dat quam tsamen op 328 lb. 19 s. dar van hebben meyster Henric van Riemst ende Godart Gans dat halscheit dat campt op 164 lb. 9½ s. des geyt aff van sijtgelde 5 lb., so blijft der stat 159 lb. 9½ s.

Summa huius 1297 lb.g. 7 s. ende ½ bir.

Dit is dat opheven van Alrehande.

Item op sent Mertijns daigh ontfangen van der vetter woeghen van den gantsen joer 52 lb. 3½ s. des geyt aff van sijtgelde 5 lb., so blijft der stat 47 lb. 3½ s.

Item op den selven tijde ontfangen van den gharenwoegen van den gantsen joer 23 lb. 7 bir.

Item op den selven tijt ontfangen van den wande wougen van den gantsen joer 2 lb. 2 s. 3 bir.

Item op sent Andries daige ontfangen van den vissche disschen 16 lb. 1 bir. des geyt aff van sijtgelde 5 lb., so blijft der stat 11 lb. 1 bir.

Item op sent Mathijs daighe van den joer van 99 ontfangen van den woege penninc 41 lb. 11 s.

Item op sent Mathijs daige van den joer van 400 ontfangen van den woeghe penninc 59 lb. des geyt aff van sijtgelde 5 lb., so blijft der stat 54 lb.

Item ontfangen van den samenkoup van den gantsen joer 62 lb. 4 s.

Item ontfangen van Craenenport[1] van den gantsen joer 2 marck ende 2 s. die marck 38 s., mackt 3 lb. 18 s. 3 bir.

Item ontfangen van Cloes huis radermeker te Wijc[2] van den gantsen joer 17 alde gr. den groeten 8 bir., mackt 31 s. 4 bir.

Item ontfangen van Wammekers huis te Wijc van den gantsen joer 10 alde gr. mackt 18 s. 3 bir.

Item ontfangen van den huise bij sent Mertijns kirke van den gantsen joer 1 marck mackt 37½ s.

fol 3^{r}

Item ontfangen van Arnolt van Weirt van den thoren achter sijn huis 4 alde g., mackt 7½ s.

Item ontfangen van den ganghe bij der joncfrou huis van sent Gerlach[3] 12 alde g., mackt 23 s.

Item ontfangen van den huisen bij die Predekere van den gantsen joer 6 marck die marck 37½ s., mackt 11 lb. 5 s.

Item ontfangen van den kelre in dat denckhuis[4] van den gantsen joer 5 mott., mackt 4 lb. 15 s.

1 De Craenenpoort was gelegen aan de Oeverenwal te Wijk.
2 Wijk is het stadsgedeelte op de oostelijke Maasoever.
3 Refugiehuis van het adellijk klooster der Norbertinessen te Houthem-St. Gerlach. Dit huis was gelegen in de Stokstraat.
4 Zetel van de schepenbanken, gelegen in de Kleine Staat.

Item ontfangen van beyde onser heren rentmeystere van den biere fermteyt van ygelijc fermiteyt 7 vierdel wijns die quart 2 s., mackt 11 lb. 4 s.

Item ontfangen van der invart van den visschen 100 holl. gulden den gulden 24 s., mackt 115 lb.

Item ontfangen van den vynstersteynere in der lantscroenen[5] 8 mott. 2½ s., mackt 7 lb. 14½ s.

Item ontfangen van Arnolt Kynckelmoy van den watergange doir dat denckhuis 24 rijnsche gulden den gulden 28½ s., mackt 19 lb. ende 19 s.

Summa huius 421 lb.g. 7 s. ende 2½ bir.

Dit is dat opheven van den wokennere.

Item ontfangen van Heynen van Susteren 16 holl. gulden, 2 s. men, den gulden voir 23 s., mackt 18 lb. 6 s.

Item ontfangen van jonfrou Margareten van Graes 16 holl. gulden, 2½ s. men, den gulden voir 23 s., mackt 18 lb. 5½ s.

Item ontfangen van den bieldenmeker van den halven joer 8 holl. gulden den gulden voir 23 s., mackt 9 lb. ende 4 s.

Summa huius 45 lb.g. 16 s.

fol 3^{v}

Dat opheven van bij vallen.

Item ontfangen van Lonijs van den Cruce 80 holl. gulde den gulden 23 s., mackt 92 lb.

Item ontfangen van Johannes Francken son des lomberdere 50 holl. den gulden voir 23 s., mackt 57½ lb.

Item ontfangen van Cloes Stoter 50 rijnsche gulden den gulden voir 28½ s., mackt 71 lb. 5 s.

Item ontfangen van Johan van Jo[a] van den Bossche 50 mott. den mott. voir 19 s., mackt 48 lb.

Item ontfangen van heren Gobbel Menten mackt 10 gulden peter, 2 s. men, den peter voir 34 s., mackt 16 lb. 18 s.

Item ontfangen van heren Henric Penres mackt 10 gulden peter, 9 bir. men, den peter voir 34 s., mackt 16 lb. 17 s. 3 bir.

Item ontfangen van heren Bartscheres mackt 10 gulden peter, 2 labayen men, den peter voir 34 s., mackt 16 lb. 18 s. ende ½ bir.

Item ontfangen van heren Lambrecht Cokarts mackt 5 gulden peter den peter voir 34 s., mackt 8½ lb.

5 Zetel van burgemeesters en gezworenen, gelegen in de Grote Staat.

a ‘van Jo’ is verschrijving voor ‘Lo’.

Item van heren Lambrecht Metsmekers mackt 5 gulden peter den peter 34 s., mackt 8½ lb.

Item ontfangen van Arnolt Croeken 20 holl. gulden den gulden voir 23 s., mackt 23 lb.

Item ontfangen van Reynken Kenen 37½ mott., mackt 35 lb. ende 12½ s.

Summa huius 394 lb.g. 11 s. 3½ b.

fol 4^{r}

Dit is dat weghegelt van Trijcht ende van Wijc.

Item van Hoigbroggenport tot Wijc ende van bij Symon Mertijns port[6] van sent Remeys daigh tot onser Vrouwen liechtdaige van 4 moenden dat derdedeyl dat derdeylt van 100 ende 1 lb. dat compt op 33 lb. 13 s.

Item van der selven porten van onser Vrouwen lichtdaige tot sent Remeis daige van 8 moende die twe deyl van 100 ende 21 lb. dat compt op 73 lb. 6½ s. des geyt aff van sijtgelde 5 lb., so blijft der stat 68 lb. 6½ s.

Item van sent Mertijns port te Wijc van sent Remeis daige tot onser Vrouwen lichtdaigen van 4 moenden dat derdeyl van 24 lb. compt op 8 lb.

Item van der selver porten van onser Vrouwen lichtdaige tot sent Remeis daige van 8 moenden die twedeyl van 32 lb. dar van hebben sij 20 lb.

Item van den Aldenhofs port[7] van sent Remeis daige tot onser Vrouwe lichtdaege van 4 moenden dat derdedeyl van 4½ marckt dat compt op 1½ marckt, mackt 2 lb. 16 s. 1 bir.

Item van der selver porten van onser Vrouwen lichtdaige tot sent Remeis daige van 8 moenden twe deyl van 6 marken dat compt op 4 marcken, mackt 7½ lb.

Item van Lenckulen port van sent Remeis daige tot onser Vrouwen lichtdaige van 4 moenden dat derdedeyl van 7 lb. compt op 2 lb. 6½ s.

Item van den selven porten van onser Vrouwen lichtdaige tot sent Remeis daige van 8 moenden die twe deyl van 10 lb., dar van hebben sij 6 lb.

Item van Tweynberger porten van sent Remeis daige tot

6 Waterpoortje te Wijk.

7 Waarschijnlijk is hier nog de oude St. Pieterspoort bedoeld, gelegen in het verlengde van het Lang Grachtje.

onser Vrouwen lichtdaige van 4 moenden dat dardedeyl van 32 marcken mackt 60 lb., des hebben sij 20 lb.

Item van der selver porten 20 lb. van onser Vrouwen liechtdaige tot sent Remeis daige die twe deyl van 23 marcke, dar van hebben sij 26 lb.

fol 4^{v}

Item van Hochterport[8] ende van Lendercruceport van sent Remeis daighe tot onser Vrouwen lichtdaige van 4 moenden dat dardedeyl van 60 lb. compt op 20 lb.

Item van der selven porten van onser Vrouwen Lichtdaige tot sent Remeis daige van 8 moenden die twe deyl van 64 lb., dar van hebben sij 36 lb.

Summa huius 250 lb. g. 12 s. 1 bir.

Dat opheven van den corengelde Trijcht ende te Wijc.

Item op den gueden Vridaighe van der Maesen 6 lb. 5½ s.
Item op den selven daigh op den Holtmarckt[9] 2 lb. 5 s.
Item op den selven daigh tot Wijc 3 lb. 15 s.
Item des moedaighs voir sent Michils daigh van den Maesen 6 lb. 7 s.
Item op den selven daigh tot Wijc 3 lb. 2½ s.
Item op den selven daigh op den Holtmarckt 2 lb. 3½ s.
Item op den selven daigh Tweynberghen 6½ s.

Summa huius 24 lb. g. 5 s.

fol 5^{r}

Dit is dat opheven van den weghen[10].

Item overmits diese burgermeystere Diric Stillinc ende Willem Vrancken Johan Hacken van Udenberch van 2 weghen sent Joist[11] 2 nuwe gulden mackt 32 s.

Item overmits burgermeystere ende geswoiren Mertijn Vririx van eijnen wege sent Joist ende van eijnen metse trecken 37½ s.

8 Boschpoort.
9 Houtmarkt, noordelijk gedeelte van de Markt en aansluitend gedeelte van de Boschstraat.
10 Inkomsten uit afgekochte strafbedevaarten.
11 St. Joost ten Node aan de Kanaalkust.

Item Mette Johan Barben wijf van eynen weghe sent Joist 2 lb. 6 s.

Item Gerart Degens ende sijn dochter van 2 wegen sent Joist 3 mott., mackt 2 lb. ende 17 s.

Item om beden wille meyster Diric Thonijs ende Godart Bylant, Johannes Voegel ende sijn suster van twen weghen sent Joist 2 holl.gulden, mackt 2 lb. 6 s.

Item om beeden wille voele gueder luide Joexken van Kaldenberch van eynen wech sent Joist 19 s.

Item Wouter van Tongeren van eynen weghe tArdenborch 17½ s.

Item om beeden wille beyde der burgermeystere Lambrecht Happart van eynen weghe tot Vendomen twe sent Joist ende van eyne metsetrecken 3 nuwe gulden, mackt 2 lb. 8 s.

Item Johan van Beke van eynen weghe sent Rombolt[12] 8 s.

Item Lenart van der Dellen van eynen weghe sent Joist 23 s.

Item om beden wille Scillincs ende andere geswoiren Lijsken Gurren van eynen weghe sent Joist 23 s.

Item Pelle der scroeder op den Aldenhoff van eynen weghe sent Joist 31 s.

Item om beeden wille Godart Bylants ende Lambrecht Clocker Wilken Polmans van eynen weghe tArdenborch ende van metsetrecken 1 nuwe gulden, mackt 16 s.

Item Philippen Poelmans van eynen weghe sent Romboldt ende van metsetrecken 1 lb. g.

fol 5^{v}

Item Henric van Brueselt der jonge van eynen weghe sent Joist 2 nuwe gulden, mackt 32 s.

Item Johan Bonde van eynen weghe sent Romboldt ende van metsetrecken 23 s.

Item Nycol Meyers van eynen wege sent Rombolt 6 s.

Item Peters Francken Paresijs dochter van twe weghe tArdenborch 1 lb. g.

Item van bevelen meystere ende geswoiren Jutten Knoups van eynen weghe sent Jacob eynen tArdenborch 10 holl.gulden den gulden voir 23 s., mackt 11½ lb.

Item Wilken Franckot ende sijn wijf van 4 weghen sent Joist 12 gulden van bevelen meystere ende geswoiren den gulden 24 s. mackt 14 lb. 8 s.

12 St. Romboutskerk te Mechelen (B.).

Item Wilken Roeven van eynen metsetrecken 1 holl. gulden, makt 23 s.

Item Katherine van Elsloe van twe weghen sent Joist 5 mott., mackt 4 lb. 15 s.

Item overmits meystere ende geswoiren Voesen Clencken twe wege te Vendomen twe weghe sent Joist ende van metsetrecken 6 holl. gulden den gulden voir 23 s., mackt 6 lb. 18 s.

Item Wilken Hertoghen van eynen weghe te Rochemadoin[13] 5 nuwe gulden den gulden 16 s. mackt 4 lb.

Item Cloes van Stochem berchouwer van eynen weghe te Vendomen eynen sent Joist eynen tArdenborch ende van metsetrecken 5 lb. ende 7 s.

Item Jacob van Susschen van 2 weghen sent Romboldt 18 s.

Item Johan van Kinroede 1 wech sent Romboldt 13½ s.

Item Ghijse Clencken van eynen weghe sent Joist 1 holl.gulden, mackt 32 s.

Item Lijsbet Henrics wijf Westselincs van eynen weghe sent Joist 2 nuwe gulden, mackt 32 s.

fol 6^{r}

Item Johannes Withuis van 2 wegen te Rochemadoin 10 gulden den gulden 24 s. mackt 12 lb.

Item der selve Johannes van 2 wegen tArdenborch 2 gulden den gulden 24 s. mackt 2 lb. 8 s.

Item der selve van 2 weghen sent Joist 2 sent Romboldt 3 gulden den gulden 24 s. mackt 3 lb. 12 s.

Item Heyne Kort van eynen metsetrecken 4 mott., mackt 3 lb. ende 16 s.

Item Naele van Heze van 2 weghen sent Joist 1 rijnsche gulden, mackt 29 s.

Item Grietken van Susteren van eynen weghe sent Joist 1 lb. g.

Item Grietken van Malle van eynen wech tArdenborch 16 s.

Item Lommen Joist van eynen weghe te Rochemadoin 2 nuwe gulden, mackt 32 s.

Item Mertijn van den Bossche van eynen weghe sent Joist 2 nuwe gulden, mackt 32 s.

Item om beden wille Godart Bylants Sul der molenner van eynen weghe sent Romboldt 5 s.

Item Johan Clouckart van eynen metsetrecken ende Katherine sijn wijf van 1 weghe sent Romboldt 3 mott., mackt 2 lb. ende 17 s.g.

13 Roccomadour (Fr.).

Item van den vleysschouweren van weghen 20 holl. gulden den gulden voir 23 s. mackt 23 lb.

Item Thijsken Scharrenner van eynen weghe te Rochemadoin 4½ mott., mackt 4 lb. 5½ s.

Item overmits meystere ende geswoiren Johan Conincs ende Dries Conincs van 2 weghen te Rochemadoin 6 nuwe gulden mackt 5 lb. 16 s.

Item overmits meystere ende geswoiren Xrispan Canne van 1 weghe te Rochemadoin 4 nuwe gulden, mackt 3 lb. 4 s.

Item Henric Muweken van 3 weghen tsent Joist ende 1 te Rochimadoin 3 nuwe g. maect 2 lb. 8 s.

Summa 149 lb. g. 4½ s.

Summa summarum 4379 lb. 10 s. 3 bir.

fol 6^{v} vacat

fol 7^{r}

Dit is meyster Henrics van Riemst ende Godart Gans uytgeven in den selven joer.

In den eirsten in die Lantscroen.

Item des anderen daigs na sent Dyonijs daigh an Crykels wijf 1 vueder cloet in die lantscroen 28 s.

Item an die selve 1 medde koelen in die lantscroen 16 birman.

Item Ghijse Wert van den koelen te vueren ende te laeden van der Maese in die Lantscroen[b] 3½ s.

Item des moendaigs na sent Dyonijs daige an Lambeirt van Luidic 40 bausten koelen in die Lantscroen der baust 4 s., mackt 8 lb.

Item die koelen te draigen van der Maesen in die Lantscroen der baust 2½ bir, mackt 15 s.

Item op der 11.000 mechde daigh an den clocker van sent Jorijs[14] 4 lb. zigel was dat lb. 6 scaelge, mackt 1½ lb.

Item op sent Symon in den Avent 22 vueder groeter koelen in die Lantscroen ende op dat denckhuis dat vueder 23 s., mackt 24 lb. 15 s.

Item op den selven daigh 24 vueder cleyner koelen dat vueder 17 s. mackt 20 lb. 8 s.

b Het woord ‘Lantscroen’ is doorgehaald.

14 Klokkeluider van de St. Joriskapel, gelegen in de Grote Staat.

Item Cloes van Calfstert van den koelen te vueren van Luidic tot Trijcht in dat scepe van den vueder groeter koelen 2½ s. ende van den vueder cleynre koelen 11 bir., mackt tsamen 6 lb. 1 s.

Item van ygelijc vueder in dat schepe te doin 1 cleijken, mackt 37 s. ende 1½ bir.

Item van den koelen te hueden drie nacht 7½ s.

Item Ghijse Wert die koelen gevuert van der Maese voir die Lantscroen ende dat denckhuis 22 kerren koelen die kerre 1 peter, mackt 16½ s.

Item Cofijter gevuert an den selven koelen 20 kerren 1 peter, mackt 15 s.

Item Symon gevuert an dat selve 12 kerren die kerre 1 peter, mackt 9 s.

fol 7^{v}

Item Melijs gevuert an dat selve 10 kerren die kerre 1 peter, mackt 7½ s.

Item van den koelen te laeden op die kerren van ygeliken kerren 1½ s. bir., mackt 24 s.

Item op den selven eijne dusent houts op die Lantscroen ende op dat denckhuis 4½ mott. den mott. 19 s., mackt 4 lb. 5½ s.

Item Ghijse Werdt ende sijne gesellen van den hout te vueren van der Maesen voir die Lantscroen ende op dat denchuis ygelijc 100 1 s., mackt 10 s.

An Johannes van Sledenaken van 2 schenckkerzen in die Lantscroen 32 s.

Item des 19 daigs novembris den clocker van sent Jorijs 4 lb. ziegelwas dat lb. 6 scaelgen, mackt 1½ lb.

Item op sent Lucien daigh an eynen man van Luidic 14 bausten koelen den baust 4 labayen, mackt 2 lb. 12½ s.

Item van den koelen te draigen van den Maesen in die Lantscroen den baust 1½ bir., mackt 5 s. 1 bir.

Item des anderen daigs na sent Thomas daigh 2 hondert houts op die Lantscroen dat hondert 9 s., mackt 18 s.

Item Ghijse Wert van den hout te vueren van der Maesen in die Lantscroen 2 s.

Item des 24 daighe Januarij 4 lb. ziegelwas in die Lantscroen dat lb. 6 scaelge, mackt 1½ lb. g.

Item van eynen sijtbueke te benden in die Lantscroen 2 alde placken, mackt 3 s. 1 bir.

Item an Johan Back 3 bueke papijrs dat bueck 2 alde placken, mackt 9 s. ende 3 bir.

Item an Johannes van Sledenaken van 3 lb. waskerzen mit te sitten alle den wenter uyt dat lb. 13 s., mackt 39 s.

Item des densdaigs na sent Anthonijs daigh an Lambeirt van Luidic 10 baust koelen in die Lantscroen der baust 4 s. mackt 2 lb.

Item van den koelen te draigen van der Maesen in die Lantscroen der baust 2 bir., mackt 3 s. 3 bir.

fol 8^{r}

Item des vridaighs na sent Agaten daigh an Wolfken 11 bausten koelen in die Lantscroen der baust 4 s., mackt 2 lb. 4 s.

Item van den koelen te draigen van der Maese in die Lantscroen der bauste 1 stairken, mackt 4 s. ½ bir.

Item des 20 daigh in februario an den clocker van sent Jorijs 4 lb. ziegelwas dat lb 6 scaelge, mackt 1½ lb. g.

Item den selven van 6 kueken ziegelwas in die Lantscroen 2½ s.

Item des vridaighs na groit Vastelavent an eynen man van Luidic 12 bausten koelen in die Lantscroen der baust 4 s., mackt 2 lb. 8 s.

Item van den koelen te draigh van der baust 2 bir., mackt 4½ s.

Item des 25 daigh in den Meirt van parkament in die Lantscroen 6½ s.

Item des 4 daighe Aprilis an den clocker van sent Jorijs 4 lb. zegelwas dat lb. 6 scaelge, mackt 1½ lb.

Item des 8 daigs in den Mey an Peters Wijs van den Biesen 13 bueke papijrs in die Lantscroen dat bueck 3½ s., mackt 2 lb. 5½ s.

Item des gonsdaighs na Penxste daigh an den clocker van sent Jorijs 4 lb. ziegelwas dat lb. 6 scaelge, mackt 1½ lb.

Item des 12 daighs in Augusto an den clocker van sent Joirijs 4 lb. ziegelwas in die Lantscroen dat lb. 6 scaelge, mackt 1½ lb. g.

Item an Henric van Eyke 6 bueke papijrs dat bueke 4½ s., mackt 27 s.

Item an Johan Schepens eyn bueke papirs 3 scaelge, mackt 3 s. 3 bir.

Item an Diric van Rothem 5 bueke papijrs dat bueke 3½ s., mackt 17½ s.

Item an Johan Budelmeker 2 buke papijrs dat bueke 3½ s., mackt 7 s.

Item an Johan Back 2 bueke papijrs dat bueke 3½ s., mackt 7 s.

Item an Arnolt van Bicht 14 bueke papijrs dat bueke 3 s., mackt 2 lb. 2 s.

Item an Gerart Gront 5 bueke papijrs dat bueke 4 s., mackt 1 lb.

fol 8^{v}

Item an den selven Gerart Gront 1 joer langc verbrant in die Lantscroen ende die wekere 272 lb. kerzen dat lb. 1 alde plack, mackt 22 lb. ende 2 s.

Item den selven van edick ende mostart op die Lantscroen 22½ s.

Item gegouden tot Luidic 6 bueke dobbel papijrs tot eynen verbondtbueke 22 lb. luics, mackt 3 lb. 17½ s.

Item van denen verbondt bueke te benden 6 alde placken, makt 9 s. 3 bir.

Summa huius 135 lb. g. 5½ s.

Dit is dat uytgeven van den knapen in die Lantscroen.

Item Wilhelm van Steyvort van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s. dat mackt 2 lb. 16 s.

Item den selve voir sijn vueder 19 s.

Item den selven 3 modde koelen dat modde 16 s., makt 2 lb. 8 s.

Item den selven 2 hondert houts dat 100 2 s., mackt 20 s.

Item den selven van den hout ende koelen te vueren 5 s.

Item den selven van sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s. mackt 3 lb. g.

Item den selven van sijnen loen ende van sijnen huis cense van den gantzen joer 8 dobbel mott. den dobbel voir 38 s., mackt 15 lb. 4 s.

Item Arnolt Thorion van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. 16 s.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.

Item den selven 3 modde koelen dat modde 16 s., mackt 2 lb. 8 s.

Item den selven 200 houts dat hondert 10 s., mackt 1 lb. g.

Item van den hout ende koelen te vueren 5 s.

Item den selven van sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s. mackt 3 lb.

Item den selven voir sijnen loen ende huis cense van den gantzen joer 8 dobbel mott. den dobbel voir 38 s., mackt 15 lb. ende 4 s.

fol 9^{r}

Item Diric Greve voir sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. 16 s.
Item den selven voir sijn vueder 19 s.
Item den selven 3 modde koelen dat modde 16 s., mackt 2 lb. 8 s.
Item den selven 200 houts dat hondert 10 s., mackt 20 s.
Item den selven van den hout ende koelen te vueren 5 s.
Item den selven van sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s., mackt 3 lb. g.
Item den selven van sijnen loen ende huis cense van den gantzen joer 8 dobbel mott. den dobbel voir 38 s., mackt 15 lb. ende 4 s.
Item Arnolt Pester van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. 16 s.
Item den selven voir sijn vueder 19 s.
Item den selven 3 modde koelen dat modde 16 s., mackt 2 lb. 8 s.
Item den selven 200 houts dat hondert 10, mackt 20 s.
Item den selven van hout ende koelen te vueren 5 s.
Item den selven van sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s., mackt 3 lb.
Item den selven van sijnen loen ende huis cense van den gantzen joer 8 dobbel mott. den dobbel voir 38 s., mackt 15 lb. ende 4 s.
Item Vroichop van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. 16 s.
Item den selven voir sijn voeder 19 s.
Item den selven 2 modde koelen dat modde 16 s., mackt 32 s.
Item den selven van den koelen te vueren 2 s.
Item den selven van sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s., mackt 3 lb.
Item den knechten an blowe laken op honne muwen 16 s.
Item Wilhelm van Vleytingen de die gevangen huet van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. ende 16 s.
Item den selven voir sijn voider 19 s.
Item den selven 2 modde koelen dat modde 16 s., mackt 32 s.
Item den selven van den koelen te vueren 2 s.

Summa huius 117 lb. g. 2 s.

fol 9^{v}

Dit is dat rijden.

Item des goensdaighs na sent Remeis daigh Arnolt Thorion gereden an den drossart van Guylke ende an alle andere amptluide des hertoghen van Gelre om Diric Roselers wille ons porters, de lijf ende guedt alda bekommert was van eynen onderseet des jongen here van Guylke, 2 daige mit eynen perde des daigs 8 alde g., mackt 1½ lb.

Item des vridaigs na sent Dyonijs daigh meyster Dyric Thonijs, Johan Cuper, Gilis der stat clerck ende Arnoldt Pester gereden tot Luidic an den official om te verantwerde die lombardere die tegen onsser stat vriheit gedaight woirden, eynen daigh meyster Diric mit twe perden des daighs 12 alde g. ende die andere manlic mit eynen perde des daigs 8 alde g. den g. 7½ bir., mackt 3 lb. 7½ s.

Item op den selven daigh van eynre relaxsacien in dartheendaighen, mackt 14 scaelge mackt 17½ s.

Item des densdaighs 14 daigh octobris Arnolt Thorion gereden tot heren Herman Huen[15] om te vernemen off derre gesellen eynich onser stat vyant weren die he gevangen hadde ende vort gesant mit brieven van der stat weghen an den rentmeyster van Valkenborch om v o e l e o n s e r s t a t b u r g e r e w i l l e d i e m e n a l d a a n h o n e r v e s c h e t t e n w i l t 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des donrsdaigs 16 daigh octobris Arnolt Thorion gereden mit brieven van der stat weghen an den jongen here van Guylke om dat commerde ende croede onse burgere ende hon guede om eyns sijns onderseeten wille, de onser staet meynedich worden is 3 dage mit eynen perde des daigs 8 alde g., mackt 2 lb. ende 5 s.

Item des 18 daigs octobris Johan Cuper, Cloes Appel ende Arnolt Pester gereden tot Luidic bij die guede steede van den lande om beeden wille der stat van Dynant 3 daigen sonder Arnolt Pester mer 2 daige, ygelijc des daigh 8 alde g. den g. 7½ bir., mackt 6 lb.

Item op den selven thiit Johan Bertholot, Diric Bauwe verthert bij hon 1 holl. gulden, mackt 23 s.

fol 10^{r}

Item des 21 daigs octobris meyster Diric Thonijs mit 2 perden,

15 Heer van Hoensbroek en brabantse schout van Maastricht.

Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester manlic mit 1 perde gereden tot Luidic an onse here om home the thoynen ende te informieren van heren Scheyfarde van Hemersbach den jonge here van Guylke ende van Gelre van heren Arnold van Craienhem ende heren Wilhelm van Geytzingnigen 2 daige meyster Diric tdaigs 12 alde g. ende die andere tdaigs 8 alde g. den g. 7½ br., mackt 5 lb. 5 s.

Item op den selven tijden an ygelijc van hon worven sij brieve an onsen here van Luidic dar an die brieve wytgegeven 2 holl. gulden, mackt 2 lb. 6 s.

Item des sondaigs des anderen daigh novembris onse burgermeystere gesworen mit voele honnen vrunden ende dieneren gereden tot Elsloe op die daighvardt tusschen die stat van Trijcht ende die stat van Sittart want die burgere te beyden sijden gekommert ende gevangen woiren verthert 11 lb. ende 7 s.

Item des soterdaigs na sent Lenardt daighe Johan Cuper, Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester manlic mit eynen perde gereden tot Luidic ons heren rait van Luidic om des stoets wulle den onse stat heeft mitten jongen here van Gelre ende van Guylke ende mit heren Scheyffart van Hemmersbach ende dede[c] denen onse heren rait van Luidic screven daigh te leysten, 2 mallic tdaigh 8 alde g., mackt 4½ lb.

Item onse heren clerck van Luidic ende Kuenken onse heren brieff dreger voir honne scryve loen 8 alde schaelgen, mackt 10 s.

Item des vridaigh voir sent Katherinen daigh beyde onse burgemeystere ende geswoiren ende der paymeyster gereden tot Luidic op den lantdaigh mit 12 perden 3 daige langc, verthert 31 lb. 5 s.

Item des densdaigs op sent Katherinen daigh Arnolt Thorion gereden totten drossart van Guylke om der reyseger wille alda angetast ende gevangen woeren te besyen off eynich van hon ons herscaps hons lants sceede off onser stat vyandt weren 3 daige mit 1 perde des daigs 8 alde g., mackt 2 lb. 5 s.

Item des donrsdaigs na sente Katherinen daigh Kuenken ons heren masselger van Luidic gereden mit brieven die onser stat angoen gevuert an den jongen here van Guylke ende an heren Scheyffart van Hemmersbach 1 rijnsch gulden ende 4 nuwe gulden den rijnsch gulde 28½ s. den nuwe gulden 16 s., mackt tsamen 4 lb. 12½ s.

c Het woord ‘dede’ is doorgehaald.

fol 10^{v}

Item den selven van eynre flesscher wijns verdroncken in den wijn 4 scoevorster, mackt 4½ s.

Item des vridaigh na sent Katherinen daigh Arnolt Pester gereden tot Luidic an onsen here van Luidic om die brieve die der jonge here van Guylke ende her Scheyffardt van Meroede onsen here van Luidic den here van Parweys ende heren Baldewijn van Mongardijn gesant hebben 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des soterdaigs na sent Katherine daigh Arnolt Thorion gereden an den lant drossart van Guylke om geleyde alle onsen burgeren honre haven ende gueden 3 daige des daigs 8 alde g., mackt 2 lb. ende 5 s.

Item des sondaigs op sent Andries daigh Arnolt Pester gereden na verdraigen der gemeynre stat van Trijcht mit brieven van der stat wegen an onsen here van Luidic an die stat van Luidic begerende ende te versueken dat jonchere Bertram van Loen des gemeynen lants verdraighen gehalden mocht werden 2 daige tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb.

Item des soterdaigs na sent Barben daigh Arnolt Thorion gereden mitten dueke dat onse stat van Trijcht schenckde den lant drossart van Guylke om dat he onsen koupluiden ende burgeren gemeynlic geleyde gescreven over gesant heet ende an andere gonst bewijst heet 2 daige tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb.

Item des 10 daigs decembris onse burgermeystere geswoiren paymeyster mit anderen gueden luiden onse burgere ende honnen vrunden die op den daigh thegen den drossart ende rentmeyster van Valkenborch hadden gewest om der schettingen, verthert 4½ lb.

Item des 14 daigh decembris meyster Diric Thonijs mit 2 perden, Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester manlic mit eynen perde gereden tot Luidic van an onsen here van Luidic om home te bidden ende te gesynnen van den daige van heren Scheyffarde 3 daighe meyster Diric tdaigs 12 alde g. ende die andere tdaigs 7½ alde g. den g. 7½ bir, mackt 7 lb. ende 17½ s.

fol 11^{r}

Item den moendaighs na sent Lucien daigh Kuenken ons heren masselger van du he die leste brieve gevuert hadde an heren Scheyffard van Hemmersbach vertert 5 quarten wijns die quart 2 scoenvorster, mackt 11 s.

Item des 18 daigs decembris der here van Elderen, beyde onse

burgemeystere, Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden tot Luidic an onsen here om der daighvart wille van heren Sceyffard 3 daige verthert mitten here van Elderen mit heren Wilmot van den Bossche mit jonchere Dideric van Mobertingen ende mit honnen knechten die mit hon da woeren, verthert 9 lb. ende 6 s.

Item op den selven tijden beyde onse burgermeysteren mallic mit 2 perden Gilis ende Arnolt Pester manlic mit 1 perde 3 daige onse burgermestere de daigh manlic 12 alde g. ende die andere tdaigh 8 alde g. den g. 7½ birman, mackt 11 lb. ende 5 s.

Item des anderen daigs januarii onse heren masselger van Luidic de brieve bracht van heren Scheyffard van Hemmersbach 8 alde g., mackt 15 s.

Item op den selven daigh Arnolt Pester gereden tot Luidic mitten boede ende brieven des heren van Parweys als van der daighfardt gerampt tusschen den here van Guylke ende onse stat van Trijcht home te bidden des sondaighs dar na tot Aichen op die daighfarde te comen ende was ouch alda om der relaxacien wille ende he den zigeller nyet en vant 2 daige tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb.

Item des sondaigs na joirdaighs beyde onse burgermeystere paymestere ende onse stat van Trijcht ende die geleydts luide mit 46 perden gereden tot Aichen op die daighfarde thegen den jonge here van Guylke, verthert tot Aiken tot Gulpen ende tot Trijcht 76 lb. g. ende 16 s.

Item des 8 daighs januarii meyster Diric Thonijs tot Luidic was in sijne selven orber du Symon Elengast uytwas om die relaxacio wille van den sanghe[16] ende meyster Diric mit sijnen moighen ende vrunden ghijnghe bij onse here van Luide ende sijnen raide ende herworven also voele mit beeden dat onse stat relaxacie creigh bis groetvastavent 6 alde g., mackt 11 s. 1 bir.

Item Vroichop die stat bij eyn te roepen 2 s.

fol 11^{v}

Item des 13 daigs januarii Arnolt Pester ende Bynen van Sledennaken gesant mit heren Arnoldt van Craienhem an den borghgreve van Dalhem om des coupmans wille den sij perdt ende silver genomen was dar om onse burgeren coupluide seer croenden meynende sij solden dar om angecroedt ende ansprock moeten lijden want hij omtrent geschiet is 1 daigh des daigs mallic 8 alde g., mackt 1½ lb.

16 Opheffing van een interdict op gezongen Missen.

Item op den selven daigh Arnolt Torijon gereden tot Aiken an heren Johan van Kentswilre om te spreken mit home van den stoit tusschen den jongen here van Guylke ende onse stat 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item want der selve Arnolt Thorion lesten tot Aiken was mit onsen burgermeysteren ende raitsluiden hon diende dar om sal men home gheven voir sijnen dienst ende voir sijn hoirpert 8 alde g., makt 15 s.

Item des densdaighs na sent Anthonijs daigh Arnolt Thorion gereden mit brieven van der stat weghen an die ortsche bisscop van Collen ende van Trieren om geleyde den coupluiden onser burgeren te dieser neester Franckenforder missen[17] 9 daige des daigs 8 alde g., mackt 6 lb. ende 15 s.

Item des fridaigs na sent Anthonijs Johan Cuper ende Cloes Appel gereden tot Valkenborch bij heren Wilhem van Geytzingen rentmeyster der lande van Overmaese home te bidden ende guetlic te seggen tot Trijcht te comen om des stoets wille van der schettingen ende clerennis dat die scepenen gegeven hebben op die schattinge 1 daigh mallic 8 alde g, makt 1½ lb.

Item des donrsdaigh voir onser Vrouwen lichtdaigh meyster Diric Thonijs mit 2 perden ende Gilis der stat clerck gereden bij onsen heren van Luidic om mit home te spreken ende te bidden van den sanghe, dat onse stat interdic heet gewest, dat onse here vurs. quijt schalt drie daige meyster Dirich tdaigh 12 alde g. Gilis des daighs 8 alde g. den g. voir 7½ bir., mackt 5 lb. 13 s.

fol 12^{r}

Item des sondaigs des eirsten daigs februarii Arnolt Thorion gereden mit brieven van der stat weghen tot Sthochem ende tot Eyke[18] om te vernemen we die reyssenere weren die sij bi Hoight[19] gevangen hedden 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des donrsdaighs na onser Vrouwen lichtdaige Gilis der stat clerck ende Michiel, meyster Dyric Thonijs knape, gereden van der stat weghen van den interdic dat onse here van Luidic der stat quijt gescholden heet 2 des daighs 12 alde g., mackt 2 lb. 5 s.

Item Gilis vurs. uytgegeven den clercken in der kanselrien des ziegelers tot Luidic 68 alde labayen ende an dat ziegelen die

17 Jaarmarkt te Frankfurt am Main.
18 Maaseik (B.).
19 Hocht onder Lanaken (B.).

revocacien ende absolucie 42 alde labayen, mackt 5 lb. 3½ s.

Item Vroichop die stat bi eyn te roipen 2 s.

Item des vridaigs na sent Mathijs daigh Arnolt Thorion gereden mit brieven van der stat wegen an den bisscop van Collen om geleyde onsen burgeren totter neester Franckenforder missen des he sich weigerde te geven om heren Scheyffarts stoets wille ende nu mit openen brieven verleent heet ende ouch an die amptluide des hertogen van Gelre ende van Guylke om des selven geleydts wille 6 daige tdaigs 8 alde g. mackt 4½ lb.

Item des goensdaigs op den Assche daigh meyster Dyric Thonijs ende Arnolt Pester gereden tot Luidic om te rekennen ende doin taxieren die brieve ende processe gemackt van den interdic dat onse stat in den ban is gewest van Ghiselbrecht Butsarts wegen die te mynsten geslaigen sijn op 8 holl. gulden 2 daige meyster Diric mit 2 perden tdaigs 12 alde g. ende Pester mit eynen perde tdaigs 8 alde g., mackt tsamen 12 lb. 19 s.

Item des vridaighs des 5 daigh in den Meirt Arnolt Thorion gereden mit brieven van gelouve an onse Vrouwen van Brabant ende den proest van Trijcht om des stoets wille der waelen der proevenen sent Servaes 4 daige tdaigs 10 alde g., mackt 3 lb. ende 15 s.

Item des moendags na Groitvastavent Peter Pontken van Eyke gereden tot Luidic om te haelen die revocacien ende absolucien van den interdic dat gewest was in der stat van Trijcht 8 alde g., mackt 15 s.

Item des moendaigs na Reminiscere meyster Henric Bomer mit 2 perden ende Arnolt Pester mit eynen perde gereden tot Brueselt an onse Vrouwe van Brabant om des twest wille in der kirken van sent Servaes 4 daige meyster Henric mit 2 perden tdaigs 15 alde g. Arnolt Pester tdaigs mit 1 perde 10 alde g. den g. 7½ bir. mackt 9 lb. 7½ s.

fol 12^{v}

Item des vridaigs des 12 daigh in den Meirt Arnolt Thorion gereden tot an den hertoge van Gelre om te besien wie dat mitten lesten geleyde onser portere van sijnen amptluide verleent stoende off dat noch doirde ende onse burgere dar op tot Franckenfordre solden moigen varen off nyet dat he noch wael stoende vant 2 daige tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb. g.

Item des sondaigs op Oculi Vroigop die stat bij eyn te roepen om sacke wille 2 s.

Item des vridaigs na Oculi onse burgermeystere ende

geswoiren den vyanden tot Susteren na gereden vertherttotSusteren ende Tricht 9 lb. 8 s.

Item des 25 daigs in den Meirt Peter heren Henric Penres knecht gereden tot Luidic an den ziegeler van Luidic om sunderlingen saken wille der stat anruerende 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des donrsdaigs op Letare Jherusalem Symon Elengast gereden tot Brueselt an onse Vrouwe van Brabant om des elters wille na doit walne her Johan Prumen[20] den onse burgermeystere raitsluide meynden Johan Cuper toebehoren solde 2 daige tdaigs 10 alde g., mackt 37½ s.

Item des moendaigs na Letare Jherusalem Laurents heren Wilhelms diener van sent Margaraten gereden tot Luidic om te vernemen dat gestant van Luidic want onse stat verboidt was dat sij uyttrecken wolden 1 nacht 8 alde g., mackt 15 s.

Item des densdaigs na Letare Jherusalem Arnolt Pester gereden tot Brueselt an onse Vrouwe van Brabant om eyne daighvart die gehalden solde werden om des stoets wille tusschen die van Luidic ende onse stat 4 daige tdaigs 10 alde g., mackt 3 lb. 15 s.

Item Vroichop 2 warf die stat bij eyn te roepen 4 s.

Item des 28 daigs van den Meirt Massoirdael[21] gereden tot Luidic om te vernemen an onse heymelic vrunde dat gestant van Luidic 1 daigh mit 1 perde 8 alde g., mackt 15 s.

Item des vridaigs des anderen daigs Aprilis Gilis der stat clerck geschikt tot Brueselt an onse Vrouwe van Brabant ende an den Proest van Tricht om der provenen wille gevallen Henrics son Bomers ende verbeyden 1 daigh langer om der antwerden wille van den daige gerampt ter Donck mit eynen knecht 1 daigh 15 alde g., mackt 28 s. ½ bir.

fol 13^{r}

Item des vridaigs des 9 daigs Aprilis Arnolt Thorion gereden mit brieven van der stat weghen an den here van Berge den alden, an den drossart van Roide ende an heren Henric van Cleirmont borchseet tot Daelhem hon biddende ende versuekende bynnen der stat te comen om rait te hebben 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item op den selven daigh beyde onse burgermeystere paymeyster ende geswoiren mit 28 perden gereden tot Haelen

20 Kanunnik van het St. Servaaskapittel.

21 Is hier bedoeld ‘monsieur Dael’?

op die daighfardt tusschen onse stat ende die van Luidic 2 daige, verthert 25 lb. ende 12 s.

Item op den selven thijden Peter Ridder 1 huerpert 2 daigh, mackt 10 s.

Item op den selven tijden den scroedere goeverne 1 hoirpert 2 daigh, 10 s.

Item des soterdaighs op den Palmeavent Gilis der stat clerck ende Arnolt Thorion gereden tot Luidic om te hoiren die quijtscheldinge der burgere van Luidic hij Trijcht gecommert 2 daige mallic tdaigs 8 alde g., mackt 3 lb.

Item des 18 daigs Aprilis die brieve van der geloefde ende instrument van Luidic die hij bynnen der stat gevangen woiren 6 croenen die croene voir 34 s., mackt 10 lb. 4 s.

Item van Arras an dat selve uytgegeven 1 croen, mackt 34 s.

Item des vridaighs des 23 daigs Aprilis Arnoldt Thorion geschickt uytter stat om te vernemen van den vyanden dar om men gewacht hadde off sij bi den anderen weren off nyet, al in der graefscap van Guylke vernam dat, dat he onsen burgemeysteren heymelic anbracht 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des soterdaigs 24 daige Aprilis Gilis der stat clerck gereden tot Luidic om instrumenten van den burgeren van Luidic die tot Trijcht gehalden woeren 3 daige tdaigs 8 alde g. mackt 2 lb. 5 s.

Item des sondaigs na Poesdaigh Arnolt Thorion gereden tot heren Arnolt van Craenhem drossart van Valkenborch om te vernemen off die crucebruedere alda in den landen velic wandelen mochten off nyet, dar om men home geven sal voir sijn perdhoire 5 s.

Item Johan Vroichop in den orloghe 3 warff onse stat bij eyn te roepen 6 s.

fol 13^{v} vacat

fol 14^{r}

Item des sondaigs des anderen daigs in den mey Gilis der stat clerck gereden tot Luidic om te voldoin ende te taelen van den brieve der geloefden ende burgeren van Luidic 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des 5 daigs in den mey Peter Ridder, Gerart Caprun, Gilis der stat clerck ende Arnolt Thorion gereden an die guede stede van Tongeren, Sent Truden, van Hasselt ende van Bielsen thoynende dat groet ongelijc dat ons die

van Luidic ansueken ende denves wir ons tot hon vermoeden 4 daige mallic mit eynen perde tdaigs 8 alde g. den g. 7½ bir., mackt 12 lb.

Item die selve uytgegeven an der parkament cedulen, rurende van den procurere na costume der stat van Senttruden, 6 alde vlems ende an den papir cedulen rurende vander ordinancien van den kirspelpaepen ouch 6 alde vlems, mackt 14 s. 1 bir.

Item Vroichop geruepen in den Vrithof 2 s.

Item des 9 daigh in den mey onse burgermeystere gesworen ende voele guede luide van der stat gereden Sent Germynen bij ons heren raide van Luidic om des stoets wille opgestanden tusschen die van Luidic ende onse stat van Trjcht ende ouch van onsen porteren die mijn here gevangen heet verdroncken 22 quarten wijne die quart 2 scaelgen, mackt 2 lb. 15 s.

Item des vridaigs na sent Servaes daigh Arnolt Thorion gereden tot Brueselt an onse Vrouwe van Brabant om brieve te werven an den bisscop van Trieren om sijnre onderseeten wille die onse burgere coupluiden croiden, den hon doick buyten Wijc in den velde angetast sijn ende tot Arkenteel[22] gevuert woirden 4 daige mit eynen perde tdaigs 10 alde g., mackt 3 lb. 15 s.

Item des soterdaigs na sent Servaes daigs Vroichop die stat bij eyn te roepen 2 s.

Item des sondaigs voir onse Heren Opvart onse burgermeystere, geswoiren, paymeyster mit 20 perden gerede tot Diest op den lantdaigh 3 daige, verthert 26 lb. 6 s.

fol 14^{v}

Item op den selven tijden Peter Ridder voir sijn huere perdt 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item des donrsdaigs op onse Heren Opvartdaigh Gilis der stat clerck gereden tot Luidic bij die guede steede van den lande van den bisdom ende van Loen om der stat vriheit wille als van der orveeden te verantwerden 2 daige mit 1 perde tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb. g.

Item want Gilis alleyn was so ghinge eyn sijn vrunt mit home voir sijnen cost 20 s. luics, mackt 3½ s.

Item op den selven daigh Peter onser Vrouwen boide van

22 Argenteau (B.).

Brabant du hee tot Luidic comen was voir sijnen cost des avents 4 alde vlems ende des morgens 4 alde labay, mackt tsamen 8½ s.

Item meyster Henric Bomer mit 2 perden, Gilis der stat clerck mit 1 perde, gereden tot Luidic om te verantwerden Henric Conpost, Xrispanus van Ophem ende Bijnen van Sledennaken die gefogiert woiren 1 daigh mallic, mackt tsamen 37½ s.

Item des eirsten daigs Junii onse burgermeystere paymeyster ende geswoiren gereden tot Borchwarme op den lantdaigh 1 daigh mit 9 perden des anderen daigs ende des derden daigs mit 14 perden 3 daige langc, verthert 26 lb. 16 s.

Item op den selven tijden Johan Cuper voir sijn huere pert 3 daige lanc tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item op den selven tijden Gilis voir sijn huereperdt 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item op den selven thijden Arnolt Pester gereden van der daighfart van Borchwarme tot Hasselt om mitter stat van Hasselt te sprecken van deyen in tusschen hon ende SentTruden ende moest eynre antwerden verbeiden 2 daige tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb. g.

Item Vroichop die stat bij eyn te roepen 2 s.

Item des densdaigs na Penxste daigs meyster Diric Thonijs Thonijs[d] geswoiren ende paymeystere gereden tot Huy mit 9 perden op den lantdaigh 3 daige langc, vertheert 23 lb. g. 2½ s.

Item op den selven tijden Johan Cuper voir sijn huerepert 3 daige tdags 5 s., mackt 15 s.

fol 15^{r}

Item op den selven tijden Diric Scillinc voir sijn huere perdt 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item op den selven tijden Gilis der stat clerck voir sijn hoire pert 3 daighe tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item op den selven tijden Arnolt Pester voir sijn huere pert 3 dage tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item des 12 daighs Junij beyde onse burgermeystere paymeystere ende geswoiren gereden tot Diest op den lantdaigh mit 18 perden 3 daige langc, verthert 35 lb. ende 4 s.

Item ten selven tijden Gilis der stat clerck voir sijn huere perdt tdaigs 5 s., mackt 15 s.

d Het woord ‘Thonys’ is tweemaal geschreven.

Item op den selven tijde Johan Cuper ende Diric Scillinc voir hon huere perde mallic 3 daige tdaigs mallic 5 s., mackt 1½ lb.

Item des soterdaigs na Sacraments daigh Arnolt Pester gereden na Wilhem den scryver 1 daigh, 8 alde g.

Item des sondaigs na Sent Johans daigh meyster Arnolt van Bielsen, heer Voes van Mulken, paymeyster ende geswoiren gereden tot Diest op den lantdaigh 3 daige mit 10 perden, verthert 21 lb. g. 10½ s.

Item Vroichop die stat bij eyn te roepen 2 werven, mackt 4 s.

Item op onse Vrouwen daigh Visitacio Arnolt Torion gereden tot Bielsen mit eynen brieff an den proest ende senger[23] van Luidic 1 daigh mit eynen perde, mackt 15 s.

Item des soterdaigs dar na der selve Arnolt gereden mit eynen brieff tot Luidic an den proest ende senger voirs. 1 daigh mit 1 perde 8 alde g., mackt 15 s.

Item des moendaighs na onser Vrouwen daigh Visitacio Arnolt Torion gereden mit eynen brieff an onse here van Luidic om dat die van Luidic den pas gelsloten hadden 1 daigh mit 1 perde, mackt 15 s.

Item des vridaighs voir sent Margareten daigh gereden an den here van Heynsberch ende an den drossart van Berchem om Lambrecht Happarts wille om te vernemen wa he gevangen is were 4 daige mit 1 perde tdaighe 8 alde g., mackt 3 lb.

fol 15^{v}

Item op sent Margareten avent des nachts ende tdaighs woiren die gesellen uytgereden om onser stat vyandt te sueken vertert onder honne tsamen 28 quarten wijns die quart 9 bir., mackt 3 lb. 3 s.

Item die selve van eynen hueff yser 4½ bir.

Item des gondensdaighs na sent Margareten daigh Arnolt Pester gereden mit brieven an die meystere van Tongeren ende van Huy hon te bidden bij onse meystere te comen op die daighfart tot Harstal 2 daige mit 1 perde tdaigs 8 alde g., mackt 1½ lb. g.

Item op den selven daigh Vroichop gereden tot Stochem an Gilis den scryver om home te vraeghen van der copien van den regement 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des 15 daigh in julio her Symon cloestener van sent Servaes ende Melis van Waige roedreger gereden tot Luidic om der

23 Proost en cantor van het kapittel van St. Lambert te Luik.

daighfarde wille gerampt tusschen die van Luidic ende ons her Symon, 2 daige ende Melis 4 om dat he verbeyden moest mallic tdaige 8 alde g. den g. voir 7½ bir., mackt 4½ lb.

Item des donrsdaigh na sent Margareten daigh onse burgermeystere geswoiren ende voele gueder luyde tot 90 perden toe gereden tot Harstal op die daighfart thegen die van Luidic, verthert onder hon 15 lb. 6 s.

Item des 20 daighs in julio her Andries van Dortmonde her Wilhem van sent Margraten meyster Arnolt van Bielsen her Voes van Mulken her Symon cloesterner Melis van Waghe mit honnen dieneren gereden tot Luidic op die daighfarde, verthert 17 lb. g. 12 alde plack, mackt tsamen 17 lb. ende 18 s. ende 3 bir.

Item op den selven tijden Melis van Wange 1 huere perde 2 daige, mackt 10 s.

Item op den selven tijden Arnolt Torion 1 horrepert 2 daige, mackt 10 s.

Item Vroichop 3 warff die stat bij eyn geroepen 6 s.

Item op sent Marie Magdalenen daigh Arnolt Thorion gereden an den bisscop van Collen den he na rijden moest tot in Westfalen ende an den hertoge van Gelre ende van Guylke om geleyde onsen coupluiden tot dieser Franckenforder missen 9 daige tdaigs 8 alde g., mackt 6 lb. 15 s.

Item des sondaighs des 25 daighs in julio Melis van Wanghe gereden tot Luidic om der gueden luiden wille onser burgere die tot Luidic geheyst sijn te campe onscolt te doin dat sij nyt comen en konden 2 daighe tdaigs 8 alde g., mackt 2 lb.

fol 16^{r}

Item op den selven tijden den ghenen die onscolt voirs. te doin ende te sweren also sich dat heyst 100 lb. luitger payen 8 alde vlems, mackt 18 lb. 6½ s.

Item op den selven tijden uytgegeven den genen die die vijf puncten die onse here van Luidic thienen is ende der stat antwerde van duytschen in walschen mackden 1 holl. gulden, mackt 23 s.

Item op den selven tijden her Symon ende Melis vurs. noch 3 lb. luitger payen, die sij verlacht hebben voir vrunde cost, die sij bij hon boeden te comen ende helpen te raiden totter heyssche vurs., mackt 11 s.

Item des gonsdaighs na sent Jacobs daigh Karijs Bastijns, Arnolt Capun, Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden an onse Vrouwe van Brabant ende an die guede ste-

de van Loven, van Brueselt ende Thienen om des stoets wille tusschen onsen here ende die stat van Luidic ende onse stat als van der orveeden ende onse burgere geheyst woeren an den palaes[24] 7 daige mallic mit 1 perde ygelic tdaigs 10 alde g. den g. voir 7½ bir., mackt 26 lb. ende 5 s.

Item op den selven tijden onser Vrouwen clerck van Brabant om die brieve ende copie doin te scryven die onse Vrouwe onder vurs. saken wille scryvende was an onsen here van Luidic ende die stat van Luidic 3 nuwe gulde, mackt 2 lb. ende 8 s.

Item op den selven tijden verdroncken mit des drossart dyenere van Brabant de in onsen saken onledich was 7 alde vlems, mackt 8 s. 1 bir.

Item des soterdaigs na sent Peters daigh ad vincula Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden bij onse Vrouwe van Brabant mit hoeren masselgere den sij geschickt hadde an onsen here van Luidic an die stat van Luidic om vort bij hoere genaden te thoynen ons te helpen dat wir te daighe comen moighten 4 daige mallic mit 1 perde tdags 10 alde g., mackt 7½ lb.

Item des moendaighs na sent Laurentius daigh Melis van Wange gereden tot Luidic om te batteneren die andere gericht van onsen burgere geheyst in den palaes tot Luidic ende vort te vernemen an vrunden die sich des verstaen wie men dar mit vort doin mocht tdaighs 8 alde g. 3 daigh langc, mackt 2 lb. 5 s.

Item op den selven tijden Melis voirs. gevuert in den selven orbor 100 lb. luitger payen om die woirdt te taelen, mackt 17 lb. 17 s.

Item des 7 daighs in augusto onser Vrouwen masselger van Brabant gereden mit brieven van onser Vrouwen an onsen here van Luidic ende stat van Luidic om des stoets wille hangende tusschen onsen here ende die stat van Luidic ende onse stat van Trijcht 6 nuwe gulden 12 scaelgen voir sijnen ende sijns perts kost, mackt 5 lb. ende 11 s.

fol 16^{r}

Item des 8 daighs in augusto Arnolt Thorion gereden mit brieven van der stat weghen an den bisscop van Collen om geleyde den coupluiden onsen burgeren tot dieser Franckeforder missen 4 daighe tdags 8 alde g., mackt 3 lb.

24 Hoge justitie van de Prinsbisschop inzake feodale aangelegenheden, genoemd het gerecht l'Anneau, dat in de tuin van het bisschoppelijk paleis werd aangespannen.

Item moendaighs 9 daighe in augusto Melis van Wanghe om die wordt te taelen voir die derde batieringe te doin als van onsen burgeren die tot Luidic geheyst sijn an den renck[25] 100 lb. luitger, mackt 17 lb. 17 s.

Item ten selven tijden Godefridus van Oirt gesant mit Melis van Wanghe tot Luidic om te bescryven die namen der burgere van Trijcht die tot Luidic an den renck geheyst want he verbeyden moest 2 avent dat men hon hiessche dar om men home talen sal halven soldt 3 daighe tdaighs 4 alde g. mackt 22½ s.

Item des 11 daigs in augusto Johan Goutsmeet onser Vrouwen masselger van Brabant weder om gesant was om antwerde onsen here van Luidic ende die stat van Luidic voir sijnen sont ende loen 5 nuwe gulden den gulden 16 s., mackt 4 lb.

Item op den selven daigh Vroichop die stat bij eyn te roepen 2 s.

Item des vridaighs 13 daige in augusto Arnolt Pester gereden tot Tongeren an jonchere Dideric van Mobertingen om Lonis Wille van den Cruce de hij gevangen is ende befampt van quaden gelde 3 daige tdaigs 8 alde g. den g. 7½ bir., mackt 2 lb. 5 s.

Item op onser Vrouwen daghe Assumpcio Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden tot Diest om te verwaren die daghfarde thegen die van Luidic ende vort gereden tot Lewe[26] op die andere daighfarde thegen onsen here van Luidic 5 daige tdaigs manlic 10 alde g. den g. voir 7½ bir., mackt 9 lb. 7½ s.

Item des moendaigs na onser Vrouwen daige Assumpcio Arnolt Torion gereden mit brieven van der stat wegen an den proest van Luidic om te vernemen off die daighfarde geraempt were tusschen onsen here ende die stat van Luidic ende onse stat off sij sijn solde off nyet 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des densdaigs na onser Vrouwen Assumpcio her Andries van Dartmonde, her Wilhem van sent Margraten, meyster Arnolt van Bielsen, her Voes van Mulken gereden op die daighfardt tot Diest 3 daigh ende 1 nacht 2 daige mit 16 perden 1 daigh ende 1 nacht mit 18 perden, verthert 23 lb. 7 s.

fol 17^{r}

Item des soterdaigs na onser Vrouwen daigh Assumpcio Arnolt Pester gereden tot Curingen om te wederbieden Godart van Elderen de onsen meystere gebeden hadde alda te sijn om

25 Gerecht l'Anneau te Luik, zie voorgaande noot.

26 Zoutleeuw (B.).

onsen here van Luidic te spreken eynen daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item des sondaigs na onser Vrouwen daigh Assumpcio meyster Arnolt van Bielsen mit 2 perden, meyster Johan van Weirt mit 3 perden, Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden tot Diest om der daighfarde wille thegen die van Luidic ende vort gereden an onse Vrouwe van Brabant ende hoeren gueden steeden 7 daige meyster Arnolt tdaigs 15 alde g. meyster Johan tdaigs 20 alde g. ende die andere tdaigs 10 alde g. den g. voir 8 bir., mackt 36 lb. ende 8 bir.

Item Cloes van Brueselt gereden mit Gilis tot Luidic ende tot Diest 3 daige langc 10 alde g., mackt 2 lb. 16 s. 1 bir.

Item gegeven den gesellen da Gilis mit sprake tot Luidic van der stat saken 5 quarten wijns die quart 2 labayen mackt 9 s. 1½ bir.

Item gegeven Goeden des proests knecht van sent Servaes de ons geleyde van Gemeppe tot Loven 1 nuwen gulden, mackt 16 s.

Item des 22 daigs in augusto her Wilhem van sent Margraten, her Voes van Mulken mallic mit 3 perden ende Melis van Wanghe mit 1 perde gereden an onse here ende an die stat van Luidic om des stoets wille tusschen hon ende ons wesende, 4 daige uytgegeven Melis dan 6 daige ende gebeden voele honre vrunde ende Johan Bertelot om rait te hebben ende gegeven eynen voirspreke, de hon woirdt voir die stat van Luidic sprach, 10 alde placken comende honnen cost ende honre vrunde mit des voirsprekers gelt tsamen 100 lb. luics ende 33 alde placken, mackt tsamen 21½ lb. 2½ bir.

Item op sent Gilis avent Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden tot Curingen an onsen here van Luidic home te spreken ende te bidden om Coppen de tot Wijc op sent Martijns kirchof gevluwen was ende ouch om home te spreken van den kirken van sent Servaes 2 daigh mallic tdaigs 8 alde g., mackt 3 lb. g.

Item des donrsdaigs na sent Gilis daigh meyster Arnolt van Bielsen, her Voes van Mulken, her Godenuel van Spanden, meyster Henric van Riemst, Gilis der stat clerck gereden tot Luidic op die daigfardt thegen mijns heren rait ende die stat van Luidic 2 daigh mit 10 perden, verthert 13 lb. 1½ bir.

Item Gilis der stat clerck voir sijn huere perdt 2 daighe tdaigh 5 s. mackt 10 s.

fol 17^{v}

Item des 5 daigh septembris Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden tot Diest om der daigfarde wille die alda gewest solde sijn 2 daige tdaigs mallic 10 alde g., mackt 3 lb. 15 s.

Item des soterdaigs na onser Vrouwen daigh Nativitas meyster Oghier van Mulken, her Arnolt van den Swaen ende meyster Henric van Riemst gereden tot Brueselt an onse Vrouwe van Brabant ende hoere steede mit 9 perden 6 daige, verthert 36 lb. g. ende 7 s.

Item op den selven tijdt onser Vrouwen clerck van brieven te scryven 2 lb. ende 9 s.

Item op den selven tijdt Gilis der stat clerck voir sijn perdehuere 6 daighe langc tdaigs 5 s., mackt 1½ lb. g.

Item Arnolt Pester voir sijne perde huere 1½ lb. g.

Item den selve voir sijn arbeyt ende motenis 10 s.g.

Item Tilman Radermeker gereden was tot Diest in den nacht op die tijt dat 2 geyselbrueder hij in der stat angetast ende gevangen woeren ende der 1 was dyner des heren van Diest ende onse burgermeystere ende raitsluide de du tot Diest ter daigfarde woiren teghen die van Luidic, dar om Tilman tot Diest reyt onse burgermeystere te warnen eyne nacht ende 2 daighe dar van men taelen sal die hure van den perde 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item des 19 daigh septembris Arnolt Thorion gereden tot Luidic mit brieven van der stat weghen an den proest ende sigeler van Luidic voir sijn huere pert 5 s.g.

Item des densdaighs 21 daige septembris Arnolt Thorion gereden tot Stochem an den here van Parweys home te kundighen wa onse burgermeystere ende gesworen bi home comen mochten mit home te spreken 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item op den selven daigh Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester gereden tot Diest ter daigfarde van denen van Luidic 2 daighe mallic tdaigs 10 alde g., mackt 3 lb. ende 15 s.g.

Item op sent Mathees daigs Godart van Oirt gereden tot Luidic om dobbel papijr tot eynen verbonde bueke 1 daigh 8 alde g., mackt 15 s.

Item want Robijn van Sledennaken ter beden onse burgermeystere ende gesworen decke gereden heet in der stat dienst tusschen dit ende Luidic, du men sacht die van Luidic solden op ons uytrijden ende tot Arkenteel om eyns coupmans wille alda gevangen ende mit nacht verhalden op Muysken ende sijnen hulperen die die straeten schenden, voir alle dit rijden 4 lb. g.

fol 18^{r}

Item want meyster Henric Bomer mit 17 gesellen gereden tot bij Arkentel om Henriken ende Muysken te sueken, verthert du sij wederquomen 3 lb. g. ende 2 s.

Item des lesten daigs Septembris onser Vrouwen masselger van Brabant de brieve bracht van des hertoghen weghen van Borgongne an onsen here ende die stat van Luidic om stoets wille tusschen hon ende ons wesende 6 nuwe gulden den gulden voir 16 s., mackt 4 lb. ende 16 s.

Item Vroichop die stat bij eyn te roepen 2 s.

Summa huius 831 lb. g. 11½ s.

fol 18^{v}

Dit is dat loupen.

Item des lesten daigs Septembris Henken van Collen geloupen mit brieven van der stat weghen an heren Wilhem van Getsingen rentmeyster tot Valkenborch om Tilman Wevers wille onsen porter den men alda schatten wilt thegen onser stat vryheit 1 daigs, mackt 5 s.

Item des densdaigs na sent Remeis daigs Symon Elegast gesant mit brieven tot an den here van Mourse om joncfrou Nesen wille van Mulken onser burgerssen die he brantscatten wolde op hoeren hoff tot Gronselt 6 daighe want he verbeyden moest na eyne antwerde te crighen des daigs 5 s., mackt 1½ lb. g.

Item des goensdaigs des 8 daigs octobris Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen an den drossart van Wilhemsteyn om Johan Gaus wille ons porters des wenne gedreight was sijnen hoff te bernen ende vort gesant an den drossart van Monfart om meyster Xrispanus wille van Elen den Reynken van Berne bastart 1 pert ende gelt genomen heet 3 dage, mackt 15 s.

Item des moendaigs na Dyonisii Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen an den schouteit van Vervier om Johan Pronts wille ons porters den sijne have alda becommert is van eynen de home meynedich worden is 2 daige, mackt 10 s.

Item des donrsdaigs des 16 daigs octobris Symon Elegast gesant mit brieven tot Sittart om vele onser burgere wille die alda bekommert woeren 2 daige, mackt 10 s.

Item des moendags 20 daige octobris Symon Elegast gesant mit brieven des vreden gerampt tusschen Johan Kentswilre ende

onse stat an Johan Struver van Holsberch de die heet helpen werven 1 daigs, mackt 5 s.

Item des 23 daigs octobris Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an den rentmeyster van Valkenborch om onser burgere wille die alda bekommert ende gecroidt woeren van der scattingen 1 daigs, mackt 5 s.

Item des anderen daigs novembris Symon Elegast gesant mit brieven van der stat wegen an Henric van Droiten lantdorssart tot Guylke om Johan Ganc wille den sijn hoff bij des wolfs huis bi dat gasthuis gebrant[27] is 2 daige, mackt 10 s.

fol 19^{r}

Item des saterdaigs 8 daige novembris Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an den drossart van Monfort om Lambrecht Happarts wille den sijne perde van den vyanden genomen sijn 3 daige, mackt 15 s.g.

Item des densdaigs 10 daige in novembris Henken van Collen gesant tot heren Herman Huen ende andere der stat vrunde bij onse meystere te comen ende honne vrunde da sij den daigh hadden tegen den rentmeyster van Valkenborch 1 daigh, mackt 5 s.

Item op den selven daigh Symon Elegast gesant tot Merzenna[28] an heren Reyner van Berge den alden om home te bidden op die daigfart vurs. te comen bi Scarne bij den Witten Vrouwen 1 daigs, mackt 5 s.

Item des donrsdaigs des 11 daigs novembris Henken van Collen gesant mit brieven van der stat wegen an onse burgemeystere tot Luidic wesende om heren Sceyffardt den daigs te wiederbieden 1 nacht ende 2 daighe, mackt tsame 15 s.

Item des sondaigs 14 daige novembris Henken van Collen gesant tot Aiken om die herberge te wiederbieden, die onse stat hadde doin besloen thegen die daige van den jongen here van Guylke ende heren Sceyffart 2 daige, mackt 10 s.

Item des vridaigs 19 daige in novembris Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an den heren van Heynsberch heren Adam ende die andere amptluide des hertogen van Borgongnen in den lande van Overmaese, hon thoynende anderwarff copien van den mandament des hertogen van Borgongnen als op onse vyande ende moest verbeyden des heren van Heyns-

27 Gehucht onder Bemelen.
28 Meerssen.

berch overste ruwar ruwar des lants 5 daige des daigs 5 s., mackt 25 s.

Item des sondags op sent Thomas daigh Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen an den heren Reynarde van Berghe, heren Herman Huen, heren Arnolde van Craienheym, heren Wilhem van Getsingen rentmeyster tot Valckenborch hon te bidden hij tot Trijcht bij die scepenen van der stat om an te hoeren die vryheiden als van der scattinghen 2 daige, mackt 10 s.

Item des densdaigs na Kersdaigs Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an onsen here van Luidic om te vernemen die dat mitter daigfarde were tusschen den jongen here van Guylke ende heren Sceyffarde van Meroede ende onse stat 2 daige, mackt 10 s.g.

fol 19^{v}

Item des sondaigs op Joirsavent Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an den drossart van Raide gesynnende onsen burgemeystere ende raitsluide tusschen *Gul*pen ende Aiken ende vort gesant totten here van Heynsberch dye overste ruwair van den geleyde is om home te bidden ouch onse burgere doin te geleyden totter daigfarden vurs. 1 nacht ende 2 daige, mackt 4 dage tdaigs 5 s., mackt 20 s.

Item des anderen daigs in januario Henken van Collen gesant van der statwege tot Wesit an den wenne Mathijs van Henisloe home te verbieden egein have noch guede van der hant te doin it en were mit willen der stat ende heren Floenrents Withuis ons porters ende scepen mackt 1 daige, mackt 1 s.g.

Item des sondaigs na Joirsdaige Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an onsen here van Luidic om des interdics wille dat onse stat interdict is om 1 relaxacio ende moest onsen here navolgen tot Huy ende verbeyden eynre antwerde 6 daige tdaigs 5 s., mackt 1½ lb. g.

Item Symon an die relaxacie doin te scryven ende te ziegelen 14 alde placken, mackt 22 s. 3 bir.

Item des donresdaigs na Darthiendaige Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen an heren Arnolt van Craienhem drossart tot Valkenborch om der coupluiden wille der have ende guede genomen worden op des hertogen geleyde strate van Borgongnen[29], home te bidden den coupluiden be-

29 Weg van Keulen over Gulik, 's-Hertogenrade en Valkenburg naar Maastricht.

holplic te sijn dat hon honne have wederom gericht mocht werden 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item des 14 daigs januarii Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen ende ouch mitten brieve des jongen here van Guylke den onse here van Luidic gesant hadde ende den onse here overgesant hadde van den stoete tusschen den jongen here van Guylke ende onse stat 2 daige, mackt 10 s.

Item des 15 daigs januarii Symon Elegast gesant onvertrecht mitten brieven ons heren van Luidic die he ter antwerden sande den jongen here van Guylke op den stoete tusschen home ende onse stat 1 nacht ende 2 daige mackt 5 daige tdaigs 5 s., mackt 25 s.

Item des 16 daigs januarii Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen tot Millen an heren Adam van Berge om Gobbel Steyngots wille gouvernere van den volre ons porters den men alda croide an sijnen erve dat men home voir onthelt 2 daige, mackt 10 s.g.

fol 20^{r}

Item des 22 daigs januarii Symon Elegast gesant tot Luidic an onsen here van Luidic mit brieven van den here van Guylke 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des 18 daigs januarii heren Johans boide van sent Margraten werckmeyster tot Aken eynen brieff hij bracht rurende van eynen vrede ende mynliken daighe die he gededinckt solde hebben tusschen onse stat ende Busken van Daswilre 1 holl. gulden, mackt 11½ s.g.

Item des 30 daigs januarii Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen van der scattingen te weten mitten clerennis van der scattingen an den rentmeyster van Valkenborch 1 nacht mackt 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des 5 daigh februarii Symon Elegast gesant an den drossart van Guylke mit brieven van der stat weghen ende mit eynen vredebrieff an Busken van Daswilre ende om geleyde daige home te teyken mit anderen poenten 2 daighe, mackt 10 s.g.

Item des moendaigs 16 daige in februario Henken van Collen tot Reynbach mit brieven van Johan Prels wegen ons burgers 5 daigs tdags 5 s., mackt 25 s.

Item des donrsdaigs 19 daige in februario in der nacht Symon Elegast gesant mit brieven van der stat wegen tot Marcktwesit om hon te warnen om dat onse stat van den vyanden anbracht

was ende vort wederom gesant tot Valkenborch an den rentmeyster om der scattingen wille home te condigen Trijcht dar bij te comen 1 nacht ende 2 daighe mackt 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.g.

Item des donrsdaigs na sent Mathijs daighe Henken van Collen gesant mit uytgescrijft van den cedulen dar om onse portere billic scatvrij solen sijn na der ordinancien ende clereniis der scepenen van Trijcht an den rentmeyster van Valckenborch 1 daigh mackt 5 s.g.

Item des 28 daighs februarii Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen tot Valkenborch om Peters wille van Aubelen ons porters den men in den lande van Daelhem noch schatten wilt boven clerennis der scepenen 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des goensdaigs op den Assche daige Henken van Collen gesant mit brieven van der stat wegen an den borchseet tot Daelhem ende an den rentmeyster van Valkenborch om onse burgere, die croenen dat men hon croidt boven clerennis der scepenen van Trijcht 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des vridaigs 12 daige in den meirt Symon Elegast gesant mit brieven van der stat wegen an den rentmeyster van Valkenborch om entlicer antwerde te crigen van home off onse burgere van der scattingen na clerennis der scepenen van Tricht ongecroidt solden blyven off nyet 1 daigh, mackt 5 s.g.

fol 20^{v}

Item des soterdaigs 13 daige in den meirt Symon Elegast gesant mit brieven van der stat wegen om onsen here van Luidic ende die meystere van Luidic om des geschefs wille geschiet sint Servaes van den waelen ende an Moes om Cloesken Gruters wille de thegen onser stat vriheit van foirfait gecroidt woirt 2 daghe, mackt 10 s.g.

Item des sondaigs op Oculi Henken van Collen gesant mit brieven van der stat wegen an den here van Arkenteel om Johans Godenarts wille van Loven onse porters den Muysken ende Hemerken angetast hebben ende sich beholpen tot Arkenteel ende home hadden doin geloven dar aff he quijtgescholden is 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des sondaigs na halfvasten Symon Elegast gesant van der stat weghen mit brieven an den heren van Perweys ende van Monjardijn om onser burgere wille der scepe ende have alda bekommert woiren 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des 29 daige in den meirt Symon Elegast gesant in heymelicheit an den here van Perweys 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des sondaigs na Judica Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an die stede van Hasselt ende Senttruden hon te bidden op der daigfarde te comen geraempt tusschen die van Luidic ende ons ende helpen te besten te raiden ende want he Senttruden vernam van etsliken van Luidic uytwoeren om onse burgere doin te kommeren, die van Brueselt quemen, so liep he in der nacht tot Hasselt hon te warnen off he sij vonden hedde, 2 daige ende 1 nachte mackt 4 daghe, mackt 20 s.

Item des goensdaigs na Judica Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen tot Franckenforde onse coupluide te condigen ende te warnen dat voele heren ritteren ende knechte vyande worden weren onser Vrouwen van Brabant hon te warnen 10 daige ende 1 nacht om groet water ende wents wille, mackt 12 daige tdaigs 5 s., mackt 3 lb. g.

Item Henken van Collen gesant myt brieven van der stat wegen an die stede van Tongeren, van Huy, van Dynant hon thoynende op den stoete opgestanden tusschen die van Luidic ende onse stat van Trijcht da eyne daigfarde gerampt was tusschen Hercke ende Haelen, biddende hon op die daigfarde te schicken ende helpen dat beste te raiden, 3 dage ende 1 nacht 5 daige tdaigs 5 s., mackt 25 s.g.

Item des donrsdaigs na Judica Henken van Collen gesant mit onsen burgerensmeyster geswoiren ende raitsluide totter Donck op der daigfarde 3 daige, mackt 15 s.g.

fol 21^{r}

Item Johan van Haren gesant tot Luidic om geleydebrieve te hebben van hon dat onse meystere ende geswoiren van der stat van Trijcht tusschen Hercke ende Haelen op die daigfarde velic te rijden moigen 2 daige, mackt 10 s.

Item op den Palme daige Wilken Wickart gesant mit brieven van der stat weghen an die joncheren van Pytershem, van Sombreff ende van Elderen hon biddende hij bynnen te comen bij onse burgermeystere ende geswoiren 1 daigh, mackt 5 s.

Item des goensdaigs na Palme daigh Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen tot Karzijlis van Holsit rentmeyster in den lande van Loen om vole onser burgere wille die he vercorten wilt ende van hon tolgelt hebben thegen der stat vriheit 1 daig, mackt 5 s.g.

Item des 19 daigs in den aprile Symon Elegast gesant teghen die vremde geyselbruedere dat sij verhielden bis der rait tsamen gesproken hedde 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des 22 daigs aprilis Symon Elegast gesant tot Wesit hon warnende van des lants vyandts dat sij te scaffen meynden 1 nacht, mackt 10 s.g.

Item des sondaigs na Poesdaige Symon Elegast gesant mit brieven van famen ende gueden gelouve onsen burgeren ende burgere kindere die geyselbruedere ghoin die he tot Mersen vant 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des moendaigs na Belaken Poesdaigh an den avent Symon Elegast gesant tot Johan Struver voicht des lants van Valkenborch biddende home bij onse burgermeystere ende geswoiren te comen mit home te spreken van voele saken onsen burgeren anruerende 1 daigh, mackt 5 s.

Item des densdaigs 27 daigs aprilis Symon Elegast gesant mit brieven van antwerden an onsen here van Luidic ende an die stat van Luidic op honnen brieven dar in sij gesynnende woeren van orveden hij aff te doin 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des soterdaigs des eirsten daigs in den mey Symon Elegast gesant in der nachte mit brieven van der stat weghen ter antwerden op den brieven der stat van Luidic anruerende van orveden ende onser stat vriheit 1 nacht ende 2 daige, mackt tsamen 4 daige tdaigs 5 s., mackt 20 s.g.

Item des 5 daigs van den mey Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen an onsen here van Luidic na dat die stat overdraighen was *op den poente van der orveden* ende onser stat vriheit die die van Luidic aff hebben willen[e] die die van Luidic hebben willen 2 daige, mackt 10 s.g.

fol 21[v]

Item op den selven daigh Symon Elegast gesant totten eirsten geyselbruedere du die geyselbruedere tot Wesit gevangen woeren die he suecht tot Sittart,Susteren,tot Eyke ende vant sij tot Wessem ende bracht sij wederom 1 daigh ende 1 nacht, mackt 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.g.

Item des 7 daigs van den Mey Symon Elegast gesant mit brieven van den stat weghen an die van Huy,van Dynant om des stoets wille wesende tusschen die van Luidic ende onse

e ‘Ende onser stat vriheit die die van Luidic aff hebben willen’ is doorgehaald.

stat ende vant die selve meystere tot Luidic 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des soterdaigs 15 daigs in den mey Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen wes onse stat overdraigen is op den stoete tusschen die van Luidic ende onse stat, den geyselbruedere onsen burgeren gevangen tot Wesit ende van broeder Witten an ons en here van Luidic 2 daige, mackt 10 s.g.

Item soterdaigs 22 daige van den mey Symon Elegast gesant tot heren Johan van den Creeft ende heren Wilhem van sent Margraten, die bij Senttruden ende bij Thienen in honnen hoeven woeren, hon biddende tot Diest op der daigfarde te comen ende van Diest tot onser Vrouwe van Brabant om brieve te werven an die guede steede des bisdoms van Luidic ende der graefscap van Loen die nu tot Luidic ter daigfarde sijn 6 daige tdaigs 5 s., mackt 2 lb. g.

Item des lesten daigs van den mey Symon Elegast gesant tot Warme ter daigfarde gerampt van den gueden steeden des bisdoms van Luidic groeffscap van Loen om herberge te besloen om onse burgermeystere ende raitsluide bij hon bleven 4 daige tdaigs 5 s., mackt 20 s.g.

Item des densdaigs na Penxstdaige Symon Elegast gesant mit onsen burgermeystere ende raitsluide tot Huy 3 daige tdaigs 5 s., mackt 15 s.

Item des vridaigs na Penxstdaige Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an onsen here van Luidic om te bidden den geyselbruedere onsen burgeren daigh te gheven hons gevenckenis 2 daige, mackt 10 s.

Item des sondaigs 13 daige in junio Symon Elegast gesant tot Diest herberch te beslaen onsen burgermeysteren ende raitsluiden die ter daighfarde gereden woeren 3 daighe tdaigs 5 s., mackt 15 s.g.

fol 22[r]

Item op den selven daigh Henken van Collen gesant tot Mercktwesit want onse meystere ende rait anbracht was van etslike stratenscendere alda gevangen weren om die gelegentheit dar van te vernemen[f] 1 nacht, mackt 2 daige 10 s.g.

Item des soterdaigs na Sacraments daigh Henken van Collen tot Lyse[30] mit eynen gelouve brieve van der geyselbruedere wegen 1 daigh, makt 5 s.

f Hs.: ‘vermen’.

30 Lixhe (B.).

Item op sent Johans daigh Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen tot Tongeren om des mans wille de doit bleyff des vridaigs na Sacraments daigs 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des sondaigs na sent Johans daigh Henken van Collen gesant tot Stochem, tot Eyke ende tot Briede[g] om hon te warnen van volkes dat sich vergadert hadde ende vort tot Briede[31] onse portere te warnen die van den Bossche quomen[h] 1 daigh ende 1 nacht mackt 3 daigh tdaigs 5 s., makt 15 s.

Item des anderen daigs na sent Peter ende sent Pouwels daigh Henken van Collen gesant mit brieven an die burgermeystere ende porter ende an Gilis ende Wilhem der stat scryver 2 daige, mackt 10 s.g.

Item den selven Henken gesant tot Stochem tot Willem den scryver dat he tot Trijcht queme 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des donrsdaigs da na den selven gesant tot Valkenborch tot Wilhem den scryver dat he Tricht queme 1 daigh, 5 s.

Item op onsen Vrouwen avent Visitacio Gerken van Schende gesant tot Luidic mit brieven an onsen here van Luidic om dat die van Luidic den passe gesloeten hadden ende om te weten wie die saken tot Diest hergangen weren 2 daige, 10 s.g.

Item op den selven daigh Henken van Collen gesant mit eynen brieff an onse Vrouwe van Brabant om te vernemen wanne die daighfarde sijn solde tusschen die van Luidic ende onse stat 5 daige 5 s. tdaigs, mackt 25 s.g.

Item des sondaigs na onser Vrouwen daigh Visitacio Godart van Schinde gesant mit eynen brieff an den here van Perweis om des heren wille van Elsloe 2 daige, mackt 10 s.g.

fol 22[v]

Item des densdaigs na onser Vrouwen daigh Visitacio Henken van Collen gesant tot Diest an den rait onser genediger heirscap van Luidic ende van Braubant hon te bidden dat sij sich hyet en lieten infomeren van der claight die onse alde meystere ende burgere op die stat meyden te claigen 4 dage, mackt 20 s.g.

Item des donrsdaige 8 daige julii Goetken van Schinde gesant mit eynen brieff an onsen here van Luidic om eyne daigfarde te leysten mit denen van Luidic 2 daige, mackt 10 s.g.

g ‘ende tot Briede’ is doorgehaald.
31 Bree (B.).
h Het woord ‘quomen’ is doorgehaald.

Item des vridaigs voir sent Margrieten daigh Henken van Collen gesant om te vernemen wa onse luide sijn mochten du Lambrecht Happart gevangen wart 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item op sent Margrieten avent Henken van Collen gesant an den jongen here van Guylke om dat Goeswijn van Wijswilre sijn onderseten gedreight hadden Wynandt van der Hallen ende jonfrou Neesen van den Wingerde 4 daige, mackt 20 s.g.

Item des goensdaigs na sent Margarieten daigh onsen meyster Arnolt gesant eynen knecht an onsen here van Luidic om 1 geleyde brieff 1 daigh, 5 s.g.

Item des vridaigs na sent Jacobs daigh Voes Vroichop gesant mit brieven an jonchere Godenuel van Elderen home te bidden in der stat te comen bi onse burgermeystere ende geswoiren om mit home te spreken van saken der stat anruerende 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des 11 daigs augusto Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an heren Arnolt van Craienhem drossart tot Valkenborch om Henric Backmans wille ende sijne gedelinghe 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des moendaigs 16 daige in augusto Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an den here van Arkenteel ende vort an den here van Horion om Dietken Hemerkens wille de ter doit bracht is 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des vridaigs na onser Vrouwen daigh Assumpcio Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen an den here van Heynsberch om onser burgere wille die nu lesten hij gevangen woeren 3 daighe, mackt 15 s.g.

fol 23^{r}

Item des sondaigs na onser Vrouwen daigh Assumpcio Symon Elegast gesant tot Luidic mit heren Wilhem van sent Margraten ende heren Voes van Mulken om meyster Arnolt van Bielsen ende den anderen geschikt op der daigfarde tot Diest an te brengen wes guets sij tot Luidic erwerven conden ende van Luidic gesant tot Diest 4 daighe tdaigs 5 s., mackt 20 s.g.

Item op den selven daigh gesant Henken van Collen an heren Arnolt van Craienhem drossart tot Valkenborch om dat he hadde doin gebieden in den lande van Valkenborch dat nymant hij in die stat en queme dan op sijnen anxste 2 daige, mackt 10 s.g.

Item des donredaigs des anderen daigs Septembris Henken van Collen gesant mit onsege brieve an Busken van Daswilre dar

in die kindere van Louwen ende Lemmen Starken ontsachten om der stat wille van Trijcht, 3 daige om dat he home tot Montfort tot Heynsberch ende al om sueken moest, mackt 15 s.g.

Item des donrsdaigh na onser Vrouwen daige Nativitas Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an heren Arnolt van Craienhem drossart tot Valkenborch om Johan[i] der poenten ende articulen die he onsen stat gegheven heet 1 daigh, mackt 5 s.g.

Item des vridaighs na onsen Vrouwen daigh Nativitas Symon Elegast gesant mit brieven van der stat weghen an den hertoghe van Gelre ende sijnen steden van Rurmunde ende Venloe om des vercortennis wille dat die van Luidic an ons kerende sijn om onse vriheide aff te nemen van orveden 4 daige, mackt 20 s.g.

Item op den selven daigh Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen totten borgreve van Daelhem den he alom sueken moest om te vernemen off der rait van Borgongnen ewech were 2 daighe, mackt 10 s.

Item des sondaigs na onser Vrouwen daigh Nativitas Henken van Collen gesant mit brieven van heymeliken vrunden tot Johan van Oysen om Wilhem Franckotten wille des radermekers onse porter 3 daige, mackt 15 s.g.

fol 23[v]

Item 19 daige in septembris Symon Elegast gesant tot Francymont om scoepe wille die Johan Lomberder genomen sijn 4 daige, mackt 20 s.g.

Item des goensdaigs na sent Lambrechts Henken van Collen gesant mit brieven an heren Henric van Cleirmont drossart[j] borghseete tot Daelhem om Johan Barben wille ons porters 1 daige, mackt 5 s.g.

Item des donrsdaigs Henken van Collen gesant mit brieven van der stat weghen anheren Godart van den Bongart drossart tot Carpen om heren Coenrart van Elsloe ons porters 4 daige, mackt 20 s.g.

Item 25 daigs septembris Voes Vroichop gesant mit brieve tot Hasselt om dat onsen burgermeystere ende geswoiren anbracht was dat alda eyn de broeder was Hennen Rolpijns, de in den Vrijthoff doit bleyff, op etslic onse porter mit sijnen vrunden verhalden hadde om die te erslaen 1 daigh, mackt 5 s.g.

i Het woord ‘Johan’ is tweemaal geschreven.
j Het woord ‘drossaart’ is doorgehaald.

Item des 28 daigs septembris Symon Elegast gesant an heren Henric van Cleirmont om der rutere wille die Godardt Printze gevangen hebben ende sijne perde genomen 2 daighe, mackt 10 s.g.

Summa huius 57 lb. g. 14 s. 1 bir.

fol 24^{r}

Dit is dat schenken.

Item op sent Remeis avent geschenckt Johan Bertelot 1 verdel wijns die quart 2 s., mackt 8 s.

Item van den wijn te draigen 1 bir.

Item des derden daigs octobris geschenckt Peter van der Hallen onser Vrouwen clerck van Brabant 2 verdel wijns dar van 1 verdel byans die quart 2 scaelge ende 1 verdel die quart 2 s., mackt 18 s.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des vridaigs voir der 11000 megde daigh geschenckt den raide onse heren van Luidic 4 verdel wijns die quart 2 s., mackt 32 s.

Item van den wijn te draigen 1 s.

Item op den selven daigh geschenckt den raide onser Vrouwen van Brabant 4 verdel wijns die quart 2 s., mackt 32 s.

Item van den wijn te draighen 1 s.

Item op sent Symon in den daigh geschenckt den patriarke van Franckrijke mitten raide des conincs van Vranckrijke ende des hertogen van Borgongnen 8 verdel wijns dar van 4 verdel 9 bir. ende 4 verdel die quart 8 bir., mackt 3 lb. g. 8 s.

Item van den wijn te draigen 2 s.

Item op den selven daigh geschenckt den here van Perweis here Baldewijn van Monjardijn ende onse heren raidt van Luidic 4 verdel wijns dar van 2 verdel die quart 9 bir., ende 2 verdel die quart 2 s., mackt 34 s.g.

Item van den wijn te draigen 1 s.

Item des densdaigs des 4 daigs novembris geschenckt Johan van Kessel drossart tot Barchem 2 verdel wijns dar van 1 verdel die quart 9 byrmanen 1 verdel die quart 2 s., mackt 17 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des 9 daigs novembris geschenckt den here van

Perweis 2 verdel wijns 1 verdel die quart 9 bir. ende 1 verdel die quart 2 s., mackt 17 s.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

fol 24^{v}

Item des 18 daigs novembris geschenckt den baluin van der Sluis rait ende amptluide des hertogen van Borgongnen 2 verdel die quart 9 bir., mackt 18 s.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des 19 daigs novembris geschenckt Wuest bottelger onser Vrouwen van Brabant 2 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 18 s.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des gonsdaigs voir sent Katerinen daigh geschenckt Conrardt Hoke drossart tot Eyke 1 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 9 s.g.

Item van den wijn te draigen 1 bir.

Item des saterdaigs na sent Katherinen daigh geschenckt den drossart van Wassenberch 1 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 9 s.g.

Item van den wijn te draigen 1 bir.

Item des 10 daigs decembris geschenckt den here van Elderen 2 verdel wijns dar van 1 verdel die quart 9 bir. ende 1 verdel die quart 2 s., mackt 17 s.g.

Item van den wijn te draighen 2 bir.

Item des 11 daigs decembris geschenckt heren Adaem van Berge 2 verdel wijns die quart 2 s., mackt 16 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des 20 daigs decembris geschenckt den scoulteit van Gangelt 2 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 18 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des 26 daigs decembris geschenckt heren Arnolde van Craenhem drossart tot Valkenborch 2 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 18 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des donrsdaigs op den Joirsdaigh geschenckt der Vrouwen van Wedergroet ende hoeren dochteren 2 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 18 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des densdaigs na sent Anthonijs daigh geschenckt den burgermeysteren scepenen ende raitsluide der stat van Aiken 4 verdel wijns dar van 2 verdel die quart 2

borgongnens placken ende 2 verdel die quart 2 scaelgen, mackt 2 lb. g. 1 s.
Item van den wijn te draigen 1 s.g.

fol 25^{r}

Item op den selven daigh geschenckt den burgermeysteren ende raitsluide van Luidic 4 verdel wijns dar van 2 verdel die quart 2 borgons placken ende 2 verdel die quart 2 scaelgen, mackt 2 lb. g. 1 s.
Item van den wijn te dragen 1 s.g.
Item des goensdaigs na sent Anthonijs daigs geschenckt den scolteit van Luidic 2 verdel wijns die quart 2 scalgen, mackt 20 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des 28 daigs in Januario geschenckt heren Johan van den Wyer den ziegeler ende heren Hacken rait ons heren van Luidic 4 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 36 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 s.
Item des 11 daigs februarii geschenckt heren Conrart pastoir tot Heynsberch ende anderen rait des heren van Heynsberch 4 verdel wijns die quart 2 scalge mackt 2 lb. g.
Item van den wijn te draigen 1 s.
Item des soterdaigs op sent Peters avent catedra geschenckt heren Wilhem van Geytsingen 1 verdel wijns die quart 2 scalge, mackt 10 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 bir.
Item des soterdaigs na Reminiscere geschenckt heren Johan van Nommershem drossart in Brabant 4 verdel wijns die quart 2 scalgen, mackt 2 lb. g.
Item van den wijn te draigen 1 s.
Item op den selven daigh geschenckt Johans joncfrou van Kessel drossart tot Barchem 2 verdel wijns die quart 2 scalgen, mackt 20 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des moendaigs ende des densdaigs voir onser Vrouwen daigh Anunciacio geschenckt ons heren raide van Luidic ende onser Vrouwen rayt van Brabant ende den gueden steeden van Brabant ende van den bisdom van Luidic in roeden wijn 25 lb. g.
Item op den selven tijden geschenckt den selven raide

ende steden 18 verdel wit wijns die quart 2 scaelgen, mackt 9 lb. g.
Item van denen wijn te draigen 22½ s.g.

fol 25^{v}

Item des 8 daigs aprilis geschenckt Henric van Sittart kokenmeyster onser vrouwen van Brabant 2 verdel wijns die quart 2 scalge, mackt 20 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item op den Palme avent du die vytgeseten burgeren gebeden ende geboden worden hij in die stat te comen om des stots wille opgestande tusschen die van Luidic ende ons geschenckt Goeswijn van Here drossart tot Raide Goeswijn sijnen son ende Henric van Here 2 verdel wijns die quart 2 scalgen, mackt 20 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des vridaigs na Poesdaigh geschenckt den raide van Borgongne 6 verdel wijns die quart 2 scalge, mackt 3 lb. g.
Item van den wijn te draigen 2 s.g.
Item op den selven daigh geschenckt Wilhem bastart van Brabant 1 verdel wijns die quart 2 scalge, mackt 10 s.
Item van den wijn te draigen 1 bir.
Item op sent Jorijs daigh geschenckt heren Wilhem van Getsingen generail rentmeyster tot Valkenborch 1 verdel wijns die quart 2 s., mackt 8 s.
Item van den wijn te draigen 1 bir.
Item op den selven daigh geschenckt heren Johan van den Grave clerck onser Vrouwen van Brabant 2 verdel wijns die quart 2 s., mackt 16 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item op den selven daigh geschenckt heren Arnolde van Craienhem 2 verdel wijn die quart 2 borgon placken, mackt 21 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des anderen daigs na sent Servaes daigh geschenckt den raide van Borgongne 4 verdel wijns dar van 2 verdel die quart 2 borgongne placken ende 2 verdel die quart 2 s., mackt 37 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 s.g.
Item op den selven daigh geschenckt heren Wilhem van Geytsingen generael rentmeyster der lande van Overmaese 2 verdel wijns die quart 2 s., mackt 16 s.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

fol 26^{r}

Item des 16 daigs van den mey geschenckt den patriarke van Franckrijke anderen prelaten ende heren bij home wesende 6 verdel wijns dar van 3 verdel byants die quart 3 s. ende drie verdel die quart 9 bir., mackt 3 lb. g. 3 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 s.

Item des 20 daigs van den mey geschenckt den coupluiden van Antwerpen ende van sent Gertruden berghe 2 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 18 s.

Item van den wijn te draigen 1½ bir.

Item des 28 daigs van den mey geschenckt den proest van sent Servaes 4 verdel wijns die quart 2 scaelgen, mackt 2 lb. g.

Item van den wijn te draigen 1 s.g.

Item des 4 daigh in Junio geschenckt den proest ende senger van Luidic 2 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 18 s.g.

Item van den wijn te draigen 1½ bir.

Item op Sacraments daigh geschenckt den scutten van der stat 12 quarten wijns die quart 2 s., mackt 24 s.g.

Item des densdaigs na Sacraments daigh gescenckt den raide van Borgongne ende van Francrijke 4 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 35 s.g.

Item van den wijn te draigen 1 s.g.

Item des moendaigs na sent Johans daigh gescenckt den bisscop van Denmarckt 2 verdel wijns die quart 3 s., mackt 24 s.g.

Item van den wijn te draigen 2 bir.

Item des densdaigs dar na geschenckt der Vrouwen van Gaesbeke 4 verdel wijns die quart 9 bir., mackt 36 s.g.

Item van den wijn te dragen 1 s.g.

Item des donrsdaigs voir sent Margareten daigh geschenckt den raide Borgongne 6 verdel wijns dar van 2 verdel die quart 2½ s. ende 2 verdel die quart 9 bir. ende 2 verdel die quart 2 s., mackt tsamen 2 lb. g. 14 s.g.

Item van den wijn te draigen 1½ s.

fol 26^{v}

Item des vridaigs voir sent Margareten daigh gescenckt

den raide van Vranckrijke 4 verdel wijns die quart 2 s., mackt 32 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 s.g.
Item op sent Margarieten daighe gescenckt den drossart van Brabandt 2 verdel wijns die quart 2½ s., mackt 20 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des soterdaigs na sent Margareten daigh geschenckt den proest ende senger van Luidic 4 verdel wijns 2 verdel die quart 2½ s. ende 2 verdel die quart 2 s., mackt 36 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 s.g.
Item des donrsdaigs na onser Vrouwen daige Assumpcio geschenckt den here van Rotsloe ende sijnre vrouwen 2 verdel wijns die quart 2 s. mackt 16 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des 29 daigs in Augusto gescenckt den proest ende den senger van Luidic 2 verdel wijns die quart 2 s., mackt 16 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des lesten daigs in Augusto gescenckt den raide van Borgongne 4 verdel wijns die quart 2 s. mackt 32 s.g.
Item van den wijn te dragen 1 s.g.
Item op den selven daigh gescenckt heren Johan van Nommershem drossart in Brabant 2 verdel wijns die quart 2 s.g., mackt 16 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item des donrdaigs na onser Vrouwen daigh Nativitas gescenckt den here van Roetsloe ende sijnre vrouwen 2 verdel wijns die quart 2 s., mackt 16 s.g.
Item van den wijn te draigen 2 bir.
Item op den selven daigh gescenckt Queck den masselger van Aiken 1 verdel wijns die quart 2 s., mackt 8 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 bir.
Item des 19 daigs septembris gescenckt den here van Scoenvort 4 verdel wijns die quart 2 s., mackt 32 s.g.
Item van den wijn te draigen 1 s.g.

Summa 104 lb. g. 19 s. 1 b.

fol 27^{r}

Dit is Alrehande vytgeven.
Item des anderen daigs na sent Remeis daigh eynen jongen

geselle den onse here van Luidic gemackt heet ½ holl. gulden, mackt 11½ s.

Item des 15 daigs octobris den boede van Wilhemsteijn verthert in Gerardt Capruns huis 6 scaelge mackt 7½ s.g.

Item des 18 daigs octobris den boede van Dynant verthert in dat selve huis 4 s.g.

Item des 22 daigs octobris onse heren masselger van Luidic gesant mit brieven onse here vurs. an den jongen here van Guylke ende an heren Sceyffarde van Meraide die over onse stat gescreven ende geclaight van den saken der clencken 2 rijnsche gulden, mackt 2 lb. g. 17 s.g.

Item des sondaigs des 26 daigs octobris onse heren masselger van Luidic comen is ende bracht antwerde mit brieven van den jongen here van Guylke heren Sceyffart van Meraide ende den rentmeyster van Valkenborch op die brieve die onse here vurs. gesant hadde van der stat ende burgere weghen 2 holl. gulden, mackt 2 lb. ende 6 s.g.

Item des 5 daigs novembris onse heren masselger van Luidic wederom comen is van den jongen here van Guylke ende heren Sceyffarde van Merande mit brieven ter antwerde gegeven den selven masselger voir sijnen loen ende cost 2 lb. g.

Item des 9 dags novembris onse heren masselger van Luidic de geschickt wart an den jongen here van Guylke om des stoets wille tusschen home ende ons 1 rijnsch gulden, mackt 28½ s.g.

Item des 17 daigs novembris gegeven somghe luiden die in dieser gemeynre stat uytgeschikt hebben gewest te theregelde ende te lieffennis 3 holl. gulden, mackt 3 lb. g. 9 s.g.

Item op den selven daigh gegeven ons heren masselger van Luidic du he mit brieven van antwerden quam van den jongen here van Guylke ende heren Sceyffarde van Meraide 4 lb. g.

Item des 11 daigs decembris gegeven van bevelen der burgermeystere ende gesworen den hantbogen scutten om dat sij mitten burgermeystere gegangen woeren op den daigh tusschen onse stat ende den rentmeyster van Valkenborch 20 quarten oysterbirs die quart 1 stucken, mackt 7½ s.g.

fol 27^{v}

Item des 17 daighs decembris gegeven onse heren masselger van Luidic de die antwerde bracht van den brieven die onse here van Luidic gesant an den jongen here Guylke ende an heren Sceyffart van Meroede als die daige tusschen hon ende onse stat

gerampt te wederbieden 5 gelresche gulden, mackt 4 lb. g.

Item van den hoigetijde van Kersmisse onse heren masselger van Luidic te perde 1 dobbel mottoen, mackt 38 s.g.

Item ten selven tijden onse heren masselger te vuete 1 cleynen mottoen, mackt 19 s.g.

Item op den selven tijden onse heren piper van Luidic 2 nuwe gulden, maken 32 s.g.

Item op den selven tijden onser Vrouwen masselgere van Brabant te perde 1 dobbel mottoen, mackt 38 s.g.

Item op den selven tijden onser Vrouwen masselgere te vuet 1 cleynen mottoen, mackt 19 s.g.

Item op den selven onser Vrouwen piper van Brabant 1 dobbel mottoen, mackt 38 s.g.

Item op den selven tijden der stat boeden van Luidic 1 holl. gulden, mackt 23 s.

Item op den selven tijden des heren piper van Perweys 1 nuwen gulden, mackt 16 s.g.

Item ten selven tijden onse heren piper van Wesemoel 1 nuwen gulden, mackt 16 s.g.

Item op den selven tijden den boeden van Aken ½ holl. gulden, mackt 11½ s.g.

Item Wilken Sabaut van sijnen geluck 1 verdel wijns, mackt 8 s.g.

Item meyster Diric den bedeler te sijnen geluc 1 verdel wijns 8 s.

Item Johan Cavit hadde doin daighen Wilhem Fastrat der stat sloetmeyster om Marken sijnre dochter wille die home messacht solde hebben onder die man op der Lantscroenen gevangen dat der rait overdraigen op der stat kost te verantwerden ende Arnolt Selman die sake temoel verantwert heet 10 scaelgen, mackt 12½ s.

fol 28^{r}

Item des 20 daighe februarii Gerardt des bisscops boede van Collen de brieven bracht van den koervorsteren verthert 4 scalgen, mackt 5 s.

Item op den selven daigh 1 masselger onse heren van Luidic gesant an heren Scheyffart om der stat wille verthert in den Wenckel[32] 8 scalgen, mackt 10 s.g.

32 Huis de Winkel, gelegen in de Helmstraat, residentie van de Prinsbisschop bij diens verblijf te Maastricht.

Item op sent Mathijs daigh Heyne Voighalfs gegeven te lieffennis om heymeliken dienst ende soinderlingen gunst wille 4 vaet evenen dat vaet 17 bir. ende 20 borgongnen placken mackt, 2 lb. g. 3 s. 1 bir.

Item des 9 daigs van den meirt onser Vrouwen masselger van Brabant de brieve bracht van den gesceff tsenter Voes in der kirken van den waelen boeden[33] home onse burgermeystere dat he verbeyden wolde hon brieve over te vueren an onse Vrouwe van Brabant van den selven gesceff 2 nacht ende 1 daigh verthert 26 scaelge, mackt 32½ s.g.

Item op den selven daigh Diric Scillinc verloes meyster Diric sijn swert in den gesceff in der kirken sent Servaes tusschen die van Luidic ende onse burgere 29 s.g.

Item gegeven des heren piper van Guylke 2 nuwe gulden mackt 32 s.

Item den boede van Delremonde van den marckt te vrien 1 mott., mackt 19 s.g.

Item des 14 daigs van den Meirt onser Vrouwen masselger van Brabant de onser stat boetscap bracht 2 croenen mackt 3 lb. g. ende 8 s.g.

Item des densdaigs na Laetare Jherusalem des heren piper van Rotsloer 2 nuwe gulden, mackt 32 s.g.

Item des sondaigs op Judicare meyster Diric den scryver ende Godefridus holpen Wilhem Straven an die guede stede van den bisdom van Luidic want der brieve voele geborde manlic 1 quart wijns die quart 2½ s., mackt 7½ s.g.

fol 28^{v}

Item des 8 daigs aprilis des hertogen masselger van den Berghe de onser stat vruntlic ende guetlic brieve screyff om des stoets wille ophestanden tusschen die van Luidic ende onse stat 4 nuwe gulden, mackt 3 lb. 4 s.

Item op den selven daigh voir cost ende thergelde eyns boeden de heymlice brieve bracht onsen burgermeystere ende raidt ende warnede in gelouve voir uytrennen want opsat op hon gemackt were 13 scaelgen, mackt 16 s. 1 bir.

Item des 12 daigs aprilis eyn genant Henken de onsen burgermeysteren in heymelicheit verboedingen anbracht van opsat gemackt op onse stat, dar om die stat gemeynlic wackdet, verthert die selve 2 nuwe gulden in spijsen

33 Luikse boden.

ende 17 quarten wijns die quart 2 scaelge ende home gegeven 4 nuwe gulden den gulden 16 s.g., mackt 6 lb. 18½ s.g.

Item op die nachte du onse stat in die wopenen was ende verbodinge hadde dat Wijc beklommen solde werden die hantbogen scutten bij eyn woeren in eyn huis off honres irgens te doin were dat men sij bij eyn vonde verdroncken 2 cruken oysterbirs mackt 26 quart die quart 1½ bir., mackt 9 s. 3 bir.

Item du onse burgermeystere na gereden woeren na onser stat vyande die hantboghe gesellen theghen geloupen verdroncken du sij weder quomen 13 quarten oysterbirs die quart 1½ bir., mackt 4 s. 3½ bir.

Item op den selven daigh onse burgermeystere den vyanden nagereden verthert 25½ s.g.

Item des donrsdaigs na sent Marcus daigh der stat masselger van Dynant de hij gesant was an onse burgermeystere ende geswoiren mit brieven van honre stat weghen ende onse burgermeystere home hieten verbeiden voir home ende sijns perds cost 6 s.g.

Item want meyster Henric van Thonen over daigh ende nacht van bevelen ende geboeden der burgermeysteren van Brueselt hij in der stat comen is om des stoets wille hangende tusschen die stat van Luidic ende onse stat ende sijnre dyener tot Brueselt ledich staen, home te geven te lieffennis ende te helhpen sijns schaeden 4 holl. den gulden 24 s., mackt 4 lb.

fol 29^{r}

Item sent Servaes daige onse burgermeysteren ende geswore mit honren vrunden ende dieneren omgegangen mit sent Servas hout[34] verthert onder hon 5 lb. 19 s.

Item op den selven daigh 4 piper ende 1 trompenner gespelt op sent Servaes thoren daigh ende nacht mallic 5 labayen, mackt 23½ s.g.

Item des 16 daigs van den mey meyster Henrics knecht van Thoiren gegeven te lieffennis om dat he mitten donre schieten kan ende he hij bleyff ter beeden du der stoet was ende rumoir dat die van Luidic voir Trijcht comen solden sijn 2 nuwe gulden, mackt 32 s.g.

Item want in den rait bracht wart, du men die heylghe droigh dar rumoir vallen mocht van den geyselbruedere ende die burgermeystere ende gemeyne rait hon panseir andoiden ende

34 Reliekschrijn van St. Servaas, de Noodkist genaamd.

mitten heilgen ginghen, verdroncken 33 quarten wijns die quart 2 s., mackt 3 lb. 6 s.

Item op onse Heren opvarts daighe onser Vrouwen masselger van Brabant de brieff bracht van onser Vrouwen wegen an die steede van Luidic 40 alde g., mackt 3 lb. 15 s.

Item den boede van Antwerpen van den marckt te vryen 1 cleynen mottoen, mackt 19 s.g.

Item meyster Johan Bertholot 6 ellen lakens tot sijnen rock 8 lb. g.

Item Moes van Hoesden der stat procurere sijnen rock 5 ellen lakens die ellen 1 mottoen, mackt 4 lb. 15 s.g.

Item Wilhelmus der stat clerck van sijnen wenterrock ende somerrock 6 lb.

Item Heyne Waghehals om diensts wille den he der stat gedaen heet 1 lb. g.

Item op Sacraments daigh onse burgermeystere ende geswoiren mit voele honnen vrunden ende dyeneren omgegangen mitten heilgen Sacrament als gewoenlic is tsamen verthert 11 lb. ende 2 s.g.

Item die selve van witten hueden 36 scoenvorster, mackt 2 lb. 2 bir.

Item des vridaigs na Sacramenti die nuwe meystere ende die gesellen du dat gesceff was op den Vrithoff verthert in broede ende in wijn ende in bire ende in kiese 39 s.g.

fol 29^{v}

Item Stas des heren dyner van Diest den die geyselbruedere gevangen hadden verthert bij Willem in die Lantscroen 16 s.

Item want onse burgermeystere ende geswoiren vytgesant hadden 6 hantboighen scutten op der Maesen omtrent Udenkoven ende tot Elsloe op die gewede om te wachten op onser stat vyanden 10 daige ende 10 nacht voir honnen cost en senyt 7 holl. gulden den gulden 23 s., mackt 8 lb. 1 s.

Item des moendaighs na onser Vrouwen daigh Visitacio des greven piperen van Cleve 2 nuwe gulden, mackt 32 s.

Item des anderen daigs na sent Margarieten daighe des hertoghen masselger van Gelre 1 nuwen gulden, mackt 16 s.

Item des 25 daigs Julij gegeven Heynen Waighals om diensts wille den he der stat gedaen heet 2 nuwe gulden, mackt 32 s.g.

Item des sondaigs op sent Jacobs daige des nachts, want onse burgermeystere ende rait eyn heymelic verbeydt was dat die

vyande voir Wijc off Hartelt[35] comen solden, dar om die ambachten wackden, verdroncken die gesellen die mitten donreschieten 2 nacht 2 placken in oysterbir, mackt 3 s. 1 bir.

Item want lesten mit nachte 2 scepe doir die Maesebrugge vueren die onse burgermeystere doiden hueden meyster Godart van Stochem, Johan sijnen sone coupman ende Peman Lentze palere hir om men hon geven sal 2 verdel wijns die quart 2 s. mackt 16 s.g.

Item des 8 dags in Augusto overmits burgermeystere ende geswoiren g e g e v e n e y n e n h e y m e l i k e n v r u n d e 4 nuwe gulden, mackt 3 lb. 4 s.

Item Gertruydt Vroichops wijf van den lakenen ende dwelden te wasschen op den Lantscroenen 20 s.g.

Item die selve van thienenwercke ende coperen wercke te schueren op der Lantscroenen 10 s.g.

Item des greven masselger van Saffenberch gesant an onse burgermeystere ende geswoiren van der saken, dat des greven onderseetten hon perde ende gethouwen hij bekommert woeren, voir vyandt ende vrunt sijn ende onse meystere ende geswoiren home hijr hieten verbeyden ende blyven des raits, verthert in Gerarts neven huise van Katzop 1 rijnsche gulden, mackt 28½ s.g.

Item den boede van Antwerpen van den marckt te vrien in den herfst 1 mottoen, mackt 19 s.g.

fol 30^{r}

Item want rumoir opgestanden was v a n d e n g e y s e l b r u e d e r e dar om onse genedige Vrouwe van Brabant hoeren boede Arnolt Scottelman gesant hadde an onse stat om alle gestant te vernemen, verthert in Dirich Witters huis 4 scaelge, mackt 5 s.g.

Item die boeden van der stat ende folge dienere der burgermeystere mit honnen vrunden gehuedt Coppen van Wijc 3 nacht ende 2 daige, verthert 2 lb. 13½ s.

Item lesten eynen onsen genedigen Vrouwen masselger gesant an onsen here van Luidic ende stat van Luidic om stots wille tusschen hon ende ons opgestanden verthert die selve masselger in den Wenckel 16 scaelge, mackt 20 s.g.

Item op den moendaigh du voele jongere gesellen mitten burgermeysteren ende honnen vrunden den vyande nagevolt woeren tot Hocht gegeven den jongen gesellen vurs. 1 vaet oysterbirs, mackt 20 s.g.

35 Vaeshartelt onder Meerssen.

Item die selve van spijsen 10 s.g.

Item op onser Vrouwen daige nativitas op kermis avent ende kirmis daigh Herman van Valkenborch, Sestken van Bromelen, Lentsken sijn[k], Johan van Loir pipere ende Hennen Rompken trompener gespielt ende gepepen op den nuwen thoren[36] twe avent mallic 5 labayen, mackt 23 s. 1½ bir.

Item Wilken Zutseller gegeven te lieffennis 8 s.g.

Item des vridaigs op sent Remeis daigh Rutte Cornelis Pronten son om dienstes ende saken wille die he ons anbracht heet 3 nuwe gulden, mackt 2 lb. 8 s.g.

Item des heren boede van sent Lambrecht de brieve bracht van der daigfarde 5 s.g.

Item Voes Vroichop van der Lantscroenen ende van den denckhuis te veghen van den ganzen joer 4 lb. g.

Item meyster Johan der scherpe richter van den vier hogetijde van den gantzen joer 4 dobbel mottoen den dobbel voir 38 s.g., mackt 7 lb. 12 s.g.

Item den selven van sijnen huiscens van den gantzen joer 2 dobbel mottoen, mackt 3 lb. 16 s.g.

Item den wechter van den gantzen joer alle verthenacht 18 s., mackt 22 lb. ende 15 s.g.

Summa 100 ende 87 lb. g. 9 s. 3 bir.

fol 30^{v}

Dit dat uytgeven van den wenterrocken ende somerrocken.

Item meyster Henric van Riemst van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 18 s., mackt 3 lb. 12 s.

Item den selven voir sijn vueder 1 holl. gulde, mackt 23 s.g.

Item Godart Gans van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen laken 18 s., mackt 3 lb. 12 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 1 holl. gulden, mackt 23 s.g.

Item meyster Cloes van Stockem van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. g. 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item meyster Godart van Stochem van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. g. ende 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item meyster Otten van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. ende 16 s.g.

k Waarschijnlijk is hier een woord vergeten b.v. dienaar of knecht.

36 Markttoren.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item meyster Henric van Thoren van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. g. 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item meyster Wilhem den boighemeker van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. ende 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item meyster Peter paveier van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. g. ende 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item Arnolt Kellener van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. g. ende 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item Cloes van Brueselt van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item Gerardt Telle van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g. mackt 2 lb. g. 16 s.g.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

fol 31^{r}

Item den selven voir sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s.g., mackt 3 lb. g.

Item Symon Elegast van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. 16 s.

Item den selven voir sijn vueder 19 s.g.

Item den selven voir sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s.g., mackt 3 lb. g.

Item Johan van Collen van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s.g., mackt 2 lb. 16 s.g.

Item den selven voir sijn voider 19 s.g.

Item den selven van sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 15 s.g., mackt 3 lb. g.

Item den wechter van sijnen wenterrock 4 ellen lakens die ellen 14 s., mackt 2 lb. g. ende 16 s.g.

Item den selven voir sijn voider 19 s.g.

Item den selven voir sijnen somerrock 4 ellen lakens die ellen 12 s., mackt 2 lb. g. 8 s.g.

Summa 65 lb. g. 18 s.

fol 31^{v}

Dit is dat gescoff dat geschiedet op den Vrijthoff des vridags na Sacraments daigh.

Item Lambrech Pacsleger voir sijne quetzuer 12 nuwe gulden den gulden 16 s.g., mackt 9 lb. g. ende 12 s.g.

Item Gilis van Genpe der alde scoemeker voir sijnen quetzuoir 3 nuwe gulden, mackt 2 lb. g. 8 s.g.

Item Hopken sijnen ortzitter ½ nuwe gulden, mackt 8 s.g.

Item Peter Quijntersleger voir sijne quetzuer 6 nuwe gulden, mackt 4 lb. g. 16 s.g.

Item Symon Elegast voir sijne quetzuer 20 nuwe gulden ende 6½ lb. g. den gulden 16 s.g., mackt tsamen 21½ lb. g.

Item meyster Tilman dat Symon betalt heet 22 s.g.

Item Cloes Sanck volre voir sijne quezuer 13 nuwe gulden, mackt 10 lb. g. 8 s.g.

Item Johan Cleynjans son van Wesit voir sijne quetzuer 4 nuwe gulden, mackt 3 lb. g. 4 s.g.

Item Thees Potter voir sijne quetzuer 3 nuwe gulden, mackt 2 lb. g. 8 s.

Item den selven van orsitter gelde 10 s.g.

Item Heynen Deutzer van Wesit voir sijne quetzuer 3 nuwe gulden, mackt 2 lb. ende 8 s.g.

Item den selven van orsitter gelde 8 s.g.

Item meyster Tilman van Solt voir sij ersitter gelt dat he Cloes Sanck, Hennen Cleynjans son van Wesit, Peter Quijntersleiger, Lambrech Packsleger, Symon Elegast mitter Gots helpen genesen heet van den quetzueren die hon gedaen was 16 nuwe gulden mackt 12 lb. 16 s.

Summa 72 lb. g. 18 s.

fol 32^{r}

Dit is dat vytgeven van den soudennere van den schutten ende van den warden te doin op den porten.

Item Hennen des Herden son geseten op Hoigbrugge port tot Wijc van Palmen tot sent Margareten missen 14 weken lanck, mackt 98 daige tdaigs 2 scoenvorster, mackt 11 lb. ende 2 bir.

Item Gilis Bossche geseeten op die selve port van sent Margareten missen tot onser Vrouwen misse Assumpcio 5 weken lanck, mackt 35 daige tdags 2 scoenvorster, mackt 3 lb. 18 s.g. 3 bir.

Item eynen knecht geseten op den Aldenhoff porte die te hueden 2 daigen tdaigs 2 scoenvorster, mackt 4½ s.g.

Item op den sondaigh 16 daige van den mey 4 van den gesworen vuetboegen geseeten voir Hoigbrugge port te Wijc ende voir sent Martijns port te Wijc 2 ygelijc tdaigs 2 alde groten, mackt 2 lb. g.

Item op Sacraments dagh Rutte Klencken ende Gijse Buelen gehuet Hoigbruge port tot Wijc mallic 2 scoenvorster mackt 4½ s.

Item des soterdaigs ende des sondaigs na Sacraments daigh 16 scutten geseten voir die 8 porten tot Trijcht mallic tdaigs 2 alde groten den grote 7½ bir., mackt 6 lb.

Item Johan Pricknit der jonge gereden als soudenneir 10 weken lanck mackt 70 daigh, tdaigs ½ holl.gulden den gulden 23, mackt 41 lb. 8 s.

Item Johan Peren gereden in den velde als soudenneir 10 weken lanck mackt 70 daige, tdaigs ½ holl. gulden ende 1 holl. gulden te lieffenis, mackt tsamen 36 holl.gulden den gulden voir 23 s.g., mackt 41 lb. ende 8 s.

Item Lambrecht Sturken gereden in den velde als soudenneir 10 weken lanck mackt 70 daige, tdaigs ½ holl. gulden ende 1 gulden te lieffennis mackt tsamen 36 holl. gulden den gulden 23 s., mackt 41 lb. g. ende 8 s.g.

Item Lenart Geldoff gereden in den velde als soudenneir 10 weken lanc mackt 70 daige, tdaigs ½ holl. gulden ende 1 holl. gulden te lieffennis mackt tsamen 36 holl.gulden den gulden voir 23 s., mackt 41 lb. g. ende 8 s.g.

Item Johan Geldoff gereden in den velde als soudenneir 10 weken lanc mackt 70 daige, tdaigs ½ holl.gulden ende 1 holl. gulden te lieffennis mackt tsamen 36 holl.gulden den gulden 23 s.g., mackt 41 lb. g. ende 8 s.g.

fol 32^{v}

Item Johan van Louwen gereden in den velde als soudenneir 10 weken lanc mackt 70 daige, tdaigs ½ holl.gulden ende 1 holl. gulden te lieffennis mackt tsamen 36 holl.gulden den gulden 23 s., mackt 41 lb. g. 8 s.

Item Reynken van Louwen gereden in den velde als soudenneir 9 weken lanc mackt 63 daige, tdaigs ½ holl.gulde ende 1 holl.gulden te lieffennis mackt tsamen 32½ holl.gulden den gulden 23 s., mackt 37 lb. 7½ s.

Item Thonijs Yserman gereden in den velde als soudenneir 8 weken lanc mackt 56 daige, tdaigs ½ holl.gulden ende 1 holl.gulden te lieffennis mackt tsamen 29 holl.gulden den gulden 23 s., mackt 32 lb. 7 s.g.

Item Wijnandt van Senck gereden in den velde als soudenneir 9 weken lanc mackt 63 dage, tdaigs ½ holl.gulden ende 1 holl.gulden te lieffennis mackt tsamen 32½ gulden den gulden 23 s. mackt 37 lb. 7½ s.

Summa 378 lb. h. 8 s. 1 b.

fol. 33^{r}

Dit is dat vytgeven van den porten ende van den censen.

Item die porterner van Hoigbruggen te Wijc van den gantzen joer 5 cleyn mottun den mott. 19 s., mackt 4 lb. 15 s.g.

Item den portenner van sent Mertijns port te Wijc van den gantzen joer 4 cleyn mott. den mott. 19 s.g., mackt 3 lb. 16 s.g.

Item den porterner van Crainen porte te Wijc van den gantzen joer ½ marck, mackt 18 s. ende 3 bir.

Item den portenner van Hoigbruggen sent Peter van den gantzen joer 1 marcke gelts, mackt 37½ s.g.

Item den portenner van den Aldenhoffs port van den gantzen joer 2 marcke die marcke 37½ s., mackt 3 lb. 15 s.g.

Item die selve van Kuenen portken[37] van den gantzen joer 4½ s.g.

Item die portenner van Lemculen port van den ganzen joer 2 lb. g.

Item die portenner van Tweymbergen porte van den gantzen joer 5 mott. den mott. voir 19 s., mackt 4 lb. 15 s.

Item die portenner van Lendercruce port van den gantzen joer 2 lb. g.

Item die portenher van Hoighter port van den gantzen joer 1 marke, mackt 37½ s.g.

Item der gewantmeker knecht van den schellen te luyden op der hallen[38] van den gantzen joer 1 marcke, mackt 37½ s.g.

Item Wilhem van Vleytingen, Tylman Strijker van den wolwoghen van den gantzen joer 4 marcke die marck 37½ s., mackt 8 lb. g.

Item meyster Johan der orsitter van den gantzen joer 6 dobbel mott. den dobbel 38 s.g., mackt 11 lb. g. 8 s.g.

Item meyster Cloes van Stochem van den gantzen joer 8 dobbel mott. den dobbel 38 s.g., mackt 15 lb. 4 s.g.

Item meyster Godart van Stochem van den gantzen joer 8 dobbel mott. den dobbel 38 s., mackt 15 lb. 4 s.g.

37 Ligging onbekend.

38 Lakenhal op de Markt.

Item meyster Otte van Kersmisse 2½ gulden den gulden voir 27½ s.g., mackt 3 lb. g. ende 11 s. 1 bir.

Item meyster Henric van Thoiren van den gantzen joer 5 gulden den gulden 27½ s., mackt 7 lb. 2½ s.

fol 33^{v}

Item meyster Wilhem der boighmeker van den gantzen joer 6 mott. den mott. 19 s.g., mackt 5 lb. ende 14 s.g.

Item hondert geswoiren scutten van der stat van den gantzen joer mallic des joirs 1 cleyn mott. den mott. 19 s., mackt 95 lb. g.

Item die selve scutten des joirs eyn aem wijns die quart 2 s.g., mackt 10 lb. g.

Item meyster Diric Thonijs van sijnre burgermeysterscap van den gantzen joer 15 gulden den gulden 28½ s., mackt 21 lb. g. 7½ s.g.

Item meyster Henric Bomer van sijnre burgermeysterscap van den ganzen joer 15 gulden den gulden 28½ s., mackt 21 lb. g. 7½ s.g.

Item Gilis der stat clerck van den gantzen joer 20 rijnsch gulden den gulden 28½ s., mackt 28½ lb. g.

Item Henken van Collen onser stat masselger van den gantzen joer 3 mott. den mott. 19 s., makt 2 lb. 17 s.g.

Item Symon Elegast onser stat masselger van den gantzen joer 3 mott. den mott. 19 s. mackt 2 lb. 17 s.g.

Item Torfs wijf van den gantzen joer 5 alde g. den g. 7½ bir. mackt 9 s. 2 bir.

Item Lambrecht van den Ketel van den gantzen joer 7 alde g. den g. 7½ bir. mackt 13 s. ½ bir.

Item Mechtilt Cloits van den gantzen joer 13½ alde g. den g. 7½ bir. mackt 25 s.g. 5 hallar.

Item den clokker van sent Servaes van der lester clocken te luyden van den gantzen joer 1 marcke gelt mackt 27½ s.

Item die heren van onsen Vrouwen van den denckhuis van den gantzen joer 9 den. gelts mackt 1½ s.g.

Item die heren van sent Servaes van den vleyshuise van den gantzen joer 22 den. guets gelts mackt 3 s. 1½ bir.

Item die selve heren van eynre gesauten vyssche scat van den gantzen joer 37½ s. den s. voir 7½ bir. mackt 3 lb. g. 11½ s. 1 hallar.

fol 34^{r}

Item heer Godarts kinder van Heze van den denckhuis van den gantzen joer 1½ marcke gelts mackt 2 lb. 16 s. 1 bir.

Item heer Arnolt van den Swaen van den denckhuis van den gantzen joer 3 marcke 15 s. die marcke 37½ s. mackt 7 lb. 2½ bir.

Item den Heylichgeyst van Trijcht van den gantzen joer 4 marcke 15 alde g. die marcke 37½ s.g. mackt 8 lb. 17 s.g. 3½ bir.

Item Syele der wisseler ende Oyslingers kinder van Gerarts weghen van Rothem van den gantzen joer 8 marcke die marcke 37½ s. mackt 15 lb. g.

Item Diric Lamboy van den gantzen joer 9 marcke ende 6 capun die marcke 37½ s. der capun 3 cleyken mackt tsamen 17 lb. g. 12 s. ende ½ bir.

Item van den guede van Berche 7 marcke Hecknics wijf ende hoer gedelingen van den gantzen joer die marcke 37½ s. mackt 13 lb. ende 2½ s.g.

Item Jutte Gilis nycht des wissellers van den selven guede van den gantzen joer 3 marcke die marcke 37½ s.g. mackt 5 lb. g. ende 12½ s.

Item Arnolt Clot van den selven guede van den gantzen joer ½ marcke mackt 18 s. 3 bir.

Item van der lantscroenen van den gantzen joer 18 marcke ende 2 alde g. die marcke 37½ s. mackt 33 lb. 18 s. ende 3 bir.

Item die meyster van den raemen van der Maese ende van der Jekeren 2 marcke die marcke 37½ s. mackt 3 lb. 15 s.g.

Item van den tolle van Loven voir 1 veirdonck silvers 2 lb. 9 s.g.

Item van parkament ende van papir 2½ lb. g.

Item den scryver van den rekenninge te maken 14 lb. g.

Item den paymeysteren van cost ende van verluys dat gelt op te heven ende vyt te gheven 12½ lb. g.

Summa 423 lb. 16 s. 3 bir.

fol 34^{v}

Dit is dat vytgeven van der alder scholt.

Item in den joer van 98 des 4 daigs februarii geschenkt heren Johan van Nommershem scoulteit tot Antwerpe overmits Cloes Appel 2 verdel wijns die quart 2 borgoingsche placken mackt 21 s.

Item overmits den gemeynen rait Johan Cuper voirmols burgermeyster der stat van Trijcht gheven sal voir cost van den

perde dat he gehalden heet 10 holl. gulden den gulden 23 s. mackt 11½ lb. g.

Item in den joer van 98 die 12 guede knapen bij den anderen gewest sijn om te ordenieren ende dat gelt te setten[39] vertert onder hon tsamen 8 lb. 6 s.

Item want alle onse burger coupluide van Tricht mit honre haven ende gueden tolvrij sijn tot Norenberch vort ende weder alda te varen mit 1 lb. pepers des joirs te betaelen dat achterstedig was 3 joer langc dat Peter Coninc deken der coupluiden van Trijcht voir die 3 lb. pepers 1 rijnschen gulden mackt 28½ s.

Item Reynart van Louwen der jonge gereden tot Ludic om des sackens wille ende relaxacie te crighen ende was so voir ende na 8 daighe des daigs 8 lb. g. mackt 6 lb.

Item Arnolt Pester geschenckt van der stat weghen voirtijts den here van Perweijs 4 verdel wijns die quart 7 bir. mackt 28 s.g.

Item van den wijn te dragen 1 s.g.

Item Ghijse van den Ketel betaelt van der alde scolt 20 gulden tornken den gulden 33 s. mackt 33 lb. g.

Item Rutte van Grembey van alden scolt van den erve 13 rijnsche gulden ende 6½ mott. den gulden 28½ s.g. den mottoen 19 s.g. mackt tsamen 24 lb. g. 14 s.

Item geschenckt den Vrouwen van Cranendonck 2 verdel wijns die quart 7 bir. mackt 14 s.g.

Item van den wijn te draighen 2 bir.

Item van den tol van Loven voir 1 verdonck silvers 2 lb. ende 11 s.

Item Arnolt van Bicht ende sijne gesellen van broide dat sij verkochten in der hallen 5 lb. ende 8 s.

fol 35^{r}

Item den deken van den gewantmekeren verlacht hebben an boedenloen om dat geleyde te werden an den bisscop van Trieren 6 rijnschen gulden den gulden voir 28½ s. mackt 8 lb. 11 s.

Item meyster Reynart van Louwen mit 2 perden Gilis der stat clerck ende Arnolt Pester mallic mit 1 perde gereden tot Luidic om te verantwerden die incibitien die Cloes van Malle geworpen heet om gedencks wille dat henckt voir die burgermeysteren ende

39 Koers van het geld vaststellen.

geswoiren tusschen Hennen Daems ende Lijsbet van Mosmol ende om den sanck te crighen 3 daige meyster Reyner des daigs 12 alde ende die ander mallic 8 alde g. den g. 7½ bir. mackt 7 lb. ende 13 s.g.

Item gegeven voir die copie der incibicien in dat gericht geheyst ende vytgescreven 28 scaelgen mackt 35 s.g.

Item meyster Lenardt den advocait van de preposicien die he in formen mackde 1 rijnsch gulden mackt 28½ s.

Item meyster Lenarts clerck de preposicien screyff 4 scaelgen mackt 5 s.

Item van den relaxacien te scryven ende te ziegelen 6 alde placken mackt 9 s. ende 3 bir.

Item op sent Thomoes avent Symon Mertijns, Gilis der stat clerck gereden tot Luidic om te verantwerden ende rait te hebben op alsollich gebodt ende incibicien als Cloes van Malle geworpen heet an die stat als van eynen gedenghe tusschen Hennen Daems ende Lysbet van Mosmol 2 daighe des daigs mallic 8 alde g. mackt 3 lb. g.

Item des sondaigs na sent Thomas daigh Symon Mertijns, Gilis der stat clerck ende 1 knecht gereden tot Luidic om der selver saken wille mallic 2 daige Symon ende Gilis tdaigs mallic 8 alde g. der knecht tdaigs 4 alde g. mackt 3 lb. 15 s.g.

Item op den selven tijden vytgegeven tot behuef des compromis ende seggens tusschen Hennen Daems ende Lijsbet van Momael hangende in formen van recht in latijn te setten om da mit volcomende rait te hebben 1 g u l d e n c r o e n m a c k t 34 s.

fol 35^{v}

Item betaelt voir meyster Henric Bomer ende Godart Gans, Arnolt Proenen 20 lb. g. 14 s.

Item betaelt voir meyster Diric Thonijs, meyster Henric Bomer, Johan van Loen den zeilwender te Wijc 11 lb.

Summa 156 lb. g. 15 s. 1 bir.

Summa summarum 2531 lb. g. 18½ s.

fol 36^{r}

Dat is dat vytgeven van den verthennacht payen.

In den eirsten des sondaigs na sent Dyonijs daigh.

Item Lennen Kieweken gewart tot Wijc an dat Overen 9½ dagh tdaigs 5 s. mackt 2 lb. g. ende 7½ s.

Item Cruesen gewart an dat selve 9 daige tdaigs 5 s. mackt 2 lb. ende 5 s.

Item Henken van Namoir an dat selve 10 daigh tdaigs 5 s. mackt 2½ lb. g.

Item Wilhem Aicns gewart an dat selve 9 daige tdaigs 5 s. mackt 2 lb. 5 s.

Item meyster Cloes van Stochem gewart an dat selve 10 daige daigs 5 s. mackt 2½ lb.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item scheven Wilhem Aichs neve gewart an dat selve 10 daigs daigs 1 peter mackt 7½ s.

Item an Cloes van Calfstert an dat selve 5 malder kaucks dat vaet 3½ bir. mackt 26 s. 1 bir.

Item Ghijse Wert gevuert van Cloes huis van Caufstert tot Wijc 1½ kerren kaucks mackt 2 s.

Item van den calck te laeden 1 s.g.

Item der selve Ghijse gevuert van den walle te Lenculen tot Wijc 13 kerren harden steyne die kerre 2 s. mackt 26 s.

Item der selve gevuert van den Aldenhoff in die halle 1 waghen boighen 2 s.g.

Item Cloes van Thienen ghevuert kieselinc van den Gryent tot Wijc an dat Overen 3 daige tdaigs 5 s. mackt 15 s.

Item Heyne Pennen gevuert an dat selve 3 daige kieselinc tdaigs 5 s. mackt 15 s.

Item an Arnolt Cuken 1 sceepe gemyet totten kieselinge 3 daige mackt 4½ s.

Item an Wilken Lamsons 1 schepe gemydt an dat selve 3 daige mackt 4½ s.

Item Jacob van Hercke gewart tot Wijc an Thomketels huis ende an die sluyse op den grave 10 daigh dags 5 s. mackt 2½ lb.

Item Johan van Valle gewart an dat selve 9 daige tdaigs 4½ s. mackt 2 lb. g. 2 bir.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 10 daige tdaigs 6 s. mackt 3 lb. g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

fol 36^{v}

Item Hennen Cremer gewart an dat selve 10 daige tdaigs 2½[l] s. mackt 25 s.

Item Herman van Valle gewart an die kieselinge te houwen ende te laeden 3 daige tdaigs 2½ s. mackt 7½ s.

l 5½ verbeterd tot 2½.

Item Henken Grijngart gewart an dat selve 3 daige tdaigs 2½ s.g. mackt 7½ s.g.
Item Henken van Gremberghen gewart in den grave an dat lessche vyt te trecken 9 daige tdaigs 3 s. mackt 27 s.
Item Hennen Kerne gewart an dat selve 6 daige tdaigs 2½ s. mackt 15 s.
Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 9 daige tdaigs 4 s. mackt 36 s.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item Hennen Geylekirken gewart op sent Mertijns port te Wijc 3½ daigh des daigs 6 s. mackt 21 s.
Item sij knecht gewart an dat selve 3½ daigh mackt 3½ s.g.
Item den werckluiden van honnen moendaigh 6 s.
Item Wilken Wickart van 1 sloit op Hoigbruge port te Wijc an die doire 5 s.g.
Item den selve van 1 sloit op den thoren te Wijc 2 s.g.
Item an meyster Godarts wijf van Montenaken van 78 lb. yserwercks tot beijtelen an den thoren te Wijc dat lb. 1 s. mackt 3 lb. ende 18 s.g.
Item die selve an Thomketels huis an die doiren 15 lb. yserwarcks mackt 15 s.
Item ander groet tot Hoigbruggen 300 groeter doirenegel dat hondert 3 s. mackt 9 s.g.
Item die selve an dat selve werck 3 hondert vinsternegel mackt 3 s.g.
Item die selve an dat selve 300 overdobbel negel dat hondert 4 s. mackt 12 s.
Item die selve an dat huis te Wijc 200 doirnegel mackt 4. s.g.
Item Gerart Telle gewart 10 daige daigs 3 peter mackt 22½ s.g.

Summa 39 lb. g. 16 s. 1 b.

fol. 37^{r}

Des sondaigs voir sent Symon Juden daigh.
Item Johan van Grembergen gewart achter die hondevilre an den grave op die Jeker 12 daige tdaigs 3 s.g. mackt 36 s.
Item Hennen Kerne gewart an dat selve 12 daige tdaigs 2½ s. mackt 1½ lb.
Item Hennen Hesseler gewart an dat selve 8 daige tdaigs 2½ s. mackt 20 s.
Item Hennen Gryngart gewart an dat selve 12 daige tdaigs 2½ s. mackt 1½ lb.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 12 daige tdaigs 4 s. mackt 2 lb. ende 8 s.g.

Item den selve voir 1 quart wijns 2 s.

Item Hennen Cremer gewart an den grave ende an die mueren tot Wijc 12 daige tdaigs 2½ s. mackt 1½ lb.

Item Wilken Wickart van 2 sloitelen op der Lantscroenen 2 s.

Item Ghijse Wert gesleipt van der Joidenmaese[40] in der halle 8 holter dae die Maese mit gesloiten wart mackt 8 s.g.

Item Ghijse Weirt gevuert van der hallen tot Vierthoren 1 sponde 2½ s.

Item Tijsken Begarts gewart op die Lantscroen op dat denckhuis ende an dat wake huis te Lenculen 7 daige tdaigs 4 s. mackt 28 s.

Item Johan van Esde gewart an dat selve 5 daige tdaigs 4 s. mackt 12 s.

Item Reynken Spreuken gewart an dat selve 3 daige tdaigs 4 s. mackt 12 s.

Item Hennen Spreuken gewart an dat selve 3 daige tdaigs 4 s. mackt 12 s.

Item Heynken van Roesmer gewart an dat selve 7 tdags 5 s. mackt 35 s.g.

Item an Henric des Wennen wijff an dat selve 600 ende 4 bosselen walme dat hondert 9 s. mackt 2 lb. 17½ s.g.

Item die selve an dat selve 7 houpe stroes der houpe 5 bir. mackt 8 s. ende 3 bir.

Item an heren Mertijn van Wijc an dat selve 6 keperen van 24 vueten dat stucke 1½ s. mackt 9 s.g.

Item an Johan van Susteren an dat selve 4 bosselen latten die bussel 3 s. mackt 12 s.g.

fol 37^{v}

Item den selven an dat selve 4 bosselen gerden mackt 3 s.g.

Item Johan van Echt gevuert an dat selve 16 kerren leyms die kerre 5 bir. mackt 20 s.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken an dat selve 800 latnegel mackt 8 s.g.

Item die selve in die Lantscroen 300 overdobbel negel dat 100 4½ s. mackt 13½ s.g.

Item die selve an dat selve 50 verthiender negel 4½ bir.

Item die selve an die ghioyl in der Lantscroene 37 lb. yserwercs mackt 37 s.g.

40 Aanlegplaats tegenover de Jodenstraat.

Item die selve an die sluyse 150 groeter doirnegel mackt 4½ s.

Item die selve an den groet an Lambrechts rondeel[41] 12 lb. blijs dat lb. 1 peter mackt 9 s.g.

Item die selve an den groet an Hoigbruggen port te Wijc 32½ lb. yserwarcks dat lb. 1 s. mackt 32½ s.g.

Item an Henken van Carat 2 scepe steyne te Biesen an den thoren dat scepe voir 5½ mott. mackt 10 lb. 9 s.g.

Item 3 knecht die steyne vyten scepen te werpen in dat water an den thoren mallic 1 daigh ygelijc tdaigs 2½ s. mackt 7½ s.g.

Item Wilhem Acns gewart an die mure tot Wijc an dat Over 4 tdaigs 5½ s. mackt 22 s.g.

Item Lennen Kieweken gewart an dat selve 4 daige tdaigs 5 s. mackt 20 s.

Item Henken van Namoir gewart an dat selve 6½ daigh tdags 5 s. mackt 32½ s.g.

Item meyster Cloes van Stochem gewart an dat selve 4½ daigh tdaigs 5 s. mackt 23½ s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Wilhem Acns neve gewart an dat selve 4 daigh mackt 4 st. g.

fol 38^{r}

Item Jacob van Hercke gewart op die Lantscroen, an die sluyse ende an dat vanderen tot Lenculen 9 daige tdags 5 s. mackt 2 lb. 5 s.g.

Item Johan van Valle gewart an dat selve 5½ daigh tdaigs 5 s.g. mackt 27½ s.g.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 4 daige tdaigs 6 s. mackt 24 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item an heren Mertijn van Wijc 1 payment van 30 vueten an die sluyse mackt 11 s.g.

Item den selven an dat selve 3 postelen van 14 vueten dat stuck 2 s. mackt 6 s.g.

Item den selven an dat selve 1 richel van 12 vueten mackt 2 s.

Item den selven an die ghyoil op der Lantscroenen 8 keperen van 23 vueten dat stucke 2 s. mackt 16 s.g.

Item den selven an die bancken in die Lantscroenen 1 dicke schale van 24 vueten mackt 8 s.g.

41 Nog bestaande gedeeltelijk nieuwe toren aan de Hoge Maaspunt te Wijk.

Item den selven an dat vanderen tot Lenculen 3 keperen van 30 vueten dat stuck 2½ s. mackt 7½ s.g.

Item van den hout te draigen 6 s.g.

Item an Wilken Lamsons 2 verdel bancken an Gilis kamer mackt 18 s.g.

Item an Wilhem Corver 4 botte op den graven mackt 9 s.

Item van lijnen laken ende gharen an die botte 9 s.g.

Item Pouwels Moreels ende Gobbel Westfelincs ende Heyne Duender van den houteren onder die Maesbruge af te doin 9 s.g.

Item van den schepe gemyet an dat selve 1½ s.g.

Item meyster Godart van Stochem gewart onder die brugge an die selve holtere 1 daigh mackt 6 s.g.

fol 38^{v}

Item Kuene Scepman gewart onder die brugge ende sijn scepe vermiet loen ende scepe mackt 6 s.g.

Item van bessemen in die Lantscroen ende in dat denchuis 2½ s.g.

Item Gerart Telle gewart 12 daige tdaigs 3 peter mackt 27 s.

Summa 54 lb. g. 13 s. 1½ bir.

Item des sondaigs na sent Lenarts daigh.

Item Henken van Gremberge gewart in den grave achter den Vroenhoff 9 daige tdaigs 3 s. mackt 27 s.g.

Item Hennen Hasselt gewart an dat selve 8 dage tdaigs 2½ s. mackt 20 s.g.

Item Ghijse Cremer gewart an dat selve 8 daige tdaigs 2½ s. mackt 20 s.g.

Item Hennen Cremer gewart an dat selve 7 daige tdags 2 s. mackt 14 s.

Item Hennen mitter Kue gewart an dat selve 9 daige tdags 2½ s. mackt 22½ s.g.

Item Kerne gewart an dat selve 9 daige tdaigs 2½ s. mackt 22½ s.g.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 9 daige tdaigs 4 s. mackt 36 s.

Item den selven voir ½ quart wijns 2 s.g.

Item an heren Mertijn van Wijc an dat selve 3 eijken plancken van 14 vueten dat stuck 4½ s. mackt 13½ s.g.

Item den selven an die Koelport[42] 1 planck van 14 vueten 4½ s.g.

Item den selven an die brugge tot Wijc 2 plancken van 24 vueten die planck 6 s. mackt 12 s.

Item den selven an die vanderen op die graven 2 keperen mackt 3 s.g.

Item Jacob van Hercke gewart an die vanderen an Hochter port ende an die Koelport 4½ daigs tdaigs 5 s. mackt 22½ s.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken van 23 lb. yserwerckt an dat selft mackt 22½ s.g.

fol. 39^{r}

Item die selve hondert overdobbel negel an dat selve mackt 4½ s.g.

Item an meyster Arnolt van Aken van eynre graes sezen ende eynen crouwel in den grave dat graes mit vyt te trecken 9 s.g.

Item den selven van bickelen te scerpen 2½ s.

Item Johan van Geylekirken gewart op dat denckhuis ende op die Gevangenport 4½ daigh tdaigs 6 s. mackt 27 s.g.

Item sijnen knecht gewart an dat selve 4½ daigh tdaigs 1½ s. mackt 6 s. ende 3 bir.

Item Peter van Waterval van 9 lb. yserwercks an Lambrechts rondel 9 s.g.

Item Ghijse Wert gevuert van Scarwiers ruwe[43] in Egrix ruwe[44] 36 kerren kieselinx die kerre 1 peter mackt 27 s.

Item Kuenken Totolf gewart an die kieselinge 2 tdaigs 2½ s.g. mackt 5 s.g.

Item Trude van den Boegel van natten in die Lantscroen in die ghyoil den gevangen 24 s.g.

Item Gerart Telle gewart 9 daighe tdaigs 3 peter mackt 20 s.g. ende 1 bir.

Summa 18 lb. g. 17 s.

Des sondaigs voir sent Kathrinen daigh.

Item Jacob van Hercke gewart tot Lemculen, tot Lendercruce

42 Het is niet duidelijk welke Kolenpoort bedoeld wordt. Zowel de Jodenpoort als de O.L. Vrouwepoort werden met die naam aangeduid. Men sprak dan van onderste en bovenste Kolenpoort. Ook in Wijk was een Kolenpoort, thans het Waterpoortje genaamd.

43 Verdwenen doodlopende steeg in de Platielstraat.

44 Statenstraat.

ende tot Wijc op die brugge 10 daige tdaigs 5 s. mackt 2½ lb. g.
Item Johan van Valle gewart an dat selve 7 tdaigs 5 s. mackt 35 s.
Item Cloes Korner gewart an dat selve 5 daige tdaigs 2½ s. mackt 12½ s.
Item Bellen van Horpmolen gewart an dat selve 8 daige tdaigs 2½ s. mackt 20 s.

fol 39^{v}

Item an heren Mertijn van Wijc an dat selve 8 posteel van 14 vueten dat stuck 3 s. mackt 24 s.g.
Item den selven an dat selve 9 keperen van 24 vueten dat stuck 3 s. mackt 27 s.g.
Item den selven an die brugge tot Wijc 2 plancken van 18 vueten dat stuck 5 s.g. mackt 10 s.g.
Item van den hout te dragen 4½ s.
Item an Godarts wijve van Montenaken an dat selve 45 lb. groeter negel mackt 2 lb. 5 s.g.
Item die selve an dat selve 200 overdobbel negel mackt 8 s.g.
Item die selve an dat selve 300 latnegel mackt 3 s.g.
Item Herman van Roesmer gewart an dat wakehuis Tweynbergen 3 dage tdags 6 s. mackt 18 s.g.
Item Johan Cruesen gewart an dat selve 3 daige tdaigs 4 s. mackt 12 s.g.
Item Hennen van Esden gewart an dat selve 3 daigh tdags 4 s. mackt 12 s.g.
Item an Johan an dat selve 4 bosselen latten 8 s.g.
Item van 4 bosselen wijen 1 s.g.
Item an dat selve 400 walme dat 100 9 s. mackt 36 s.g.
Item Arnolt van Gangelt gewart an die Visschermaese 2 daighe des daigs 5 s. mackt 10 s.
Item meyster Cloes van Stochem gewart an dat selve 2 daighe tdags 5 s. mackt 10 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.
Item van der visscherporten te veghen 2 s.g.
Item Ghijse Wert van der heyden te vueren van Wijc in der hallen 1½ s.g.

fol 40^{r}

Item an Godart Hardebuke van 3 verdel snueken in den graven te vueren 1 lb. g.

Item Cloes van Brueselt van den graven op den Aldenhoff voir Vierthoren verdenckt vyt te draighen 6 lb. 13½ s.

Item Henken van Grembergen gewart an die bruggen ende an die weghe tot Wijc 9 daige tdaigs 3 s. mackt 27 s.g.

Item Cremer gewart an dat selve 5½ daigh tdags 2½ s. mackt 13 s. ende 3 bir.

Item Kerne gewart an dat selve 7 daige tdaigs 2½ s. mackt 17½ s.

Item Hasselt gewart an dat selve 6½ daigh tdags 2½ s. mackt 16 s. 1 bir.

Item Vaelhennen gewart an dat selve 3½ daigh tdags 2½ s. mackt 8 s. 3 bir.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 7½[m] tdaigs 4 s. mackt 1½ lb. g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Johan van Geylenkirken gewart op die Lantscroen ende op dat denckhuis 3 daige tdaigs 6 s. mackt 18 s.g.

Item sij knecht gewart an dat selve 3 daige mackt 3 s.g.

Item an Bondair van Namoir 1 scepe banckements van 9 vueten te Biesen an den thoren 8 m o t t . d e n m o t t . 9 s. mackt 7 lb. 12 s.

Item 2 knecht die steyne vyten scepe in dat water an den thoren manlic 1 daigh mackt 5 s.

Item Gerart Telle gewart 11 daighe tdaigs 3 p e t e r m a c k t 24 s. e n d e 3 b i r .

Summa 41 lb. g. 3 s.

fol. 40[v]

Des sondags op onser Vrouwen daigh Concepcio.

Item Jacob van Hercke gewart op Hoigbruggen port sent Peter 6½ daigh tdags 5 s. mackt 32½ s.

Item Kenne gewart an dat selve 6½ daigh tdags 2½ s. mackt 16 s. 1 bir.

Item an heren Mertijn 11 bueken plancken an dat selve van 14 vueten dat stuck 3 s. mackt 33 s.g.

Item den selven an dat selve 12 richelen van 12 vueten dat stucke 1½ s. mackt 18 s.g.

Item den selven an dat selve 6 postelen van 14 vueten dat stuck 3 s. mackt 18 s.

m Het woord ‘daigh’ is vergeten.

Item den selven noch 4 keperen van 18 vueten dat stuck 2 s.g. mackt 8 s.g.

Item den selven an dat selve 3 eyken schalen van 12 vueten dat stuck 3 mackt 9 s.g.

Item van den hout te draigen 4½ s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken an dat selve 25½ lb. yserwerckt mackt 25½ s.

Item die selve an dat selve 500 overdobbel negel dat 100 4 s. mackt 20 s.g.

Item die selve an dat selve 300 dobbel negel mackt 6 s.g.

Item die selve an dat selve 400 doirnegel mackt 8 s.g.

Item die selve van Tweynbergerport 14 lb. blijs dat lb. 1 peter mackt 10½ s.g.

Item Arnolt van Gangelt gewart op Tweynbergerport 2½ daigh tdags 5 s. mackt 12½ s.

Item meyster Cloes van Stochem gewart an dat selve 3½ dagh tdags 5 s. mackt 17½ s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

fol 41^{r}

Item Cloes van Brueselt gewart an den grave bi Hochterport 4½[n] daigh tdags 4 s. mackt 18 s.

Item Cremer gewart an dat selve 3½ daigh tdags 2½ s. mackt 8 s. ende 3 bir.

Item Hennen van Grembergen gewart an dat selve 3 daige tdags 3 s. mackt 9 s.g.

Item Johan van Geylekirken gewart op die Lantscroen 2 daige tdags 6 s. mackt 12 s.g.

Item sijn knecht gewart an dat selve 2 daige makt 2 s.g.

Item an Dalenbroich 12 moetstucken an Hoighterport mackt 10 s.

Item Ghijse Wert van den steynen te vueren 3 s.

Item Ghijse Wert gevuert van der halle an Lendercruceport 21 kerre moetstucken die kerre 5 bir. mackt 26 s. 1 bir.

Item den selve gevuert an Hoigbruggenport sent Peter 2 kerren scheversteyn 2½ s.g.

Item Olebierken gewart an die steyne ende anderswa 3 daighe tdags 2½ s. mackt 7½ s.g.

Item du meystere ende geswoiren omgingen dat gescut van der stat te besien verthert mitten gesellen 3 lb. 15 s.g.

n 5 verbeterd tot 4½.

Item van den hout te leggen in die halle 4 s.
Item Wilken Wickart van eynre cloister hermackt 2 s.g.
Item van 2 sloiten op die vetwoghe ende garenwoge 3 s.g.
Item van 1 sloetel op dat denckhuis 5 bir.
Item Gerart Telle 10 daigh tdaigs 3 peter mackt 22½ s.g.

Summa 22 lb. g. 8 s.

fol 41^{v}

Des sondaigs op sent Thomas daigh.
Item Jacob van Hercke gewart op Hoigbruggeporte sent Peter ende an die teppe in die graven 5 daige tdags 5 s. mackt 25 s.g.
Item Kerne gewart an dat selve 4 daige tdags 2½ s. mackt 10 s.
Item an heren Mertijn van Wijc an dat selve 4 eyken planck van 12 vueten dat stuck 3 s. mackt 12 s.
Item den selven an dat selve 6 rijchelen van 10 vueten dat stuck 1½ s. mackt 9 s.g.
Item den selven an dat selve 2 kortlinge van 8 vueten dat stuck 12 s. mackt 24 s.g.
Item Johan van Geylekirken gewart op Hoigbruggenport sent Peter 6½ daigh tdags 6 s. mackt 39 s.g.
Item Hennen Corver gewart an dat selve 8 daigs tdags 4½ s. mackt 36 s.g.
Item Wilken Johans knecht gewart an dat selve 7 daigh mackt 7 s.
Item an Godarts wijf van Montenaken an dat selve 1500 sceversteyne dat 1000 3 mott. mackt 4 lb. 5½ s.g.
Item die selve an dat selve 18 lb. blijs dat lb. 1 peter mackt 13½ s.g.
Item die selve an dat selve 300 doirnegel dat 100 1½ s. mackt 4½ s.g.
Item die selve an dat selve 2000 sceversteyn negel dat 1000 5½ s. mackt 11 s.g.
Item die selve an dat selve 800 latnegel mackt 8 s.g.
Item die selve an dat selve 25½ lb. yserwerckt mackt 25½ s.
Item Cloes van Brueselt gewart an die graven ende an die teppe 8 dage tdaigs 4 s. mackt 32 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

fol 42^{r}

Item Hencken Gryngart gewart an dat selve ende onder die Gevangenport 7 daige tdaigs 2½ s. mackt 17½ s.g.

Item van eynre plancken ende yserwerck an die doir in die Lantscroen 8 s.g.

Item Ghijse Wert gevuert van der Maesen Sentervoes[45] den groeten steyn van den pijron 3½ s.

Item der selve gevuert van der Lantscroenen op den Holtmarckt 4 kerren erden mackt 4 s.g.

Item Wilken Wickart van eynre clouyster op Hoigbruggenport sent Peter 6 s.g.

Item van bessemen in die Lantscroen ende in dat denchuis 3½ s.

Item Gerart Telle gewart 11 daige tdags 3 peter mackt 24 s. ende 3 bir.

Summa 20 lb. g. 19 s. 1 b.

Des sondaigs na sent Anthonijs daighe.

Item Peter Pavoir gesant tot Andries om paveysteyne 3 tdags 5 s. mackt 15 s.g.

Item Cloes van Brueselt van den yse te houwen op den graven 14 tdags 2 s. mackt 28 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Henken van Grembergen op Hoigbruggeport te veghen 3 daige tdags 3 s. mackt 9 s.g.

Item op dat denchuis den wekeren 1 kerre clot mackt 28½ s.

fol 42^{v}

Item die selve wekeren op dat denchuis 1 modde kolen 17 s.

Item Ghijse Wert gevurt van der Maese op dat denchuis 2 kerren koelen mackt 2 s.g.

Item van den koelen te laeden 1½ s.g.

Item Johan in den Gracht gevuert an die weghe ende an die bruggen tot Wijc 17 kerren kieselincs die kerre 1 peter mackt 12 s. 3 bir.

Item Hennen Herden van den kieselingen te laeden 2 daige 5 s.g.

Item Gerart Telle gewart 8 daige tdags 3 peter mackt 18 s.

45 Waarschijnlijk een aanlegplaats vlak bij de Maasbrug, die eigendom was van het St. Servaaskapittel.

Summa 6 lb. 18 s. 3 b.

Des sondaigs op onser Vrouwen Licht avent.
Item Cloes van Brueselt gewart an die graven buyten Hoighterport ende Lendercruce 3½ daigh tdaigs 4 s. mackt 14 s.
Item de selve van den yse te houwen 7 daige mackt 14 s.
Item den selve voir 1 quart wijns 2 s.
Item Kerne gewart an dat selve 4 daige tdaigs 2½ s.g. mackt 10 s.g.
Item Hesseler gewart an dat selve 4 daige tdags 2½ s.g. mackt 10 s.g.
Item Jacob van Hercke gewart an Lenculenport 3 daighe tdaigs 5 s.g. mackt 15 s.g.
Item Cremer gewart an dat selve 3 daige tdaighs 2½ s. mackt 7½ s.g.

fol 43^{r}

Item an heren Mertijn an dat selve 3 postelle van 13 vueten dat stuck 3 s. mackt 9 s.
Item den selven an dat selve 1 planck van 18 vueten mackt 4 s.g.
Item den selve an dat selve 3 richellen van 10 vueten mackt 4½ s.
Item an meyster Godarts wijf van Montenaken an dat selve 200 dobbelnegel dat 100 2 s. mackt 4 s.g.
Item die selve an dat selve 8 lb. yserwercks mackt 8 s.g.
Item den gevangenen van 2 houpe stroes 4 s.g.
Item van 8 corven 3 s.g.
Item Gerart Telle gewart 10 daige tdaigs 3 peter mackt 22½ s.g.

Summa 6 lb. g. 12 s.

Des sondaigs na sent Valentijns daigh.
Item Jacobo van Herck gewart tot Wijc ende in die Lantscroen 3½ daigh tdaighs 5 s. mackt 17½ s.g.
Item Kerne gewart tot Wijc op die thorne te veghen 3 daige tdags 2½ makt 7½ s.
Item van eynen scherme op die Lantscroen 6 s.g.
Item van eynre cupen op die Lantscroen water in te doin 4½ s.g.
Item van eynen yseren nagel an Tweynbergerport 3 s.g.

Item van den hout te trecken vyter Maesen an Lambrechts rondel 3 s.g.
Item van eynen dryvoet stuel hermackt op die Lantscroen 1 s.g.
Item an Godarts wijf van Montenaken 31½ lb. yserwercks op die Lantscroen dat lb. 1 s. mackt 31½ s.g.
Item die selve van eynen yseren hoike dat graes vyter den grave te trecken 2 s.
Item die selve an sent Mertijns brugge 200 overdobbel negel makt 8 s.
Item Hennen Clenck gewart an den wal bi Lendercruce 2 daige mackt 5 s.g.

fol 43^{v}

Item Cloes van Brueselt gewart an den grave 4½ daigh tdags 4 s.g. mackt 18 s.g.
Item den selven van den yse te houwen 8 daige mackt 16 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item an Cryekels wijf 3 modde kolen op dat denchuis den wekeren dat mudde 17 s. mackt 2 lb. 11 s.
Item Ghijse Wert gevuert van der Maesen in dat denchuis 3 kerren kolen 3 s.
Item van den koelen te laeden 2½ s.g.
Item van 1 yseren scuppen 4 s.g.
Item Confijter van der Koele porten te veghen 4 s.g.
Item Gerart Telle gewart 11 daige tdags 3 peter mackt 24 s. 3 bir.

Summa 10 lb. g. 14 s. 1 b.

Des sondaigs na sent Mathijs daigh.
Item Bondair van Namoir 2 scepe banckements te Biesen an den thoren dat scepe van 9 vueten 8 mott. mackt 15 lb. g. 4 s.g.
Item Henken van Namoir gewart an dat banckement vurs. 2 daige tdags 5 s. mackt 10 s.
Item Henken van Grembergen gewart an dat selve 2 daige mackt 6 s.g.
Item Hennen der Wael gewart an dat selve 2 daighe makt 6 s.g.
Item meyster Cloes van Stochem gewart an den thoren ende op die Lantscroenen 3 dage tdaigs 5 s. mackt 15 s.g.

Item Bellen van Hortmolen gewart an dat selve 2½ daigh tdags 2½ s.g. makt 6 s. 1 bir.

Item Vroichops knape gewart an dat selve 2½ daige tdags 2½ s. mackt 6 s. 1 bir.

Item Peter Paveir gewart in dat denchuis ende in den thoren an die halle 2 daige tdags 5 s. mackt 10 s.g.

fol 44^{r}

Item sijn knecht gewart an dat selve 2 daige tdags 2½ s. makt 5 s.g.

Item Cloes van Brueselt gewart an Lendercruce port 4½ daigh tdags 4 s. mackt 18 s.g.

Item der selve voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Kerne gewart an dat selve 2½ daigh tdags 2½ s. makt 6 s. 1 bir.

Item Hasselt gewart an dat selve 2½ daigh tdags 2½ s. mackt 6 s. 1 bir.

Item Gerart Telle gewart 11 daigh tdags 3 peter mackt 24 s. 3 bir.

Summa 21 lb. g. 5 s. 3 bir.

Des sondaigs na sent Gregorius daigh.

Item an Hary Moisen 1 scepe banckements van 9 vueten steyne van crat 5½ mott. mackt 5 lb. g. 4½ s.g. an den thoren te Biesen.

Item Bellen van Hortmolen gewart an die steyne vyt te werpen 1 daigs makt 2½ s.

Item Vroichops knape gewart an dat selve 1 daigh makt 2½ s.g.

Item Kerne gewart op den wal achter heren Godarts hoff van Vleytinghen 3½ daigh tdaigs 2½ s. makt 8 s. 3 bir.

Item Hasselt gewart an dat selve 3½ daigh tdags 2½ s. makt 8 s. 3 bir.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 4 daige tdags 4 s. makt 16 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Confiter van der Koelporten te veghen 4 s.

Item Johan der Vorster van 2 kerren leyms in die Lantscroen 3 s.g.

Item meyster Godart van Stochem gewart an die vetwoghe ende an die garenwoghe 2 daighe tdags 6 s. mackt 12 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item an heren Merthijn 1 payment van 22 vueten an dat selve mackt 9 s.g.
Item an Godarts wijf van Montenaken 11 lb. yserwercks mackt 11 s.g.
Item Rutte Kul geseten op Hoighbrugge port sent Peter 1 dagh 2 s.g.

fol 44^{v}

Item 2 knecht geseten op die Aldenhofsport 1 daigh mackt 4 s.g.
Item Wilken van Vleytingen van eynre cloister op die Lantscroen 4 s.g.
Item den selven van 1 blocksloit da die gevangenen liggen op die kamer 2½ s.
Item den selven van 1 kerren leyms op die Lantscroen 2 s.g.
Item den werkman de denen leym wart 2½ s.g.
Item den selven van thiechelsteyn an den hert da die gevangen sitten 2½ s.
Item van 1 cupken op der burgermeyster kamer water in te doin 1 s.
Item Gerart Telle gewart 12 daige tdags 3 peter mackt 27 s.g.

Summa 11 lb. g. 13 s.

Des sondaigs na onser Vrouwen daigh Anunciacio.
Item Henken van Grembergen gewart an die vyeden aff te houwen ende te thimen op den graven 7 daige tdaigs 3 s. mackt 21 s.g.
Item Wilken Thuvers gewart an dat selve 7 daige tdaigs 3 peter makt 15 s. 3 bir.
Item an Cloes Bordey wyeden gegonden an dat selve voir 2 lb. ende 9 s.g.
Item an Heynrich van Riemst an dat selve 22 wyen die wye 1 placke mackt 35 s. ende 3 bir.
Item Ghijse Wert gevuert van den Peddenpuel bi Veirthoren 4 vueder wyen dat vueder 3 s. mackt 9 s.g.
Item der selve gevuert van Lendercruce opt warck 8 kerren moetstucken makt 4 s.
Item an Gobbart van Wesit 50 kaucks voir 8 holl. gulden den gulden 23 s. mackt 9 lb. g. ende 4 s. op den Muysberch[46].

46 Waarschijnlijk in het veld buiten Wijk. De Muizenberg bij Canne is hier niet bedoeld.

Item van Calfstert gevuert van Wesit tot Trijcht te scepe 50 kaucs mackt 36 s.g.

Item van den kalck in dat scepe te doin 7 s.g.

Item Ghijse ende Confiter gevuert van der Maesen an den Muyseberch 15 kerren kalcs die kerre 5 bir. mackt 18 s. 3 bir.

fol 45^{r}

Item Popeler gevuert an dat selve 5 kerren kalcs die kerre 5 bir. mackt 6 s. 1 bir.

Item Ghijse Wert ende Confiter gevuert van der veeweyden an den Muysberch 32 kerren zavels die kerre 3 labay mackt 4 lb. 9 s.g.

Item der selve gevuert an dat selve 28 kerren hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 37 s.g.

Item an Gobbart van Wesit 2 scepe steyne van crat van 9 vueten opt warck an den Muijseberch 11 mott. mackt 10 lb. g. 9 s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen an den Muyseberch 46 kerre harde steyne die kerre 5 bir. mackt 2 lb. g. 17½ s.g.

Item an Daelenbruech an dat selve warck 600 moetstucken dat 100 1 verdel men dan 4 mott. den mott. 19 s. mackt 21 lb. g. 7½ s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen optwarck 36 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 5 lb. 7½ s.

Item Popeler gevuert an dat selve 16 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 20 s.g.

Item die selve gevuert van der Maesen op den Holtmarckt 8 kerren kyselinc mackt 8 s.g.

Item Cloes van Steyne gewart an die steyne in dat scepe te laeden op die kerre ende gewart an den Muyseberch 8½ daigh tdags 2½ s. mackt 21 s.g. 1 bir.

Item Bellen van Hormolen gewart an dat selve 8 daige tdags 2½ s. makt 20 s.

Item Henken van Bolre gewart an dat selve 6½ daigh tdaigs 3 s. mackt 19½ s.

Item Cloes van Brueselt gewart an den zavel 8 daige tdags 4 s. mackt 32 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Kerne gewart an dat selve 7 daige tdaigs 2½ s. mackt 17½ s.g.

Item Hasselt gewart an dat selve 8 daige tdaigs 2½ s. mackt 20 s.g.

Item meyster Cloes van Stochem gewart an die steyne ende overal 5½ daige tdaigs 5 s. mackt 27½ s.g.

fol 45^{v}

Item Hoynken Groetboede gewart an dat selve 3½ daigh tdaigs 5 s. mackt 17½ s.g.

Item Bruwer gewart an dat selve 3½ daigh tdaigs 5 s. mackt 17½ s.

Item Hexken gewart an dat selve 3 daige tdaigs 2½ s., makt 7½ s.g.

Item Jacob van Herck gewart an die vauderen op die graven ende an den grendel tot Wijc 10 daige tdaigs 5 s. mackt 2½ lb. g.

Item Hennen Ketzer gewart an dat selve 6½ daigh tdaigs 2½ s. mackt 16 s. 1 bir.

Item Thijsken Lachart gewart an dat selve 6 daige tdaigs 2½ s.g. mackt 15 s.g.

Item an heren Mertijn an dat selve 8 keperen van 20 vueten dat stuck 3 s. mackt 24 s.g.

Item den selve an dat selve 4 posteelen van 18 vueten dat stuck 3 s. mackt 12 s.g.

Item den selven an dat selve 6 posteel van 14 vueten dat stuck 2 s. mackt 12 s.g.

Item den selven an dat selve 1 eyken planck van 12 vueten van 4 s.

Item den selven an dat selve 2 borgoin van 10 vueten mackt 3 s.g.

Item an Arnolt Enken van eynen traphout an Hughen port van 16 vueten mackt 6 s.g.

Item Josep van den hout te draighen 4½ s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken 52 lb. yserwarckt an die vanderen, an schanden ende an vuyrhieken mackt 2 lb. 12 s.

Item die selve an dat selve 300 dobbelnegel dat 100 4 s. makt 12 s.

Item die selve an den Aldenhoff 8 lb. blijs dat lb. 1 peter makt 6 s.

Item die selve van 4 yseren scael vuyir mit te slaen 4 s.g.

Item van 2 emmeren opt werke op den Muyseberch 6 s.g.

Item van den emmeren te benden mit yseren 17 s.g.

Item an Symon Cuper 1 wijnvaet opt wark cupen af te maken 19 s.

fol 46^{r}

Item meyster Otte omgegangen van porten te porten dat gescut te besien 4 daighe tdaigs 6 s. mackt 24 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

Item den wechter van den wingert te hermaken op dat denchuis ende in die Lantscroen 12 s.g.

Item van eynre veteren op die Lantscroen 11 s.g.

Item Hennen Clenck gewart an die weghe buyten Lendercruce 4 daighe mackt 10 s.g.

Item Cloes van Brueselt van den bruggen te halden tot Wijc van Alreheiligen misse bis Poesschen 3 lb. g.

Item van bessemen op die Lantscroen ende op dat denchuis 3½ s.g.

Item Gerart Telle gewart 11 daighe tdaigs 3 peter mackt 24 s. 3 bir.

Summa hondert lb. 2 lb. 4 s. 1 b.

Des sondaighs op den Palme daigh.

Item Voes van Schoenoir gewart an dat bolwerck an die Koelport ende an dat gruze op den wal 8½ daigh tdaigs 2½ s. mackt 21 s. 1 b.

Item Hesseller gewart an dat selve 8½ daigh tdaigs 2½ s. mackt 21 s. ende 1 b.

Item Kerne gewart an dat selve 8½ daigh tdaigs 2½ s. makt 21 s. 1 b.

Item Thonijs van Scoenvoir gewart an dat selve 5½ daigh tdaigs 2½ s. mackt 13 s. 3 bir.

Item Tyel van Dueren gewart an dat selve 6½ daigs tdaigs 2½ s. mackt 16 s. 1 bir.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 9 daige tdaigs 4 s. mackt 36 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item an Johan van Wandrijs 6½ ruede paveysteyn 6 kerren voir 1 roide ende allewegen 3 kerren voir 1 rijnschen gulden 1 alde plack makt 11 rijnschen gulden ende 11 alde placken den gulden 28½ s. mackt tsamen 16 lb. 11 s. 1½ bir.

fol 46^{v}

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen in die halle 33 kerren paveysteyne die kerre 1 s. mackt 33 s.g.

Item Peter Paveir gewart an dat selve te laeden ende in die halle te leggen 2 daige tdaigs 5 s. mackt 10 s.g.

Item Hennen sijn son gewart an dat selve 2 daige tdaigs 4½ s. mackt 9 s.g.

Item van corven an dat selve 1 s.g.

Item Johan der Wael gewart an die donre steyne te houwen 5 daigh tdags 5 s. mackt 22½ s.g.

Item Hennen Groetboede gewart an dat selve 4½ daigh tdags 5 s. mackt 22½ s.g.

Item Heyne Groetboede gewart an dat selve 4½ dagh daigs 5 s. mackt 22½ s.g.

Item meyster Cloes van Stochem gewart an dat selve 4½ dagh tdags 5 s. 22½ s.g.

Item den selve voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Johan van Bolre gewart op den wal an den Muysbergh 10 daige tdaigs 5 s. mackt 2½ g.

Item Bellen van Hortmolen gewart an dat selve 8 daige tdaigs 2½ s. mackt 20 s.g.

Item Arnolt van Thoren gewart an dat selve 5½ daigh tdaigs 2½ s. mackt 13 s. 3 bir.

Item Hennen des Waelen son gewart an dat selve 6 daige tdags 2½ s. mackt 15 s.

Item Exsken van Weirt gewart an dat selve 9 daige tdags 2½ s. mackt 22½ s.g.

Item Gerken Gruenaese gewart an dat selve 7½ dagh tdags 2 s. mackt 15 s.g.

Item meyster Heynric van Thoren van donrebussen te hermaken 6 scalgen mackt 7½ s.g.

Item van den boghen te draighen van den tornen 3 s.g.

Item an Gobbar van Wesit 100 kalcks opt warck an den Muysberch 16 holl. gulden den gulden 23 s.g. mackt 18 lb. g. 8 s.g.

Item Cloes van Caufstert gevuert 100 calks van Wesit tot Trijcht in dat scepe 1 verdel men dan 4 mott. mackt 3 lb. 11 s. 1 bir.

Item van cost tot Wesit te ontfangen 5½ s.g.

Item van den calke te laeden 5 s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen opt werck an den Muysberch 25 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 31 s. 1 bir.

Item Popeler gevuert an dat selve 12 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 15 s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen opt werck 32 kerren harder steyne die kerre 5 bir. mackt 2 lb. g.

fol 47^{r}

Item Popeler gevuert an dat selve van der Maesen 16 kerren hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 20 s.g.

Item an Gobbart van Wesit 1 coppelley steyne van krat voir 8 mott. ende 1 verdel mott. den mott. voir 19 s. mackt 7 lb. g. 16 s. ende 3 bir.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van den veeweyden opt werke an den Muyseberch 38 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 5 lb. g. 6 s. ende 3½ bir.

Item Popeler gevuert an dat selve 16 kerren zavels die kerre 3 labayen makt 2 lb. ende 5 s.g.

Item an Dalenbruech an dat selve 200 moetstucken dat 100 1 verdel men dan 4 mott. den mott. voir 19 s. mackt 7 lb. g. ende 2½ s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen opt werke 24 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 1½ lb. g.

Item Popeler gevuert an dat selve 11 kerren moetstucken die kerre 5 bir. makt 13 s. ende 3 bir.

Item Wilhem Cuper van eynre groeter cupen te benden 2½ s. opt werke.

Item den selven van 4 cupen te herbenden 11 s.g.

Item den selven op dat selve van 2 emmeren 4 s.g.

Item den selven an dat selve van 14 reypen 3½ s.g.

Item Johan van Heythuisen gewart an dat bolwerck 3 daige tdaigs 5 s. makt 15 s.

Item Lemmen van Suschen gewart an dat selve 3 dage tdaigs 5 s. mackt 15 s.g.

Item Arnolt van Opey gewart an dat selve 3 daige tdaigs 5 s. mackt 15 s.g.

Item Mees van Vueren gewart an dat selve 3 daige tdags 5 s. mackt 15 s.g.

Item Vranck Grunmeyt gewart an dat selve 3 dage tdaigs 4½ s. makt 13½ s.g.

Item Lenart Knyppart gewart an dat selve 2 daige tdaigs 4½ s. makt 9 s.g.

Item Wouter van Tongeren gewart an dat selve 3 daige tdaigs 5 s. mackt 15 s.g.

Item Philips van Monjouwen gewart an dat selve 3 daige tdags 5 s. makt 15 s.
Item Johan van Tongeren gewart an dat selve 3 daige tdaigs 5 s. makt 15 s.g.
Item Kase van den Swaen gewart an dat selve 3 dage tdags 5 s. makt 15 s.g.
Item Johan van Stochem gewart an dat selve ende an die donrebussen 9 daighe tdags 5 s. mackt 2 lb. ende 5 s.g.
Item Heyn van Lontzen gewart an dat selve 8 daige tdaigs 5 s. makt 2 lb. g.

fol 47^{v}

Item Jacob van Hercke gewart an dat selve 12 dage tdaigs 5 s. makt 3 lb. g.
Item Willem Suls gewart an dat selve 12 daige tdags 5 s. makt 3 lb. g.
Item Heyne Otten gewart an dat selve 9 daige tdaigs 5 s. makt 2 lb. g. 5 s.
Item Hennen Stampart gewart an dat selve 9 dage tdags 5 s. makt 2 lb. 5 s.g.
Item Peter van Muysbach gewart an dat selve 6½ daigh tdags 5 s. makt 33 s.
Item Cloesken van Tille gewart an dat selve 7 daghe tdags 4½ s. makt 32 s.
Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 12 dage tdags 6 s.g. mackt 3 lb. ende 12 s.g.
Item den selve voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item Buse gewart an dat selve 12 dage tdags 2½ s. makt 1½ lb. g.
Item Tielken van Dueren gewart an dat selve 9 dage tdags 2½ s. makt 22½ s.
Item an heren Mertijn van Wijc an dat bolwerck ende an die Menrebrueder 18 vytdragen dat vytdrage 36 s. mackt 32 lb. g. ende 8 s.g.
Item Philippen Puelmans gedienst sich sesdrem an dat hout an dat bolwerck mallic tdags 6 s. mackt 36 s.g.
Item die selve hout te dragen an die menrebrueder 6 s.g.
Item die selve van hout over te vueren an Sijmon Mertijns port 7 s.g.
Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert an dat bolwerck 16 waghen houts den waghe 5 bir. mackt 20 s.g.
Item Johan in die Maltmolen gevuert an dat selve 10 waghen houts den waghen 5 bir. mackt 12½ s.g.

Item Popeler gevuert an dat selve 8 waghen houts makt 10 s.g.

Item Symon gevuert an dat selve 10 wagen houts makt 12½ s.g.

Item Ghijse Wert gesleypt van Symon Mertijns port an die brugge sent Mertijn 2 groete houter 3 s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken 68 lb. yserwarcks an die Koelport ende an Hoigbruggenport tsent Peter dat lb. 1 labay makt 3 lb. g. 3 s. ende 3 bir.

Item die selve van 100 thienen negel op die Lantscroen 2½ s.g.

Item die selve van 200 dobbel negel an den Muysberch 4 s.g.

Item die selve van 150 overdobbel steygernegel an sent Mertijns brugge 6 s.g.

fol 48^{r}

Item an meyster Arnolt van Aken van 100 lb. 32 lb. yserwarckts op den Aldenhoff tot Wijc ende an die Menrebrueder dat lb. 1 labey mackt 6 lb. 3 s. ende 3 bir.

Item an Dumken an wyen hout op die graven 1 dobbel mott. mackt 38 s.

Item Wilken Thuners gewart an dat hout ende an die thune op den graven 12 daigh tdaigs 3 peter mackt 27 s.

Item Johan van Grembergen gewart an dat selve 12 daige tdaigs 3 s. mackt 36 s.

Item Josef van den hout te draigen ende te laeden 2 daige mackt 5 s.g.

Item Lemmen gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.

Item Ghijse Wert gevuert van onsen Vrouwen borne[47] tot Lenculen 3 waighen wijen mackt 9 s.g.

Item Heyne Ghijsen gewart an den thoren 1 daigh 2 s.g.

Item Goetken van Lemculen van 44 byckelen te scerpen 5½ s.g.

Item meyster Clos van Stochem ende sijne gesellen van den verthenachtpayen 33 lb. g.

Item Cloes van Brueselt van 3 roeden te graven an dat selve die roede 36 s. mackt 5 lb. ende 8 s.g.

Item Johan van Loen van zeylen ende van wreidelzeilen 25½ s.

Item Gerart Tellen gewart 12 daige tdaigs 3 peter mackt 27 s.g.

Summa 217 lb. g. 12 s. 3 b.

47 Ligging van deze bron is niet bekend.

Des sondaigs na Poesdaigh.

Item Heyne Otten gewart tot Wijc an den grandel 6½ daigh tdags 5 s.g. mackt 32½ s.g.

Item Philips van Monjouwen gewart an dat selve 5½ dagh tdaigs 5 s. mackt 27½ s.g.

Item Hennen Stamparts gewart an dat selve 8½ daigh tdags 5 s. makt 2 lb. 2½ s.

Item Jacob van Hercke gewart an dat selve ende op den Aldenhoff 9 daige tdaigs 5 s. mackt 2 lb. ende 5 s.g.

fol 48^{v}

Item Wilhem Suls gewart an dat selve 9 daige tdaigs 5 s. makt 2 lb. 5 s.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 9 daige tdags 6 s.g. mackt 2 lb. ende 14 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

Item Buse gewart an dat selve 9 daigh tdaigs 2½ makt 22½ s.g.

Item den heren Mertijn van Wijc an dat selve 2 dobbeler dat stuck 26 s. mackt 2 lb. 12 s.g.

Item den selven an dat selve 2 payment van 30 vueten dat stucke 11 s. mackt 22 s.g.

Item den selven an dat selve 17 postelen van 14 vueten dat stucke 3 s. mackt 2 lb. 11 s.g.

Item den selven an dat selve 9 keperen van 24 vueten dat stucke 3 s. mackt 27 s.g.

Item den selven an dat selve 7 plancken van 20 vueten dat stuck 5 s. mackt 35 s.g.

Item den selven an dat selve 6 holter van 20 vueten dat stucke 6 s. mackt 36 s.g.

Item den selven an dat selve 1 dobbeler van 40 vueten mackt 26 s.

Item den selven an dat selve 1 payment van 30 vueten makt 11 s.g.

Item Hennen Copey ende sijne gesellen van den holt te dragen ende te laeden ende eyns deyls over die Maese te vueren 9 s.g.

Item Ghijse Wert gevuert van heren Mertijns hove tot Wijc 2 waghen holts ende gesleypt 2 dobbeler 6½ s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken van 65 lb. yserwerckt an den grendel tot Wijc dat lb. 1 s. mackt 3 lb. ende 5 s.g.

Item die selve an dat selve 250 overdobbel negel mackt 10 s.g.

Item die selve an dat selve 300 dobbel negel mackt 7½ s.g.
Item die selve an dat selve 100 doirnegel mackt 1½ s.g.

fol 49^{r}

Item meyster Otte gewart an die donrebussen ende an die loyt te ghieten 6 daighe tdaigs 6 s. mackt 36 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item meyster Godarts wijf van Montenaken 300 ende 16 lb. blijs loyt aff te maken dat lb. 1 peter mackt 11 lb. 17 s.g.
Item meyster Henric van Thoiren van 2 yseren steynbussen in holt gebonden 9½ lb. g.
Item meyster Arnolt Dreseler van keygelen ende anderen dingen an die bussen 36 s.g.
Item den selve van scuppen ende eysvater in den graven 18 s.g.
Item an Johan van Susteren van 4 weyke houteren an die vanderen tot Lemculen 8 s.g.
Item an heren Mertijn 2 scheversteyn latten opt warck an den Muyseberch 4 s.
Item den selven van 2 keperen in die Lantscroen 3 s.g.
Item Ghijse Wert gevuert van den Muyseberch tot Wijc an den grendel 2 kerren alden steynen mackt 5 s.g.
Item an Gobbart van Wesit 50 kalcxs an den Muyseberch 8 holl. gulden den gulden 23 s. mackt 9 lb. 4 s.
Item Cloes van Calfstert van den calk gevuert van Wesit tot Trijcht 36 s.
Item van den calke te laeden ende van cost 7½ s.g.
Item Ghijse Wert ende Confiter gevuert van der Maesen opt werck op den Muysberch 15 kerren calcxs die kerre 5 bir. mackt 18 s. 3 bir.
Item Popeler gevuert an dat selve 4 kerren calxs mackt 5 s.
Item an Gobbar 1 scepe steyne van krat an dat selve werck 5½ mott. den mott. voir 19 s. mackt 5 lb. 4½ s.g.
Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen opt warck 24 kerren harder die kerre 5 bir. mackt 1½ lb.
Item Popeler gevuert an dat selve 11 kerren harder steyn die kerre 5 bir. mackt 13 s. 3 bir.

fol 49^{v}

Item an Dalenbruech an dat selve werck 300 moetstucken dat 100 1 verdel men dan 4 mott. den mott. 19 s. mackt 10 lb. ende 13 s. 3 bir.

Item Ghijse Wert ende Confiter gevuert van der Maesen opt werke 34 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 2 lb. 2½ s.g.

Item Popeler gevuert an dat selve 16 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 20 s.g.

Item meyster Cloes van Stochem gewart ende sijne gesellen opt wercke an den Muyseberch diese verthenacht paye 28 lb. g.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 3 roeden gegraven die roede 36 s. mackt 5 lb. g. ende 8 s.g.

Item Johan van Grembergen gewart an die thune op die graven 9 daighe tdaigs 3 s. mackt 27 s.g.

Item Wilken Thuners gewart an dat selve 9 daige tdaigs 3 peter mackt 20 s. 1 bir.

Item die selve van 2 par derne halschen 4 s.g.

Item Sippe gewart in dat schepe an die steyne ende kalcks te laeden ende te ontlaeden 2 daigh tdags 2½ s. mackt 5 s.g.

Item Voes van Scoenvoir gewart an dat selve 2 daige tdags 2½ s. mackt 5 s.g.

Item Kerne gewart an dat selve 3 daighe tdags 2½ s. mackt 7½ s.g.

Item Henken van Althueselt gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.g.

Item Thonijs van Schoenvoir gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.

Item Tilken van Duren gewart an dat selve 2 daighe mackt 5 s.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 2 daige tdaigs 4 s. mackt 8 s.

Item Ghijse Wert gevuert holt van den Aldenhoff ende van Lemculen in heren Mertijns ende in Lamsons hoff 16 s.g.

Item der selve gevuert van der Maesen an den Muysberch 1 waghen steygerholts 2½ s.g.

fol 50^{r}

Item Josep te draighen van der Maesen an den Muyseberch 3 ghenge ende 1 waghen holts gelaeden 4 s.g.

Item Pouwelus ende sijne gesellen van den holt te laeden ende weder te setten op die stede dartstoende 24 scalgen mackt 1½ lb.

Item Ghijse Wert gevuert van der Maesen in der hallen 9 kerren pavey steyne mackt 9 s.g.

Item den wekeren van bier 4 s.g.

Item Gerart Telle gewart 9 daighe tdaigs 3 peter mackt 20 s. 1 bir.

Item an heren Mertijn 100 ende 64 groeter posteel op den Aldenhoff dat stuck 4½ s. mackt 28 lb. g. ende 3 s.

Item Ghijse Wert van den holt te vueren 13 waghen den waghen 2 s. mackt 26 s.g.

Item van den holt te laeden op die wagenen 12 s.g.

Summa 165 lb. g. 9 s. 1 bir.

Des sondaigs voir sent Servaes daighe.

Item Jacob van Hercke gewart tot Wijc ende tot Lemculen an den grendel 9 daigh tdags 5 s. mackt 2 lb. 5 s.

Item Heyne Otten gewart an dat selve 9 daige tdags 5 s. mackt 2 lb. 5 s.g.

Item Wilhem Soels gewart an dat selve 9 daige tdags 5 s. mackt 2 lb. g. 5 s.g.

Item Hennen Stampart gewart an dat selve 9 daigh tdaigs 5 s. mackt 2 lb. ende 5 s.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 9 daige tdags 6 s. mackt 2 lb. 14 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

fol 50^{v}

Item Buse gewart an dat selve 9 daige tdaigs 2½ s. makt 22½ s.

Item an heren Mertijn an dat selve 4 postelen van 14 vueten mackt 8 s.g.

Item den selven an dat selve 1 planc van 24 vueten makt 6 s.

Item den selven an dat selve 3 keperen van 18 vueten mackt 6 s.g.

Item van den holt te dragen 1½ s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken van 72 lb. yserwerks an die grendelen tot Wijc ende Lemculen dat lb. 1 s. makt 3 lb. ende 12 s.g.

Item die selve an dat selve 5 scuppen dat stuck 4 s. mackt 20 s.

Item die selve an dat selve 150 groeter negel mackt 12 s.g.

Item die selve an dat wercke an den Muysberch 300 overdobbel negel mackt 12 s.g.

Item die selve an dat selve 300 dobbel negel mackt 6 s.g.

Item die selve van hameren te scerpen ende te steelen 8 s.g.

Item die selve van 1 pond yserwercks an die heyden 1 s.g.

Item die selve van 6 lb. blijs in die Lantscroen dat lb. 1 peter mackt 4½ s.g.

Item meyster Arnolt van Aken van 138 lb. yserwercks an die

grendelen tot Wijc ende Lemculen dat lb. 1 s. mackt 6 lb. g. ende 18 s.

Item den selven van 3 bickelen te steelen 5 s.g.

Item den selven van 44 bickelen te scerpen dat stucke ½ bir. mackt 5½ s.g.

Item den selven van eynen sparwer te benden 5 s.g.

Item Voes van Scoenvor gewart an dat gruys op den Muysberch 3 daige tdags 2½ s. mackt 7½ s.g.

Item Kerne gewart an dat selve 3 daige tdags 2½ s.g. mackt 7½ s.g.

fol 51^{r}

Item Tiele van Dueren an dat selve 8 daige tdags 2½ s. mackt 20 s.

Item Cloes van Zuesbruech gewart an dat selve 3 daige tdags 2½ s. mackt 7½ s.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 3 daige tdags 4 s. mackt 12 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

Item Sijmon van Berghe van 3 scepen clauwen 21 scalige mackt 26 s. 1 bir.

Item Johan van Susten van 4 weyk holter an den steyger opt werck op den Muysberch 4 s.

Item Johan van Grembergen gewart an die thune op die graven ende overal 9 daige tdaigs 3 s. mackt 27 s.

Item Wilken Thunres gewart an dat selve 9 daige tdaigs 20 s. 1 bir.

Item Godart Corver van 10 corven opt werke den corff 1½ bir mackt 3 s. ende 3 bir.

Item an Gobbair van Wesit 100 calks an den Muysberch 16 holl. gulden den gulden 23 s. mackt 18 lb. g. ende 8 s.

Item Cloes van Caufstert gevurt den valke vurs. van Wesit tot Trijcht in dat scepe 4 mott. 1 verdel men mackt 3 lb. g. 11 s. ende 1 bir.

Item van cost ende van laeden den calke 6½ s.

Item Ghijse Wert ende Confiter gevurt van der Maesen op den Muysberch 26 kerre calks die kerre 5 bir. mackt 22½ s.

Item Popeler gevurt an dat selve 12 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 15 s.

Item an Gobbair an dat selve 1 scepe steyne van krat van 9 vueten 5½ mott. mackt 5 lb. g. ende 4½ s.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van der Maesen op

werke 25 kerren hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 31 s. 1 bir.

Item Popeler gevuert an dat selve 13 kerren hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 16 s. 1 bir.

Item an Peter van Stochem 600 moetstucken ende 1 verdel moetstucken opt wercke an den Muysberch dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 22 lb. 5 s. 1 bir.

Item an Dalenbruech an dat selve 550 moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 19 lb. g. ende 11 s. 3½ bir.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen opt werke an den Muyseberch 100 ende 36 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 8½ lb. g.

Item Popeler gevuert an dat selve 66 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 4 lb. 2½ s.

fol 51v

Item Ghijse Wert ende Confiter gevuert van den Muysberch tot Wijc an den grendel 8 kerren alden steyne di kerre 2 s. mackt 16 s.

Item Henken van Beringen gewart an die steyne in dat scepe op die kerren geladen 3 daige tdags 2½ s. mackt 7½ s.

Item Heyne Daniels gewart an dat selve 5 daige tdaigs 2½ s. makt 12½ s.

Item Johan Muelres gewart an dat selve 5 daige tdaigs 2½ s. makt 12½ s.

Item meyster Peter Paveir gewart onder Tweymbergerport ende onder die Gevangenport 9 daige tdags 5 s. mackt 2 lb. 5 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Hennen sijn son gewart an dat selve 9 dage tdags 4½ s. makt 2 lb. 2 bir.

Item Heynken van Mechelen gewart an dat selve 9 dage tdags 2½ s. makt 22½ s.

Item Ghijse Wert gevurt an dat paveywercke 13 kerren paveysteyn die kerre 5 bir. mackt 16 s. 1 bir.

Item der selve gesleypt tot Lemculen 1 trutze ende 3 kerren holts makt 10 s.

Item Bouwels ende sijn gesellen van den holt te draigen ende te laeden 8o s.

Item Ghijse Wert gevurt van sent Servaes borne[48] in die

o 5 verbeterd tot 8.

48 St. Servaasbron in Biesland.

Lantscroen ende in dat denchuis 4 kerren waesen die kerre 3 s mackt 12 s.g.
Item Wilken achter dat Vleyshuis van den graefhoven te maken 24 s.g.
Item van biesen op die camer op die Lantscroen 1 s.g.
Item meyster Wilhem der boegemeker gewart an die boigen 1 daigh 5 s.g.
Item Heyne van Aken van 1 donrebussen gevurt tot meyster Henric van Thoiren 2 s.
Item den wechter van steynen te rapen ende te draigen op die mueren 2 daige 5 s.
Item Gruennase gewart an dat selve 2 daige 5 s.g.
Item Hesseler gewart an dat selve 2 daige 5 s.g.
Item 7 knecht geraept an dat selve mallic 1 daigh makt 7 s.
Item Vroichop gewart an dat selve 1 daigh 3 s.g.
Item mit geheydt meyster ende geswoiren den gesellen voir honnen cost 17 s.
Item van 6 lb. smers opt werke 10 s.g.
Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van den verthennacht payen 32 lb. g.

fol 52^{r}

It em Cloes van Brueselt van 2½ roeden wercks die roede 36 s. makt 4½ lb.
Item meyster Godart van Stochem van den grendel tot Wijc te vueren alnich van eynre stat opt dander 3 dage mackt 18 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.
Item onse burgermeyster ende gesellen ommegegangen verthert 2½ lb. g.
Item van holt te draigen Pouwels ende sijne gesellen opt werke 7½ s.g.
Item van 1 cloister op den Aldenhoff 10 s.
Item van den blij loet te vueren van meyster Otten huis tot Wijc 2½ s.
Item Johan van Loen van zeylen opt werck 22½ s.g.
Item Gerart Telle gewart 10 daige tdags 3 peter mackt 22½ s.g.

Summa 179 lb. g. 14 s. 4 b.

Des sondaigs voir sent Urbans daigh.
Item Jacob van Herk gewart tot Lenculen tot Tweymbergen

ende tot Wijc an die grendelen 11 daige tdags 5 s. mackt 2 lb. g. 15 s.

Item Wilhem Soels gewart an dat selve 9 daige tdaigs 5 s. makt 2 lb. 5 s.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 10 dage tdags 6 s. makt 3 lb. g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

Item Buysen gewart an dat selve 11 daige tdags 2½ s. makt 27½ s.

Item an heren Mertijn an dat selve 6 postelen van 14 vueten dat stucke 2½ s. mackt 15 s.g.

Item den selven an dat selve 2 paijment van 30 vueten dat stucke 11 s. mackt 22 s.g.

Item den selven an dat selve 3 paijment van 24 vueten dat stuck 9 s. mackt 27 s.g.

fol 52[v]

Item den selve an dat selve 2 keperen van 30 vueten dat stuck 3 s. makt 6 s.

Item den selven an dat selve 12 keperen van 20 vueten dat stucke 2 s. makt 24 s.

Item den selven an dat selve 3 payment van 20 vueten dat stuck 7 s. makt 21 s.

Item den selven an dat selve 2 eyken plancken van 16 vueten dat stucke 4 s. makt 8 s.

Item den selven an dat selve 2 scaelen van 24 vueten dat stuck 4 s. mackt 8 s.

Item den selven an dat selve 3 payment van 30 vueten dat stuck 10 s. makt 33 s.

Item an Onken an dat selve 3 dicke plancken van 16 vueten dat stuck 12 s. makt 36 s.

Item selven an dat selve 2 hockeriel dat stuck 14 s. makt 28 s.

Item Pouwelus ende sijne gesellen van den holt te draghen ende te laeden 2 s.g.

Item Ghijse Wert gevurt van heren Mertijns hove tot Tweynbergen ende tot Wijc 2 waghen holts 4 s.g.

Item der selve gesleipt van der halle an die Maesbrugge 6 holter die brugge mit te versloen 6 scaelgen makt 7½ s.g.

Item an meyster Godarts wijve van Montenaken an dat selve 35 lb. yserwercks dat lb. 1 s. mackt 35 s.g.

Item die selve an dat selve 100 groeter negel mackt[p].

p Onleesbaar door beschadiging van het papier.

Item die selve an dat selve 250 overdobbel negel q makt 10 s.g.

Item die selve an dat selve 100 overdobbel negel mit platten honder 4 s.

Item die selve an dat selve 150 dobbel negel mackt 4 s.

Item die selve an dat selve 150 dobbel negel mackt 4 s.

Item die selve van 2 tobben te benden opt werck 14 s.g.

Item an meyster Arnolt van Aken van 1 yseren kitten onder die Maesbrugge 56 lb. yserwercks dat lb. 1 s. mackt 2 lb. 16 s.g.

Item den selven van 500 groeter negel an den grendel tot Wijc mackt[q]

Item Wilken Wickart van cloisteren te hermaken achter Trijcht an die porten 16 s.g.

Item an Dalenbroich 500 ende 1 verdel moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 18 lb. g. ende 12 s.g. 3½ bir.

Item an Peter van Stochem an dat selve 300 moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 10 lb. g. 13 s. 3 bir.

Item Ghijse Wert ende Confiter gevuert van der Maesen opt werck an den Muyseberch 96 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 6 lb. g.

Item Popeler gevuert an dat selve 44 kerren moetstucken die kerre 5 bir. makt 2 lb. ende 15 s.g.

fol 53^{r}

Item gegouden thegen die kirkemeystere van sent Johan 1 houpe hardersteyne optwarck an den Muysberch voir 8 lb. g. ende 5 s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van sent Johan opt warcke an den Muyseberch 54 kerren hairdersteyne die kerre 5 bir. mackt 3 lb. 7½ s.g.

Item Popeler gevuert an dat selve 26 kerre hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 32½ s.g.

Item Ghijse Wert ende Confiter gevuert van der veeweyden opt warke an den Muysberch 58 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 6 lb. 15 s.

Item Popeler gevuert an dat selve 22 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 3 lb. g. 7½ bir.

Item Kerne gewart an den gryndel tot Lemculen an dat gruys

q Onleesbaar door beschadiging van het papier.

an den Muysberch ende an die steyne te laeden 7 daige tdags 2½ s. makt 17½ s.g.
Item Voes van Scoenvoir gewart an dat selve 5 daige tdags 2½ s. makt 12½ s.
Item Tielken van Dueren gewart an dat selve 5 daige tdaigs 2½ s. makt 12½ s.
Item der selve gewart an dat selve 5 daige tdags 2½ s. mackt 12½ s.
Item Henrick van Bergen gewart an dat selve 10 daige tdags 2½ s. makt 25 s.
Item Johan Moelrer gewart an dat selve 5½ dagh tdags 2½ s. mackt 13 s. 3 bir.
Item Cloes van Steyne gewart an dat selve 4½ daigh tdags 2½ s. mackt 11 s. 1 bir.
Item Hasselt gewart an dat selve 5 daige tdaigs 2½ s. mackt 12½ s.g.
Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 5 dage tdaigs 4 s. makt 20 s.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item Henken van Grembergen gewart an die thune op die graven 11 daige tdags 3 s. mackt 33 s.g.
Item Wilken Thuvers gewart an dat selve 11 daige tdags 3 peter makt 34 s. ende 3 bir.
Item Hennen Popeler gewart an die weghe boven Lendercruce 3 daige tdags 2½ s. mackt 7½ s.g.
Item van den thoren te veghen da die vetwoghe in henckt 2 s.g.
Item van 1 sloeit op den selven thoiren 2 s.g.
Item Gerart van Loen van den rijoel te veghen ende te halden van den Gevangenporte totter Loghenport[49] 1 gans joer 3 lb. g.

fol 53^{v}

Item Karijs Bastijns ende sijne gesellen gewackt tot Wijc onder hon verdroncken te bier 2 s.g.
Item van 1 lb. smers opt wercke 7 bir.
Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van der verthennacht payen 26 lb. g.
Item Cloes van Brueselt 2½ roede wercks die roede 36 s. makt 4½ lb. g.

49 Respectievelijk ten westen en ten oosten van de Lakenhal op de Markt.

Item an Gobbair 50 calks an den Muyseberch 8 holl. gulden mackt 9 lb. ende 4 s.g.
Item Cloes van Causstert van den calken te vueren van Wesit tot Trijcht 35½ s.
Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen op den Muysberch 17 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 22½ s.g.
Item van den calke te laeden op die kerren 7 s.g.
Item Gerart Telle gewart 11 daige tdags 3 peter mackt 24 s. 3 bir.

Summa 148 lb. g. 16 s. 2½ bir.

Des sondaigs op den Penxdaige.
Item Cloessot gewart onder die Maesbrugge te versloen 1 daigh 5 s.g.
Item Pouwelus gewart an dat selve 1 daigh mackt 5 s.g.
Item Jacob Ausems gewart an dat selve 1 daigh ouch 5 s.
Item Heythuisen gewart an heren Wouters rondele[50] 3 daige tdags 5 s. makt 15 s.g.
Item Peter der tymmerluide knecht gewart an dat selve 4½ daige tdags 5 s. mackt 22½ s.g.
Item Jacob van Hercke gewart an dat selve ende overal 11 daige tdags 5 s. mackt 2 lb. g. 15 s.g.
Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 8 daige tdags 6 mackt 2 lb. g. ende 8 s.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

fol 54^{r}

Item Buyse gewart an dat selve 11 daige tdags 2½ s. mackt 27½ s.g.
Item an meyster Godarts wijf van Montenaken an heren Wouters rondele ende an dat nuwe portken[51] 42 lb. yserwercks dat lb. 1 s. mackt 2 lb. g. 2 s.
Item die selve an dat selve ende onder die Maesbrugge 39 lb. blijs dat lb. 1 peter mackt 29 s. 1 bir.
Item die selve an dat selve 250 overdobbel negel dat 100 4 s. makt 10 s.
Item die selve an dat selve portken 2 cloystersloit mackt 6 s.g.
Item die selve an dat steygeren an den Muysberch 150 dobbelnegel makt 3 s.

50 Ligging van dit rondeel is niet bekend.
51 St. Maartenspoort aan de noordzijde van de Rechtstraat te Wijk.

Item die selve an dat selve 150 steygernegel mackt 2 s.g.

Item meyster Arnolt van Aken van 63 lb. yserwerks onder die Maesbrugge ende an heren Wouters rondel dat lb. 1 s. mackt 3 lb. g. ende 3 s.g.

Item Henken van Namoir gewart an dat selve 3½ daigh tdags 5 s. makt 17½ s.

Item Johan Derwael gewart an dat selve 1 daigh mackt 5 s.g.

Item an Gobbair van Wesit 100 calks opt wercke op den Muysberch 16 holl.gulden den gulden 23 s. mackt 18 lb. ende 8 s.

Item van laeden an den calke 7½ s.

Item Cloes van Causstert van den calke te vueren van Wesit tot Trijcht in dat scepe dat 100 4 mott. 1 verdel men makt 3 lb. g. 11 s. 1 bir.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van der Maesen opt werke 25 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 31 s. 1 bir.

Item Wilken Popeler gevurt an dat selve 13 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 16 s. 1 bir.

Item van den calke te laeden op die kerren 12 s.g.

Item an Peter van Stochem 450 moetstucken opt werke op den Muyseberch dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 16 lb. 2½ bir.

Item an Dalenbruech an dat selve 700 ende 1 verdel moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. makt 25 lb. 16½ s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuert van der Maesen opt werke an den Muysberch 133 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 8 lb. 6 s. 1 bir.

Item Popeler gevuert an dat selve 67 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 4 lb. g. 3 s. ende 3 bir.

fol 54^{v}

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van den walle van Lemculen an den Muysberch 26 kerren hardersteyne die kerre 1 s. mackt 26 s.

Item Popeler gevurt an dat selve 12 kerren harder steyn mackt 12 s.

Item Ghijse Wert gevurt van Lendercruce an die zavelkule 2 kerren witter steyne mackt 2½ s.g.

Item der selve gevurt van heren Mertijns hove an heren Wouters rondeel 1 kerre holts mackt 1½ s.g.

Item den wekeren op dat denchuis 200 holts mackt 24 s.g.

Item Ghijse Wert van den holt te vueren 2 s.

Item Wilken Leydewater gevurt van der veeweiden op den Muysberch opt werke 48 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 6 lb. 15 s.g.

Item Ghijse Wert Confiter ende Wilken Popeler van den steyne te sleypen van eynre stat op dander 6 s.g. opt wercke.

Item an Henric Moncke van 1 kaengel opt wercke 15 s.g.

Item Johan van Grembergen gewart an die thune op die graven ende an die steyne te laeden 11 daige tdaigs 3 s. makt 33 s.g.

Item Wilken Thuners gewart an dat selve 10 daige tdaigs 3 peter mackt 22½ s.g.

Item Henken van Beringen gewart an dat selve 10 daige tdags 2½ s. makt 25 s.g.

Item Voes van Scoenvoir gewart an dat gruys ende an die steyne 4 daige tdags 2½ s. makt 10 s.

Item Gielken Bollens gewart an dat selve 3 dage tdags 2½ s. makt 7½ s.

Item Kerne gewart an dat selve 3 daige mackt 7½ s.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 3 daige tdags 4 s. makt 12 s.g.

Item den selve voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Johan van Haren tot Wesit om calke 1½ daigh makt 6 s.

Item Johan Scillincs knecht Heynken Daniels van den scepen te oysen die opgehalden sijn 5 s.g.

fol 55^{r}

Item der wechter gewart an dat gruys 3 daige tdaigs 3 s. mackt 7½ s.

Item Diric Ryemsleger van der stat bussen te hermaken 8 s.g.

Item van bessemen opt wercke 2½ s.g.

Item Heynsberch van 2 perden te halden die die geyselbrueder vynghen 1 nacht 7½ s.

Item Dalenkop van der gracht straten te halden 1 joer langc 1 dobbel makt 38 s.

Item an Johan van latten ende bancken op die Lantscroen 7 s.g.

Item Pouwelus van 1 wagen holts te dragen ende te laeden 2½ s.g.

Item an heren Mertijn an dat bolwercke ende overal 10 vytdraighen dat vytdraghen voir 36 s. mackt 18 lb. g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevuret van der Maesen opt wercke 12 kerren holts die kerre 1 s. mackt 12 s.g.

Item Pouwelus ende sijne gesellen van den holt te draigen ende te laeden op die kerren mackt 4½ s.g.

Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van den 14 payen 28 lb. g.

Item Cloes van Brueselt van 3 roeden wercks op die graven die 36 s. mackt 5 lb. 8 s.g.

Item Gerart Telle gewert 11 daighe tdaigs 3 peter makt 24 s.

Summa 172 lb. g. 12 s. 3½ b.

Des sondaigs na Sacrements daigh.

Item an Lentsken den kolre 50 calks van Wesit an den Muysberch 9 holl.guld. den gulden 23 s. mackt 10 lb. g. ende 7 s.g.

Item den selve den calke gevurt van Wesit tot Tricht 35½ s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van der Maesen opt wercke op den Muyseberch 14 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 17½ s.g.

Item Wilken Popeler gevurt an dat selve 5 kerren calks die kerre 5 bir. mackt 5 s. ende 1 bir.

Item van den calke te laeden op die kerren 6½ s.g.

fol 55^{v}

Item an Dalenbrueke an dat selve wercke 300 ende 1 verdel moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. makt 11 lb. ende 1½ s.

Item an Peter van Stochem an dat selve 350 moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. makt 12 lb. ende 9½ s.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van der Maesen an den Muysberch 78 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 4 lb. g. ende 17½ s.g.

Item Wilken Popeler gevurt an dat selve 36 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 2 lb. g. ende 5 s.g.

Item Ghijse Wert ende Confiter gevurt van den wal tot Lemculen opt werke an den Muysberch 37 kerren harder steyne die kerre 5 bir. mackt 2 lb. g. 6 s. 1 b.

Item Popeler gevurt an dat selve 19 kerren harder steyne die kerre 5 bir. mackt 23 s. ende 3 bir.

Item Wilken Leydewater gevurt an dat selve 11 kerren harder steyne die kerre 5 bir. mackt 13 s. ende 3 bir.

Item der selve gevurt van der veeweyen opt wercke an den Muyseberch 46 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 6 lb. 9 s.

Item Ghijse Wert gevirt 1 waghen holts opt wercke an den gaigke 3 s.g.

Item van den holt te draigen ende te laeden 2 s.

Item Cloes van Brueselt gewart an die muren ende an die steyne 3 dage tdaigs 4 s. mackt 12 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Arnolt Clerck gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.g.

Item Ghijse Wert gewart an dat selve an die hardesteyn 2 daigh makt 5 s.

Item Bellen gewart an dat selve 2 dagh makt 5 s.g.

Item Hennen van Beringhen gewart an dat selve 3 daige tdags 2½ s. makt 7½ s.

Item den wechter gewart an dat selve 2 dagh makt 5 s.

Item Hennen van Hasselt gewart an dat selve 2 daige makt 5 s.

Item Goetken Corver van 12 corven 4½ s.g.

Item Henken van Grembergen gewart an die thoynen op die graven ende an die steyne 9 daige tdags 3 s. mackt 27 s.g.

Item Wilken Thuners gewart an dat selve 9 daige daigs 3 peter makt 20 s. 1 bir.

Item van 1 lb. smers opt wercke 6½ bir.

fol 56^{r}

Item Jacob van Hercke gewart tot Wijc an dat stakoet an den grendel 4½ daigh tdaigs 5 s. mackt 22½ s.g.

Item Heythuisen gewart an dat selve ende overal 4½ daige tdags 5 s.g. mackt 22½ s.g.

Item Peter der temmerluidenknecht gewart an dat selve 4½ daigh tdaigs 5 s. mackt 22½ s.g.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 6 daige tdags 6 s. mackt 36 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item Buyse gewart an dat selve 6 daige tdags 2½ s. makt 15 s.g.

Item an heren Mertijn an dat selve 13 postelen van 14 vueten dat stucke 2½ s. makt 32½ s.g.

Item den selven an dat selve 3 payment van 22 vueten dat stucke 12 s. mackt 36 s.g.

Item den selven an dat selve 2 eyken plancken van 16 vueten dat stucke 6 s. makt 12 s.g.

Item Pouwelus van den holt te draighen 5½ s.g.

Item Ghijse Wert van 2 kerren holts te vueren 2½ s.g.

Item an Godarts wijf van Montenaken an dat selve 25½ lb. yserwercks dat lb. 1 s. makt 25½ s.g.
Item die selve an dat werke opden Muijseberch 200 overdobbel negel 8 s.
Item die selve an dat selve 100 dobbel negel 2 s.g.
Item die selve van 2 cloysteren an den Nuwenhoff ende op die Visschermaese 8 s.
Item an Johan van Loen van zeylen opt werke 1½ lb. g.
Item Ghijse Wert gevurt an den gancke opt wercke 2 waghen holts 5 s.g.
Item van den holt te draigen ende te laeden op den waghen 2 s.g.
Item van 1 lb. smers 1½ s.g.
Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van den 14 payen 32 lb. g.
Item Cloes van Brueselt van 3 roiden wercks die roide 36 s. makt 5 lb. ende 8 s.
Item Gerart Telle gewart 9 daige tdags 3 peter makt 20 s. 1 bir.

Summa 113 lb. g. 3 s. 2½ bir.

fol 56^{v}

Des sondaigs na sent Peter ende sent Pouwels daigh.
Item an Johan Moirvelt 1000 pijlyseren 4½ mott. makt 4 lb. 5½ s.
Item Jacob van Hercke gewart onder die Maesbrugge 1½ daige tdags 5 s. mackt 7½ s.
Item Wilhem Sols gewart an dat selve 1 daigh makt 5 s.g.
Item Ernken van Oypey gewart an dat selve 1 daigh makt 5 s.g.
Item Closet gewart an dat selve 1½ daigh tdags 5 s. makt 7½ s.g.
Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 1½ daigh makt 9 s.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item Buyse gewart an dat selve 2 daige tdags 2½ s. makt 5 s.g.
Item an Wilhem Lamsens van eynen gevernijn van 50 vueten an dat selve 1 rijnsche gulden makt 28½ s.g.
Item den selven van sijnen scepe 2 daige an dat selve 3 s.g.
Item Ponselet van sijnre ponten an dat selve 1 daigh 2 s.g.
Item meyster Godart van Stochem van eynre doiren te maken

an dat molenportken bij heren Wouters rondeel 4½ lb. g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken an dat selve 42 lb. yserwercks mackt 2 lb. 2 s.

Item die selve an den Muysberch an dat steygeren 200 overdobbel negel 8 s.

Item die selve an dat selve 100 dobbel negel makt 2 s.g.

Item die selve an Lendercruceport 14 lb. yserwerks makt 14 s.g.

Item die selve an dat selve van 1 cluyster 5 s.g.

Item an Hery Moysel van krat 1 coppeley kratsteyne an den thoren te Biesen 8½ mott. den mott. 19 s. makt 8 lb. 1½ s.g.

Item Heyne Daniels gewart an die steyne vyt te werpen in die Maese 1½ dagh mackt 4 s.g.

Item Bellen van Hortmolen gewart an dat selve 1½ daigh makt 4 s.g.

Item meyster Cloes van Stochem gewart an dat selve 1½ daigh tdaigs 5 s. mackt 7½ s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item an Dalenbroch 450 moetstucken an den Muysberch dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. makt 16 lb. g. ½ bir.

Item an Peter van Stochem 250 moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men mackt 8 lb. g. ende 7 s. ½ bir.

fol 57^{r}

Item Ghijse Wert ende Confiter gevurt van der Maese opt wercke 83 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 5 lb. 3 s. 3 bir.

Item Popeler gevurt an dat selve 36 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 2 lb. 5 s.

Item Ghijse Wert ende Popeler gevurt van der veeweyden an den Muyseberch 32 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 4½ lb. g.

Item die selve gevurt van achter heren Godarts hoff van Vleytingen opt wercke 64 kerren hardersteyne die kerre 1 s. mackt 3 lb. g. 3 s.

Item die selve gevurt an dat selve 17 kerren spenzen die kerre 1 s. makt 17 s.g.

Item Ghijse Wert gewert an die spijnzen te laeden ende tonlaeden 2 daigh 5 s.

Item Heppen gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.g.

Item van den scepenen te oysen die in die Maese staen 10 s.g.

Item Kenen gevurt van der hallen dat portken tot Wijc an heren Wouters rondel 2 s.g.

Item Wilken Clove ende sijne gesellen van den holt aff te hongen te Wijc in die graven 8 s.

Item Heyne Daniels gewart an den calke te Biesen 2 daige makt 5 s.

Item Heynken Oylisleger gewart an die steyne op den wal 2 daige makt 5 s.g.

Item Johan van Grembergen gewart an die steyne ende an die thuyve op den graven 9 daigh tdaigs 3 s. makt 27 s.

Item an Johan van Susteren an die selve thuyne 6 busselen stecken 6 s.

Item Peter Kemerlinc van den stecken te vueren 2 s.g.

Item Voes van Scoenvoir gewart an dat gruys op dat wercke 6 dagh tdaigs 2½ s. mackt 15 s.g.

Item Hesseler gewart an dat selve 6 daige tdags 2½ s. makt 15 s.

Item Kerne gewart an dat selve 6 daige tdaigs 2½ s. makt 15 s.

Item Gielken Bollens gewart an dat selve 6 daige tdags 2½ s. makt 15 s.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 5 dagh tdags 4 s. makt 20 s.

Item Johan der Melre van 2 groeten yseren bussen gedrenckt mit oly 14 s.

fol 57^{v}

Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van den 14 payen 26 lb. g.

Item Cloes van Brueselt van 2½ roeden wercks die roide 36 s. makt 4½ lb. g.

Item Gerart Telle gewart 9 daige tdags 3 peter makt 20 s. 1 bir.

Summa 105 lb. g. 6 s. 1 bir.

Des sondaigs na sent Margareten daigh.

Item meyster Godart van Stochem gewart tot Wijc ende an die boken opt wercke 3 daige tdags 6 s. makt 18 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

Item Jacob van Hercke gewart an dat selve ende overal 4 daige makt 20 s.

Item Buyse gewart an dat selve 4 daigh makt 10 s.

Item an heren Mertijn an dat selve opt werke 8 keperen van 20 vueten dat stucke 2 s. mackt 16 s.g.

Item den selven an dat selve 2 payment van 30 vueten dat stuck 11 s. makt 22 s.g.

Item van den holt te draighen 5 s.g.

Item Confiter[r] ende Ghijse Wert gevurt van den wal achter heren Godarts hoff van Vleijtingen opt wercke 53 kerren hardersteyne die kerre 1 s. makt 2 lb. 13 s.

Item die selve gevurt van Lendercruce opt wercke 24 kerren hardersteyne die kerre 1 peter mackt 18 s.g.

Item die selve gevurt van sent Johan opt wercke 6 kerren spynzen die kerre 5 bir. mackt 7½ s.

Item an Peter van Stochem 350 moetstucken opt wercke dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. makt 12 lb. 9 s. ende 1½ bir.

Item an Dalenbruech an dat selve 400 moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 14 lb. 5 s.

Item Ghijse Wert gevurt van der Maese opt wercke 68 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 4 lb. 5 s.

fol 58[r]

Item Confiter gevurt an dat selve 60 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 3 lb. g. 15 s.g.

Item gegouden teghen die jonfrou van Wijlre 39 kerren hardersteyne opt wercke 5 holl. gulden den gulden 23 s. makt 5 lb. g. 15 s.g.

Item Confiter ende Ghijse Wert gevurt van der Commont opt wercke 39 kerren hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 2 lb. 8 s. 3 bir.

Item die selve gevurt van der veeweyden opt wercke 20 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 2 lb. ende 16 s. 1 bir.

Item Mette Cremers van 6 lb. kerresmers an den grendel tot Lemculen dat lb. 1 peter mackt 5 s.g.

Item Ghijse Wert gesleypt van der Maese in die halle 3 groet houter mackt 4½ s.g.

Item Copey van den steynen te laeden vyten scepe op der kerren 6 daige tdags 2½ s. mackt 15 s.

Item den selven van den scepe te oysen 2 s.g.

Item Ghijse Pylonge gewart an dat selve 3 daigh makt 7½ s.g.

Item der selve van oysen 2½ s.g.

r Het woord ‘Confiter’ is doorgehaald.

Item der wechter van oysen 2 s.g.
Item Kerne gewart opt wercke 8 daige tdaigs 2½ s. makt 20 s.
Item den selven van oysen 2 s.g.
Item Hesseler gewart an dat selve 8 daige makt 20 s.g.
Item den selven van oysen 2 s.g.
Item Cloes van Brueselt gewart opt wercke 4 daige tdags 4 s. makt 16 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.
Item Gilis van Mersen gewart an die steyne opt wercke 3½ daigh tdaghs 2½ s. mackt 8 s. 3 bir.
Item Heyne Loedens gewart an dat selve 4 daigh tdags 3½ s. makt 10 s.g.
Item Hennen van Beringen gewart an dat selve 4 daige makt 10 s.g.

fol 58^{v}

Item an Godarts wijf van Montenaken van 2 cloysteren op die Lantscroen 14 s.
Item die selve van 16 lb. blijs onder die Maesbruge dat lb. 1 peter mackt 12 s.g.
Item an meyster Arnolt van Aken 44 lb. yserwercks onder die Maesebrugge mackt 2 lb. 4 s.
Item Wilken Wickart van 1 cloyster te hermaken ende van eynre zeghe te hervijlen 6 s.g.
Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van der 14 payen 32 lb. g.
Item Cloes van Brueselt 2 roiden wercks die roide 36 s. makt 3 lb. g. ende 12 s.
Item van lakenen ende dwelden op die Lantscroen 2 lb. g. ende 9 s.g.
Item Gerart Telle gewart 12 daige tdags 3 peter makt 27 s.g.

Summa 104 lb. g. 8 s. ½ bir.

Des Sondaighs na sent Peters dagh ad vincula.
Item Cloes van Brueselt gewart an den Kandel[52] bij Lendercruce 4 daigh tdags 4 s. makt 16 s.g.
Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.
Item Cremer gewart an dat selve 3 daige tdags 2½ s. makt 7½ s.
Item Heyne van Marlant gewart op Hoigbruggen port sent Peter 7 daighe tdaigs 6 s. makt 2 lb. 2 s.

52 Afwatering bij Lindenkruispoort, misschien de Zouw.

Item Hennen van Oys gewart an dat selve 7 dags daigs 6 s. makt 2 lb. g. ende 2 s.
Item Vrenxsken van Oys gewart an dat selve 7 daige tdags 2 s. mackt 14 s.g.

fol 59^{r}

Item an Marlant an dat selve 1400 sceversteyn dat 100 5 s. makt 3½ lb. g.
Item an meyster Godarts wijf van Montenaken an dat selve 2500 sceversteijnnegel dat 1000 6 s. mackt 15 s.g.
Item die selve an dat selve 1200 latnegel mackt 12 s.g.
Item an heren Mertijn an dat selve 100 vuete latten mackt 12 s.g.
Item an den selven an dat selve 6 eijken plancken van 14 vueten dat stucke 3 s. mackt 18 s.g.
Item den selven van 6 lengeler tot steijgerholt an dat selve mackt 12 s.g.
Item Johan van Vleytingen gewart an Lambrechts rondel 3 daige tdaigs 5½ s. makt 16½ s.
Item Johan der Wael gewart an dat selve 3 dage tdaigs 5½ s. mackt 16½ s.g.
Item Henneken gewart an dat selve 3 daige tdags 2½ s. makt 7½ s.g.
Item Hennen Berghe gewart an dat selve 3 daighe mackt 7½ s.g.
Item Ghijse Wert gevoirt van Hoighen an Lambrechts rondel 2 kerren zavels die kerre 3 labayen mackt 5 s. ende 2½ bir.
Item der selve gevoirt an dat selve van den Muysberch 10 kerren mortels die kerre 2 labayen mackt 18 s. 3 bir.
Item der selve gevoirt an dat selve van sent Mertijns kirhoff 6 kerren hardersteyn die kerre 5 bir. mackt 7½ s.g.
Item der selve gevoirt van den Biesen ende van sent Anthonijs an dat selve 10 kerren hardersteyne die kerre 5 bir. mackt 12½ s.g.
Item der selve gevoirt van Wijc in die halle 2 kerren holts makt 2 s.g.
Item Johan van Bemelen van den weghen in te houwen buyten Wijc 4 daige tdags 2 alde placken mackt 13 s.g.
Item op die nacht du onse stat wackdet die gesellen verdroncken 34 quarten oysterbirs die quart 1½ bir. mackt 12 s. ende 3 bir.
Item gegouden thegen Vaetspuelres wijf 2 branroede yseren

in die Lantscroen die woghen 72 lb. yserwercks dat lb. ½ scaelge mackt 2 lb. g. ende 5 s.g.

Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van den 14 payen 28 lb. g.

Item Cloes van Brueselt van 2 roeden wercks 3 lb. g. ende 12 s.g.

Item Gerart Telle gewart 11 daige tdaigs 3 peter mackt 24 s. ende 3 bir.

Summa 54 lb. g. 16 s. 2 bir.

fol 59^{v}

Des sondaigs op onser Vrouwen daigh assumpcio.

Item Heyne van Marlant gewart tot Wijc op Lambrechts rondel op Blomendael[53] op Kesen rondele[54] 5½ daigh tdaigs 6 s. mackt 33 s.g.

Item Hennen van Oys gewart an dat selve 5½ daige tdags 6 s. makt 33 s.

Item Vrencken van Oys gewart an dat selve 5½ daigh dags 2 s. makt 11 s.

Item an Heynen van Marlant an dat selve 1300 scevensteyne dat 100 5 s. mackt 3 lb. 5 s.

Item an Godarts wijf van Montenaken 1200 sceversteynegel dat 1000 6 s. mackt 13½ s.g.

Item an die selve an dat selve 1100 latnegel dat 100 1 s. mackt 11 s.

Item an heren Mertijn an dat selve 50 voete latten mackt 6 s.g.

Item an dat selve 1 planck van 20 vueten makt 6 s.

Item den selven an dat selve 2 postelen van 18 vueten makt 6 s.

Item Hesseler gewart an den grave bij Lendercruce 5 daige tdags 2½ s. makt 13½ s.g.

Item Kerne gewart an dat selve 5 dage tdags 2½ s. mackt 12½ s.g.

Item Cremer gewart an dat selve 5 dage tdags 2½ s. mackt 12½ s.g.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 5½ daigh tdags 4 s. makt 25 s.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item an Dalenbruech op den Muysberch op dat wercke 350

53 Rondeel op de zuidoosthoek van de ommuring te Wijk.

54 Rondeel, gelegen direct ten noorden van de Hoogbruggepoort te Wijk.

moetstucken dat stuck 4 mott. 1 verdel men den mott. voir 19 s. mackt 12 lb. 9½ s.g.

Item an Peter van Stochem an dat selve 325 moetstucken dat 100 4 mott. 1 verdel men den mott. 19 s. mackt 11 lb. g. 12 s. ende 3 bir.

Item Confiter gevoirt van der Maesen op den Muysberch 56 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 3 lb. g. ende 9 s.

Item Ghijse Wert gevurt an dat selve 58 kerren moetstucken die kerre 5 bir. mackt 3 lb. ende 11½ s.g.

Item Tielken van Dueren van den steynen te laeden ende tontlaeden 2 daigh daigs 2½ s. mackt 5 s.g.

Item Sippe gewart an dat selve 2 daigh mackt 5 s.g.

Item Voes van Scoenvoir gewart an dat selve 2 daige makt 5 s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken 200 overdobbel negel mackt 8 s.g.

Item die selve an dat selve 300 dobbelnegel mackt 6 s.g.

fol 60^{r}

Item meyster Cloes van Stochem ende sijne gesellen van der 14 payen 28 lb. g.

Item Cloes van Brueselt van 2 roiden wercks die roide 36 s. makt 3 lb. ende 12 s.

Item Gerart Telle gewart 11 daige tdags 3 peter makt 24 s. ende 3 bir.

Summa 77 lb. g. 2 s.

Des sondaigs na sent Bartholomes daigh.

Item Johan van Vleytingen gewart an Lambrechts rondel 6 dage tdags 5½ makt 33 s.g.

Item Johan der Wael gewart an dat selve ende an die muren buyten Hoigbrogge te Wijc 10 daige tdags 5 s. mackt 2½ lb. g.

Item Henken van Namen gewart an dat selve 5½ daigh tdags 5 s. makt 27½ s.

Item Henneken gewart an dat selve 6 daige tdags 2½ s. makt 15 s.g.

Item Hennen van Berghe gewart an dat selve 10 daige tdags 2½ s. mackt 25 s.

Item Ghijse Wert gevoirt van den Muysberch tot Wijc 3 kerren mortels die kerre 2 makt 6 s.

Item der selve gevoirt van Hoighen opt wercke te Wijc 2 kerren zavels die kerre 3 labay mackt 5 s. ende 2½ bir.

Item der selve gevoirt van sent Mertijns kirke 4 kerren hardersteyne makt 4 s.

Item die 4 kerren gegouden thegen die kirkmeyster 8 s.g.

Item Godart Scherel ende sijn gesellen van den drencken te vegen buyten Twijmbergen 9 s.

Item Kerne gewart an den Muysberch die mueren te decken 7½ daigh tdaigs 3 s. mackt 18 s. 3 bir.

Item Voes van Scoenvoir gewart an dat selve 8 daighe tdags 2½ s. makt 20 s.

Item Hesseler gewart an dat selve 7½ daigh tdags 2½ s. mackt 18 s. 3 bir.

Item Hennen Cremer gewart an dat selve 6 dage tdags 2½ s. makt 15 s.

Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 8 dage tdags 4 s. makt 32 s.

Item der selve voir 1 quart wijns 2 s.g.

Item van 7 houpe stroes op den Muysberch mit te decken der houpe 3 peter mackt 15 s. 3 bir.

Item van 4 ellen lijnen lakens an die botte die ellen 1½ s. makt 6 s.g.

fol 60^{v}

Item Wilhem Cuper van 32 reypen te benden opt wercke den reype 1 bir. makt 8 s.

Item den selven van 2 emmeren opt wercke 8 s.

Item van den emmeren te benden mit yserwercke 6 s.g.

Item meijster Godarts wijf van Montenaken van 42 lb. yserwercks an die donrebussen op Kesen rondel en op die torne tot Wijc makt 2 lb. g. 2 s.

Item die selve opt wercke an den Muysberch ende an dat steygeren bij sent Anthonijs[55] 200 overdobbelnegel dat 100 4 s. makt 8 s.g.

Item die selve an dat selve 300 dobbelnegel dat 100 2 s. makt 6 s.g.

Item die selve van 1 scuppen opt wercke 4 s.

Item an Johan van Loen van zeylen overal 1½ lb. g.

Item Johan van Bemelen gewart buyten Wijc ende den zie-

55 Kerk en klooster van de commanderij der Antonieten.

ken[56] die weghe in te houwen 7 daghe tdaigs 2 alde placken makt 22 s. ende 3 bir.
Item Wilhem der boeghemeker van 7 boigen te maken 20 s.g.
Item meyster Arnolt van Aken van 56 bickelen te scerpen dat stucke 1½ bir. mackt 7 s.g.
Item der selve van 4 bickelen te steelen 6½ s.g.
Item van natten den gevangenen in die ghiol in die Lantscroen 15 s.g.
Item Gerart Telle gewart 11 daige tdaigs 3 peter makt 24 s. 3 bir.

Summa 34 lb. g. 16 s. 3½ bir.

Des sondaigs na onser Vrouwen daigh Nativitas.
Item Johan der Wael gewart tot Wijc an die muyren bynnen den boghen 11 daige tdags 5 s. makt 2 lb. g. 15 s.
Item Henken Groetbode gewart an dat selve 7 daige tdags 5 s. makt 35 s.
Item Stocke gewart an dat selve 6½ dagh tdags 2½ s. makt 16 s. 1 bir.
Item Johans knecht gewart an dat selve 11 daigh makt 11 s.g.
Item Ghijse Wert gevurt van Lindercruce tot Wijc 7 kerren mortels die kerre 2 s. makt 14 s.g.

fol 61^{r}

Item der selve gevoirt an dat selve 6 kerren steyne an dat wercke tot Wijc 6 s.
Item gegouden 6 kerren steyne an dat selve die kerre 2 s. makt 12 s.g.
Item der selve gevoirt van Lindercruce tot Wijc an die muren ende van Wijc in die halle 2 kerren houts 2½ s.
Item der selve gevoirt achter sent Johan 8 kerren kieselinc makt 10 s.
Item der selve van 1 langen holt te sleypen in die Maese 1 s.g.
Item Jacob van Hercke gewart in die Lantscroen 1 daigh 5 s.
Item Willen Suels gewart an dat selve 1 dagh makt 5 s.
Item Peter van Muysbach gewart an dat selve 1 daigh makt 5 s.
Item meyster Godart van Stochem gewart op die Lantscroen an die heymelicheit van sijnen hout da die gevangene bijna vytgebroken woeren 1 mott. makt 19 s.

56 Leproserie te Scharn.

Item van 4 dicke plancken van 18 vueten op die Lantscroen dat stucke 4 s. makt 16 s.g.

Item van 2 dicke keperen an dat selve maken 4 s.g.

Item van den hout te draigen 3 s.g.

Item van 1 hout van 30 vueten onder die Maesbrugge makt 9 s.g.

Item Heyne van Tille gewart an die Maesbrugge ende sijn son mallic 1 daigh mackt 10 s.g.

Item an meyster Godarts wijf van Montenaken 400 overdobbel negel an die ghyol op die Lantscroen dat 100 4 s. makt 16 s.g.

Item die selve 100 thynen negel an die bencke in die Lantscroen 2½ s.

Item die selve 13 lb. yserwercks an die gyoil makt 13 s.g.

Item Arnolt der stroedecker gewart an heren Wouters rondel alleyn geplackt 3½ daigh tdags 3½ s. makt 14 s.g.

Item van latten an dat selve 3 s.g.

Item an dat selve 200 latnegel 2 s.g.

Item van 2 botten in die graven 4½ s.

Item an meyster Arnolt van Aken van 2 yseren loitbussen van 36 lb. dat lb. 1 alde placke mackt 2 lb. g. ende 18½ s.

Item den selven van drijfnegelen ende vuyr hieken 5 s.g.

fol 61^{v}

Item an der stat muren achter Scoenyden huis hondert moetstucken 4 mott. 1 verdel men makt 3 lb. g. 11 s. 1 bir.

Item van eynre planken in die Lantscroen 3 s.g.

Item meyster Johan op den Aldenhoff van 4 sloit opgebroken ende 4 nuw gemackt op den groeten compe in die Lantscroen 13 s.g.

Item Wilken Tunres gewart in die graven bij Lemculen 5 daige tdags 3 peter mackt 11 s. 1 bir.

Item Hennen meyster Peters son Pavoirs an den thoren in die halle 2 daigh tdaigs 4½ s. makt 9 s.g.

Item Henken van Mechelen gewart an dat selve 2 daigh makt 5 s.g.

Item Cloes Colijns van den hoff da die steynmetseren werken in dit joer 2 holl. gulden makt 2 lb. 6 s.g.

Item den selven van hout in den hoff gebrant ende an sijne wyen geschaet hebben 2 lb. g.

Item Gerart Telle gewart 10 daige tdags 3 peter mackt 22½ s.g.

Summa 28 lb. g. 18 s.

Dit is dat vytgheven an den thoren van der oyrclocken.

Item an Heynen van Tille an den thoren 16 vytdraigen dat vytdraigen 1 dobbel mott. den dobbel mott. voir 38 s. mackt 30 lb. g. ende 8 s.g.

Item der selve van eynre dycker schaelen van 24 vueten mackt 6 s.g.

Item Ghijse Wert gesleipt dat holt van der Maese an den thoren dat vytdraigen 1 s. mackt 16 s.g.

Item meyster Johan der Melre van den pijnappel te overgulden op den thoren 8 lb. g.

Item an Lambrecht van Udenberch van den overste pijnappel woight 14 lb. ende 1 verdel dat lb. 4½ s. mackt 3 lb. g. ende 4 s.

fol 62 vacant

fol 63^{r}

Item an Johan van Loen an den thoren van der oyrklocken 100 ende 25 lb. zeyls dat lb. 5 bir. mackt 9 lb. 8 s. ende 3 bir. des is betaelt an Oyslinger 6 lb. so hebben die paymeyster betaelt 3 lb. g. 8 s. ende 3 bir.

Item an den selven Johan an dat selve 100 lb. 62 lb. dat lb. 5 bir. mackt 10 lb. g. ende 2½ s.

Item den selven an dat selve van 1 par zeylen van 8 lb. dat lb. 3 bir. mackt 10 s.g.

Item den selven an dat selve 24 lb. zeils dat lb. 5 bir. mackt 1½ lb. g.

Item den selven an dat selve 5½ stucke lendenzeyls mackt 24 s. 3 bir.

Item an meyster Arnolt van Aiken an dat selve so voir ende na 352 lb. ysers dat lb. 1 labay mackt 16½ lb. ende 1 bir.

Item Hennen Coupman gewart an dat rait op te wenden 6 daige tdags 5 s. makt 1½ lb.

Item Hennen Honremenger gewart an dat selve 6 dage tdaigs 5 s. mackt 1½ lb. g.

Item meyster Godart van Stochem gewart an dat selve 6 daige tdaigs 6 s. makt 36 s.g.

Item den selven voir 1 quart wijns 2 s.

Item Buyse gewart an dat selve 6 daige tdags 2½ s. makt 15 s.g.

Item Lemmen Smeets gewart an dat rait so voir so na 2 s.g.

Item Ernken Smeets gewart an dat selve 1 s.g.

Item Peter Fason gewart an dat selve 3 s.g.

Item Ernken van Beke gewart an dat selve 2 s.g.
Item Diric Bruwer an dat selve 2 s.g.
Item Hoenen gewart an dat selve 3 s.g.
Item Ernken Noelkens gewart an dat selve 2 s.
Item Philippen Poelmans gewart an dat selve 2 s.
Item Herman van Valle gewart an dat selve 2 s.
Item Kerne gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.
Item Peter van Muysbach gewart an dat selve 2 daige makt 5 s.

fol 63^{v}

Item Xrispanus Wijngerder gewart an dat selve 2 daige mackt 5 s.
Item Cloes van Brueselt gewart an dat selve 2 daighe tdaigs 4 s. mackt 8 s.g.
Item Ghijse Wert gevoirt dat rait van den Menrebrueder an den nuwen torne ende van den nuwen toren weder an die Menrebrueder 6 waghen holts den wage 2 s. makt 12 s.
Item der selve gevoirt van Lendercruce an den thoren 1 wagen plancken 2 s.

Summa 84 lb. g. 16 s. 1 bir.

Summa summarum van den payen van den veirtheennachten 1845 lb. g. 7 s.

Summa summarum van allen vytgheven 4300 lb. g. 77 lb. g. 5½ s.

Register van persoonsnamen

Adam (heer); fol. 19r, (zie Berge)
Achs (Aichs) Wilhem; fol. 36r, 37v.
Aken (Aichen, Aiken); fol. 11r, 11v, 19r, 19v, 20r, 24v, 26v, 27v.
Aken, Arnolt van (meyster) fol. 39r, 48r, 50v, 52v, 54r, 58v, 60v, 61r, 62r.
Aken, Heyne van; fol. 51v.
Aldenhoff: fol. 5r, 36r, 40r, 45v, 48r, 49v, 50r, 52r, 61v.
Aldenhofsport; fol. 4r, 32r, 33r, 44v.
Althueselt, Henken Van; fol. 49v.
Andries; fol. 42r.
Anthonijs Sent; fol. 59r, 60v.
Antwerpen (kooplieden van); fol. 26r, 29r, 29v.
Appel, Cloes; fol. 9v, 11v, 34v.
Ardenborch; fol. 5r, 5v, 6r.
Arkenteel, (heer van); fol. 20v, 22v.
Arkenteel; fol. 14r, 17v, 18r, 20v.
Arnolt, (‘stroedecker’); fol. 61r.
Arnolt (‘meyster); fol. 22v.
Arras; fol. 13r.
Aubelen, Peter van; fol. 20r.
Ausems, Jacob; fol. 53v.
Back, Johan; fol. 7v, 8r.
Backman, Henric; fol. 22v.
Barbe, Johan; fol. 5r, 23v.
Barchem; fol. 24r, 25r.
Bartscheres; fol. 3v.
Bastijns, Karijs; fol. 16r, 53v.
Bauwe, Diric; fol. 9v.
Begarts, Tijsken; fol. 37r.
Beke, Ernken van; fol. 62r.
Beke, Johan van; fol. 5r.
Bemelen, Johan van; fol. 59r, 60v.
Berche; (guede van): fol. 34r,
Berchem (drossaard van); fol. 15r.
Berg (hertog van); fol. 28v.
Berge, Reyner van; fol. 19r.
Berge, Adam van den; fol. 19v, 24v.
Berge, van; fol. 13r.
Bergen, Henrick van; fol. 53r,

Berghe, Hense; fol. 59^{r}, 60^{r}.
Berghe, Symon van; fol. 51^{r}.
Beringen, Henken van; fol. 51^{v}, 54^{v}, 55^{v}, 58^{r}.
Berne, Reynken van; (bastart), fol. 18^{v}.
Bertholet, Johan; fol. 9^{v}, 17^{r}, 24^{r}, 29^{r}.
Bicht, Arnolt van; fol. 8^{r}, 34^{v}.
Bielsen, Arnolt van; fol. 15^{r}, 15^{v}, 16^{r}, 17^{r}, 23^{r}.
Bielsen; fol. 14^{r}, 15^{r}.
Biesen; fol. 37^{v}, 40^{r}, 43^{v}, 44^{r}, 56^{v}, 59^{r}.
Biesen, Peters Wijs van den; fol. 8^{r}.
Blomendael; fol. 59^{v}.
Boegel, Trude van den; fol. 39^{r}.
Bollens, Gielken; fol. 54^{v}, 57^{r}.
Bolre, Henken van; fol. 45^{r}.
Bolre, Johan van; fol. 46^{v}.
Bomer, Henric (‘burgermeyster’) fol. 1^{v}, 2^{r}, 12^{r}, 12^{v}, 14^{v}, 18^{r}, 33^{v}, 35^{v}.
Bonde, Johan; fol. 5^{v}.
Bongart, Godart van den; (drossaard te Carpen); fol. 23^{v}.
Borchwarme, fol. 14^{v}.
Bordey, Cloes; fol. 44^{v}.
Bossche ('s Hertogenbosch); fol. 3^{v}, 22^{r}.
Bossche, Gelis; fol. 32^{r}.
Bossche, Johan van; fol. 3^{v};
Bossche, Mertijn van den; fol. 6^{r}.
Bossche, Wilmot van den; fol. 11^{r}.
Bourgondië (hertog van); fol. 18^{r}, 19^{r}, 19^{v}, 23^{r}, 24^{r}, 24^{v}, 25^{v}, 26^{r}, 26^{v}.
Brabant, hertogin van; fol. 12^{r}, 12^{v}, 14^{r}, 15^{v}, 16^{r}, 17^{r}, 17^{v}, 20^{v}, 21^{v}, 22^{r}, 24^{r}, 24^{v}, 25^{r}, 25^{v}, 27^{v}, 28^{r}, 29^{r}, 30^{r}.
Briede, fol. 22^{r}.
Bromelen, Sestken van; fol. 30^{r}.
Bruesselt, Cloes van; fol. 17^{r}, 30^{v}, 36^{v}, 37^{r}, 38^{v}, 40^{r}, 41^{r}, 41^{v}, 42^{r}, 42^{v}, 43^{v}, 44^{r}, 45^{r}, 46^{r}, 48^{r}, 49^{v}, 51^{r}, 51^{v}, 53^{r}, 53^{v}, 54^{v}, 55^{r}, 55^{v}, 56^{r}, 57^{r}, 57^{v}, 58^{r}, 58^{v}, 59^{r}, 59^{v}, 60^{r}, 62^{v}.
Bruesselt (de jonge) Henric van; fol. 5^{v}.
Brussel (Brueselt); fol. 12^{v}, 14^{r}, 16^{r}, 17^{v}, 20^{v}, 28^{v}.
Bruwer; (Diric) fol. 45^{v}, 62^{r}.

Budelmeker, Johan; fol. 8r.
Buelen, Gijse; fol. 32r.
Buse; fol. 47v, 48v, 50v.
Butsart, Ghiselbrecht; fol. 12r.
Buyse; fol. 52r, 54r, 56r, 56v, 57v, 62r.
Bylant, Godart; fol. 5r, 6r.
Calfstert (Caufstert) Cloes van; fol. 7r, 36r, 44v, 46v, 49r, 51r, 53v, 54r.
Canne, Xrispan; fol. 6r.
Caprun, Gerart; (herbergier) fol.
Capun, Arnolt, fol. 16r. 14r, 27r.
Carat, Henken van; fol. 37v.
Carpen; fol. 23v.
Cavit, Johan; fol. 27v.
Cleynjan; Johan; fol. 31v.
Cleirmont, Henric van (drossaard van Daelhem); fol. 13r, 23v.
Clenck, Henne; fol. 43r, 46r.
Clencken, Ghijse; fol. 5v.
Clencken, Voesen; fol. 5v.
Clerck, Arnolt; fol. 55v.
Cleve; (hertog van); fol. 29v.
Clocker, Lambrecht: fol. 5r.
Cloes, (rademaker); fol. 2v.
Cloessot; (Closet); fol. 53v, 56v.
Cloits, Mechtilt; fol. 33r.
Clot, Arnolt; fol. 34r.
Clouckart, Johan; fol. 6r.
Clove, Willem; fol. 57r.
Cokarts, Lambrecht; fol. 3v.
Collen, Henken van (bode); fol. 18v, 19r, 19v, 20r, 20v, 21r, 22r, 22v, 23r, 23v, 28v, 33v.
Collen, Johan van; fol. 31r.
Colijns, Cloes; fol. 61r.
Commont; fol. 58r.
Confijter; (Confiter) fol. 7r, 43v, 44r, 44v, 45r, 46v, 47r, 47v, 49r, 49v, 51r, 51v, 52v, 53r, 53v, 54r, 55r, 55v, 57r, 57v, 58r, 59v.
Conincs, Dries; fol. 6r.
Conincs, Johan; fol. 6r.
Conpost, Henric; fol. 14v.
Conrart (‘pestoir tot Heynsberch’); fol. 25r.
Copey, Hennen; fol. 48v, 58r.

Coppen: fol. 17r.
Coppen (van Wijc); fol. 30r.
Corver, Godart (Goetken); fol. 51r, 55v.
Corver, Henne; fol. 41v.
Corver, Wilhem; fol. 38r.
Coupman, Henne; fol. 62r.
Craenenport (Crainenport); fol. 2v, 33r.
Craïenhem (Craenhem) (drossaard te Valkenburg), Arnold van (zie Valkenburg);
fol. 10r, 11v, 13r, 19r, 19v, 22v, 23r, 24v, 25v.
Cranendonck; (vrouwen van) fol. 34v.
Creeft, Johan van den; fol. 21v.
Cremer; fol. 40r, 41r, 42v, 58v, 59v.
Cremer, Ghijse; fol. 38v.
Cremer, Henne; fol. 36v, 37r, 38v, 60r.
Cremers, Mette; fol. 58r.
Croeken, Arnolt; fol. 3v.
Cruce, Lonis van den; fol. 16r.
Crucebroedere; fol. 13r.
Cruesen; fol. 36r.
Cruecen, Johan; fol. 39v.
Crykel (Cryekel); fol. 7r, 43v.
Cuken, Arnolt; fol. 36r.
Cuper, Johan (oud-burgemeester); fol. 9v, 10r, 11v, 12v, 14v, 15r, 34v.
Cuper, Symon; fol. 45v.
Cuper, Wilhelm; fol. 47r, 60v.
Curingen; fol. 17r.
Daelhem, (‘borggreve van’) fol. 23r.
Daems, Henne, fol. 35r.
Dalenbroch (Dalenbruech); fol. 56v, 57v, 59v.
Dalenbroich (Dalenbrueke); fol. 41r, 45r, 49v, 51r, 52v, 55v,
Dalenkop; fol. 55r.
Dalhem (Daelhem); fol. 11v, 13r, 20r, 23v.
Daniels, Heyne; fol. 51v, 54v, 56v, 57r.
Daswilre, Busken; fol. 20r, 23r.
Degens, Gerart; fol. 5r.
Dellen, Lenart van der; fol. 5r.
Delremonde; fol. 28r.
Denckhuis; fol. 7r, 7v, 30r, 33v, 34r, 37r, 38v, 39r, 40r, 42r, 42v, 43v, 46r, 51v, 54v.
Derwael, Johan; fol. 54r.
Deutzer, Heyn; fol. 31v.

Diest, (stad); fol. 14r, 15r, 16r, 17r, 17v, 21v, 22r, 22v, 23r, 29r.
Diric (‘meyster’); (stadsschrijver) fol. 28r.
Diric (‘meyster’ (‘den bedeler’)); fol. 27v.
ter Donck; fol. 12v, 20v.
Dortmonde (Dartmonde), Andries van; fol. 15v, 16r.
Dreseler, Arnolt; fol. 49r.
Droiten, Henric van; (landdrost te Gulik); fol. 18v.
Duender, Heyne; fol. 38r.
Dueren, Tyel van; fol. 46r, 47v, 49v, 51r, 53r, 59v.
Dumken; fol. 48r.
Dynant (stad) fol. 9v, 20v, 21v, 27r, 28v.
Ecbertingen, Dideric; fol. 11r.
Echt, Johan van; fol. 37v.
Egrik; fol. 39r.
Elderen, Godart van; fol. 17r.
Elderen, Godenuel van; fol. 22v.
Elderen (here van), fol 11r, 21r, 24v.
Elen, Xrispanus van; fol. 18v.
Elengast, Symon (bode); fol. 11r, 12v, 18v, 19r, 19v, 20r, 20v, 21r, 21v, 22v, 23r, 23v, 31r, 31v, 33v.
Elsloe; fol. 10r, 29v.
Elsloe, (heer van); fol. 22r.
Elsloe, Coenrart van; fol. 23v.
Elsloe, Katherine van; fol. 5v.
Enken, Arnolt; fol. 45v.
Esde, Johan van; fol. 37r.
Esden, Henne van; fol. 39v.
Eyke, fol. 12r, 21v, 22r, 24v.
Eyke, Henric van; fol. 8r.
Eyke, Peter Pontken van; fol. 12r.
Fason; Peter; fol. 62r.
Fastrat, Wilhem (‘der stat sloetmeyster’), fol. 27v.
Francken, Johannes, fol. 3v.
Francken, Peter; (‘Paresiis dochter’); fol. 5v.
Franckot, Wilken (Wilhem) (‘radermeker’); fol. 5v, 23r.
Francymont; fol. 23v.
Frankfurt (Franckenforder missen); fol. 11v, 12r, 12v, 15v, 16r, 20v.
Frankrijk; (coninc van); fol. 24r, 26r, 26v.
Frankrijk; (‘patriarke van’); fol. 24r, 26r.

Gangelt; (schout van); fol. 24v.
Gangelt, Arnolt van; fol. 39v, 40v.
Gaesbeke; fol. 26r.
Gans, Godart; fol. 1r, 1v, 2r, 2v, 7r, 30v, 35v.
Gas (Gans), Johan; fol. 18v.
Geertruidenberg (‘kooplieden’): fol. 26r.
Geldoff, Johan, fol. 32r.
Geldoff, Lenart; fol. 32r.
Gelre (hertog van); fol. 9v, 10r, 12r, 12v, 15v, 23r, 29v.
Gemeppe; fol. 17r.
Genpe, Gelis van (schoenlapper); fol. 31v.
Gerardt, (bode v. de bisschop van Keulen); fol. 28r.
Gerlach, joncfrou van Sint; fol. 3r.
Sent Germynen; fol. 14r.
Gevangenport; fol. 33r, 42r, 51v, 53r.
Geylekirken, Henne; fol. 36v.
Geylekirken, Johan van; fol. 39r, 40r, 41r, 41v.
Geyselbrueders; fol. 21r, 21v, 22r, 29r, 30r, 55r.
Geytzingen (Getsingen, Willem van; rentmeester van het land van Overmaas; fol. 10r, 11v, 18v, 19r, 25r, 25v.
Gilis, (stadklerk); fol. 9v, 10r, 10v, 11r, 11v, 12r, 12v, 13r, 14r, 14v, 15r, 15v, 16r, 17r, 17v, 22r, 33v, 35r, 38r.
Gobbar (Gobbair); fol. 49r, 53v.
Godefridus; fol. 28r.
Godenart, Johan; fol. 20v.
Goede (knecht van de proost van Sint Servaes) fol. 17r.
Goutsmeet, Johan; fol. 16r.
Gracht, Johan in den; fol. 42v.
Graes, jonfrou Margarete van; fol. 3r.
Grave, Johan van den; (klerk van de hertogin van Brabant); fol. 25v.
Grembey, Rutte van; fol. 34v.
Gremberghen, Henken van; fol. 36v, 38v, 40r, 41r, 42r, 43v, 44v, 53r, 55v.
Grembergen, Johan van; fol. 37r,

48r, 49v, 51r, 54v, 57r.
Greve, Diric; fol. 9r.
Groetboede, Hoynken (Henken); fol. 45v, 46v, 60v.
Gronsvelt (Gronselt); fol. 18v.
Gront, Gerart; fol. 8r, 8v.
Gruenaese, Gerken; fol. 46v, 51v.
Grunmeyt, Vranck; fol. 47r.
Gruter, Cloeske; fol. 20v.
Gryent, (Wijk); fol. 36r.
Grijngart, Henken (Henne); fol. 36v, 37r, 42r.
Gulik (Guylke); (drossaard); fol. 9v, 10r, 10v, 20r.
Gulik, (Guylke) (hertog van); fol. 9v, 10r, 11r, 11v, 12r, 15v, 19r, 19v, 20r, 22v, 27r, 27v, 28r.
Gulik, (‘graefscap van Guylke’); fol. 13r.
Gulpen; fol. 11r, 19v.
Gurren, Lijsken; fol. 5r.
Hacken (raad van de bisschop van Luik); fol. 25r.
Haelen; fol. 13r, 20v, 21r.
Hallen (markt) fol. 33r, 36r, 37r, 39v, 41r, 43v, 46v, 50r, 52r, 57r, 58r, 59r, 61r, 61v.
Hallen, Peter van der; fol. 24r.
Hallen, Wynandt van der; fol. 22v.
Happart, Lambrecht, fol. 5r, 15r, 19r, 22v.
Hardebuke, Godart; fol. 40r.
Haren, Johan van; fol. 21r, 54v.
Hartelt; fol. 29v.
Hasselt (stad) fol. 14r, 14v, 20v, 23v.
Hasselt, Henne; fol. 38v, 40r, 44r, 45r, 53r, 55v.
Heckniss (vrouw van): fol. 34r.
Hemerken, Dietken; fol. 22v.
Hemersbach, Scheyfard van; fol. 10r, 11r, 12r, 19r.
Henisloe, Mathijs van; fol. 19v.
Henne; (‘des Herden son’), fol. 32r, 42v, 46v.
Hense (Pavoir); fol. 61r.
Henneken; fol. 59r, 60r.
Henric (‘des wennen wijff’) fol. 37r.
Henrik (Hemerken), fol. 18r, 20v.
Heppen; fol. 57r.
Hercke; fol. 20v, 21r.

Hercke (Herk) Jacob van; fol. 36r, 38r, 38v, 39r, 40v, 41v, 42v, 43r, 45v, 47v, 50r, 52r, 53v, 56r, 56v, 57v, 61r.
Herde, Henne; fol. 42v, 46v.
Here, Goeswijn van; (‘drossaard te Raide’); fol. 25v.
Here, Henric van; fol. 25v.
Herstal (Harstal); fol. 15v.
Hertoghen, Wilken; fol. 5v.
Hesseler, Henne; fol. 37r, 42v, 46r, 51v, 57r, 58r, 59v, 60r.
Hexken; fol. 45v.
Heylichgeyst; fol. 34r.
Heynsberch; fol. 23r, 25r, 55r,
Heynsberch, (heer van); fol. 15r, 19r, 19v, 22v, 25r.
Heythuisen; fol. 53v, 56r.
Heythuizen, Johan van; fol. 47r.
Heze, Godart van; fol. 34r.
Heze, Naele van; fol. 6r.
Hocht; fol. 30r.
Hochterport (Hoighterport); fol. 4v, 33r, 38v, 41r, 42v.
Hoenen; fol. 62r.
Hoesden, Moes van (‘der stat procurere’); fol. 29r.
Hoigbruggen; fol. 36v, 60r.
Hoigbroggen port; fol. 4r, 32r, 33r, 36v, 37v, 40v, 41r, 41v, 42r, 44r, 47v, 58v.
Hoighen (rondeel); fol. 59r, 60r.
Hoigt; fol. 12r.
Hoke, Conrardt; (drossaard te Eyk); fol. 24v.
Holsberch; fol. 18v.
Holsit, Karzijlis van; (rentmeester in het land van Loon): fol. 21r.
Holtmarckt; fol. 4v, 42r, 45r.
Hondevilre; fol. 37r.
Honremenger, Henne; fol. 62r.
Hopken; fol. 31v.
Horion, (heer van); fol. 22v.
Horpmolen (Hortmolen), Belle van; fol. 39r, 43v, 44r, 45r, 46v, 55v, 56v.
Huen, Herman; fol. 9v, 19r.
Hughenport; fol. 45v.
Huy (stad); fol. 14v, 15v, 20v, 21v.
Jacob sent; fol. 5v.
Jeker; fol. 34r, 37r.
Joidenmaese; fol. 37r.
Johan; fol. 23r, 55r, 60v, 61r.

Johan; (kerk) (sent); fol. 53r, 57v.
Johan (‘meyster’); (heelmeester) fol. 33r.
Johan (‘meyster’); scherprechter; fol. 30r.
Sent Joist; fol. 5r, 5v, 6r.
Joist, Lomme; fol. 6r.
Josep: fol. 45v, 48r, 49v.
Jutte: (nicht van Gilis de wisselaar); fol. 34r.
Kaldenberch, Joexken; fol. 5r.
Kandel; fol. 58v.
Katherine, vrouw van Johan, Clonckart; fol. 6r.
Katzkop, Gerart van; fol. 29v.
Kellener, Arnold; fol. 30v.
Kemerlinc, Peter; fol. 57r.
Kenen, Reynken; fol. 3v, 57r.
Kenne; fol. 40v.
Kentswilre, Johan van; fol. 11v, 18v.
Kerne, Henne; fol. 36v, 37r, 38v, 40r, 41v, 42v, 43r, 44r, 45r, 46r, 49v, 50v, 53r, 54v, 57r, 58r, 59v, 60r, 62r.
Kesen rondeel, fol. 59v, 60v.
Kessel, Johan van; (drossaard te Barchem); fol. 24r, 25r.
Ketel, Ghijse van den; fol. 34v.
Ketel, Lambrecht van den; fol. 33v.
Ketzer, Hennen; fol. 45v.
Keulen (Collen), bisschop van; fol. 11v, 12r, 15v, 16r, 28r.
Keurvorsten; fol. 28r.
Kieweken, Lenne; fol. 36r, 37v.
Kinroede, Johan van; fol. 5v.
Klencker, Rutte; fol. 32r.
Knoups, Jutte; fol. 5v.
Knyppart, Lenart; fol. 47r
Koelpoort, fol. 38v, 43v, 44r, 46r, 47v.
Korner, Cloes; fol. 39r.
Kort, Heyne; fol. 6r.
Kue (‘Henne mitter’), fol. 38v.
Kuenenportken; fol. 33r.
Kuenken (bode van de bisschop van Luik), fol. 10r, 11r.
Kul, Rutte; fol. 44r.
Kynckelmoy, Arnolt; fol. 3r.
Lachart, Thijsken; fol. 45v.

Lamboy, Diric; fol. 34r.
Lambrecht (sent); fol. 30r.
Lambrechtsrondeel; fol. 37v, 39r, 43r, 59r, 59v.
Lamsons (Lamsens), Wilken; fol. 36r, 38r, 49v, 56v.
Lantscroen; fol. 7r, 7v, 8r, 8v, 29v, 30r, 34r, 37r, 37v, 38r, 38v, 39r, 41r, 42r, 43r, 43v, 44r, 44v, 46r, 47v, 50v, 51v, 55r, 58v, 59r, 61r, 61v.
Laurents, (dienaar van heer Wilhelm van ‘sent Margaraten’): fol. 12v.
Lemmen, fol 48r.
Lenardt (‘meyster’) (‘advocait); fol. 35r.
Lenculen (Lemculen) fol. 36r, 37r, 38r, 39r, 48r, 49r, 49v, 50r, 50v, 52v, 53r, 54v, 55v, 58r, 61v.
Lenculenport (Lemkulenport); fol. 4r, 33r, 42v.
Lemculen, Goetken van; fol. 48r.
Lendercruce; fol. 39r, 42v, 43r, 44v, 46r, 53r, 54v, 57v, 58v, 59v, 60v, 61r, 62v.
Lendercruceport; fol. 4v, 33r, 41r, 44r, 56v.
Lentsken; fol. 30r, 55r.
Lentze, Peman; fol 29v.
Leuven (Loven) (stad); fol. 16r, 17r, 20v.
Lewe; fol. 16r.
Leydewater, Wilken; fol. 54v, 55v.
Loedens, Heyne; fol 58r.
Loen (graafschap); fol. 14v, 21v.
Loen, Bertram van; fol. 10v.
Loen, Gerart van; fol. 53r.
Loen, Johan van; fol. 35v, 48r, 52r, 56r, 60v, 62r.
Loghenport; fol. 53r.
Loir, Johan van; fol. 30r.
Lombarden; fol. 9v.
Lomberder, Johan; fol. 23v.
Loutzen, Heyn van; fol. 49r.
Louwen, Johan van; fol. 32v.
Louwen; Reynken (Reynart) van; fol. 32v, 34v, 35r.
Loven (tol van) fol. 34r, 34v.
Luik, (Ludic, Luidic); fol. 7r, 7v, 8r, 8v, 9v, 10r, 10v, 11r, 11v, 12r, 12v, 13r, 14r, 14v, 15r, 15v 16r, 17r, 18r, 19r, 19v, 20r, 20v, 21r, 21v, 22r, 22v, 23r, 24r, 25r, 25v, 26v, 27r, 27v,

28r, 28v, 29r, 30r, 35r.
Luik, Lambeirt van (Ludic, Luidic) fol. 7r, 7v.
Lysbet, vrouw van Henric Westselinc; fol. 5v.
Lyse, fol. 22r.
Maastricht, (proost van); fol. 12r, 12v.
Maes; fol. 4v, 7r, 7v, 8r, 29v, 34r, 42r, 43v, 44v, 45r, 46v, 47r, 49v, 50r, 53v, 54r, 55r, 55v, 56v, 57r, 57v, 58r, 61r, 61v.
Maesbruge; fol. 38r, 52r, 53v, 54r, 58v, 61r.
Malle, Cloes van; fol. 35r.
Malle, Grietken van; fol. 6r.
Maltmolen, Johan in die; fol. 47v.
Marcktwesit (Mercktwesit); fol. 20r, 22r.
Margraten sent, Johan van; fol. 20r.
Margaraten sent, Wilhelm van: fol. 12v, 15v, 16r, 17r, 21v, 23r.
Marke; fol. 27v.
Marlant, Heyn van; fol. 58v, 59r, 59v.
Mechelen, Heynken van; fol. 51v.
Menrebrueder (‘an die’); fol. 47v, 48r, 62v.
Mertijnsbrugge (sent); fol. 47v.
Mertijnspoort (sent); (Wijk) fol. 4r, 32r, 33r, 36v, 47v.
‘Martijns Kirchof sint’ (Wijc); fol. 17r, 59r, 60r.
Massoirdael; fol. 12v.
Melre, Johan der, fol. 57r, 61v.
Melijs, fol. 7v.
Menten, Gobbel; fol. 3v.
Meroede, Scheyffardt van; fol. 10v, 19r, 27r, 27v, 28r.
Mersen, Gelis van; fol. 58r.
Mertijns, Symon; fol. 35r.
Mertynsbrugge (sent), fol. 43r.
Metsmekers, Lambrecht; fol. 3v.
Michiel: fol. 12r.
Millen; fol. 19v.
Mobertingen, Dideric van; fol. 16r.
Moelrer, Johan; fol. 53r.
Moes, fol. 20v.
Moirvelt, Johan; fol. 56v.
Moisen, Hary; fol. 44r.
Moncke, Henric; fol. 54v.
Mongardijn (Monjardijn) Baldewijn van; fol. 10v, 20v, 24r.

Monjouwen, Philips van; fol. 47r.
Montenaken, Godart van; fol. 36v, 37v, 38v, 39v, 40v, 41v, 43r, 44r, 45v, 47v, 48v, 49r, 50v, 52v, 54r, 56r, 56v, 58v, 59r, 59v, 60v, 61r.
Montfort (Montfort); fol. 18r, 19r, 23r.
Moreels, Pouwels; fol. 38r.
Mosmol (Momael), Lijsbet van; fol. 35r.
Mourse, (heer van); fol. 18r.
Moysel, Hery; fol. 56v.
Muelres, Johan; fol. 51v.
Mulken, Nese van; fol. 18v.
Mulken, Oghier van; fol. 17v.
Mulken Voes van; fol. 15r, 15v, 16r, 17r, 23r.
Muweken, Henric; fol. 6r.
Muysbach; Peter van; fol. 47v, 61r, 62r.
Muysberch; fol. 44v, 45r, 45v, 46v, 47v, 49r, 49v, 50r, 50v, 51r, 51v, 52v, 53r, 53v, 54r, 54v, 55r, 55v, 56r, 56v, 57r, 59r, 59v, 60r, 60v.
Muyske; fol. 18r, 20v.
Namoir, Bondair van; fol. 40r, 43v.
Namoir (Namen); Henken van; fol. 36r, 37v, 43v, 54r, 60r.
Noelkens, Ernken; fol. 62r.
Nommershem, Johan van; (drossaard van Brabant); fol. 25r, 26v, 34v.
Norenberch; fol. 34v.
Nuwenhoff; fol. 56r.
Oirt, Godart van; fol. 17v.
Oirt, Godefridus van; fol. 16r.
Olebierken; fol. 41r.
Onken; fol. 52v.
Opey, Arnolt van; fol. 47r.
Ophem, Xrispanus van; fol. 14v.
Otten, Heyne; fol. 47v, 50r.
Otto (‘meyster’) (geschutmeester); fol. 30v, 33r, 46r, 49r, 52r.
Overen (Over), fol. 36r, 37v.
Overmaese (lande van); fol. 19r, 25v.
Oypey, Ernken van; fol. 56v.
Oys, Henne van; fol. 58v, 59v.
Oys, Vrenxsken van; fol. 58v, 59v.
Oysen, Johan van; fol. 23r.

Oyslinger (Heynken); fol. 34r, 57r, 62r.
Pacsleger, Lambrech; fol. 31v.
Parweys (Perwijs) (heer van); fol. 10v, 11r, 17v, 20v, 22r, 24r, 27v, 34v.
Pavoir, Hennen; fol. 51v.
Pavoir, Peter; fol. 42r, 43v, 46v, 51v, 61v.
Peddenpuel; fol. 44v.
Pello (kleermaker); fol. 5r.
Pennen, Heyne; fol. 36r.
Penres, Henric; fol. 3v, 12v.
Peren, Johan; fol. 32r.
Perron; fol. 42r.
Pester, Arnolt; fol. 9r, 9v, 10r, 10v, 11r, 12r, 12v, 14v, 15r, 15v, 16r, 17r, 17v, 34v, 35r.
Peter, (bode van de hertogin van Brabant); fol. 14v.
Peter, (knecht van Henric Penres); fol. 12v, 53v, 56r.
Peter (‘meijster’); (‘paveier’); fol. 30v.
Poelman, (Poelmans) Phillip; fol. 5r, 62r.
Polman, Wilken; fol. 5r.
Ponselet; fol. 56v.
Pontken, Peter; fol. 12r.
Popeler; fol. 57r.
Popeler, Henne; fol. 45r, 46v, 47r, 47v, 49r, 49v, 51r, 52v, 53r, 54r, 54v.
Popeler, Wilken; fol. 54v, 55r, 55v.
Potter, Thees; fol. 31v.
Pouwelus; fol. 50r, 52r, 52v, 53v, 55r, 56r.
Prels, Johan; fol. 20r.
Pricknit, Johan; fol. 32r.
Printze, Godardt; fol. 23v.
Proenen, Arnolt; fol. 35v.
Pront, Cornelis; fol. 30r.
Pront, Johan; fol. 18v.
Prumen, Johan; fol. 12v.
Puelmans, Philip; fol. 47v.
Pylonge, Ghijse; fol 58r.
Pytershem; (jonker van), fol. 21r.
Queck; (bode van Aken); fol. 26v.
Quijntersleger, Peter; fol. 31v.
Radermeker, Tilman; fol. 17v.
Reynbach; fol. 20r.

Reyner (‘meyster’); fol. 35r.
Ridder, Peter; fol. 13r, 14r, 14v.
Riemst, Henric van; fol. 1r, 2v, 7r, 17r, 30v, 44v.
Rolpijns, Hennen; fol. 23v.
Rochemadoin; fol. 5v, 6r.
Roermond (Rurmunde); fol. 23r.
Roesmer, Heynken van; fol. 37r.
Roesmer, Herman van; fol. 39v.
Roeven, Wilken; fol. 5v.
Roide, (drossaard van); fol. 13r.
Romboldt Sent (Rombout) fol. 5v, 6r.
Rompken, Henne; fol. 30r.
Roseler, Diric; fol. 9v.
Rothem, Diric van; fol. 8r.
Rothem, Gerart van; fol. 34r.
Rotsloe (Rotslaer) here van; fol. 26v, 28r.
Ruwels; fol. 51v.
Ryemsleger, Diric; fol. 55r.
Sabaut, Wilken; fol. 27v.
Saffenberch; fol. 29v.
Sanck, Cloes; fol. 31v.
Scarne (‘bij den Witten Vrouwen’); fol. 19r.
Scharrenner, Thijsken; fol. 6r.
Scarwier; fol. 39r.
Scepman; Kuene; fol. 38v.
Sceyffardt (heer); zie Hemersbach.
Schende, Gerken van; fol. 22r.
Schinde, Godart (Goetken) van; fol. 22r, 22v.
Schepens, Johan; fol. 8r.
Scherel, Godart; fol. 60r.
Schonevorst (‘Scoenvort’); (heer van); fol. 26v.
Scillinc; fol. 5r.
Scillinc, Diric; fol. 15r, 28r.
Scillinc, Johan; fol. 54v.
Schoenoir (Scoenvoir), Voes van; fol. 46r, 49v, 50v, 53r, 54v, 57r, 59v, 60r.
Scoenvoir, Thonijs van; fol. 46r, 49v.
Scoenyde; fol. 61v.
Scottelman; Arbolt; fol. 30r.
Selman, Arnolt; fol. 27v.
Senck, Wijnandt van; fol. 32v.
Servaes (kerk) Sint; fol. 12r, 26r, 28r, 29r, 33v, 42r.
Servaesborne Sint; fol. 51v.

Sippe; fol. 49^{v}, 59^{v}.

Sittart; fol. 10r, 18v, 21v.
Sittart, Henric van; (‘kokenmeyster van de hertogin van Brabant’); fol. 25v.
Sledenaken, Bynen van; fol. 11v, 14v.
Sledenaken, Johannes van; fol. 7v.
Sledenmaker, Robijn van; fol. 17v.
Sluis (‘baluin van der’) fol. 24v.
Smeets, Ernken; fol. 62r.
Smeets, Lemme; fol. 62r.
Solt, Tilman van; (meyster) (heelmeester); fol. 31v.
Sombreff (jonker van); fol. 21r.
Spanden, Godennel van; fol. 17r.
Spreuken, Henne; fol. 37r.
Stampart, Hennen; fol. 47v, 50r.
Starken, Lemme; fol. 23r.
Starken, Louwe, fol. 23r.
Steyne, Cloes van; fol. 45r, 53r.
Steyvort, Wilhelm van; fol. 8v.
Steyngot; Gobbel; fol. 19v.
Stillinc, Diric; fol. 5r.
Stochem (Sthochem); fol. 12r, 15v, 17v, 22r.
Stochem, Cloes van; fol. 5v, 30v, 33r, 36r, 37v, 39v, 40v, 43v, 45r, 46v, 48r, 49v, 51v, 53v, 55r, 56r, 56v, 57v, 58v, 59r, 60r.
Stochem, Godart van (‘meyster’), fol. 29v, 30v, 33r, 36r, 38r, 44r, 47v, 48v, 50r, 52r, 53v, 56r, 56v, 57v, 61r, 62r.
Stochem; Johan van: fol. 29v, 47r.
Stochem, Peter van; fol. 51r, 52v, 55v, 56v, 57v, 59v.
Stocke; fol. 60v.
Stoter, Cloes; fol. 3v.
Straven, Wilhem, fol. 28r.
Struver (van Holsberch) (voogd van het land Valkenburg) Johan; fol. 18v, 21r.
Strijker, Tylman; fol. 33r.
Sturken, Lambrecht; fol. 32r.
Suls (Suels) (Soels) (Sols) Willem; fol. 47v, 48r, 50r, 52r, 56v, 61r.
Suschen, Lemmen; fol. 47r.
Susschen, Jacob van; fol. 5v.
Susten, Johan van; fol. 51r.
Susteren, Grietken; fol. 6r.
Susteren, Heyn van; fol. 3r.
Susteren, Johan van; fol. 37r, 49r, 57r.

Susteren; fol. 12v, 21v.
Swaen, Kase van den; fol. 47r.
Swaen, Arnolt van den; fol. 17v, 34r.
Syele (‘wisseler’); fol. 34r.
Symon (‘cloestener van sent Servaes’) fol. 15v, 16r.
Symon; fol. 7r, 47v.
Telle, Gerardt; fol. 30v, 36v, 38v, 39r, 40r, 41r, 42r, 42v, 43r, 43v, 44r, 44v, 46r, 48r, 50r, 52r, 53v, 55r, 56r, 57v, 58v, 59r, 60r, 60v, 61v.
Thienen, Cloes van; fol. 36r.
Thoiren (Thoren) Henric van; fol. 29r, 30v, 33r, 46v, 49r, 51v.
Thomketel; fol. 36r, 36v.
Thonen, Henric van; fol. 28v.
Thonijs, Diric; fol. 5r, 11r, 11v, 12r, 14v.
Thonijs, Dyric (‘Burgermeyster’); fol. 9v, 10r, 10v, 33v, 35v.
Thoren, Arnolt van; fol. 46v.
Thorion, Arnolt (rijdende bode); fol. 8v, 9v, 10r, 10v, 11v, 12r, 12v, 13r, 14r, 15r, 15v, 16r, 17v.
Thuners, (Thunres) (Thuver); Wilken; fol. 44v, 48r, 49v, 51r, 53r, 54v, 55v, 61r.
Tienen (Thienen), (stad); fol. 16r, 21v.
Tille, Cloesken van; fol. 47v.
Tille, Heyne van; fol. 61r, 61v.
Tilman; (‘meyster’); fol. 31v.
Tongeren (stad); fol. 14r, 15v, 16r, 20v, 22r.
Tongeren, Johan van; fol. 47r.
Tongeren, Wouter van; fol. 5r, 47r.
Torf (vrouw van), fol. 33v.
Totolf, Kuenken; fol. 39r.
Trier, bisschop van; fol. 11v, 14r, 35r.
Truiden sent; fol. 14r, 14v, 20v, 21v.
Tweynbergerport; fol. 4r, 33r, 40v, 43r, 51v.
Tweynberghen; fol. 4v, 39v, 52r, 52v, 60r.
Udenberch, Johan Hacken van; fol. 5r.
Udenberch, Lambrecht van; fol. 61v.
Udenkoven; fol. 29v.
Vaelhenne; fol. 40r.

Vaetspuelre; fol. 59r.
Valkenborch; fol. 11v, 22r, 23r.
Valkenborch, (drossaard en rentmeester van); fol. 9v, 10v, 13r, 18v, 19r, 20r, 27r.
Valkenborch; Herman van; fol. 30r.
Valle, Herman van; fol. 36v, 62r.
Valle, Johan van; fol. 36r, 38r, 39r.
Vendomen (Vendôme); fol. 5r, 5v.
Venlo (Venloe); fol. 23r.
Veirthoren; fol. 44v.
Verviers (Vervier); fol. 18v.
Vierthoren; fol. 37r, 40r.
Visschermaese; fol. 39v, 56r.
Visscherport; fol. 39v.
Vleyshuis; fol. 33v, 51v.
Vleytinghen, Godart van; fol. 44r, 57r, 57v.
Vleytingen, Johan van; fol. 59r, 60r.
Vleytingen, Wilhelm van; fol. 9r, 33r, 44v.
Voegel, Johannes; fol. 5r.
Voighalfs, Heyne; fol. 28r.
Vorster, Johan der; fol. 44r.
Vrancken, Willem; fol. 5r.
Vririx, Mertijn; fol. 5r.
Vroenhoff; fol. 38v.
Vroichop, Voes, (bode); fol. 9r, 11r, 12r, 12v, 13r, 14r, 14v, 15r, 15v, 16r, 22v, 23v, 30r, 43v, 44r, 51v.
Vroichop, Gertruydt; (vrouw van Voes Vroichop); fol. 29v.
Vrouwen borne, onse; fol. 48r.
Vrijthof (Vrithof); fol. 14r, 23v, 29r, 31v.
Vueren, Mees van; fol. 47r.
Wael, Henne der; fol. 43v, 46v.
Wael, Johan der, fol. 46v, 59r, 60r, 60v.
Waige (Waghe) Melis van (roede drager); fol. 15v, 16r.
Waghehals, Heyne; fol. 29r, 29v.
Wammeker; fol. 2v.
Wandrijs, Johan van, fol. 46r.
Wanghe, Melis van; fol. 15v, 16r, 17r.
Warme; fol. 21v.
Wassenberch; (drost van); 24v.
Waterval, Peter van; fol. 39r.

Wedergroet (‘Vrouwen van’); fol. 24v.
Weirt, Arnolt van; fol. 3r.
Weirt, Exsken van; fol. 46v.
Weirt, (Wert), Ghijse; fol. 7r, 7v, 36r, 37r, 39r, 39v, 41r, 42r, 42v, 43v, 44v, 45r, 46v, 47r, 47v, 48r, 48v, 49r, 49v, 50r, 51r, 51v, 52r, 52v, 53r, 53v, 54r, 54v, 55r, 55v, 56r, 57r, 57v, 58r, 59r, 59v, 60r, 60v, 61r, 61v, 62v.
Weirt, Johan van; fol. 17r.
Wenckel (herberg); fol. 28r, 30r.
Wesemoel (heer van); fol. 27v.
Wesit, fol. 19v, 21r, 21v, 31v, 44v, 46v, 49r, 51r, 53v, 54r, 55r.
Wesit, Gobbart van; fol. 44v, 45r, 46v, 47r, 49r, 51r, 54r.
Wessem; fol. 21v.
Westfalen; fol. 15v.
Westfelinc, Gobbel; fol. 38r.
Westfelinc, Henric; fol. 5v.
Wever, Tilman; fol. 18v.
Wickart, Wilken; fol. 21r, 36v, 37r, 41r, 42r, 52v, 58v.
Wilhem, (‘boighemeker’); fol. 30v, 33v, 51v, 60v.
Wilhem; (‘bastart van Brabant’); fol. 25v.
Wilhelmus (‘der stat clerck’); fol. 15r, 22r, 29r.
Wilhemsteyn (drossaard van); fol. 18v, 27r.
Wilken; fol. 51v.
Wilken (Johans knecht); fol. 41v.
Willem (‘in die Lantscroen’), fol. 29v.
Wingerde, Neese van; (‘jonfrau’) fol. 22v.
Withuis, Floenrent; fol. 19v.
Withuis, Johannes; fol. 6r.
Witten (‘broeder’), fol. 21v.
Witter, Dirich (Herbergier) fol. 30r.
Wolfken; fol. 8r.
Wouter (heer) (rondeel); fol. 53v, 54r, 54v, 56v, 57r, 61r.
Wuest (‘bottelger’ van de hertogin van Brabant); fol. 24v.
Wijc, (tegenover Maastricht); fol. 2v, 4r, 4v, 14r, 17r, 28v, 29v, 32r, 33r, 35v, 36r, 36v, 37r, 37v, 38v, 39r, 39v, 40r, 42v, 43r, 45v, 46r, 48r, 48v, 50r, 50v, 52r, 52v, 53v, 56r, 57r, 57v, 59r, 59v, 60r, 60v,

61r.
Wijc, Coppen van; fol. 30r.
Wijc, Mertijn van (heer); fol. 37r, 38r, 38v, 39v, 40v, 41v, 43r, 44r, 45v, 47v, 48v, 49r, 49v, 50r, 50v, 52r, 52v, 54v, 55r, 56r, 57v, 59r, 59v.
Wyer, Johan van den; fol. 25r.
Wijlre (‘jonfrou van’); fol. 58r.
Wijngerder, Xrispanus; fol. 62v.
Wijswilre, Goeswijn van; fol. 22v.
Yserman, Thonijs; fol. 32v.
Zuesbruech, Cloes van; fol. 51r.
Zutseller, Wilken; fol. 30r.

Glossarium[1)]

afhangen = losmaken, ontdoen van
alnich =
ancroenen = in een geschil verwikkelen.
ansproek lijden = aansprakelijk gesteld worden.
ansucken = belagen, aanval en
antasten = in hechtenis nemen, arresteren.
anxste = angst, risico
arras = handgeld
baluin = baljuw, rechterlijk ambtenaar
banckement = banket, steunberen
batiering =
batteneren = afkeuren, wraken
baust = mand
becommeren = beslag leggen op, arresteren
befamt = bekend
beholplic = behulpzaam
berchouwer = berghouwer, steenhouwer
bernen = branden, doen branden
beslaan = beslag leggen op, sluiten
bessem = bezem
bickel = pikhouweel
bieldenmeker = beeldhouwer
birman (afgekort bir.) = kleine zilveren munt
blij = lood
boigh = boog
boighemeker = boogmaker
borchseet = burchtvoogd, slotvoogd
borgoin =
botte = bos stroo
bottelger = opperschenker, bottelier
branroede = rooster
brieven van gelouve = geloofsbrieven
broede gelde = accijns op brood
byan =
bijvallen =
campe = strijd
cedule = schriftelijke verklaring, akte
censen = cijnsen
clauw = keisteen
clencke = klerk?
clerennis = vonnis
clocker = klokkenluider
cloestener = kloosterling, monnik
cloet = bal van kolengruis en leem

1) Bij een aantal woorden kon de betekenis niet worden achterhaald.

cloister = hangslot
commeren = beslag leggen op, arresteren
compe = kist, hier archiefkist
condigen = bericht geven
coppelley = maasschip
crat = vlechtwerk, mand
croeden = beslag leggen op, arresteren
croenen = zich beklagen over
croiden = hinderen, inbreuk maken op, belasten
crouwel = krauwel
crucebruedere = kruisheren
cruke = kruik
cup = kuip, vat
dartheendaigh = Drie Koningendag
decke = dikwijls
dedingen = bijleggen, bemiddelen
denckhuis = dinghuis
denves = waarom, dienaangaande
derne halschen =
disch = toonbank
dobbeler =
doick = doek, laken
doiren = duren
doirenegel = grote spijkers
donre = donderbus, kanon
donresteyn = stenen kanonskogel
drenck = drinkplaats
dueke = stuk stof, laken
dwelde = handdoek, dweil
edick = azijn
elter = altaar
entlicer = duidelijk
erde = aarde
evene = zwarte haver
ewech = weg, vertrokken
eysvater = ijsvaten
fermiteyt = firmiteit, belasting voor verdedigingswerken
fogieren = vluchten

foirfait = geldstraf, geldboete
gancke = gang, overdekte of onderaardse gang
garenwaghen = garenwaag
geborde = kinderen, erfgenamen
gedelingen = verwanten
geleyde = vrijgeleide
gerampt = beraamd, voorgenomen
gerden = takken
geschef = zaak, aangelegenheid
gestant = toestand, twist.
gesynnen = begeren, verlangen
gevenckenis = gevangenschap
geveryn =
gevluwen = gevlucht
gewart = gewerkt
gewede = weide
gharenwoegen = garenwaag
ghenge = gang
ghioyl = kerker
goeverne = gouverneur, ambachtsmeester
gonst = gunst
graefhoven =
graes = gras
graessezen = graszeis
grandel = grendel, deurbout
grave = gracht
groet = goot?
gruys = grof zand
halfscheit = helft
hardersteyn = hardsteen
heyssche = vordering, eis
hockeriel = tweewielige kar (?)
hoigetijde = hoogtij
hoike = haak, hark
hoirpert = huurpaard
holt = hout, balk
hondevilre = hondeslager
hueden = bewaken, oppassen
hij = hier
incibitie = inhibitie?
instrument = bewijsstuk
interdic = interdict, kerkelijke straf
invart = invaart, recht van aanvoer per schip
kaengel = goot, pijp
kauck = kalk
keper = dakspant
keygel = kogel

kiese = kaas
kieselinc = kiezelstenen, kei
kirspelpaepe = pastoor
kitten = ketting, keten
knaap = bediende, knecht
koelen = steenkolen
kokenmeyster = opperkok
kortling = dwarsbalk in steigerwerk
krat, zie: crat
kratsteyne =
lendenzeyl = lendentouw, koord
lengeler =
lessche = riet
leym = leem
leysten, daigh leysten = dag bepalen
lieffenis = geschenk
loitbussen = laadbussen
lombardere = wisselaars, geldschieter
loyt = lood, loden kogel
luitger = luiks
mallic = ieder, elk
masselger = bode
mede = honingdrank
mer = maar, slechts
messe = jaarmarkt
messeggen = beledigen
metse = mes
mode = mud
moend = maand
moetstucken = stenen op maat
moighen = magen, familieleden
motenis = moeite
myeten = huren
natten = netten
onderseet = onderdaan
ongecroidt = onbelemmerd
onledich = druk bezig, bezet
onscolt doin = vrijpleiten van, rechtvaardigen
onsege brieven = brieven van opzeggen van vrede, verklaring van vijandschap
ontseggen = vijandschap verklaren
onvertrecht = onverwijld
poente, op den poente van = op het punt van, inzake
ophalden = tegenhouden, beslag leggen op
opheven - inkomsten
opsat = beraamd plan, vast voornemen

orber = belang, voordeel
ortsche bisschop = aartsbisschop
ortzitter = geneesheer, chirurgijn
orveede = afzwering van vijandschap
overdraighen = besluiten
oyrclock = uurklok
oysen = hozen, leegscheppen
oysterbir = bier uit oostland, bv. Hamburgs.
palaes = paleis
palere =
panseir = harnas
pas = doorgang
paveier = stratenmaker
paveysteyn = vloersteen, straatsteen
payment = betaling
pylyser = pijlpunt
pijron = perroen, hoogheidsteken van de prinsbisschop
piper = pijper, muzikant
porter = burger
postel = plank, steunbalk
procurere = zaakwaarnemer, pleitbezorger.
proest = proost
proevenen = prebenden
quaden gelde = vals geld
raemen = stellages, waarop b.v. laken wordt gespannen
rait = rad
relaxsacie = ontheffing, uitstel
renck = ring, gerecht l'Anneau te Luik
revocacie = herroeping
reyp = reep, smalle houten band
reyssenere = krijgslieden
richel = dwarslat
roedreger = roededrager
ruepen = bekend maken
ruren van = betrekking hebben op
ruwair = ruwaard, voogd
ruwe = straat
ryoel = riool
samenkoup = makelaardij
scaffen = maatregelen nemen
schale = balk
schanden = schansen?
schattinge = opleggen van lasten, belasting
schenckkerzen = presentkaarsen
schetten = brandschatten
scheversteyn = leisteen
schiken = sturen, zenden

scoepe = schip
scoulteit = schout
scroeder = kleermaker
scup = schop
scutten = schutten
seggen = uitspraak, vonnis
senger = cantor, voorzanger
senyt = gezondheid
sesdrem = met zijn zessen
seze = zeis
sich vermoeden tot = zich ergens toe zetten, zich verwaardigen
slain op = vaststellen
sleypen = slepen
sloetmeyster = slotenmaker, smid
soldt = beloning
sont = gezondheid, levensonderhoud
soudennere = soldeniers
spenzen = spiezen
stakoet = staketsel, palissaden
stecken = stokken
steynbusse = kanon voor stenen kogels
stoet = twist, geschil
swart bier = donker bier
swert = zwaard
sijtbueke = ontvangstregister
sijtgelde = inningsgeld
taelen = betalen
temoel = te enen male, geheel en al
teppe = trap?
theregelde = teergeld, verblijfkosten
thienen = zich beroepen op
thienenwercke = tinwerk
thimen =
thoynen = tonen, laten zien
thune = omheining
tiechelsteyn = tegelsteen
trompenner = trompetter
trutze = stut, stutbalk?
twest = twist
uytdraghen = uitdragen, vracht
uytgescrijft = afschrift, copie
uytgeseten = buiten wonende
uytrennen = uittrekken, uitval doen
vanderen = smal los bruggetje

velic = veilig
verantwerden = rekenschap geven van, verantwoorden
verboedinge = bericht, tijding
verboiden = bericht geven
verbondtbueke = verdragboek
vercorten = te kort doen, benadelen
vercortenisse = inbreuk, onrecht
verdenckt = bevaarbaar?
verhalden = achterhalen, betrappen
verhouden = opschorten, uitstellen
verleggen = voorschieten, uitgeven
versloen = afsluiten
verthenacht = twee weken
verthenachtpayen = veertiendaagse betalingen
verwaren = verschijnen, handelend optreden op
veter = ketting, voetboei
vetter woeghen = vetwaag
vyeden =
vierdonck = vierde deel van een mark, een ons?
vinsternegel = kleine spijkers
vissche disschen = vistoonbanken, visverkoop
vleysschouweren = slagers
voirspreke = woordvoerder, advocaat
volre = volders
vrien = vrijmaken, waarborgen
vueder = voeder
vuyir = vuur
vuyrhiek = vuurhaak, brandhaak
waele = keus
waese = aardkluit, zode.
walme = bos stro
walne = wijlen, zaliger
wande = gewant, geweven stof, laken
wandewougen = lakenwaag
ward = wachter
warden doin = wacht doen
warnen = waarschuwen
waskerzen = waskaarsen
wederbieden = opzeggen, afzeggen
weghegelt = poortgeld
weghen = bedevaarten
wekere = wachters
went = wind
wenne = pachter
wenter = winter
werven = naar iets streven, moeite doen om
woegen = waag

wokennere = geldschieters, woekeraars
wreidelzeilen = breidelzeilen?, tomen, teugels
woege penninc = waag voor kleine waren
woirdt taelen = procureur betalen
wolwoghen = wolwaag
wije = wilg
wijen hout = wilgenhout
wijt bier = licht bier
zavel = zand
zeghe = zaag
zeil = touw
zeilwender = touwslager
ziegelwas = zegelwas
zigel = zegel
zigeller = zegelaar, kanselier

An Enquiry into the Troubles in Asperen, 1566-1567

By A.C. Duke

The Troubles of 1566-1567 constitute one of the most famous chapters in the history of the Low Countries, yet there are still many important aspects about which we are ill-informed.[1] Until quite recently historians concentrated their attentions on the image-breaking in the southern Netherlands,[2] and surprisingly little was done to study the course of events in the north, where the movement was far less coherent. In the past the image-breaking has been compared to a flash of lightning[3] darting from the Westerkwartier to Groningen and beyond in a matter of a few weeks. But if one wants a metaphor to describe this cataclysm, then that of the forest fire, driven before a fickle wind, sometimes backtracking and at other times leaving a whole tract unscathed, seems more appropriate. The region east of Mons, Aalst and Brussels escaped almost entirely. In the north and east the outbreaks of iconoclasm occurred long after the reverbations had died away in the west. In Hasselt the imagebreaking took place as late as 19 January 1567.[4] The Troubles assumed a different guise in each region as a result of local religious, political and social tensions and traditions. In the Westerkwartier the opening stages of both the open-air services and the image-breaking in 1566 bear the marks of a popular movement, which took both the government and the consistories by surprise. In other towns the image-breaking was clearly planned at short notice, and in the Ommelanden and the east the power and prestige of the local landholders tipped the scales one way or the other.

1 J.W. BERKELBACH VAN DER SPRENKEL, *Oranje en de vestiging van de Nederlandse staat*, Amsterdam 1960, p. 54 (First published in 1946). For the state of historical research on 1566-1567 see: J. SCHEERDER, Le mouvement iconoclaste en 1566. Fut-il spontané ou prémédité? *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, tome 2 (1952), p. 67-74; O.J. DE JONG, *Beeldenstormen in de Nederlanden*, Groningen 1964; M. DIERICKX, Beeldenstormen in de Nederlanden in 1566. *Streven*, 19e jg. (1966), p. 1040-1048.

2 Even E. KUTTNER's general study, *Het hongerjaar 1566* deals chiefly with the southern Netherlands.

3 G. BRANDT, *Historie der reformatie*, Amsterdam 1671, I, p. 341.

4 W. BAX, *Het protestantisme in Luik en Maastricht*, *1557-1612*, 's Gravenhage 1941, p. 215.

The special character of the movement along the Lek and Waal has been excellently shown in a couple of studies dealing with Vianen[5] and Culemborg.[6] But little is known of Langerak, where Floris van Boetzelaer introduced the Reformation,[7] IJsselstein,[8] Gorcum[9] and Asperen.[10] We hope the publication of this document on events in Asperen will help towards a better understanding of the temper and complexity of the Troubles along the rivers and demonstrate how closely linked the towns and villages of this region were.

In Asperen Reformed Protestantism was clearly introduced from above. Indeed we would go so far as to say that the Van Boetzelaer family aimed at the extirpation of the Roman Catholic faith on the estate. This does not mean that their adherence to the doctrines of the Reformation was politically motivated. Already in the 1550s the lord of Asperen was turning from the Mass, and his concubine, Judith van Helmont, had not darkened the churchdoor for some years before 1566. Moreover Agnes van Belle, the wife of Rogier van Boetzelaer, had been instrumental in converting her husband, first to the tenets of the Doopsgezinden, and later to those of Reformed Protestantism. Under these circumstances it is not surprising to find that the lord of Asperen and his six sons were all signatories of the Request of the Lesser Nobility.

The religious disposition of Wessel van Boetzelaer the Elder had meant that even before 1566 Asperen had become a refuge for Doopsgezinden and other heretics. One witness alleged there were some thirteen 'hardopers' in the barony, and the schoolmaster who was appointed after the religious alteration had been carried through, was also suspected of Mennonite tendencies. But most of those arraigned later for their part in the Troubles belonged to the Reformed tradition. Of those summonsed the majority either belonged to the family Van Boetzelaer or were their retainers or officials. Few local inhabitants seem to have been involved in 1566.

5 H. DE LA FONTAINE VERWEY, Hendrik van Brederode en de drukkerijen van Vianen. *Het Boek* dl. 30 (1949-1951).
6 O.J. DE JONG, *De Reformatie in Culemborg*, Assen, n.d.
7 SENTENTIEN EN INDAGIENGEN VAN DEN HERTOG VAN ALBA, Amsterdam 1735, p. 108.
8 *Op cit.* p. 141.
9 *Op. cit.* p. 25, 29, 86, 91, 124, 259, 268, 329.
10 *Op. cit.* p. 130-141. The relationship between this account and the manuscript here reproduced, will be discussed below.

Little is known of the opening stages of the Troubles in Asperen. Acquoy mentioned a 'nieuwen predicant' from there, preaching in Zaltbommel probably in late July.[11] From mid-September onwards the pace of events along the Lek and Waal quickened. On 14 September the images were set upon in Culemborg,[12] and on 25 September Brederode had them removed from the church in Vianen to forestall, as he wrote the Governess, an outbreak of destruction.[13] On Tuesday 8 October the churches in Asperen were purged[14] and two days later 's Hertogenbosch underwent a second wave of iconoclasm. About the middle of October William of Orange was in Gorcum, where he heard that plans had been laid to destroy the altars and images[15] and not long after Zaltbommel was trembling on the verge of violence.[16]

Clearly the 'casting down'[17] of the churches in Asperen on 8 October was carried out according to a preconceived plan. When the clergy and religious got wind of it, they began stowing away their valuables, until this salvage operation was expressly forbidden. At midday Willem van Zuylen van Nijevelt, newly appointed as drost of Culemborg by the count, arrived in Asperen with a minister and half a dozen soldiers, who stood guard while the images and other articles were destroyed. The actual work of breaking was carried out by the retainers of the lord, helped by some inhabitants from Gorcum. In no sense was it a popular or spontaneous attack. In the days after the imagebreaking, the visible badges of the old religion were effaced. The pater of the nuns was put out of the township and

11 J.G.R. ACQUOY, *Jan van Venray en de wording en vestiging der hervormde gemeente te Zalt-Bommel*, Den Bosch 1873, p. 14, 246-247.

12 O.J. DE JONG, *De reformatie in Culemborg*, p. 131-141.

13 J.W. TE WATER, *Historie van het verbond en de smeekschriften der nederlandsche edelen*, Middelburg 1796, dl. 4, Bijlage QQ and L. GACHARD, *Correspondance de Guillaume le taciturne*, tome 2, p. 237.

14 See below.

15 L. GACHARD, *Correspondance de Guillaume le taciturne*, tome 2, p. 255. When this letter is read in conjunction with the information given in *Sententien en indagingen*, p. 27, one concludes that the trouble in Gorcum took place after the stadholder's visit to the town. On 18 October William of Orange was in Vianen on his way to Utrecht.

16 J.G.R. ACQUOY, *Jan van Venray*, p. 34-41.

17 This was the contemporary term used in the Scottish Reformation to signify the radical alteration of the churches in preparation for the new form of services, and it seems more apt than the customary 'image-breaking' for Asperen, for the purging was very thorough, and included the destruction of the altars, the organ, vestments and missals.

on Sunday 13 October an apostate Crutched Friar preached in the friary to a packed and curious congregation. Thereafter services were held two or three times a week in the parish church, with the enforced attendance of the religious. But if the general tenor of the religious changes was Reformed, it was certainly not 'presbyterian'. There is no mention of a kirk session, though such an institution was in existence in the south Holland towns in the autumn of 1566. The Reformation in Asperen was carried through by the lord and he brooked no consistorial interference. Despite efforts to 'protestantize' the inhabitants of Asperen, the new religion found apparently little support and by Lent 1567 there were widespread demands for the restoration of the Mass, though even when the enquiry was being held into the situation in Asperen in neighbouring Heukelum, the Reformed were metting for services up at the manor house.

By the end of the winter 1567, the central government was fast regaining control of the situation. In February Brederode departed from Vianen in a bid to gain control of Amsterdam and his domain on the Lek prepared to offer resistance to the government forces led by Van Megen and the Duke of Brunswick. Asperen assisted in this defence, sending spades up river to the beleaguered town of Vianen. But the rebellion was crushed. Brederode fled Amsterdam in April, and the Duke of Brunswick captured Vianen.

The manuscript which we have transcribed[18] is to be found in the Rijksarchief in Brussels, where it has been placed in the Archief van de Raad van Beroerten, though technically it does not belong there, for the enquiry took place six months before the establishment of the Raad van Beroerten. Loosely bound in with the first volume of hearings of the Council for Holland containing sections 109-118, it has been omitted from the inventory of A. Jamees.[19] When placed alongside the extract edited by Marcus, the considerable overlapping of the two

18 I would like to take this opportunity to thank prof. Sabbe, the Algemene Rijksarchivaris in Brussels for allowing me to examine the manuscrip tat the Gemeente-archief in Leiden, and the staff of the Gemeentearchief for helping me decipher various passages. To dr. J.J. Woltjer of the Rijksuniversiteit te Leiden I am indebted for advice and assistance in the editing of this document.

19 A. JAMEES, *Inventaris van het archief van de Raad van Beroerten*, Brussel 1958, p. 18.

documents is at once evident. But Marcus's document[20] is the culmination of several such enquiries, of which the one published here is the first. The information in the *Sententien* is compacter than in our document and differently arranged. Moreover Marcus's manuscript contains some information not found in Jacob de Jonge's enquiry. On the other hand there is much information on the dating of the image-breaking and the introduction of the new religion, which was not repeated in the subsequent document. In this sense the two documents complement each other.

The manuscript from the archives in Brussels is clearly a contemporary copy, for though the details about the signatures are mentioned, the actual signatures are lacking. It is undoubtedly a faithful transcript of the original and may have been collated by the griffier of the Hof van Holland.

20 Marcus probably used the manuscript at present to be found in Algemeen Rijksarchief, The Hague, Grafelijkheidsrekenkamer 681 ter, though he re-arranged some of the material when he published the *Sententien en indagingen* in 1735.

+ Omme te volcomen zekere acte commissoriael byden Hove van Hollandt geexpedieert op my Jacob de Jonge secretaris vanden zelven Hove, hier nae van woorde te woorde volgende. +fol 1r

Alzoe die hoocheyt vande hartoginne van Parma den Hove van Hollandt by missive van date den eersten marty deser tegenwoirdiger maent geadverteert heeft dat haere hoocheyt onderrecht zoude zyn, dat de Heere van Asperen in sinte Clare clooster aldaer nu onlancx leden zoude hebben doen predicken by eenen Calvinist, dreygende indien men zulcx nyet en wilde lyden, dat hy alle die religieusen zoude uuyt jaegen, ofte tconvent ruineren, belastende daeromme haere hoocheyt van Co. Mts. weegen den voirsz. Hove hem dies angaende behoerlick te informeren, Soe eest dat tvoirsz. Hoff gecommitteert heeft ende committeert tselve Hoff mits desen Jacob de Jonge secretarys vanden voirsz. Hove omme hem nopende tgundt voorsz. mit den ancleven vandien behoirlick te informeren, zyne informatie stellen by gescrifte, ende den voirsz. Hove dieselve secretelick overbrengen, omme daermede byden zelven Hove gedaen te werden naer behoeren. Actum den 1111en marty 1566 stilo curie hollandie,[1] In kennisse van my ondergetekent B. Ernst.

+ Bin ick opten vyffden marty anno voorsz. uuyten Hage gereyst tot binnen der stede van Gorcum van waer ick des anderen daechs voorts bin gereyst tot Hueckelom. Ende hebbe aldaer gehoort ende geexamineert zekere getuygen by Ysbrant Starck gezworen exploictier sHoofs van Hollandt by my daertoe geauctoriseert zynde gedachvaert inder manieren hier nae volgende. +fol 1v

Den voorsz. VIden marty binnen Heuckelom.

Broeder Dirick van Arssen procurateur vande cruce broeders tot Asperen oudt LXVIII jaeren gehoort opt inhouden van myne voirsz. commissie mitten aencleven vandien. Seyt in verbis sacerdoty et professionis dat binnen Asperen zyn twee conventen een van vrouwen genaempt sinte annen zusterhuys ende een van crucebroeders daer[a] hy

1 That is 4 March 1567. This report falls outside the investigations carried out by the Raad van Beroerten, which was not established until September 1567.

a The spacing indicates that the passage was underlined in the original manuscript.

deposant procurator es, maer geen convent van claren. In welck vrouwen convent noyet gepreect en es geweest, mer es warachtich dat op eenen dynxdach in octobri lestleden de prochiekerk, beyde devoirsz. conventen ende het gasthuys aldaer gespolieert zyn geweest,[2] ende heeft hy deposant gesien beyde de zoonen vande heer van Asperen[3] inde kercke vande crucebroeders mitten schout van Asperen,[4] die nochtans geen handen toe en staecken, ende noch twee dienaers vanden voirsz. heer van Asperen[5] die welcke beyde hy deposant sach dat wel[+] harttelicken wrochten int affbreken vande beelden ende anders. Ende heeft hy deposant verstaen dat dvoorsz. twee zoonen ende schout inde andere voirsz. kercken mede by waeren, ende dat dvoirsz. twee dieners huelpen breecken. Ende alsoe een wyle tyts eer dvoirsz. kercken gespolieert werden een yegelick besich was om wat te berghen, zoe werde een verbodt gedaen binnen Asperen dat hem nyemant vervorderen en zoude yet uuyt de kercken te vluchten ende dat op lyffstraffinge, zoe hy deposant van verscheyden burgers gehoort heeft. Ende waeren ten voorsz. tyde zes crychsluyden van Culemborch tot Asperen gebrocht die de kerckdeuren bewaerden ter wylen die afbrekinge dair inne geschiede. Seyt dat ten zelven dage Nyevelt[6] mitte predicant die hy mit hem uuyt Culemborch tot Asperen brochte tsavonts als dvoirsz. kerckschendingen geschiet waeren gingen eeten ende logeeren ten huyse vanden heere van Asperen,ende dander kerckbreeckers, wel over die twintich[7] ende mit zes peerden quamen eeten ende logeren int voorsz. convent vande crucebroeders.

[+]fol 2[r]

2 Probably 8 October. *Dusseldorpius* gave this as the date, and it was a Tuesday. *Uittreksel uit Franciscii Dusseldorpii Annales*, *1566-1616*, Ed. R. Fruin. 's Gravenhage 1893, (Werken H.G. 3e serie no 1) p. 37.

3 Rutger (or Rogier) van Boetzelaer and Otho van Boetzelaer.

4 Wessel van Boetzelaer, natural son of the Heer van Asperen.

5 Probably Heynrick de Camerlinck (Verheyden, V no. 2272 & 5366) and Guillaume ‘paige’ (Verheyden, no. 5116 *Sententien en indagingen*, p. 130).

6 See O.J. DE JONG, *De reformatie in Culemborg*, Assen, n.d., p. 118, 121: *Sententien en indagingen*, p. 154. Took part in image-breaking in Utrecht, Vianen and Culemborg. Had his family chapel at Aartsbergen pulled down and was active among the Reformed in Schoonhoven in 1566.

7 Among those who took part were three inhabitants from Gorcum. *Sententien en indagingen*, p. 26-7.

Seyt dat des sondaechs daeraen[8] een vande religieusen[9] vanden[+] voorsz. convente ontrent den noene gebrachte es geweest by Wouter Jacobssen stadtbode aldaer, [+]fol 2[v] een waerlick habyt, twelck deselve religieux angetogen hebbende heeft daer mede gaen staen predicken binnen de kercke vande crucebroeders opte preeckstoel die uuyt het zusterhuys aldaer gebrocht was, zoe dairvan te vooren geen en was, ter presentie vanden heere van Asperen mit zyne kinderen, prekende zeer schandaleuselick. Ende heeft hy deposant deur bevel vande heere van Carnisse[10] naderhandt den voirsz. religieux een nyeuw waerlick habyt moeten doen maken met alle zynen toebehoeren tot des convents coste, soe het voorsz. eerste habyt geleent was. Ende heeft zedert dien tyt dvoirsz. religieux gepredict inde prochie kerck aldaer tot noch toe tweemael ter weke, behalven de heylige dagen, alwaer hy deposant wel heeft hooren zeggen dat de zusteren van sint annen convent deur bevel vande heere van Asperen hebben moeten comen hooren preken in waerlycke habyten, sonder tselve gesien te hebben, dan hy wel gesien heeft dat zy mit waerlicke heuycken langs straet gegaen hebben. Ende sitten deselve zusteren zedert dvoirsz. kerckbrekinghe sonder pater, alsoe die heere van Carnisse den selven pater, weesende vande preecker oorde, onlancx daer nae vanden bossche gecomen zynde, buyten den stadt brochte nyet willende dat hy weder daer inne comen zoude, zoe hy van diversche luyden verstaen heeft, ende den voirsz. heer van Carnisse hem dies wel[+] zelffs heeft hooren beroemen. Seyt dat opten XXIden octobris naer zyn beste onthoudt dvoorsz. twee zoonen van [+]fol 3[r] Asperen mit meer geselschaps int voorsz. convent vande crucebroeders gecomen zyn vereysschende naede boucken van tselve convent die verborgen lagen in een celle, maer byden voorsz. religieux apostaet gemelt waeren, ende naer zyluyden die gevonden hadden, hebben die geschuert ende vernielt gehadt, zoe hy deposant van zynen prior verstaen heeft die daer aldaer (sic) by ende present was, mer hebben noch behouden eenige boucken ende heure principale ornamenten die zyluyden van te vooren ge-

8 13 October, 1566.

9 Broeder Jan. Probably the same as Joannes Asperensis who was present at Wesel in 1568, J. DE JONG, *De voorbereiding en constitueering van het kerkverband der nederlandsche gereformeerde kerken in de zestiende eeuw*, Groningen 1911, p. 78.

10 Rutger van Boetzelaer was lord of Carnis, a manor south of Rotterdam.

vlucht hadden opt huys van Asperen, deur angeven vanden Heere van Asperen.

Seyt dat omtrent drye weecken geleden binnen Asperen gecomen es een nyeuw predicant weesende een vries die zomwylen inde kerck ende somwylen ten huysse vande heere van Asperen prekende es, welcke predicant ende den voorsz. religieux apostaet ende oick den schoolmeester met alle die mennonisten die burgers gaerne quyct geweest hadden, maer en connen daertoe nyet geraecken. Ende hebben deselve burgers onlancx gewilt datmen inde cloosters wederomme misse doen zoude alsnaer gewoonte, twelck henluyden eyntelicken byden heere van Asperen geaccordeert es, mits dat de burgers alle nachten waecken[+] moeten, ende alsoe zy religieusen des asschenwoonsdaechs lestleden eerst begonnen wederomme misse te doen, zoe es [+fol 3v] dvoirsz. bode van Asperen by hem deposant gecomen vragende naeden prior, ende dat hy hem zeggen zoude datmen de misse mit besloten deuren zoude doen, ende passen die uuyt te hebben eer men het sermoen inde groote kerck bestondt. Maer alsoe ten zelven tyde die voirsz. kercke vande crucebroeders al vol volcx was, zoe werden die deuren open gelaten gelyck die noch dagelicx gedaen werden, mer passen heuren dienste uuyt te hebben voorde prekinge alsmen inde prochie kercke preect, tselve nyet durrende laeten deur vrese vanden heere voirsz. met zyne zoonen. Ende nyet meer en weet.

Wouter Jacobszoon, gezworen bode tot Asperen, oudt omtrent XXXIII jaeren gehoort alsvoren. Seyt by zynen eede als gezworen bode gedaen, dat ten tyde als de kerckbreeckinge tot Asperen geschiede, als het sermoen uuyt was recht voorde zelve spolieringhe zoe es hem deposant byden heere van Carnisse deur monde vanden schout van Asperen bevolen geweest inder kercke te roupen ende publiceren uuyten name vanden heere dat hem nyemant tzy groot off cleyn vervorderen en zoude eenich dinck vuyter kerck te brengen, zulcx als hy deposant deur ontheet alsvoeren gedaen heeft, mer en gedenct hem althants nyet weetende zyn vyff sinnen geroupen[+] te hebben off dat hem by yemant des gevercht zoude geweest zyn van dat men geen weer daer tegens zoude moeten [+fol 4r] doen. Ende en was de heer van Asperen daer nyet by noch omtrent als tvoorsz. bevel hem deposant gegeven werde.

Seyt dat hy deposant deur laste vande heer van Carnisse

van huys tot huys gegaen es tot den armen die hem in gescrifte gegeven waeren omme henluyden te zeggen dat zy ende all die wilden, uuyter kercke mochten haelen de stucken vande gebroken beelden ende andere houtwerck omme tot barninge te besigen, mer en es tselve by hem deposant nyet gepubliceert geweest, gelyck hy oick van geen gebodt en weet te spreken dat daer gedaen zoude geweest zyn dat diegheene die nyet en haelden geen deelinge genyeten en zoude vanden heyligen geest, zoe tselve nyet geschiet en es geweest, alsoe daer anders geen bode en es dan hy deposant, ende en es hem deposant oeck by nyemande zulcx gevercht geweest omme te publiceren, ende quamen alle die arme luyden zulcx alsvoren geoirloft zynde elcx wat haelen, op een off twee nae die tnyet en begeerden.

Seyt dat hy deposant opden sondaech als de religieux tot+ die crucebroeders preecken zoude den zelven gebracht heeft een mantel, een casacq, ende een paer hoossen, die hy deposant haelde tot eenen Cornelis Cornelissen waert int hert, sonder dat hem deposant althants voorstaet deur wiens ontheet hy deposant tselve gedaen heeft. Ende ghinck deselve religieux mit het zelve habyt ten zelven dage staen preecken daer mede onder andere veel volcx waeren die oude heer van Asperen ende de heer van Carnisse ende joncker Ottho van Bootzelaer zynen zoonen die hy deposant onder andere daermede sach. Seyt dat hy deposant deur ontheet vande oude heer van Asperen de susteren van Asperen bevolen heeft dat zy voortaen mede inde prochyekerck te preken zouden comen, nu men geen misse of andere diensten en deede, waerop de priorinne hem deposant vraechde hem deposant hoe zy comen zouden, in waerlycke habyten off anders, twelck hy den voirsz. Heere van Asperen rapporterende beval hem dat hy die zusteren zeggen zoude, dat zy in zulcken habyten comen mochten alst hen geliefde. Seyt dat binnen Asperen tot noch toe geen nyeuwe predicanten in anders gepreect en hebben dan inde prochiekerck ende eens int broerhuys als voeren geseyt es. +fol 4v

+ Seyt dat hy deposant op asschenwoensdach lestleden, alsmen weder misse begonst te doen int convent vande crucebroeders, byden heer van Carnisse gesonden es geweest int zelve convent omme hemluyden te zeggen dat zy passen zouden heuren dienst te doen voor off nae tsermoen inde prochiekerck, zoe hy deposant gedaen heeft aenden procurator aldaer, maer angaende van +fol 5r

de misse te doen mit besloten deuren, dunct hem halff ende halff zoe mede geseyt te hebben, sonder van tselve althants zekere memorie te hebben. Ende opt vorder poinct gevraecht, in myne commissie begrepen, zeyt daer neyet off te weeten, alsonder int zusterhuys nyet gepreect en heeft, als hy voeren geseyt heeft. Ondergetekent, Wolter Jacobsz. gezworen bode tot Asperen.

Heer Jan Cornelissen pastoer in Oosterwyck, oudt omtrent XXX jaeren, gehoort alsvoren. Seyt in verbis sacerdotis dat alsoe hy tot Asperen nyet veel verkeert en heeft ende oick aldaer nyet en was als die kerckbrekinghe geschiede, nyet en weet doen ter tyt aldaer gebeurt es off deur wyens ontheet tselve gedaen es geweest. Maer was aldaer int convent vande crucebroeders des sondaechs daer aen ende was kerckwydinge vande zelve kercke, alwaer hy gesien heeft op stoel staen preecken een religieux vanden zelven convente hebben aen een waerlick habyt, ende prekende het evangelie van Sacheo (sic),[11] mer zoe hy[+] deposant in het zelve sermoen nyet lanck en bleeff zoe en weet hy daeroff nyet veel oordeels te geven dan datmen daer duytsche salmen sang. Ende was mede int zelve sermoen die oude heere van Asperen, zoemen hem deposant verthoende dat hy twas, want hy anders geen sonderlinge kennisse van hem en heeft. Zeyt dat hy die zusteren aldaer wel heeft zien gaen mit waerlicke heuycken, mer deur wiens bevel en weet hy nyet. Ende nyet meer en weet. Ondergetekent Jan Vervoeren Cornelisz., pastoer tot Oosterwyck. [+]fol 5[v]

Jan Heynricxzoen, coster in Oosterwyck, oudt XXIIII jaeren, gehoort opt inhouden als voeren. Seyt by eede van alle die geschiedenissen ten tyde vande kerckbrekinge binnen Asperen ende oick daer nae nyet te weeten te spreken, zoe hy daer nyet present geweest en es, anders dan dat hy op sondach naedat deselve kerckbrekinge aldaer geschiet was mitten pastoer van Oosterwyck, voorgaende getuyge, binnen Asperen int convent vande crucebroeders een religieux aldaer in waerlyck habyt heeft hooren preecken voor een deel zoe hy mitten zelven pastoer vrouch vandaen vertrock, ende sach den ouden heer van Asperen daer mede present mit den heer van Carnisse ende joncker Otto van Bootzelaer zyne twee zoonen. Ondergetekent Jan Henricxzoen.

11 I assume this is a reference to Zaccheus, Luke. ch. 19, 1-10.

+ Den VII den marty anno voorsz. binnen Heuckelom.

+fol 6r

Mr. Harmen Rutgers zoen Boetselaer priester woenende tot Heuckelom, oudt omtrent LXV jaeren, gehoort als voeren. Seyt in verbis sacerdotis dat hy wel dertich jaeren tot Asperen gewoont heeft als altarist ende binnen den zelven tyde veel verkeert heeft opt huys byden Heere van Asperen, ende alsoe hy deposant zedert thien off twaelff jaeren herwaerts wel bemercte dat dselve heere nyet veel vande misse begonst te houden, alsoe hy die missen diemen opt huys gewoonlick was to doen, hoe langer hoe meer begonst aff te breecken, zoe heeft hy deposant hem zelven uuyt het geselschap vanden voirsz. heere zedert drye ofte vier jaeren herwaerts begonnen te ontrecken. Ende es int eynde genootsaect geweest geleden omtrent Lichtmis lestleden een jaer hem zelven geheelicken uuyt Asperen te trecken, ende tot Heuckelom comen woonen, overmits de meenichte vande mennonisten ende andere ketters die hy deposant sach dat tot Asperen zoe langer hoe meer quamen woenen, vanden welcken oick eenige wevers van haer ambocht, naest zyn deposants huys woenende zulcken gelaet by nacht by ontyde bedreven, stotende, cloppende ande muyer daer hy deposant sliep, dat hy geen ruste en mochte hebben, ende daer deur de stadt heeft moeten verlaeten. Ende zedert dat de kercke(n) aldaer gescheynt zyn geweest noyet weder daer inne geweest en es, zoe dat hy vanden inhouden mynre commissie ofte den aencleven vandien nyet zeeckers noch anders dan van hooren zeggen en soude weeten te getuygen.

Ondergetekent, Herman Rutgersen priester.

+ Meester Jan Buding priester ende secretarys tot Asperen, oudt LXI jaeren gehoort alsvoeren. Seyt in verbis sacerdotis dat binnen sint Annen zusterhuys tot Asperen noeyt by eenige nyeuwe predicanten gepreect en es geweest, dan es gebeurt dat des sondages naer dat die kerk brekingen sdyncxdages daer tevooren geschiet waeren die preeckstoel uuyt het voorsz. zusterhuys int convent vande crucebroeders gebracht es geweest, ende preecte ten zelven tyde daerop eenen broeder Jan religieux aldaer in waerlyck habyten. Zoe hy deposant meent daer by waeren die oude Heer van Asperen met eenige zyne zoonen, soe hy deposant verstaen heeft van veele verscheyden burgers ende namentlicken de pastoer van Oisterwyck, een vande voorgaende

+fol 6v

getuygen, die oick zeyde dat dselve Heer van Asperen hem vraechde, ‘Wat doet ghy hier om onssen predicant te berispen’, ende dat de heer van Carnisse zeyde, ‘Men behoert het recht woordt goods te preecken’. Maer en es in gheene van beyde conventen zedert dien tyt meer gepreect geweest, dan alleenlick inde prochye kercke dryemael ter weecke, off meer nae datter heylige dagen comen, alwaer dvoorsz. apostaet off een ander altoes gepreect heeft, ende es geleden omtrent vierthien dagen dat tot Asperen noch een vries predicant gecomen es, die zomwylen inde voirsz. kercke gepreect heeft, ende nu somtyts preect int huys daer die heere van Asperen nu woont, zoe hy[+] deposant verstaet, ende oick veel volcx daer uuyt ende inne ziet ghaen. Seyt nyet gesien te hebben wye de beleytsluyden waeren vande [+]fol 7[r]
kerckschenders, zoe hy ter zelver tyt binnen shuys bleef, dan van eenen yegelicken wel hoorde dat het waeren die heer van Carnis ende joncker Ottho van Bootselaer, zoonen vande heer van Asperen. Dat hy oick nyet gehoort en heeft dat eenighe gebodt gedaen zoude geweest zyn van geen ornamenten te mogen vluchten, oft oick geen weer te mogen doen dan van veele vande gemeente wel zulcx verstaen heeft geboden geweest te zyn op lyff ende goet. Seyt dat hem dunct gehoort te hebben dat eenen Geertgen Schuyten, ende Geertgen Glaesmakers beyde tot Asperen byden bode van Asperen bevolen zoude geweest zyn dat zy vande gebroken beelden uuyte kercke haelen zouden, off dat zy mit meer andere armen geen deelinge inde winter vanden heyligengeest en zouden hebben, sonder anders yet zekers daer aff te weeten. Seyt wel gehoert te hebben van eenige vande zusteren van sinte Annen convente aldaer dat henluyden byden stadtsbode bovolen es geweest inde prochiekercke te preecken te comen ende hebben zulcx gedaen mit waerlicke heuycken, sonder nochtans dat hy deposant weet of gelooft henluyden[+] zulcx geboden geweest te zyn. Seyt dat hy vande zusteren voirsz. wel verstaen heeft dat als heurluyden kerck geschent werde [+]fol 7[v]
de voorsz. twee zoonen vanden heere van Asperen mede daer by waeren, ende dat opde celle vanden pater eenen zynen rock hangende deursneden ende deurhackett werde, ende dat des anderen daechs, nae zyn deposants besten onthoudt, die voirsz. pater vanden bossche thuys gecomen weesende, byde voirsz. twee zoonen ende de schoudt vande stadt, uuyter stadt gebrocht es geweest, die gaerne respyt gehadt hadde tot sanderen daechs omme zyne dingen wat te schicken, off ten minsten een uuyter tyts omme naer een schuyte te zyen, maer dat tselve nyet

gebeuren en mochte, alle twelcke hy deposant zulcx verstaen heeft vande voirsz. zusteren. Seyt dat hem deposant des anderen daechs naede kerckbrekinge byden schout van weegen den heere van Carnisse (zoe hy zeyde) gevraecht es geweest, 'Hebt ghy U kelck thuys gedragen', waerop hy deposant zeggende, 'Jae', antwoerde de schout, 'De heere van Carnisse wil die hebben', waerop hy deposant zeyde, 'Ick bin te vreden, maer tes peauter'.[12] Ende een wyle daernae hy deposant sorgende[+] hem tzynen huysse eenige invasie om dvoorz. kelcks wille te mogen gebeuren heeft den zelven kelck gepresenteert den voirsz. schout die byde voirsz. heere van Carnisse stondt, repeterende hy deposant dat het peauter was. Waerop hy antwoorde, 'Ick hebt den heere van Carnisse zulcx al geseyt, maer hy wil se al by een hebben'. Maer en es daer nyet meer naegevolcht, ende is zulcx noch onder hem deposant berustende, ende alsoe de coster de andere kelcken mit meer ornamenten opt huys gebrocht hadde onlancx voorde kerckbrekinge, en weet daer vorder nyet aff te zeggen. Seyt vande prior vande crucebroeders verstaen te hebben dat op asschen woensdach lestleden als zy weder begonnen misse te doen, hem prior van weegen de heere van Carnisse off Bootzelaer gebootschapt was, dat zy mit besloten deuren zouden misse doen, ende oick voor off nae heur predicken. Seyt dat de schoolmeester aldaer geheel mennonist ende calvinist es, zoe hy deposant van verscheyden burgers wel verstaen can, ende hy oick ziet dat hy zyne conversatie meest mit alsulcken volck houdende es. Heeft hy deposant oick van de ouders van eenige schoolkinderen gehoort dat dvoirsz. schoolmeester den kinderen inden[+] schoole leerende es dat goychgen[13] gemaect werdt van hontsmeer ende dat het daeromme zoe blinckt. Ende nyet meer en weet. [+fol 8r] [+fol 8v]

Ondergetekent Budding

Jan Aerts zoon eertyts burgemeester geweest zynde van Asperen, oudt omtrent XLVIII jaeren gehoort alsvoeren. Seyt by-

12 Peauter = pewter (Dutch = tin).

13 goychgen = host. Protestants used to refer to the Mass as the '*guychelspel*', the miraculous transsubstantiation of the elements. Other abusive terms were 'de broodgod', 'het hoiken', 'Melis in de halve maan', 'broer Melis', 'Jan de Witte', and 'Jan de Ronde'. SEE J.G.R. ACQUOY, *Jan van Venray*, p. 43. In France the Reformed nicknamed the host 'Jean Blanc'. See E. LEROY LADURIE, *Les paysans de Languedoc*, Paris 1966, tome 1, p. 352.

den eede als heemraedt van Asperen gedaen dat int zusterhuys tot Asperen noyet gepreect en es geweest by dese nyeuwe predicanten, ende int broerhuys maer eens, twelck geschiede onlancx nae de kerckbrekinge aldaer by eenen religieux van tselve convent hebbende aen waerlycke habyten, ende was de kerck zoe vol volcks dat hy daerop nyet gelet en heeft off de heer van Asperen ende zyn zoonen daer mede waeren, mer es zedert die tyt aldeur gepreect geweest inde prochie kerck byden voersz. religieux ende noch eenen anderen die binnen vierthien dagen off drye weecken daer mede gecomen es, die hy deposant oick heeft hooren zeggen dat ten huysse vande heere van Asperen mede prekende es. Seyt dat ten tyde als de kercken binnen Asperen geramponeert werden, hy deposant uuyter stadt was noch in vierthien dagen daer nae inde zelve kercken nyet geweest[+] en es, ende zulcx nyet en weet te spreecken hoe en by wyen alle tselve gepleecht ende beleyt es geweest. Seyt dat [+]fol 9[r]
hy wel gehoort heeft vande luyden zeggen datter een gebodt gegaen was dat zoe wye geen stucken en haelde uuyt de kercken omme te barnen geen deelinge vanden heyligengeest hebben zoude, mer en heeft tselve nyet hooren doen, dan heeft wel gesien veel gebroken goets by diversche personen uuyte kercke haelen. Heeft oeck wel gesien eenige zusteren mit waerlicke heuycken ten sermoene inde prochie kerck comen, mer en weet van geen bevel dies angaende te spreecken. Seyt dat omtrent acht dagen geleden de burgers van Asperen den voirsz. vreemden predicant wilden quyct zyn ende oick den schoolmeester, waeromme veele woorden over ende weder over tusschen den zelven burghers ende den heer van Asperen gevallen zyn geweest, maer zoe uuyt elck quartier twee gecomen waeren die mitten heere de zaecke handelden, daer hy deposant nyet aff en was en weet dies angaende nyet zekerlick te tuygen. Seyt dat hy deposant daer by geweest es ende gehoort heeft dat de heer van Carnisse nae zyn beste wetenschappe den bode van Asperen bevol dat hy den[+] prior zoude gaen zeggen dat zy huere misse voor off nae die predicatie doen zouden, twelck gebeurde doen men eerst weder den dienst [+]fol 9[v]
begonst te doen, maer van mit besloten dueren tselve te doen en heeft hy deposant nyet gehoort. Seyt dat beyde de burgemeesters van Asperen mitte stadtsbode uuyten name vande heer van Carnisse op saterdach lestleden langes de huyssen gegaen zyn, ende hebben begeert te hebben alle die spaden die zy wisten te crygen voorden heer van Carnis, ende heeft hy deposant een schipper van Asperen hooren

zeggen dat hy die naer Vyanen gevoert heeft ende mochten daer zyn tot omtrent veertich off vyftich zoe hy deposant van Dirck Janssen burgemeester verstaen heeft. Seyt dat de schoolmeester van Asperen aldaer es gecomen woonen onlancx naede voorsz. kerckbrekinge, ende es een jonck knecht genaempt Mr. Jan weesende van Aken, zoe hy zeyt, sonder dat hy yet sonderlings van hem zoude weeten te zeggen, zoe hy mit hem nyet veel om en ghaet. Seyt dat alle de burgers van Asperen noch goet zyn endecatholycqueuuytgesondert twaelff off derthien hardopers die de burgers quyct willen[+] zyn, alzoe zy nyet beloven en willen met den gemeenen burgers tegens alle vianden vanden gelove te houden, [+]fol 10[r]
ende gehou en getrou te zyn, die oick oversulcx beginnen te vertrecken.
Ondergetekent Jan Aertsen van Schendel

Adriaen Jans zoon tegenwoirdich burgemeester van Asperen oudt omtrent XXXVII jaeren gehoort alsvoeren. Seyt byden eedt int stuck van zyn offitie gedaen dat int zusterhuys tot Asperen geen vreemde predicanten tot noch toe gepreect en hebben, noch oick zulcx by off van weegen den heer van Asperen gevercht es geweest, daer hy deposant off gehoort heeft, dat int convent vande crucebroeders eens gepreect heeft een vande religieusen in waerlyck habyt zoe hy deposant verstaen heeft, alsoe hy te dier tyde tot dordrecht was. Welcke religieux zedert al deur inde prochie kerck gepreect heeft, ende es zedert vierthien dagen off drye weecken herwaerts noch een vreemt predicant gecomen die twee ofte dryemael inde voersz. prochiekerck gepreect heeft, maer nu nyet meer, dan men wil zeggen dat hy ten huysse vande heere van Asperen prekende es ende zyet hy deposant wel dagelicx veele volcx derwaerts lopen. Seyt dat hy deposant[+] inde prochie kerck van Asperen mede was als die gespolieert werde, ende heeft wel expresselyck gehoort ende verstaen ende meer mit hem dat [+]fol 10[v]
Wouter Jacobssen stadtbode inde voorsz. kercke voor tchoer vercundichde recht eer zy te werck ghingen als dat de heer van Asperen liet gebieden datter nyemandt handt noch vingher steecken en zoude tegens tgeene dat daer gedaen zoude werden, noch dat oick nyemant yet wech uuyt der kercke dragen en zoude op lyff ende op goet, zulcx dat hy deposant al een opsteecker inde handt hadde mit noch eenen Dirck Janssen mede tegenwoirdich burgemeester omme eenige gourdynen aff te snyden, maer en dorsten tselve mits de voorsz. vercundiginge nyet bestaen, ende oick om dat zyluyden zoe wreedt begonsten

aen te gaen. Ende sach hy deposant dat de heer van Carnis mit joncker Ottho zynen broeder ende noch eenen dienaer vanden ouden heere van Asperen genaempt Heynrick mede byden hoop waeren, maer en heeft nyet gesien dat eenich van hen dryen handt aen werck gesteken heeft. Ende zoe hem deposant tselve werck nyet en behaechde zoe es hy mitten voirsz. Dirck Janssen terstondt daernae vandaen gescheyden. En heeft oeck nyet geweest inde andere conventen ende kercken als de verstroyinge daer mede geschiede, zoe dat hy dies angaende nyet vorder en[+] weet te tuygen. Seyt dat hy buyten de stadt was als de kerckbrekers voorde noene daer inne quamen, [+]fol 11[r] ende eerst daer weder inne quam recht onder tsermoen. Seyt dat hy wel gesien heeft diversche luyden gebroken stucken houts uuyt der kercken haelen, maer van tgebodt dat gedaen zoude zyn van geen deelinghe vanden heyligengeest te hebben die nyet uuyt de kercken haelen en wilden en weet hy deposant int zeker nyet, dan hy wel zulcx heeft hooren zeggen ende de mare over de straat zulcx geweest es. Seyt wel gesien te hebben eenige zusteren mit waerlycke heuycken ende oick eenige mit haere gewoonlicke habyten inden sermoenen comen, maer off henluyden zulcx bevolen es geweest en weet hy nyet, ende heeft wel hooren zeggen dat zy in een wyle daer nyet geweest en zyn. Seyt gesien te hebben dat de pater vande predicker orden gegaen es uuyter stadt by hem hebbende drye off vier persoenen hebbende een stoixken in zyn handt, ende namentlick de heere van Carnisse ende den[+] schout van Asperen. Seyt dat hy deposant als burgemeester daer by ende present is geweest [+]fol 11[v] aldaer ontrent de vastelavondt lestleden de geheele gemeente opte been was, begerende aenden heere van Asperen datmen weder int conventen misse ende goids diensten zoude mogen doen als naer ouwer gewoonte. Waerop dvoersz. heer zeyde, ‘Wye heeft het U verboden’, daer van weegen de gemeente op geantwoert werde, ‘Het was ons genoech verboden doen het aen stucken gesmeten was’. Ende zoe de heer van Asperen daer nyet op en antwoerde, hebben die diensten weder begonnen te doen in beyden de conventen op asschenwoonsdach lestleden. Versochten mede ter zelver tyt datmen alle de mennonisten uuyt der stadt zoude jaegen, alsoe zy nyet en wilden den Co. ende den stadt gehouw ende getrouw zyn als den gemeenen burger deede, achtervolgende welcken heeft dvoorsz. heere de stadtsbode gesonden aenden voorsz. mennonisten dat zy hun zouden uuyter stadt voirsien binnen achte dagen op een peyne van vier ponden

vlaems, ende zyn zulcx daer eenige uuytgetrocken, zoe hy deposant verstaet, mer het meestendeel zyn daer noch binnen. Ende zoe ten zelven tyde mede aenden heere voorsz. versocht werde dat hy den schoolmeester quyct zoude maecken en heeft hem nyet begeert quyct te weesen, zoe hy zeyde dat de+ kinderen behoorden geleert te zyn, ende als dselve schoolmeester daer comen woonen corts naede voirsz. +fol 12r
kerckschoffieringe. Seyt dat vrydach off saterdach lestleden de heere van Carnisse hem deposant met Dirck Janssen zyn mede burgemeester by hem ontboden heeft gehadt zoe zy voor by zyns vaders deure ghingen daer hy voorde deure stondt, op henluyden begerende dat zy hem uuyten burger(s) wilden doen hebben twintich off vyff ende twintich spaden, hy zoude voor elcke oude spade een nyeuwe wederomme geven. Ende hebben zulcx hy deposant mit zynen voorsz. macker langes eenige huyssen gegaen ende gecregen vyff ende twintich off XXVI spaden, daervan nochtans eenige wederomme gehaelt werden by eenige vande burgers, zoe hy deposant verstaet, ende zyn dselve spaden tscheepe gedaen, sonder dat hy deposant weet waer die verbleven zyn, en wisten oick nyet wat hy daermede voor hadde, ende cregen die te weegen om dat hy beloeft hadde nyeuwe voorde oude te geven.

Ondergetekent met een merck.

Suster Grietgen conventuale van sinte Annen convente binnen Asperen, oudt XXXVI jaeren gehoort alsvooren. Seyt by+ haere proffessie dat henluyden noyet gevercht en es geweest omme te preken in haer convent, maer es waer dat de stadtbode +fol 12v
henluyden van sheeren weegen bevel gedaen heeft gehadt dat zyluyden zouden comen ter sermoenen inde prochie kercke, sonder eenige mencie te maecken van met waerlycke habyten te moeten comen, mer en heeft zy deposante daer noyet willen gaen, dan sommige van henluyden zyn daer geweest mit waerlicke heuycken ende oick een van henluyden met haer gewoonlicke geestelycke heuycke. Seyt dat zy gesien heeft beyde de zoonen van Asperen voorsz. in haer convent doen haerluyder kercke gespolieert werde, die oick waeren in paters camer, alwaer een rock vanden pater gesneden werde, sonder dat zy weet by wyen. Ende heeft zy deposante gesien dat des anderen daechs als de pater tsavonts thuys gecomen was, int voirsz. convent quamen de heer van Carnis, joncker Ottho zyn broeder ende de schout aldaer, vragende haer deposante naeden pater, zeggende hem te willen hebben off zouden alle de cellen aen stucken smyten, ende

zoe hy ten laesten ten voorschyn quam, hebben hem uuyten convente ende zoe voorts ter stadt uuyt geleyt, ende sitten zoe alsnoch sonder pater.

Ondergetekent. Grytgen van Planen.[14]

Suster Catherine conventuale van sinte Annen convente[+] voirsz., oudt XXXII jaeren, gehoort alsvoeren. Seyt by haer professie dat haer noyet gevercht en is geweest [+fol 13r] eenich vreemt predicant in haer convent te laeten spreken, mer heeft de stadtbode van Asperen henluyden van sheeren weegen bevolen gehadt des saterdaechs als sdyncxdaechs te voeren de kerck schendinge geschiet was, te spreken te moeten comen inde groote kercke, off zoude henluyden buyten de poorte zetten, zoe zy deposante verstaen heeft uuyt monde vande naestvoorgaende getuyge die zulcx zeyde vande priorinne gehoort te hebben, tegens den welcken dvoirsz. bode zyn voirsz. bevel gedaen hadde, achtervolgende welcke bevel uuyt vrese all die conventualen daer geweest zyn, uuytgesondert die voorgaende deposante ende noch een ofte twee oude zusterkens mit haer, mer nochtans zoe luttel als zy wel mochten, zoe dat zy deposante zelffs maer tweemael daer geweest en heeft. Seyt dat dvoorsz. twee zoonen vanden heere van Asperen ende de schout, mit haer diaenaers den pater vanden voorsz. convente smergens vrouch zyn comen soucken als hy sdaechs te voeren laet vanden bossche thuys gecomen was, zeggende dat zy hem wilden hebben off zouden alle haer cellen aen stucken smyten, twelck zy deposante zulcx[+] henluyden heeft hooren zeggen. Ende hebben eyntelicken den voirsz. pater uyten convente ende [+fol 13v] zoe voorts buyten de stadt gebracht, daer hy zedert nyet weder inne gecomen en es. Seyt dat ten tyde van haerluyder kerckbrekinghe dvoorsz. zoonen ende de schout mit Nyevelt, de predicant, ende meer geselschaps van Culenburch binnen haer convent quamen deur de spincamer, ende zoe voorts nae paters camer toe, alwaer zyluyden een rock vanden pater vindende hebben die gescheurt.

Ondergetekent suster Katheryna Crommen.

Geertgen Glaesmaeckers woenende tot Asperen, oudt inde XL jaeren gehoort alsvoeren. Seyt by eede dat byden bode van Asperen geseyt es geweest, indien haer beliefde eenige stucken

14 Possibly St. Annen. I owe this suggested emendation to Dr. J.J. Woltjer.

van hout te haelen uuyter kercke, zy mochtet doen, maer en es haer geen dreyginge gedaen van geen deelinge vanden heyligengeest te hebben, zoe verre zy nyet en haelde, gelyck zy oick nyet gehoort en heeft dat yemandt zulcx gedaen zoude geweest zyn. Ende nyet meer en weet.

Nescit scribere.

+ Geerte Schuyten woenende tot Asperen, oudt inde XL jaeren, gehoort als voeren. Seyt by eede dat haer byden bode van Asperen geseyt es geweest te mogen haelen eenich gebroken hout uuyter kercken, maer en heeft tegens haer geen mentie gemaeckt vande proven vanden heyligengeest te verliesen, zoe verre zy nyet en quame, en heeft oick van haer buyren nyet gehoort zulcke dreygementen gedaen te zyn. +fol 14r

J. de Jonge.

Name		*Social Position/Profession*	*Reference in Marcus*[15]	*Verheyden*[16]
		The Family van Boetzelaer		
1	Wessel van Boetzelaer	Lord of Asperen	p. 130	10148
2	Daniel van Boetzelaer. Son	Lord of Merwede	p. 130	2170
3	Floris van Boetzelaer. Son	Lord of Langerak	p. 106	10147
4	Otto van Boetzelaer. Son		p. 130	2179
5	Rogier/Rutger van Boetzelaer. Son	Lord of Carnis	p. 130	2169
6	Wensel/Wessel van Boetzelaer. Son[17]			
7	Wensel/Wessel van Boetzelaer. Son	*Schout*	p. 130	2022/11912
8	Agnes van Belle	Wife of Rogier	p. 130	10106
9	Cathelyne Ghysselin	Wife of Otto	p. 130	4941
10	Judith van Helmont	Concubine of Lord of Asperen	p. 130	10954
		Officials		
11	Henry	Page to Lord of Asperen	p. 130	2272/5366

15 *Sententien en indagingen van den hertog van Alba*, Amsterdam 1735.

16 A.L.E. VERHEYDEN, *Le conseil des Troubles. Liste des condamnés*, *1567-1573*, Bruxelles 1961. The references are to the numbers, and not the pages. According to *Sententien* alle the above were banished in their absence. According to Dr. Verheyden nos. 1, 2, 6, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 23, 24, were sentenced to death.

17 Though I have my reservations about their being two sons of the same name, a list of the members of the Compromise of the Lesser Nobility (Algemeen Rijksarchief, Brussels, Papiers d'Etat et de l'Audience, 1177, 5) indicates that this was in fact the case. The first Wessel van Boetzelaer is there noted as having been killed at Oosterweel. The *schout* is referred to as a bastard son in *Sententien*. Dr. J.J. Woltjer was kind enough to let me examine a photocopy of the above document from Brussels.

12	Guillaume	Page to Lord of Asperen	p. 130	5116
13	Nicolaes van Haeften	Servant	p. 130	10901/10908
14	Herman van der Huch/Haeghen	Receiver	p. 130	10588/10611
15	Wouter Jacobsz	*Gezworen bode*	p. 130	5857
16	Heymerick/Heymerich	Wife of Herman van der Huch	p. 130	5465/10612
		Inhabitants of Asperen		
17	Cornelis de Gorter	Corn Chandler?	p. 130	2540
18	Dierick Jacobsz (Thierry)[18]		p. 130	1826/5854
19	Henry Gherritsz	Dyer	p. 35	4870
20	Jehan de Braickel	Tailor	p. 130	2190
21	Nicolaes Simoensz		p. 130	9268
		Outsiders involved in Troubles in Asperen		
22	Jacques Cornelisz Commandeur	From Gorcum	p. 26	1652
23	Jacques Mathysz alias Evengroen	From Gorcum	p. 27	7462
24	Jan de Groete	From Gorcum	p. 27	2560
25	Willem van Zuylen van Nyevelt	Drost in Culemborg	p. 154	11204

18 I have considered Dierick and Thierry as one and the same person. In the *Sententien en indagingen* only Thierry Jacobsz is mentioned.

De Vice-President en de Koningin-Moeder (Baron Mackay van Ophemert en Anna Paulowna in 1862/1863) medegedeeld door Dr. J.P. Duyverman

Mr. Aeneas baron Mackay van Ophemert (1807-1876) vestigde zich na Utrechtse rechtenstudie, besloten met een promotie in 1829, als advocaat in Den Haag, huwde in 1837 Jkvr. M.C.A.J. Fagel (1817-1886), was van 1840-1850 referendaris bij de Raad van State, tevens - van 1843-1859 - gecommitteerde van de regering bij de Maatschappij van Weldadigheid, werd in oktober 1848 benoemd tot lid van de Tweede Kamer, in 1849 lid van Gedeputeerde Staten (eerder, in 1846, lid van Provinciale Staten) en werd wederom lid van de Tweede Kamer, voor Arnhem, van 1850-1862.

Het vice-presidentschap van de Raad van State onder de nieuwe wet, in 1862 verkregen op voordracht van Thorbecke, vervulde hij tot zijn overlijden. Sinds 1865 was hij Minister van Staat.

In 1835 zag hij zich benoemd tot kamerheer van de Prins en de Prinses van Oranje, Willem en Anna Paulowna, en na de troonbestijging van Willem II in 1840 als zodanig alleen bij de Koningin. Na vele moeilijkheden met haar diende hij eindelijk in november 1845 zijn demissie in, welke démarche hij handhaafde ondanks herhaaldelijk verzoek van Koning en Koningin om te blijven.[1] Zo ging hij begin 1846 met onbepaald verlof; ontslag kreeg hij op verzoek in verband met zijn Kamerlidmaatschap eerst in oktober 1848, onder gelijktijdige benoeming tot honorair kamerheer.[2]

Voor de geschiedschrijving van zijn tijd is hij een bijna onvervangbare bron door zijn decennia lang bijgehouden dagboeken (in zeer moeilijk handschrift), waar tal van gesprekken, met de beide Koningen, met Anna Paulowna, met Thorbecke e.a. nagenoeg woordelijk zijn weergegeven.

1 Het relaas daarvan blijft rusten tot later.

2 Zie het Archief Mackay van Ophemert, inv. nr. 280, Algemeen Rijksarchief; G.J.W. DE JONGH, *Mackay van Ophemert en leden van aanverwante geslachten*. Inleiding 1967, A.R.A.; B. DE GAAY FORTMAN, Mr. Aeneas baron Mackay van Ophemert (1807-1876). In: *Christendom en Historie*, Lustrumbundel 1930.

Deze Mackay, anti-revolutionair, gereformeerd, trouw adept van de vijf jaar oudere Groen van Prinsterer, oom van Minister Aeneas Mackay (1888-1891), vroeg als Vice-President terstond na de terugkeer op 1 november 1862 uit Weimar van nu Koningin-Moeder Anna Paulowna, audiëntie aan. Zij vroeg wel aan haar Grootmeester, Mr. W.R. baron van Tuijll van Serooskerken, 'si je la bondis depuis que j'étais devenu un homme important', maar nodigde hem toch tot het diner op 5 november. Nu ontstond een uiterst intensief contact tot 5 juni 1863 gedurende zeker een veertigtal diners en bezoeken.

Anna Paulowna (1795-1865), dochter van Keizer Paul I, tante van Keizer Alexander II (1855-1881), huwde in 1816 de latere Willem II. Zij behield krachtens het huwelijkscontract haar Grieks-Katholieke godsdienst; in het paleis had zij een eigen kapel met een afzonderlijk koor en tot haar hofhouding behoorde ook een aartspriester. Met Alexander II bleef zij in nauw contact, bij belangrijke gebeurtenissen telegrafisch. Van haar sterk pro-Russische gezindheid gaf zij - binnenkamers - herhaaldelijk blijk. 'Zij moet', zegt Japikse,[3] 'zich altijd herinnerd hebben, dat zij een Keizerlijke Prinses was'. Eenmaal, in 1845, zei zij tot Mackay, zij het in boosheid, 'het is een eer voor het land een Grootvorstin tot Koningin te hebben. Le Roi était flatté de pouvoir m'obtenir.'[4]

Von Mohl[5] noemt haar wegens haar karakter gevreesd. 'Ich habe Sie nur einmal gesehen in einer nachts um elf Uhr stattfindenden feierlichen Audienz, in welcher die alte Frau stark geschminkt und mit prachtvollen Juwelen, namentlich aber mit einem wegen seiner Unschätzbarkeit berühmten Perlengehänge, bedeckt erschien...'

De verhouding tot haar schoondochter Koningin Sophie - van wie zij tevens de tante was - in tegenstelling tot Anna duidelijk pro-Frans, was slecht en haar oudste zoon, Willem III, heeft zij bij testament bijna onterfd. Die 'erhielt nur den auf etwa 600.000 Gulden sich belaufenden dritten Teil ihrer Russischen Mitgift und fast zum Spotte, einen Siegelstock und ein Invalidenhospital, mit der Bitte, solches auch künftig zu unterhalten'.[6]

3 N. JAPIKSE, *De geschiedenis van het Huis van Oranje-Nassau*, 2 dln. 1937/1938, dl. II p. 247/249.
4 Archief Mackay van Ophemert, inv. nr. 409, A.R.A.
5 R. VON MOHL, *Lebenserinnerungen*, 1902, II, p. 301.
6 VON MOHL, *t.a.p.*

Mackays dagboek, bijgehouden tot 13 februari 1876 (hij overleed de 6e maart) rapporteert nauwgezet over zijn bezoeken, diners, gesprekken in Boschlust en nu en dan in Buitenrust. Eénmaal, op 25 maart 1863, blijft de pen rusten: de conversatie was te vertrouwelijk[7].

Reeds gedurende de eerste maaltijd, op 5 november 1862, komt de politiek aan de orde.

> Elle nous a dit que l'Empereur de Russie poursuivait son oeuvre avec calme et qu'il ne reculerait pas devant les difficultés. S.M. désapprouvait les prétentions de la Pologne, qui voulait des provinces qui appartenaient depuis longtemps à la Russie et auxquelles elle n'a aucun droit.

Na afloop van het volgende diner, veertien dagen later, blijft Mackay na het vertrek van de andere gasten. H.M. spreekt (weer) over buitenlandse aangelegenheden en uit de vrees ‘que nous allons importuner la Suède’ door de opheffing van het gezantschap. Op 25 november houden Zweden, Turkije en Griekenland Haar bezig. Zij is van oordeel dat de mogendheden destijds een fout hebben gemaakt door voor Griekenland een Beierse prins met weinig capaciteiten te kiezen. Zijn huwelijk is bovendien kinderloos. Met een in Griekenland geboren prins zou men misschien anders hebben gehandeld.

Gedurende de maaltijd van 1 december klaagt H.M. over de jeugd van tegenwoordig. Mackay denkt: Zij heeft in wezen gelijk ‘car l'obéissance ni la crainte du Seigneur ne sont plus la base de l'éducation’. Wederom na het vertrek der anderen volgt een tweegesprek waarbij de gastvrouw zich verklaart tegen de inkomstenbelasting: men vergeet de lasten die op de rijken drukken.

Het diner van 10 december verloopt zonder bijzonderheden, maar de 13e komt de Koningin weer terug op Zweden. ‘S.M. y voit une séparation des alliances du pays de celles de la famille Royale. Les Alliances de la famille peuvent être utiles et quelquefois nécessaires.’[8]

7 Over deze zeven maanden de inv. nrs. 450 en 451.

8 De koningin-moeder staat in haar mening dat koninklijke familiebanden politieke betekenis kunnen hebben niet alleen. Zij was dochter en zuster van Keizers van Rusland; haar zuster was de moeder van onze koningin Sophie; haar nicht Louise, dochter van de broeder van Willem II, was in 1850 gehuwd met Karel XV, koning van Zweden en Noorwegen. Die banden konden voor Nederland van belang zijn; en wat zegt Minister Betz begin mei 1863 tegen Mackay, toen deze hem sprak over onze adhesie aan de Poolse nota aan Rusland? De zaak is van weinig betekenis. ‘Daarenboven, het is een *familiehof*, dus konden wij het te eerder doen.’!

Donderdag 16 december wordt - in klein gezelschap - Mackay aan de rechterzijde van de gastvrouw genood: ‘c'est pour faire honneur à votre rang.’ Zij vraagt wat Mackay denkt van het verdrag met Engeland ter bestrijding van de zeeroverij. Deze is met Haar van mening dat het gevaarlijk is de Engelsen in onze Archipel te brengen. Zij is ook verontrust door hun bezit van een deel van Borneo. Mackay berust; daaraan is nu niets meer te doen; wij hebben de gelegenheid laten voorbijgaan deze bezitting te kopen.

Op 20 december eindigt de maaltijd met een ‘conférence confidentielle’ over de Eerste Kamer en moet Mackay de geschiedenis van zijn benoeming vertellen; de 23e wordt over beide Kamers gesproken. Wederom neemt H.M. het de Minister van Buitenlandse Zaken kwalijk dat deze het gezantschap in Stockholm heeft gevoegd bij dat in Kopenhagen.[9]

Tweede Kerstdag heeft Mackay de stilzwijgende toestemming geen gehoor te geven aan de invitatie; hij is verhinderd door een Bidstonde. Op 28 december spreekt de Koningin haar ongenoegen uit over de Eerste Kamer die de begroting van Buitenlandse Zaken niet heeft verworpen en 3 januari 1863 bespreekt Zij, op Buitenrust, de mogelijke gevolgen van het afstemmen met 30 tegen 4 stemmen van de begroting van Koloniën. Zal het ministerie heengaan?

> Mackay - Je ne pense pas. S'il m'est permis de dire mon opinion, je ne l'apprecierai pas. D'abord le vote n'a pas été contre le Ministère quoique la question en soit une qui regarde le cabinet. Plusieurs des votants-contre sont des partisans du Ministère. Puis, ce n'est pas le moment de renvoyer le Ministère. Il est à peine en activité. Il doit encore proposer en décembre de loix importants; on serait embarassé en ce moment à former un autre cabinet et dans la Seconde Chambre le Ministère a la majorité. Enfin un Ministère libéral comme celui-ci ne peut pas partir par un événement. Il faut qu'il tombe sous son propre poids. Par exemple après les loix financières. Si le Ministère ne peut pas trouver un Ministre

9 Minister Van der Maesen oordeelde één gezant voldoende voor geheel Scandinavië. Gezien de aanhangige zaken was zijn aanwezigheid thans eerder in Kopenhagen dan in Stockholm vereist.

des Colonies et quand le Cabinet ne fut pas d'accord dans son sein, il pourrait se dissoudre, mais il ne doit pas être renvoyé.
Sa Majesté- Croyez-vous que le Cabinet voudrait dissoudre la Première Chambre?
M.- Je ne le crois pas. La question coloniale n'est pas votée dans la Seconde Chambre. La Première Chambre seule ne peut pas décider cette grave question.
S.M.- Je pense que le Roi ne devrait pas sanctionner le Budget des Affaires Etrangères, après que le Ministre a violé l'inviolabilité du Roi.
M.- Le Roi peut renvoyer le Ministre, mais il devra sanctionner le Budget qui a été proposé par Sa Majesté. La proposition d'une loi ne lie pas le Roi. Mais une question comme celle de la Mission en Suède ne peut pas être un motif qui justifie une mesure si extra-ordinaire.
S.M.- Le Roi devrait avoir de bons conseillers. Il sent bien qu'on n'a pas agi comme on aurait dû le faire à l'égard de la Suède. A mon diner le premier jour de l'an S.M. a bu à la santé du Roi et de la Reine de Suède, qu'il n'avait jamais fait.
M.- Cela preuve encore pour le coeur du Roi, qui est toujours bien placé.

S.M.- Le rappel de Mr. Schimmelpenninck me fait de la peine.[10] Il n'est pas un aigle, mais il est bien vu, et très au fait de ce qui se passe et dans un moment aussi important que celui-ci il est bien nécessaire d'avoir quelqu'un qui ait de bonnes relations. Et puis son sans peur!!
M.- Quant au successeur c'est un homme très avisé et qui a donné de preuves de talents et de caractère dans sa carrière diplomatique comme dans sa carrière parlementaire.[11]
S.M.- Le Ministre traite toutes ces choses avec une extrême légèrité et il a bien quelque chose en vue comme je vous disais l'autre jour.
Si le Ministère doit rester, il est bien affaibli.
M.- J'avoue que les deux luttes dans les deux Chambres ne l'ont pas fortifié mais la Première Chambre est allée plus loin

10 A.C.J. baron Schimmelpenninck van der Oye, oudere broer van W.A. die dan lid van de Eerste Kamer is, was gezant te Berlijn sinds 1842. Bij K.B. van 19 dec. 1862 werd hem eervol ontslag verleend. Zie over hem uitvoerig: J.C. BOOGMAN, *Nederland en de Duitse Bond*, Diss. Utrecht 1955, dl. I, p. 104 v.v.

11 De opvolger was de oud-minister Mr. J.P.J.A. graaf van Zuylen van Nijevelt.

> qu'elle...[a] ne l'a cru. Je sais que quelques membres sont effrayés du rôle que la Chambre a joué.
> *S.M.*- C'est vrai. J'ai vu Mr. Schimmelpenninck et Mr. de Pallandt[12] qui avaient l'air embarrassé du vote.

Donderdag 6 januari wordt Mackay geinviteerd ter ere van de Russische Kerstmis, tevens het herdenkingsfeest van 1812; vier dagen later komen weer buitenlandse kwesties ter tafel. H.M. blijft hopen op een Russische wraak voor de Krimoorlog en de 15e verklaart Zij zich sterk anti-Engels; die zullen nog eens voor die oorlog worden gestraft.

> Quelle politique pour un état chrétien de soutenir la Turquie contre la Russie. Jamais la Russie ne pourra-t-elle se soumettre à la condition de n'avoir qu'une flotte défensive sur la Mer Noire. C'est comme si les Hollandais ne soient plus maitre sur le Zuiderzee.

Zij vertelt dan het verhaal van de verovering van Sébastopol. Nú zijn er weer moeilijkheden met Turkije. De bladen vertellen de leugen dat Rusland wapens zendt naar Servië. Een oorlog nu zou voor Rusland een ramp zijn; men kan daar nu geen oorlog hebben.

Het diner van woensdag de 21e leidt tot persoonlijker gesprekken, maar de volgende woensdag vernemen de gasten van een telegram uit Warschau: het oproer tengevolge van de recrutering is niet algemeen: de adel en de boeren houden zich rustig maar de derde stand en de arbeiders zijn in beweging (remuants). De 17e februari - toen er weer een telegram was gekomen - voegt Zij eraan toe: ‘le clergé Catholique se montre très mal’.

Anna Paulowna wordt dan ziek en eerst 25 maart laat Zij weten de Heer Mackay 's avonds om negen uur te willen ontvangen. Zijn verslag?

> Je trouve S.M. seule dans son salon particulier en robe de soie avec un bonnet et toussante. Réception des plus gracieuses. Entame plusieurs topics.
> - Influence de la France.

a Onleesbaar.

12 W.A. baron Schimmelpenninck van der Oye (zie noot 10) en H.W. baron Van Aijlva van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, eveneens lid van de Eerste Kamer.

La nomination de Mr. Baudin,[13] humain, aimable, respectable et Protestant et donc en état de gagner et d'emparer de la confiance. La Belgique et le Rhin restent toujours dans les projets. La France contre la Russie.
- Le Roi et la Reine ne viennent plus jamais qu'ensemble. Le Roi ne vient jamais seul et ne donne aucune preuve de confiance. Cependant la Reine-Mère ne s'occupe jamais de politique[14] comme Elle ne s'en est jamais occupée du...[a] de son mari.
- La Pologne soutenue clandestinement.
...[a]
- La conversation du reste trop confidentielle pour en noter davantage.

Gedurende het diner van 14 april houdt de amnestie verleend aan de Polen H.M. zeer bezig. De Keizer had die getekend bij het verlaten van de kerk na de grote Paas-dienst ‘pour faire un acte de charité et de reconnaissance’. H.M. was er zeer mee ingenomen. Deze daad loopt vooruit op de diplomatie en verijdelt die. Zij had al gelezen dat de liberale families met deze amnestie spotten. De 18e noteert Mackay dat ook hij gelooft dat de Keizer de diplomatie een poets heeft willen bakken. Hij meent ‘que l'Empereur a voulu prévenir les Prussiens, qui lui enverraient des notes pour l'engager à faire des concessions.’

Hij ontvangt op de 14e ter lezing twee artikelen uit de courant van St. Petersburg over de houding van de Polen en de emancipatie, en een boekje vertaald door Anna's aartspriester Soudakoff over de houding van de Christelijke Kerk, dat men de volgende dinsdag bij het diner bespreekt. H.M. vertelt verder ‘que les Jésuites avaient bien profité de l'absence de l'Empereur Alexandre en 1814/1815 pour convertir plusieurs grandes familles au Romanisme.’

Op 30 april laat de Koningin-Moeder een telegram van de Keizer lezen, dat zij ‘un document historique’ noemt. Moskou en andere steden hebben de Keizer hulde gebracht, waarvoor hij zeer gevoelig is. Toen gravin Van Limburg Stirum en baron Van Tuijl waren vertrokken, volgde weer een vertrouwelijk gesprek. Dan verneemt Mackay van een Franse démarche ter verkrijging ook van onze adhesie met het voorstel dat Franrkijk zo juist aan

13 De nieuwe Franse gezant.
14 Sic. D.
a Onleesbaar.
a Onleesbaar.

Rusland heeft gedaan in het belang van Polen en van de vrede in Europa.[15]

Mackay zou gaarne het antwoord en vooral de persoonlijke mening van Thorbecke kennen. De gastvrouw gelooft dat de Keizer Napoleon zich niet bedient van de heer Baudin; Zij denkt aan een ander kanaal en dat kan slechts Koningin Sophie zijn.[16]

Mackay was tegenstander van de adhesiebetuiging; wij hadden onze neutraliteit moeten bewaren. In de eerste dagen van mei spreekt hij erover met Thorbecke.

> M- Mijnheer Thorbecke, wat ben ik verbaasd geweest van onze toetreding tot de démarche van Frankrijk tegenover Rusland.
> Th.- Dit was natuurlijk. Engeland en Frankrijk nodigden ons uit. Engeland beriep zich op de traktaten van 1815. Dit konden wij niet doen: op de traktaten!! De dépêche van Engeland was daarenboven bijna grof. Zij noodigden ons tot aansluiting en die brief was in algemeene beleefde termen zonder pressie op Rusland. De infame politiek van Rusland tegenover Polen dwong ons.
> M.- Maar Gij zijt zoodoende in het Fransche scheepje en daarin vaar ik liever niet.
> Th.- Neen, dit zijn wij niet. Wij handelden zelfstandig bij 't streven zoo en door onze Minister te Petersburg dit van ons aaneensluiten aan de démarches du gouvernement français ou de l'Empereur.
> M.- Juist, wij zitten vast en als Frankrijk later mesures neemt moeten wij mede.
> Th.- Volstrekt niet. Wij deden eene eenvoudige démarche, die wij doen moesten. Met Engeland konden wij niet meegaan, maar Frankrijks toelichting was beleefd. Indien wij alleen gehandeld hadden, dan had de kleine staat een devote rol gespeeld. Maar volgen waar groote mogendheden voorgaan in zulk eene zaak, daar konden wij volgen.
> M.- Ik blijf er bij dat ik dit een gevaarlijk stuk vind. Wij kon-

15 Hier voor het eerst maken Mackays Geheime Souvenirs melding van de z.g. Poolse nota.

16 De Koningin, dochter van de Koning van Würtemberg, was verwant aan Napoléon III doordat zijn oom Jérôme gehuwd was met Prinses Katharina van Würtemberg, haar halfzuster.

den er ons best hebben afgemaakt. De Fransche politiek kan de onze niet zijn.
Th.- Zoo dachten er sommige anderen ook over, maar ik was zeer voor den maatregel en onderteekende dien.

Dan bespreekt hij de kwestie met Betz, Minister van Financiën. Die vond de aansluiting natuurlijk en eenvoudig. Er werd alleen gevraagd om maatregelen om de vrede in Europa te bewaren. Wij konden het te eerder doen omdat het een familiehof was.

De gehele maand mei blijft in deze kring de Poolse nota het gesprek van den dag. De Koningin-Moeder vertelt de 6e mei dat de Russische gezant onze regering had gevraagd met het telegram aan de Keizer te wachten tot hij de grote mogendheden had geantwoord. Men had dit onmogelijk genoemd. Zij blijft verontwaardigd over onze démarche en schrijft alles toe aan de invloed van de Koningin, die sinds haar huwelijk zich tegen Rusland heeft verklaard. 'Elle n'a pas même reçu le Ministre de Russie à son audience de trône et l'a invité à diner avec le Ministre Belge.' Zij is anti-Russisch en pro-Thorbecke, wiens vrouw zij intiem ontvangt. Mackay poogt gerust te stellen. De maatregel is meer dan impopulair en kunstgrepen worden slecht beloond. De gastvrouw gelooft, dat ook het verlangen om goed te zijn met de Katholieken niet zonder invloed is geweest.

Zaterdag 9 mei worden vele gesprekken gevoerd, met Anna Paulowna voor en na het diner, met Minister Van der Maesen en met de heer De Kock.[17]

Voor het diner moet Mackay H.M. uitleggen dat Thorbecke het Grootkruis Nederlandsche Leeuw heeft ontvangen voor de Wet Middelbaar Onderwijs. Alle ministers hadden onderscheidingen ontvangen na de verdediging van een organieke wet. De Koning kon voor Thorbecke niet minder doen. Na tafel komt de cause célèbre weer aan de orde.

H.M. is boos over een zin in het Russische antwoord van Prins Gortschakoff, waar deze zegt dat Keizer Alexander had gehandeld 'dans des vues personnelles', woorden die zij kwetsend vond voor de nagedachtenis van haar broer.

Zij deelt dan een Mackay onbekend feit mede n.l. dat in 1830 de Russen de bedoeling hadden ons te hulp te komen. Zij weet

17 Jhr. Mr. F. de Kock, Directeur van het kabinet des Konings.

dat doordat Prins Lieven die de portefeuille had gehad gedurende de afwezigheid van Graaf Nesselrode, terugkerende naar zijn post in Londen haar in Den Haag had gezegd: 'Nous venons à votre aide. L'armée de la Pologne fera l'avant garde.' Zij heeft dat bevestigd gevonden in de brieven van de Keizer, haar broer Nicolaas I, aan Koning Willem II, die haar na diens dood waren ter hand gesteld. Pruisen had zich tegen de interventie verzet.[18]

Maar wat gebeurde er? Polen komt in opstand; Frankrijk heeft die revolutie gevoed en in plaats dat het Poolse leger tegen Frankrijk optreedt wordt het de vijand van Rusland. H.M. twijfelt er niet aan dat de Fransen in de huidige revolutie ook de hand hebben. 'Il faut affaiblir la Russie, isoler la Prusse et gagner les petites Puissances. Puis prendre la Belgique et marcher vers le Rhin. Le Roi Léopold se porte bien, mieux qu'on ne croit et c'est une bénédiction.' Het had H.M. ook gefrappeerd dat het Katholieke blad De Tijd het enige was dat de maatregel van de regering verdedigde en zich verheugd toonde over het partijkiezen voor de Polen. De andere bladen zeiden niets.

De invloed van Koningin Sophie noemt zij groot. 'Elle a gagné l'Empereur et a été gagnée par lui. Lors de la visite de l'Empereur à Stuttgart la Reine a été enchantée de l'Empereur. On a même trouvé que c'était beaucoup trop.'

Beiden zijn van oordeel dat het bij deze ene stap niet zal blijven; H.M. meent dat Thorbecke de Katholieken heeft willen winnen.

Op straat ontmoet Mackay Minister Van der Maesen, die van mening is dat wij niet anders konden handelen. 'Moesten wij dan weer achteraan komen en ons loin houden? Als alle Naties mededoen, moeten wij dan niets doen?' Mackay noemt dan verschillende landen die weigerden en ziet ons gebonden aan de Franse politiek. Gaat die verder, dan moeten wij mee, hetgeen de Minister ontkent. Mackay noteert tot besluit: 'Mr. Van der Maesen est Catholique Romain. Le Catholicisme est-il dehors de la question?'

Het gesprek met de heer De Kock verloopt wat anders. Hij meent dat zolang Frankrijk en Engeland verenigd zijn wij ons aan die mogendheden moeten houden, dat wij ons op den duur niet aan alles kunnen onttrekken. Als Mackay dan naar België wijst zegt De Kock: 'België is in eene andere positie en de neutraliteit van België is gewaarborgd; wij zijn onafhankelijk.'

18 Zie ook C. SMIT, *Diplomatieke Geschiedenis van Nederland*, 1950, p. 159.

Mackay - ‘Wij zijn dus in het Franse schuitje.’
De Kock - ‘Ja, wat wil je.’

Gedurende het diner van 18 mei spreekt H.M. nog steeds over ‘la fameuse adhésion’ en twee dagen later ontmoet Mackay op het grote diner, dat de Belgische gezant geeft ter ere van de drie zo juist gesloten verdragen[19] de internuntius Mgr. Vecchiotti, die over Polen zegt:

> Ce n'est pas une cause réligieuse et pas une cause nationale, c'est une cause révolutionnaire. On parle de nationalisme, mais qu'est-ce que ce nationalisme? Ce n'est que le principe révolutionnaire; pas autre chose.

Deze woorden verbazen Mackay ten zeerste en hij rust niet alvorens de hele gang van zaken te kennen. Ziehier zijn resultaat.

Minister Van der Maesen kwam met de nota om die door de Koning te laten tekenen en vond deze in het paleis van de Prins van Oranje, waar een groot bal zou worden gegeven. Z.M. was met de architect bezig om een der salons in te richten. Z.M. op een ladder met een lamp, de architect onderaan. De Minister drong aan op tekening omdat er haast bij was en Z.M. parafeerde de nota aan de gezant te Petersburg, de heer Gevers[20].

Maar wat gebeurde er toen? Op het bal zei de Koning tegen de Russische gezant Mansouroff, het geheel eens te zijn met wat Rusland in Polen deed. Deze telegrafeerde dat terstond aan Prins Gortschakoff in Petersburg. Toen de heer Gevers hem de nota wilde overhandigen, werd hij niet ontvangen omdat Gortschakoff reeds in het bezit ervan was. De gezant telegrafeerde naar Den Haag om nieuwe orders en die luidden: nota overhandigen[21]. De heer Gevers ging weer terug, om te worden ont-

19 1. tot regeling van de wateraftapping uit de Maas;
2. tot afkoop van de Scheldetol en vermindering der loodsgelden;
3. een handels- en scheepvaartverdrag, houdende de meestbegunstigingsclausule.

20 ‘Mr. Van der Maesen presse le Roi à signer parce que la chose pressait. Le Roi paraphe en encre la note à Mr. Gevers à Petersburg.’ Aldus Mackay.

21 ‘Mr. Gevers à Petersburg demande à voir le Prince Gortschakoff pour lui communiquer une note. Le Prince G. lui répond qu'il ne recevrait pas Mr. Gevers car qu'il était déjà dans la possession de la note.
Mr. Gevers découvre de cette manière dont le Prince Gortschakoff le traite; envoie une dépêche télégraphique pour demander des ordres. On lui répond qu'il doit de suite remettre la note.’

vangen ‘assez du haut de sa grandeur’. Gortschakoff merkte op wat hij gelezen had in het telegram van Mansouroff en zei tenslotte dat de Russische regering op de nota zou antwoorden.

Mackay eindigt dit dagboekblad met een overpeinzing.

> Le Roi a agi imprudemment mais le Ministre légèrement. Le Ministre aurait dû fixer l'attention du Roi pour une mesure d'une telle importance; mais il parait que le Roi a subi (?) lui-même une pression du côté du Ministre ou bien le Roi avait-il voulu faire plaisir à la France? Mais pourquoi donc ces protestations d'approbation des mesures de la Russie? Le Ministre a-t-il été pressé par la France ou par son désir de gagner les Catholiques?

De adhesie-betuiging doet Groen van Prinsterer in de Tweede Kamer interpelleren. De strijd, woensdag 20 mei aangevangen, duurt met onderbreking tot zaterdag 23 mei (Handelingen p. 762-811). Groens motie van de eerste dag luidt na wijziging de 23e:

> De Kamer den Minister gehoord, en van oordeel dat op het wenschelijke in de tegenwoordige omstandigheden eener volstrekte onzijdigheid in de door den Minister van Buitenlandsche Zaken overgelegde nota te weinig gelet is, gaat over tot de orde van den dag.’

Zij wordt verworpen (met 40 tegen 25 stemmen) tot verwondering van Anna Paulowna, die er een republikeinse tendens in ziet en het betreurt dat ‘les relations de famille’ worden weggecijferd.

Woensdag 27 mei weet Zij meer te vertellen:

> S.M. me raconte en secret que la Chambre d'Affaires Russes Secrète a fait communication de la réponse à notre lettre d'adhésion. S.M. trouve la réponse fort peu agréable. S.M. sait que Mr. Van der Maesen a eu connaissance de cette lettre samedi avant d'aller à la Chambre. Ce n'était as vrai ce que Mr. Van der Maesen a dit dans la Chambre qu'il n'avait rien

reçu.[22] S.M. croit qu'avec un autre Ministre que Mr. Mansouroff la lettre d'adhésion n'aurait pas été envoyée.
Mackay wordt nog twee maal te dineren gevraagd, op 2 en op 5 juni. Dan neemt de gastvrouw afscheid; zij gaat weer naar Weimar. Dit afscheid noemt Mackay 'pas aussi chaudement que l'année dernière mais gracieusement.'
Is Mackay niet wat verwend? De afscheidswoorden waren: Venez à Weimar; tâchez de venir ne fut ce qu'un jour. Vous me ferez beaucoup de plaisir comme vous m'en avez fait pendant tout l'hiver.

22 Minister Van der Maesen zei die zaterdag eerst:
'Ik voor mij geloof wel dat ik antwoord ontvangen zal; het zou mij zelfs verwonderen als dit niet gebeurde; maar omtrent dergelijke punten kan ik natuurlijk geene bepaalde verzekering geven.'
Nadien zei hij op een rechtstreekse vraag van de heer Schimmelpenninck:
'M.d.V. tot nu toe is er geen antwoord ontvangen.'
Vgl. J.A. DE BRUYNE en N. JAPIKSE, *Staatkundige Geschiedenis van Nederland in onzen tijd*, z.j., dl. III, p. 31:
De Minister zei later (12 dec.) dat 23 mei wel antwoord was ontvangen, maar geen kopie was afgegeven. In de diplomatie geldt de reciprociteit, een schriftelijke nota verdient een schriftelijke nota. Daarom had de Minister het stuk na het vluchtig te hebben ingezien weer teruggegeven en geweigerd de voorlezing aan te horen.

Levensloop van de Auteurs

PROF. DR. F.L. GANSHOF, geboren in 1895 te Brugge, studeerde te Gent en Parijs. Promoveerde in 1921 tot doctor in de letteren en wijsbegeerte en in 1922 tot doctor in de rechten. Werd in 1923 benoemd aan de Rijksuniversiteit te Gent tot docent, in 1929 tot buitengewoon en in 1932 tot gewoon hoogleraar. Prof. Ganshof, die in 1961 met emeritaat ging, is lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen (klasse der letteren), de Koninklijke Academie voor Wetenschappen (Amsterdam), de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, de Koninklijke Commissie voor Uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België, de Vereniging tot uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht en erelid van het Historisch Genootschap.

PROF. DR. S.L. VAN DER WAL, geboren in 1910, studeerde indologie te Utrecht, waar hij in 1934 promoveerde tot doctor in de letteren en wijsbegeerte op een proefschrift over 'De motie-Keuchenius, een koloniaal-historische studie over de jaren 1854-1866'. Hij was bestuursambtenaar in Nederlands-Indië (1935-1949) en ambtenaar van de buitenlandse dienst (1950-1967). In september 1967 werd hij benoemd tot gewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit van Utrecht in de geschiedenis van de betrekkingen van Nederland (en andere Europese landen) met de overzeese wereld.

J.G.J. KOREMAN, geboren te Rotterdam in 1922, behaalde in 1949 het diploma wetenschappelijk archiefambtenaar 2e kl. Na twee jaar werkzaam te zijn geweest aan het Gemeentearchief te Kampen, werd hij in 1951 benoemd aan Stadsarchief en -Bibliotheek te Maastricht, waar hij thans nog werkzaam is. Publiceerde verschillende artikelen betreffende Maastrichtse geschiedenis en Limburgse kastelen.

ALASTAIR C. DUKE, geboren in 1941, studeerde geschiedenis te Cambridge. In verband met zijn proefschrift over de hervorming in het Noorderkwartier van Holland bracht hij twee jaar in Nederland door. Hij is nu verbonden aan de universiteit van Leicester en gaat in dit najaar als lecturer naar de universiteit van Southampton.

DR. J.P. DUYVERMAN, geboren in 1905, studeerde te Leiden en Rotterdam; promoveerde in 1936 aan de N.E.H.; leraar staatswetenschappen sinds 1929, lid van de gemeenteraad van Leiden sinds 1958. Publiceerde tot 1943 over didactiek en sinds 1959 in verschillende tijdschriften over staatkundige geschiedenis van de 19e en 20e eeuw en over de historie van Leiden.

Voor de Bijdragen en Mededelingen
Rekening van het Historisch Genootschap over het boekjaar 1967

Contributies	ƒ 18.710,51	Negatief saldo op 1 januari 1967	ƒ 5.275,41
Vooruitbetaalde contributies	ƒ 1.530, -	Kosten Bijdragen en Mededelingen, deel 81, incl. Lijst van publikaties	ƒ 7.857,01
Saldo van het kapitaalbeheer	ƒ 7.946,37		
Saldo van het Boekenfonds	ƒ 1.939,53	Kosten Thorbecke-archief, deel III	ƒ 27.089,76
Verkoop van publikaties	ƒ 6.836,90	Kosten uitgave-Daniël van der Meulen	ƒ 1.475, -
Rente	ƒ 729, -		
Diversen	ƒ 27,50	Kosten Algemene Vergadering	ƒ 900,30
Negatief saldo op 31 december 1967	ƒ 9.170,30	Contributies	ƒ 149,24
		Salaris en sociale lasten	ƒ 102,25
		Nagekomen rekeningen Boekenfonds	ƒ 374,40
		Drukkosten circulaires enz	ƒ 411,85
		Porti (vnl. vanwege de verkoop van publikaties), bestuurs- en administratiekosten	ƒ 3.254,89
Totaal	ƒ 46.890,11	Totaal	ƒ 46.890,11

Gezien en goedgekeurd op 2-4-1968 te Utrecht.

De kascommissie:

Dr. M.P. van Buijtenen

Dr. D. Grosheide